

בסייעתא דשמיא

כבוד אב ואם

בהלכה ובאגדה

חיברתיו וערכתיו בחסד ה' עלי

הצעיר באלפי ישראל

דוד שלום נקי ס"ט

שנת "זרח בִּחְשֶׁף אֶרֶץ" (ישעיה נח י')

תמוז תשע"ח לפ"ק

החוברות שיצאו לאור בסייעתא דשמיא – בחלכה ובאגדה:

השבת: הלכות שבת המעשיות, בצרף דברי אגדה להבנת יקרתה וחשיבותה של שבת קודשנו.
הטהרה: הלכות בלשון ברורה, אף למתחילים. שאלות אקטואליות ועוד. **פורמט צבעוני** מרהיב עין.
סדר היום: השכמת הבוקר, ציצית ותפילין, תפילה ועוד, בצרף דברי אגדה נעימים ומחזקים.
להיות את: חוברת נרחבת לאשה בנושאים: עוצמת נשים, צניעות, האשה במעגלי החיים ועוד. חובה לכל אשה!
הנישואין: גיל הנישואין, שידוכים, אירוסין, חופה, כתובה, מהלך השמחה, שבע ברכות, הנהגות הבית ועוד.
האבלות: דיני השבעה, השלושים, השנה ועוד. וכן ענייני עילוי נשמה, דברי נחמה וחזוק.

כבוד אב ואם: ההלכות המעשיות דבר יום ביומו, עם מדרשי חז"ל וסיפורים מרתקים ומחזקים.
ראש חודש ברכת הלבנה וברכת החמה: בצרף חידושים נפלאים על המאורות ופלאי הבריאה.
הסעודה: נטילת ידיים, הפסק באכילה, הנהגות הסעודה, מאה ברכות, זימון, ברכת המזון ועוד.
כשרות המטבח: בשר בחלב, הכשרת כלים, תולעים, מליחה, צלייה, פת גויים, טבילת כלים ועוד.
ראש השנה ויום הכיפורים: הלכות ודברי אגדה מחזקים לימים אלו. **כולל סדר הסליחות והתרת נדרים.**
חג הסוכות: ניסי ישראל במדבר, חג הסוכות בירושלים, שמחת בית השואבה, האושפזין, ועוד.
ימי החנוכה: עם סיפור נס חנוכה מדברי חז"ל וממקורות היסטוריים, מרתק במיוחד.

ימי הפורים: סיפור המגילה בהרחבה על פי מדרשי חז"ל, מרתק במיוחד! **כולל מגילת אסתר.**
חג הפסח: סיפור יציאת מצרים וקריעת ים סוף, ועוד. **כולל הגדה של פסח** עם פירוש קצר ומתוק.
חג השבועות: סיפור מרתק של מתן תורה. **מגילת רות** משולבת בסיפורי המגילה. שובה לב.
ארבע התעניות ובין המערים: סיפורי התורבן בהרחבה, הגאולה, ביאת המשיח ועוד. נוגע ללב.
מצוות הארץ: שמיטה, חלה, כלאים, ערלה, תרומות ומעשרות, יישוב ארץ ישראל.

הרפואה: שמירת הגוף והנפש, סגולות לרפואה, מצות ביקור חולים, סיעוד הורים זקנים ועוד.
מזן הרב עובדיה: הנהגות, מעשים, דרכי לימוד והשקפה על מרן מלכא זצוק"ל, מזווית אישית.
חדש!!! השבת מחולק ללימוד יומי מאדו ג' חלקים פורמט כיס. ב-3 דקות ליום מסיימים הלכות שבת בשנה.

מחירי החוברות: שבת, טהרה, סדר היום, להיות את, נישואין, אבלות - 5.5 ₪. יתר החוברות - 3.5 ₪.
מחיר כל הסדרה [20 חוברות] - 80 ₪. מאדו השבת לימוד יומי ג' חלקים - 8.5 ₪.

טהרה המקוצר, שבת המקוצר, להיות את המקוצר - 3 ₪. מחיר מיוחד ברכישת מעל 100 חוברות מקוצרות - 1 ₪ לחוברת.
אפשרות להטבעת זהב על כל החוברות (עלות 70 אגורות לחוברת + מחיר המשלוח החל מ-100 חוברות זהות) - 02-5802398.

נקודות מכירה לרכישת החוברות: אופקים: 0504-185545 אור יהודה: 054-8438347 אור עקיבא: 0585-076785
אזור: 052-7183822 **אילת:** 054-8491143 **אלעד:** 054-8422891* 03-5233303* **אשדוד:** 052-7667048* 054-8447156* **אשקלון:** 052-7689873 08-6722103 **באר שבע:** 054-8447230* 054-7707430* **בית שאן:** 052-7183329 **בית שמש:** 0528-985558 02-9995076 **ביתר עילית:** 02-5807463* (A) 02-5802398* (B) **בני ברק:** 0504-174567* [18:00-20:00]
052-7334140 **ביתר גן:** 052-7178888* **בני עייש:** 052-7090218 **בת ים:** 054-2491168* 054-126566* **דרימנה:** 054-8427237 **דרימנה:** 052-8046337 **זכרון יעקב:** 054-7429955 054-7429955 **גן יבנה:** 052-4315009, 052-5454211 **הרמונה:** 054-8427237 **חיפה:** 054-8591831/41* 052-5114046* **חולון:** 052-7117668 **חדרה:** 054-6271103, 052-7129661
052-7636768* **חצור:** 052-7383715 **הריש:** 0585-076785 **טבריה:** 0508-361166 **טירת הכרמל:** 0522-753310 **יבנאל:** 0585-888148 **יבנה:** 052-7129739, 08-6757677 **יד בנימין:** 05245454211, 0524315009, 053-4158435, 052-7010722 **יקנעם:** 054-3320744 **ירוחם:** 054-7875529 **ירושלים:** 052-7114363* **יתד:** 052545454211, 053-4158435, 052-5827008 **מתניה:** 0545-810328* **נילה:** 077-3396020* **ק. יובל:** 052-7141907* **פ. זאב:** 053-2476758* **ג. מרדכי:** 0506-518504* **קסטון:** 0506-518504* **כפר סבא:** 0504-4143094. **כרמיאל:** 052-7130822* 0522-813833* **לוד:** 0504-107540 **מגדל העמק:** 0506-830791 **מודיעין:** 054-7794793, 08-9725742 **מעלה אדומים:** 0506-775847 **מצפה רמון:** 0524619144 **נהריה:** 053-4322936 **נצרת עילית:** 054-8487335 **נשר:** 054-8446326 **נתיבות:** 077-5504905, 05271-53938 **נתניה:** 053-4112422* 0527-632800* 0507-776653* **עכו:** 052-4317340 **עפולה:** 0506-830791 **עתלית:** 077-6200152, 0504-8590068 **פתח תקוה:** 054-3346241* 054-8439076, 0527603435* **צפת:** 0504-121786 **קרית:** 0504-102069, 054-8492473 **קרית גת:** 052-4830879* 054-8445942* 05276-06885 **קרית ארבע:** 054-4441495 **קרית מלאכי:** 054-7429178 **קרית ספר:** 0504-172416* **קרית שמונה:** 05271-92976 **ראש העין:** 0545-250370* 054-2260186* **ראשלי:** 0503332293* 054-7917777* 0533-000093. 05484-98449* **רחובות:** 052-7153567* 054-7429955* **רעננה:** 054-7444103 **רכסים:** 054-8417876* 0548408840, 077-3005038 **רמלה:** 053-8270570* **שרדור:** 053-3131382 **שימורין:** 054-3992500 **תל אביב:** 052-7661162. **כמו כן ניתן לרכוש באתר:** <http://www.emet9.org>

© כל הזכויות שמורות

ניתן לצלם קטעים לצורך לימוד בבתי הספר, שיעורי תורה, עלונים וכיוצא. לא למטרות מסחר. לתגובות: 6410995@okmail.co.il

🕒 תוכן העניינים 🕒

שער האגדה

6.....	דברי פתיחה
9.....	מבוא
14.....	מטעמי מצות "כיבוד אב ואם"
14.....	← הכרת הטוב
24.....	← העברת שושלת האמונה
28.....	← ריסון עצמי וקבלת מרות
29.....	← צורך קיומי עבור האדם
30.....	גודל חיוב כיבודם – גדרים והנהגות
32.....	שכר מצות כיבוד הורים
42.....	מבחר סיפורים בחשיבותה של מצות כבוד הורים
58.....	יחסי הורים וילדים

שער ההלכה

142.....	מקום מגורים	72.....	מצות כיבוד אב ואם
144.....	הזכרת שם ההורים	83.....	כיבוד אב ואם בדיבור
146.....	להפריש את ההורים מאיסור	89.....	קבלת שרות מההורים
151.....	הורים שאינם שומרי תורה ומצוות	91.....	כיבוד אב ואם בממון
153.....	הנהגת ההורים עם בניהם	97.....	מצות קימה מפני ההורים
158.....	חינוך הבנים	103.....	מקום החיוב לעמוד
178.....	"אָרור מְקַלָּה אָביו וְאִמּוֹ"	105.....	כיבוד הורים בקיום המצוות
181.....	"וּמְקַלָּל אָביו וְאִמּוֹ, מוֹת יוֹמָת"	109.....	כיבוד בסנדקאות וקריאת שם
182.....	"וּמִכָּה אָביו וְאִמּוֹ מוֹת יוֹמָת"	111.....	תלמוד תורה וכיבוד אב ואם
184.....	כיבוד על ידי אחרים	120.....	מצות מורא אב ואם
187.....	הנהגת אשה נשואה בכבוד הוריה	124.....	אם מותר לחלוק על דברי ההורים
188.....	כבוד שאר הקרובים	127.....	אם מותר להעיר את ההורים משינה
195.....	כיבוד הורים לאחר אריכות ימים ושנים	128.....	ציווים שאין בהם הנאה להורים
213.....	יום השנה	133.....	כיבוד אב ואם בדבר עבירה
215.....	תיקון לפוגם בכבוד הוריו	139.....	כיבוד אב ואם בענייני נישואין

לתועלת הלומדים:

יש לציין שההלכות שבחוברת הן לכל הדעות, לבני אשכנז ולבני ספרד. לבד מההלכות שבארנו בהם במפורש, שיש חילוק בין בני אשכנז לבני ספרד.

העמודים המסומנים בחוברת ב-(), הם לפי הספר ילקוט יוסף כיבוד אב ואם. וכשכתוב (ה"ע), הוא הספר הליכות עולם ח. וכשכתוב סימן וסעיף, היינו שלחן ערוך יורה דעה.

ראש חודש תמוז ה'תשע"ח

בס"ד

הסכמה

הובא לפני הקונטרס היקר **"כבוד אב ואם בהלכה ובאגדה"**, ערוך בטוב טעם ודעת, דבר דבור על אופניו, תפוחי זהב במשכיות כסף, שאסף וקיבץ, הרב היקר מאוד, שוקד באוהלה של תורה, לילה כיום יאיר כחשכה כאורה, יראת ה' היא אוצרו, ועליו יציץ נזרו, שמן תורן שמו, טעמו ונימוקו עמו, אשרי יולדתו, צינה וסוחרה אמתו, מרביץ תורה ומורה הוראה, כבוד שם תפארתו, הרב הגאון רבי **דוד שלום נקי שליט"א**, מתלמידיו המובהקים של מן אמו"ר פוסק הדור רבנו **עובדיה יוסף זצוק"ל**, והולך בדרכו ההלכתית, לא זו מפסקיו ימין או שמאל, בין להקל ובין להחמיר.

והנה מצות כבוד אב ואם היא מכלל המצוות השכליות שבתורה, שהלוא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך, וכמו שכתב הרמב"ם (בפרק ו משמונה פרקים לרמב"ם), והיא בכלל המצוות שאמרו עליהם חכמים ז"ל שאילו לא נכתבו ראויים הם להיכתב, ויקראו אותם חכמים מצוות שכליות. ואמנם עלינו לקיים את המצוה בעבור שהקב"ה ציוונו עליה, ולא בעבור שהדעת מחייבת לזה, כמבואר במדרש תלפיות, וכן כתב בערוך השלחן שאף שמצאנו שיש גויים נזהרים במצות כיבוד אב ואם מפני השכל והטבע, אך אנחנו בני ישראל נצטוונו על כל מצוה שכלית לבלתי עשות אותה מפני השכל, אלא מפני ציווי השם יתברך בתורתו הקדושה, ועל זה נאמר "והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה", כלומר שהחוקים - אלו המצוות שאיננו מבינים טעמם, בוודאי תעשו אותם מפני שאתם שומעים לקולי, אבל עיקר השכר הוא שגם המשפטים - אלו המצוות השכליות תעשו מפני השמיעה לקולי, דהיינו מפני שאני מצוה אתכם ולא מפני השכל. ולכן כתבה התורה "כבוד את אביך ואת אמך כאשר ציוך ה' אלוקיך", והיינו שתכבדם בגלל שציוך ה' אלוקיך.

אני מכיר את הרה"ג המחבר שליט"א עוד למעלה מ-25 שנה, וראינו עליו שיש לו עתיד רבני להפיץ תורה ויראה, אשריו שזוכה להימנות עם מזכי הרבים, תמידך כהלכתך, מזה שנים, להרבות חיילים לתורה, להגדיל תורה ולהאדירה, ועליו יאות להמליץ מה שאמרו חז"ל: "כל מי שיש בו יראת שמים, דבריו מתקבלים".

בחיבוריו היקרים, הוא מסכם בתמצית ובבירור את הדברים באופן נכון, ובשפה ברורה השווה לכל נפש, בבחינת דיברה תורה כלשון בני אדם, וריו ונשכר, לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, להבין ולהורות לשעה ולדורות, והביא הלכות מאשר עלה בספרי **"ילקוט יוסף"**, וכן מספרי של מן אמו"ר עטרת ראשנו רבן של כל בני הגולה רבנו **עובדיה יוסף זצוק"ל**, זיע"א, והדבר הוא לתועלת מרובה לכל שכבות הציבור, הן לאברכים, והן לבעלי הבתים, ולפעלא טבא אמינא, איישר חיליה לאורייתא.

כמו כן צירף דברי אגדה וחיזוק במעלת מצות כיבוד אב ואם, דברים מתוקים מדבש ונופת צופים, בטוב טעם ודעת ערוכים, עם מדרשי חז"ל מזהב ומפנינים יקרים, בלשון צחה וברורה, קלה ונעימה, לתועלת וזיכוי הרבים.

משנה שמחה יש בליבי בשומעי, כי אף אנשים ונשים הרחוקים מתורה ומצוות, קובעים סדר לימוד בחוברות אלו הנכתבות בשפה קלה ונעימה, ואט אט מתקרבים לצור מחצבתם, וכן שיעורים רבים לציבור הרחב קובעים בהן, וזכות הרבים גדולה היא עד מאוד. וכמו כן, רבים עורכים מבחנים לציבור הרחב ובכתי הספר לתלמידים מתוך החוברות הללו, עם חלוקת מלגות ותעודות הוקרה, ואין ספק שדבר זה מדרבן את הלומדים מאוד מאוד, ונותן להם חשק ורצון להתחזק בלימוד ההלכה למעשה.

וכבר כתב הגאון רבי חיים פלאגי בהקדמה לספרו "מועד לכל חי", משם מר זקנו הגאון הראשון לציון רבי יוסף רפאל חזן בעל שו"ת "חקרי לב", בשבח ספריו של הגאון החיד"א ז"ל, ובעיקר בספריו הקטנים כמו "מורה באצבע" וכדומה, שהוא מוסר ודינים שיד כל אדם שווה בו, אחד חכם ואחד תם קוראים בו, ובעלי בתים ישאווה בחיקם, והיתה עמו וקרא בו בלכתו בדרך, בים וביבשה, שאין בו טורח כלום. והיה משבח בתהילותיו החיבורים הללו יותר ויותר מכל שאר החיבורים הנוראים, יען כי נמצאים בתוכם מוסר מלכים ודינים המדריכים לאדם ליראת ה' ולעובדו בלבב שלם. עי"ש.

מצוה רבה לתמוך ולסייע להוצאת חיבורים אלו, כי זיכוי הרבים גדול הוא, ועליהם נאמר: "ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד", ויבורכו מפי עליון בבני חיי ומזוני לעבודת ה' יתברך. ועיין בשו"ת דברי מלכיאל (בהקדמה לחלק א) שהביא את דברי המדרש (ויקרא רבה פכ"ב): כל מי שהומה ומהמה אחר המצוות, ומצוה קבועה לדורות אין לו, מה הנאה יש לו, אבל המניח מצוה קבועה לדורות שנקראת בכל עת על שמו, חשוב כאילו עושה אותה בכל שעה, ומתנחם בה במותו, כי מצוה זו תעשה פירות ופירי פירות אף לאחר מותו. ובפרט הזוכה במצוה של הדפסת חיבורים חדשים בדבר הלכה שהוא עיקר חיזוק תורתנו הקדושה, שעל ידי זה תרבה הדעת בישראל. שאין גבול לעילוי הנשמה שהם גורמים, ומעלים אותה במעלות אין סוף, כי כל הזכויות שיצאו מהלימוד בהם, ומזרעם וזרע זרעם של הלומדים והמתחזקים מהם, באמונה בה', ובשמירת התורה והמצוות, הכל נזקף לזכותו, ומכניסים אותו בשערי גן עדן העליון, אף אם לא זכה בהיותו פה בעולם הזה ללכת בדרכי השם יתברך. עכ"ד.

ומרן אאמו"ר זיע"א בשו"ת יביע אומר (חלק ח יורה דעה סימן לו) כתב, **שלהנצחת שם הוריו עדיף יותר להדפיס ספר הלכה לזכות בו את הרבים.** שכל המזכה את הרבים, זכות הרבים תלויה בו, ואין חטא בא על ידו. ושכרו כפול מן השמים. וכתב הרב לב אריה, המחדש חידושי תורה והמדפיסם, שכרם גדול יותר ממקריב קרבנות, **שעל ידי שמוציא לאור עולם ספר שיש בו זיכוי הרבים, מתכפרים לו עוונותיו. וכיון שהבן מזכה את אביו, ראוי להדפיס הספר לזכות את הרבים, ויהיה זה לעילוי נשמת ההורים,** ויקויים בהם מה שנאמר (תהלים פד ח): "ילכו מחיל אל חיל".

וכן כתב הגאון רבי חיים פלאגי, שלפי מה שכתב מרן הבית יוסף שכתובת חומשים וש"ס ופירושיהם, גם הם בכלל מצות כתיבת ספר תורה, ושזה יותר מצוה גדולה ממה שיש תורמים לכתוב ספר תורה לקרוא בו ברבים. לפי זה נראה שהוא הדין למי שנותן מעות נדבה להדפיס ספר חדש מתורתם של ראשונים או אחרונים, שזהו בכלל מה שאמרו (כתובות נ ע"א) "צדקתו עמדת לעד", זה הכותב ספרים ומשאילים לאחרים. והוא הדין למי שמדפיס מהונו ספר כתיבת יד בהלכה, אשר חובר על ידי מורה הוראה, ויש בו תועלת לרבים, שזה חשוב יותר מכתיבת ספר תורה, שמוציאם לאור עולם, לחלקם ביעקב ולהפיצם בישראל, ולמען יעמדו ימים רבים, שבודאי שכרו כפול מן השמים, ואין לך הנצחה לעילוי נשמת ההורים גדולה מזו.

ברכתי להרב המחבר שימשיך לזכות את הרבים, ויפוצו מעיינותיו חוצה להגדיל תורה ולהאדירה, ויעלה מעלה מעלה במעלות התורה והיראה לגאון ולתפארת, והיה שמו כשם הגדולים אשר בארץ לגאון ותפארת, ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וה' עמו, לאורך ימים ושנות חיים בטוב ובנעימים. "והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פרוי יתן בעתו, ועלהו לא יבול וכל אשר יעשה יצליח". אמן.

בברכת התורה בהערכה ובאהבה רבה

יצחק יוסף

הראשון לציון והרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הגדול

❦ דברי פתיחה ❦

מֶה אָשִׁיב לָהּ, כָּל תַּגְמוּלוֹהִי עָלַי (תהלים קטז יב). אֲזֵדָה ה' מֵאֵד בְּפִי, וּבִתְוֹךְ רַבִּים אֶהְלֶנּוּ (שם קט ל). תַּסְדִּי ה' אֶזְכִּיר תַּהֲלֹתַי ה', כָּעַל כָּל אֲשֶׁר גִּמְלָנִי ה' (ישעיה סג ז). הֶאֱלֹהִים הִרְעָה אֹתִי, מֵעוֹדִי עַד הַיּוֹם הַזֶּה (בראשית מח טו).

ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו עד היום, להגיש לציבור היקר, אוהבי התורה ולומדיה, קרובים וגם רחוקים, יגיעי כפיים ואברכים, ומשתה הנשים כאנשים, את החיבור היקר הזה, אשר מחזה שדי יחזה, ויקרא שמו בישראל "כבוד אב ואם בהלכה ובאגדה", סובב הולך על פרטי דינים והנהגות במצוה חשובה וחמורה זו, וכלשון חז"ל (ירושלמי פאה פ"א ה"א) "מצוה חמורה שבחמורות", דהיינו הקשה שבקשות לקיימה.

והנה בגמרא מסכת קידושין (ל ע"ב): תנו רבנן [שנו חכמים], נאמר (דברים ה טז): "כִּבֹּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ", ונאמר (משלי ג ט): "כִּבֹּד אֶת ה' מֵהוֹנֶךָ", השווה הכתוב כיבוד אב ואם לכבוד המקום [הקב"ה]. וכן, נאמר (ויקרא יט ג): "אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ", ונאמר (דברים י ג): "אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ תִירָא", השווה הכתוב מורא אב ואם למורא המקום. וכן, נאמר (שמות כא יז): "וּמִקֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת", ונאמר (ויקרא כד טו): "אִישׁ אִישׁ כִּי יִקְלַל אֱלֹהֵיו וְנִשָּׂא תִטָּאוּ", השווה הכתוב 'ברכת' כלומר 'קללת', וכתב לשון נקיה] אב ואם לברכת המקום. אבל בהכאה - ודאי אי אפשר [לא שייך]. וכן בדיון! [כך צריך שיהיה] ששלשתם שותפים בו.

וכן שנינו שם: שלושה שותפים הם באדם: הקב"ה, אביו, ואמו, בזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו, אומר הקב"ה: מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכבדוני. בזמן שאדם מצער את אביו ואת אמו, אומר הקב"ה: יפה עשיתי שלא דרתי ביניהם, שאלמלי דרתי ביניהם צערוני. ע"כ.

כדי לעמוד על עוצמת המשמעות של ההתייחסות הראויה כלפי ההורים על פי התורה, נתבונן בדברי חז"ל הנ"ל, שבכמה דברים השווה התורה את האב והאם לבורא העולם. משמעות הדברים היא כי מנקודת מבט אמיתית, על האדם להתייחס להוריו ביראת הכבוד הראויה לבורא העולם (!), שהרי הם שותפיו של האלוקים ביצירתו. הוא נתן את הנשמה הרוחנית, והם נתנו את חומר הגוף. לפיכך, כלפי בנם הרי הם בדרגת חשיבות התואמת לחשיבותו של הבורא. ואין זה משנה באיזה מעמד חברתי נמצא אותו בן ביחס להוריו, שהרי הם השותפים בבריאתו.

המקרה היחיד בו מותר לבן לעבור על דברי הוריו, הוא אם חלילה מצווים אותו לעבור עבירה. שהרי אחרי הכל, גם הם חייבים בכבודו של מי שברא את כולם. עיקרון זה נלמד מהפסוק המורכב משלושה חלקים, שנראים כבלתי שייכים זה לזה: "אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ, וְאֶת שְׁפָתַי תִּשְׁמְרוּ, אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם", מדוע נקשר מורא ההורים עם שמירת השבת, ומה פשר סיום הפסוק "אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם"? אלא בא לומר: "אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ", אבל "אֶת שְׁפָתַי תִּשְׁמְרוּ", ולכן אם הם מצווים אתכם לעבור עבירה, אל תשמעו להם, שהרי "אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם" של כולכם.

אולם, כל ציווי שאינו סותר את רצון הבורא, כגון לסייעם בדבר מה, לבצע פעולה כל שהיא, להימנע ממעשה מסוים וכל כיוצא בזה, על הבן לחוש באותה שעה כאילו הבורא בכבודו ובעצמו התגלה כעת לפניו, ואומר לו את המילים הנאמרות על ידי ההורים. ואם כך במילוי משאלותיהם ובהשבעת רצונם, קל וחומר שעל הבן להזהר מלבצע כל פעולה או לומר מילה פוגענית העלולה לגרום להם צער. ואדרבה, יתבונן תמיד במחשבתו כיצד יוכל לגרום להם נחת, ובמה יוכל לשמחם ולהסב להם קורת רוח. שהרי אפילו מצד הכרת הטוב הפשוטה על כל אשר טרחו ועמלו בעבורו מאז

ליתו ועד עומדו ברשות עצמו, חייב הוא להם חוב שאין לו גבול. קל וחומר לאחר שמצוות מלכו של עולם עליו, לכבד את ההורים שהביאוהו לעולם, אפילו במקרה בו לא גידלוהו בעצמם ולא טרחו כלל בסיפוק צרכיו.

ובשלחן ערוך נפסק להלכה: "עד היכן מוראם? היה הבן לבוש חמודות וישב בראש הקהל, ובאו אביו ואמו וקרעו בגדיו והיכוהו על ראשו וירקו בפניו, לא יכלים אותם, אלא ישתוק ויירא מן מלך מלכי המלכים שציווהו בכך". "איזהו כיבוד? מאכילו ומשקהו, מלביש ומכסה, מכניס ומוציא. ויתננו לו בסבר פנים יפות, שאפילו מאכילו בכל יום אווזים מפוטמים והראה לו פנים זועפות, נענש עליו". הרי לנו שחלק בלתי נפרד מכיבוד ההורים הוא שפת הגוף וסגנון המילים הנאמרות בעת הסיוע להם והטיפול בצרכיהם. זוהי הגישה האמיתית והראויה לכל אדם, בהנהגתו כלפי מי שעומדים מאחורי כל הווייתו וכל קניינו בעולם.

אשרי אדם היודע כי ההורים הם מתנה נפלאה לזמן קצוב, וכל עוד שהם עמו בעולם מכבדם ככל שבידו, ומתיירא מהם יראת כבוד, חרד לדבריהם ושואף לשמחם. אדם זה זוכה לאריכות ימים, וגם רווה אף הוא נחת מילדיו, הרואים בו דוגמא אישית בקיום מצוות כיבוד הורים בהידור, ולמדים ממנו.

ועתה אשיחה מעט **במעלת זיכוי הרבים** וירווח לי: הנה כתב רבנו יונה (שערי תשובה ג יט): דע, כי נתחייב הנברא להיות ציר [שלח] נאמן ועבד משכיל בכל מלאכת עבודת אדוניו. והפועל הנאמן יהיה מהיר במלאכתו וישגיח על מלאכת הפועלים חבריו. ועיניו על דרכיהם לראות אם באמונה הם עושים, ויזהירם ויודיעם את המעשה אשר יעשו. כי חפצו ורצונו אשר תיעשה מלאכת אדוניו בלא רמיה, על כן יחזיק ידי עושי המלאכה. ע"כ. וכתב רבי אליהו לופיאן: "הרי שלא מספיק אם יאמר האדם, די לי להציל את עצמי ולא ישגיח לזכות גם אחרים בקיום רצון ה', כי רק בכך יקרא 'עבד משכיל ופועל נאמן', ולא זולת זה. **כי אם יש בכוף להרבות פעלים לתורה ולמצוה, ואין אתה עושה כן, הרי זאת עדות ברורה כי אין עבודתך לשמים, ולא לכבוד שמים אתה עוסק בתורה ובמצוות, כי אם להרבות שכרך ותו לא**". ע"כ.

ורבנו המאירי (אבות ה) באר את הפסוק (תהלים טז י): "כי לא תעזב נפשי לְשָׁאֹל, לֹא תִתֵּן חֲסִידְךָ לְרֵאוֹת שָׁחַת". וכי מה פתאום שיהיה החסיד רואה שחת [גיהנם]? אלא מאחר שהוא חסיד, **שאין לך חסידות בעולם כמו המזכה את הרבים, אין הקב"ה מניחו לעשות עבירה שיראה מתוכה שחת, כי אין ראוי לירד לגיהנם מי שזכות הרבים תלוי בו**. וכמו משה שזכה וזיכה את הרבים, זכות הרבים תלוי בו, וכן בדין מאחר שהוא סיבתם.

וראה עוד לרבנו בחיי (חובות הלבבות שער אהבת ה' פרק י) שכתב: דע, שאפילו החסיד הגדול ביותר, וגדול בתורה, עד שיגיע לתכלית השלמות בתיקון נפשו אצל השם יתברך, ואפילו אם יגיע למדרגת מלאכי השרת במידותיהם הטובות, ובמנהגיהם הנחמדים, ובהשתדלותם העצומה בעבודת הבורא, ובאהבתם הזכה בהשם יתברך, עדין לא יגיע לזכויות מי שמורה ומדריך בני האדם אל הדרך הטובה והישרה בעבודת השם יתברך, ומיישר אורחותיהם, להטותם לעבודת השם, ולקרבתם לצור מחצבתם, ולהחזירם בתשובה שלימה, שזכויותיו של זה נכפלות שבעתיים, בעבור זכויותיהם של אלו שבמשך כל הימים והזמנים, ובזכויות זרעם וזרע זרעם. ע"כ.

ואמרו בזוהר (תרומה קכח ע"ב): כל המשתדל עם עמי הארץ לעזוב דרכם הרעה ולהחזירם למוטב, גורם קיום לעולם, ועליו נאמר (מלאכי ב ה): "בְּרִיתִי הִיְתָה אִתָּם הַחַיִּים וְהַשְׁלֹם", וזוכה לראות בנים לבניו עוסקים בתורה, וזוכה בעולם הזה ובבא. ואילו ידעו כמה גדולה מעלת המזכה את הרבים ומחזירם למוטב, היו רצים אחר זה כאדם הרץ אל חייו.

וכתב רבנו יונה (אבות ב ב): כמה גדלה מעלתם של העוסקים בצרכי ציבור. ואל תאמר למה לי הצרה הזאת לטרוח בצרכי ציבור, ואף כי אזכה אותם במצות הצדקה, הלא ממונם שלהם הוא, והמצוה תחשב להם ולא ליי? אין לך לחשוב כדבר הזה, **כי כפליים תיטיב לעצמך בעבורך, ומעלה אני עליך שכר כאילו עשית אתה משלך את הכל, וכאילו מכיסך נתת את אשר נתנו על ידך**, והנך מרוויח בטרחה במעשיהם, מאשר אם תטרח לעצמך, כי מעשיהם מרובים ממעשיך. וכל אשר אתה עושה, ה' מצליח בידך. לכן העוסק בצורכי ציבור, היטיב לעצמו הרבה מאוד, ובלבד שיכוון לבו לשמים. ע"כ.

והנה כתב בפלא יועץ (אסופה): כמה טובה עשו לנו בעלי אסופות רבותינו הקדושים אשר בכל דור ודור זכו וזיכו את הרבים, זכות הרבים תלויה בהם, שאלמלא הם נשתכחה תורה מישראל, ובפרט כגון אנחנו בדור יתום שביתומים, אשר טרדות הזמן רבו עלינו, ואין הפנאי מסכים אתנו ללמוד בשקידה כמו הקדמונים ודעתנו קצרה, ואם נבוא ללמוד ספרים הרבה, אין קץ, אבל על ידי בעלי **ספרי האסופות בקיצורי דינים והלכות, חסד גדול יחשב, ואין לך חסד גדול מזה שהוא חסד בנפש, ועושי אלה הם מזכים את הרבים וזכות הרבים תלויה בהם, כי תועלתם מרובה כאמור, ויד כל אדם ממשמשת בהם כל שעה, כי בזמן הזה הקיצור הוא טבע חריף אהוב ונחמד לכל, ואומרים דרך צחות: "ויאמר לקוצרים ה' עמכם". ומתוך כך יהיו הדברים נקראים ונזכרים ונאמרים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ויהיה מזכה את הרבים, ותתענג בדשן נפשו. ע"כ.**

לאור האמור, כמה מעלה טובה בכתיבת ההלכות למעשה בשפה קלה ונעימה, ובפרט בדורנו דור התשובה, שחפצים וכמהים לדעה מה יעשה ישראל. ומה יקר אותו אדם המשתדל להיות לאחיעזר ואחיסמך לפעילות ענפה זו, ולזכות את הרבים בחוברות **"בהלכה ובאגדה"**, כדי לכנס עוד נפשות עמך ישראל קדושים לשמירת התורה והמצוות כהלכה, וכידוע שזו המעלה הגדולה ביותר בצדקה, לקרב את אחינו התועים ולהשיבם אל אבינו שבשמים, וכמו שכתב הפלא יועץ הנ"ל: **"שאין לך חסד גדול מזה, שהוא חסד בנפש"**, ואין לך הנצחה ועילוי נשמה גדולים מזה כאשר משיבים רבים מעוון, וכל הזכויות שיהיו מהלימוד בחיבורים הללו, יזקפו ליזכותם של התורמים, ולזכות אותן נשמות, ועליהם נאמר (דניאל יב ט): **"וּמַצְדִּיקֵי הָרַבִּים פְּכוּכִים לְעוֹלָם וָעֶד"**.

כצאתי את הקודש, אני אברך ולי נאה לברך למר אבי היקר הרה"ג רבי **ציון נקי שליט"א** ולמרת אמי היקרה **ברכה יעל תח'ל**, אשר הודות להם הגענו עד הלום, אתה השם תשמרם וכצנה רצון תעטרם, ותרפאם ברפואה שלימה נאמנה, לאורך ימים ושנים טובים בטוב ובנעימים, ויזכו לרוות רוב נחת מכל יוצאי חלציהם גדולים בתורה וביראת שמים טהורה, גם עד זקנה ושיבה, ויקויים בהם הפסוק (ישעיה נד יג): **"וְכָל בְּנֵי לְמוֹדֵי ה', וְרַב שְׁלֹם בְּנֵיךְ"**, אושר ועושר, ושובע שמחות וכל טוב, אמן.

ועיני לשמים נשואות שאזכה יחד עם רעייתי מנב"ת, לרוות מכל יוצאי חלציו נחת של קדושה, ברבות הטובה, גם עד זיקנה ושיבה. ותקויים בנו נבואת הנביא ישעיה (נא כא): **"לֹא יִמְשְׁוּ מִפִּיד, וּמִפִּי זֶרַע, וּמִפִּי זֶרַע, אָמַר ה', מִעַתָּה וְעַד עוֹלָם"**, ובקרוב נחזה יחד עם כל ישראל בהתגשמות הנבואה (ישעיה יא ט): **"כִּי מְלֹאָה הָאָרֶץ דָּעָה אֶת ה', כְּפָמִים לַיִם מְכַסִּים"**, ובא לציון גואל, במהרה בימינו אמן.

הכותב וחותם לכבוד התורה ולומדיה

ראש חודש מנחם אב

שנת: **"וְיִהְיֶה דָּוִד לְכָל דָּרָכָו מְשֻׁכָּל וְה' עִמּוֹ"** (שמואל א יח יד) תשע"ח לפ"ק

דוד שלום נקי ס"ט

✿ מבוא ✿

❖ "כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ, כְּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֶיךָ" ❖
לְמַעַן יֵאָרִיכוּ יָמֶיךָ, וְלִמְעַן יֵיטֵב לָךְ, עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ עָתָּה לָךְ"
(דברים פרק ה פסוק טו)

אסיפת חירום

מתח וציפייה דרוכה עמדו באוויר הארמון. עדיין ניתן עוד למשש את אותות הפחד והבהלה שתקפו את כל הנוכחים כאן, אך לפני זמן קצר. רעידת האדמה המזעזעת שפקדה אותם - הותירה אותם כהלומי רעם. מעולם לא ראו ולא שמעו מאבותיהם על רעידת אדמה שכזו! - מלווה היתה בקולות רעמים אדירים, ברעשים מחרידים, ובכל מיני תופעות טבע משונות!

לאחר שהתאוששו מן ההלם הראשוני, החליטו שעליהם לברר בדחיפות את נסיבות האירוע, ולקבל הערכה מקצועית לגבי השלכותיו לעתיד. וכך, בעוד האדמה רועשת תחתם, מיהרו להתכנס מלכים ושרים מפוחדים לאסיפת חירום בהולה - בארמונו של בלעם. בלעם - מורה דרכם הוא. ניחן בכוחות מאגיים פלאיים, והוא בודאי יוכל לתת הסבר אמיתי למתרחש כאן:

"ובכן, בלעם", פנו אליו בקול רועד, "אנא אמור לנו, מה מתרחש כאן, שמא העולם הולך להיחרב?! שמא מבול רוצה האלוקים להביא לעולם?!"

"אהה...", נשמע קולו העמוק של בלעם. "שוטים שכמותכם... כבר נשבע האלוקים שלא יביא עוד מבול לעולם. אל דאגה, העולם אינו הולך להיחרב".

תחושת הקלה ורגיעה הורגשה בחלל. העולם אינו עומד להיחרב, כפי שאכן חשו וחשבו, וזה העיקר. ובכל זאת, מה כן? "ובכן", נשמע שוב הקול העמוק, "חמדה גנוזה יש לו לאלוקים, אוצר יקר וחביב, השמור אצלו עוד לפני שברא את העולם, והיום הזה הוא בא לתת אותו לבניו!" (זבחים קטז ע"א. וכמבואר עוד בהרחבה בחוברת חג השבועות בהלכה ובאגדה)

יודוך ה' כל מלכי ארץ!

כעת התחלף הפחד ברגש של ציפייה וסקרנות, מהו המסר האלוקי המיוחד, ההדרכה הייחודית, שאותה רוצה האלוקים להעביר דווקא לבניו אהוביו?

והנה - לפתע נשמע הקול. קול ה' הדהד בעולם כולו, ונחלק לשבעים שפות, כדי שכל אומות העולם יוכלו לשומעו. שומעים המלכים את הקול מכריז ואומר:

"אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם!"

רחש של תחושת ביטול עבר בין המלכים. נו, בודאי, הלוא לכבוד עצמו הוא דורש! וכי איזה מלך רוצה שיהיו מכחישים אותו?!

ממשיך הקול ואומר: "לֹא יִהְיֶה לָךְ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פְּנֵי". שוב לא התרשמו המלכים. הלוא לכבוד עצמו הוא דורש! וכי איזה מלך רוצה שיהיה לו שותף?!

"לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ לְשׁוֹן": הדהד הקול.

- לכבוד עצמו הוא דורש! וכי איזה מלך היה רוצה שיהיו נשבעים בשמו על שקר?

- "זְכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקָדְשׁוֹ!"

- לכבוד עצמו הוא דורש, וכי איזה מלך אינו רוצה שיהיו אזרחיו מכבדים את אותו יום שעלה בו על כס מלכותו?

- "כִּבְד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ!"

כאן השתנתה ההתייחסות. רחש של התפעלות עבר בין המלכים, אמרו: בנימוסי המלכות שלנו, מי שרוצה להראות שהוא כנוע ומשועבד למלך, הרי הוא בוגד באבותיו, ובכך הוא מביע את נאמנותו הבלתי מסויגת כלפי המלך. ואילו האלוקים מצווה ואומר "כבד את אביך ואת אמך", שאין זה לטובת עצמו אלא לטובת ישראל שיהיו מכבדים את אביהם ואמם, ויתן להם שכר טוב. עמדו כל המלכים מכיסאותיהם והודו גם על הדיברות הראשונות, שכולן אך טוב ואמת. (קידושין לא ע"א, במדבר רבה פרשה ח)

שלושה שותפים באדם

לא זו בלבד שמצווה ה' יתברך לכבד את האב והאם, אלא שמשווה גם את כבודם לכבוד!

אמרו חז"ל: **השווה הכתוב כיבוד אב ואם – לכבודו של הקדוש ברוך הוא!** שהרי בכיבוד אב ואם נאמר: **"כבד את אביך ואת אמך"**, ולגבי כבוד ה' נאמר: **"כבד את ה' מהונך"**. **וכן השווה הכתוב מורא אב ואם – למוראו של הקדוש ברוך הוא!** שהרי במורא אב ואם נאמר: **"איש אמו ואביו תיראו"**, ולגבי מורא ה' נאמר: **"את ה' אלהיך תירא"**.

ובדין הוא שכך יהיה! שהרי שלושה שותפים יש באדם: הקב"ה, אביו ואמו. אביו ואמו נותנים בו אברים וגידים, בשר ודם, והקב"ה נותן בו נשמה. **בזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו, אומר הקב"ה: מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכבודני!** ובזמן שאדם מצער את אביו ואת אמו, אומר הקב"ה: **יפה עשיתי שלא דרתי ביניהם, שאילו דרתי ביניהם – ציערוני!** (מסכת קידושין דף ל עמוד ב)

מצוה שכלית

נשאל: מצות כיבוד הורים – מצוה כה מובנת מאליה, כה מתחייבת, כה מתקבלת על הלב. חוב מוסרי פשוט, מוסכמה חברתית בעולם כולו! לשם מה יש לצוות עליה? ועוד – להזכירה במעמד כה גדול ונשגב? כל העולם דממה, עם ישראל דרוכים, אומות העולם מקשיבים, כולם מצפים לשמוע את המסר השמימי היחיד מסוגו בהיסטוריה. והנה – צו כה פשוט ומובן, כלל אנושי אלמנטארי שכזה?

הנה, חז"ל מעידים, כי אכן יש מן הגויים שאף הם הצטיינו באופן נפלא בכיבוד הוריהם:

פעם שאלו את רבי אליעזר, עד היכן כיבוד אב ואם? אמר להם: אותי אתם שואלים? לכו ושאלו את דמא בן נתניה מאשקלון.

דמא היה גוי חשוב ונכבד. פעם אחת, בהיותו ראש שר החיל, היה יושב בין גדולי רומי, כשהוא לבוש מלבוש חשוב של זהב. והנה לפתע הגיעה אמו, שלא היתה שפויה בדעתה, והכתה בו על לחיו בפני כולם, משום שלא בא לשרת אותה כמנהגו! בעודה קוצפת ורוגזת, נפל מידה המנעל שהכתה בו. והושיט לה דמא את המנעל בחזרה כדי שלא תצטער, ולא הכלים אותה!

עוד מספרים חז"ל, כי פעם אבדה אבן "ישפה" מן החושן של הכהן הגדול [הכהן הגדול היה לובש על ליבו חושן זהב, שבו שנים עשר אבנים יקרות, כנגד שבטי ישראל: אודם, פטדה, ברקת, נופך, ספיר, יהלום, לשם, שבו, אחלמה, תרשיש, שוהם וישפה. האבן **ישפה** היא כנגד בנימין שהצטיין במידת השתיקה - יש לו פה והוא שותק], והיות שהכהן הגדול אינו יכול לעבוד כך בבית המקדש, לכך ניסו חכמים למצוא בהקדם אבן שכזו. שמעו כי יש אבן כזו בידיו של דמא בן נתניה מאשקלון, ומיהרו ללכת אליו. דמא אכן היה מוכן למכור להם את האבן, תמורת שישים ריבוא דינרי זהב. הלך דמא להביא את האבן, והנה הוא רואה כי אביו ישן, ורגליו פשוטות על התיבה שבה מונחת האבן. הלך לחכמים והודיע להם כי נכון לעכשיו, אינו יכול לתת להם את האבן. חשבו, כנראה הוא רוצה בעבורה סכום גדול יותר, והכפילו את המחיר! אך דמא עמד בסירובו. ניסו חכמים להעלות את המחיר שוב ושוב! - ועדיין הוא עומד בסירובו. משראו כך, פנו ללכת.

כשהתעורר אביו, קרא דמא לחכמים ואמר להם: הנה, מוכן אני עכשיו למכור את האבן. רצו חכמים לשלם את המחיר האחרון שנקבו, אמר להם דמא: האם אני אמכור לכם את כבודו של אבא תמורת כסף? איני נהנה מכבוד אבותי כלום!

מה השכר שפרע לו הקב"ה? לשנה הבאה ילדה פרתו פרה אדומה, ונתנו לו ישראל זהב רב כמשקלה! (ירושלמי פאה פרק א ה"א, קידושין לא ע"א, תוספות ויד דוד שם)

לקחיה של פרה אדומה

הנה לנו כיבוד הורים מיוחד במינו - של גוי! אדם מוסרי, בעל מצפון בריא - שאכן כיבד את הוריו בצורה מושלמת! מה חסר בזה? מהו בכל זאת ההבדל בין כיבוד הורים של גוי, לבין כיבוד הורים של יהודי?

התשובה לכך חבויה דווקא בסופו של הסיפור - דמא בן נתניה קיבל בשכרו "פרה אדומה", ונתנו לו ישראל זהב רב כמשקלה.

פרה אדומה נצרכת לישראל, כדי להשתמש באפרה לטהרת טמאי מתים. המפליא הוא כי אותו אפר עצמו, המטהר את הטמאים - מטמא הוא את הטהורים העוסקים בהכנתו! ואכן אומות העולם היו מלגלים על ישראל שמקיימים מצוה זו, הנראית כסותרת את עצמה. לפיכך כתוב במצוה זו: "זאת חוקת התורה!" לומר לנו: "חוקה חקקתי, גזירה גזרתי, ואין לך רשות להרהר אחריה!", למרות שאינכם מבינים את טעמה - עליכם לקיים אותה משום "גזירת מלך". (במדבר פרק יט ובמפרשים)

אפילו שלמה המלך, החכם מכל האדם, ניסה להבין את טעמה של מצות פרה אדומה, ולא השיג, כמו שאמר (קהלת ז כט): "אמרתי אחכמה - והיא רחוקה ממני!". אך למרות שטעמה רחוק מבינתנו, בכל זאת עם ישראל מקיימים מצוה זו באהבה וחיבה, ומוכנים לשלם עליה במיטב כספם!

ומדוע? משום שיהודי מבין, שהוא אינו מבין. יהודי יודע, שבכל מצוה של הקב"ה - יש טעם וסיבה, כוונה ותכלית. ומי יעמוד בסוד ה'?

הגלויות - עלומות!

הדברים אמורים לא רק לגבי חוקים שאינם מובנים לנו. אלא גם במצוות המובנות לשכלנו - ישנם רבדים עמוקים הרבה יותר ממה שנראה לעינינו. יתכן שאנו מבינים את "השכבה החיצונית", את הרובד הפשוט של המצוה, אך תחתיו מצויים רבדים עמוקים לאין שיעור.

במוזיאון השעווה, ביקרתם פעם? ודאי פגשתם שם את ראש הממשלה ואת שר הביטחון, אולי אף נועדתם פנים מול פנים עם הנשיא הראשון... ובכן אמרו בבקשה, מה ההבדל בין אדם אמיתי לבין בובת שעווה, האין הם נראים זהים?

שאלה מגוחכת, לא? כך אומר הרמב"ם באגרת תימן, כזה הוא ההבדל - בין חוקי הגויים, לבין - להבדיל בין קודש לחול - חוקי התורה. ישנם חוקים והוראות שאכן כלפי חוץ נראים כזהים, אבל לאמתו של דבר, ממש מגוחך ושטחי להשוות ביניהם, והרי זה כמו להשוות בין אדם אמיתי לבובת שעווה. כל בר דעת מבין כי בובת השעווה היא רק חיקוי של המראה החיצוני של האדם. אבל אצל האדם - הלוא מתחת לשכבה החיצונית ישנה מערכת מופלאה של גידים ונימים, מערכות מסובכות ושלובות של לב וריאות, כליות וטחול, קרביים ובני מעיים, עצמות ועצבים. ומעל הכל - מח וחושם, תודעה וזיכרון, חוויות ורגשות, שכל ונשמה - ודבר מכל אלו אינו מצוי בבובת השעווה הגולמית! (מחשבת הטהרה עמוד 11)

כך - אף אצל הגויים ישנם אכן חוקים והנהגות, נימוסים ומוסכמות: לא לגנוב, לא לרצוח, לכבד את ההורים וכדומה. אבל אותו חוק עצמו, אותה הנהגה עצמה - כשהיא כתובה בתורה, הרי זה משהו אחר לגמרי. מצות ה' יש לה רבדים עמוקים לאין תכלית: הרבה מעבר לרובד החיצוני הפשוט והמובן הנגלה לנגד עינינו. וכלשון הרמב"ם: "הדת האלוקית - חכמותה בפנימיותה".

זאת אשר יסד הפייטן בפיוט פרשת פרה אדומה: "אין לחקור סוד חידותיך, כי המפורשות - שתומות, והגלויות - עלומות, המבוארות - חתומות".

גם מצות כיבוד הורים - נכון שיש בה טעם פשוט ומובן של הכרת הטוב, מוסר והגינות, אבל זהו רק הרובד הפשוט, השכבה החיצונית. חכמי תורת הקבלה [הנקראת גם "פנימיות התורה"] יודעים כי בפנימיות מצוה זו, ישנם סודות טמירים בסדרי ההנהגה של העולם, עולמות עליונים תלויים בה, תיקונים עילאיים קשורים בה. אין לנו כלים להבין זאת! - "החקר אֵלֹהִים תִּמְצָא, אִם עַד תִּכְלִית שְׂדֵי תִמְצָא! גְּבֹהֵי שָׁמַיִם מֵה תִּפְעֹל, עֲמֻקָּה מִשְׁאֵל מֵה תִּדְעֵ?" (איוב פרק יא פסוקים ז-ח)

אדם שמכבד את הוריו רק מפני שזה זורם לו ככה ישר מהמצפון, רק מפני שהוא מבין שזה מה שצריך לעשות - זה טוב ויפה, אך זה עדיין לא מושלם. הוא הצליח להשיג רק את הרובד השטחי, את העטיפה החיצונית. אך עיקר קיום המצוה צריך להיות - בראש ובראשונה - מפני ציווי ה', ככתוב בתורה: "כבד את אביך ואת אמך - כאשר ציוו ה' אלוהיך!"

מסופר על רבי מנחם מנדל מרומנוב זצ"ל, שהיה יושב ולומד בחבורה עם תלמידיו, והנה בא אליו עני מסכן, לבוש בלויים, פניו חיוורות, וכל הופעתו מעוררת חמלה. ריחם עליו הרב, ורמז לשמשו שיביא לו מהארנק מטבע זהב יקרה. הושיט הרב לעני את המטבע, והלה אורו עיניו ושמח שמחה גדולה עד מאוד. אחר שהלך העני, התחיל הרב להיות מיצר על כך שנתן לעני את המטבע מרוב רחמנות, ולא מפני ציווי התורה. קרא שוב לשמשו וביקשו שילך לשוק לחפש את העני ולהחזירו אליו. כששמע העני כי הרב קורא לו, הצטער בלבבו וחשב: כנראה מתחילה רצה הרב לתת לי מטבע נחושת, והתחלפה לו מטבע הנחושת במטבע של זהב. והנה כעת הוא הבחין בטעות, ורוצה להחליף לי את מטבע הזהב במטבע של נחושת. אך מה מאוד נדהם העני, כאשר התייצב לפני הרב, והרב הוציא מארנקו מטבע זהב נוסף, ומסרו לו! לאחר שהלך, הביע השמש את פליאתו הרבה על מעשיו של הרב. רבי, אם רצית לתת לו שתי מטבעות זהב, למה מתחילה לא נתת לו שתיים, הלא כשקראתי לו כמעט נפל לבו בקרבו, בחשבו שאתה רוצה לקחת לו את מטבע הזהב ולהחליפה בנחושת. אמר לו הרב לשמש: מתחילה חשבתי לתת לו רק מטבע זהב אחת, אך בראותי שנתתה לו מרוב רחמנותי עליו, החלטתי כי עלי לתת לו מטבע נוספת, נטו לשם מצות צדקה שציוויי הבורא יתברך! (עניף עץ אבות עמוד קכג)

קיום המצוה לשם מצוה - זה מה שאכן חסר אצל הגויים. דמא בן נתינה קיים "כיבוד הורים" בשלמות המעשה, אבל חסר היה העיקר - קיום המצוה מפני ציווי ה'! אדם שמקיים מצוה רק מפני שהדעת נותנת, או רק מפני שרגשותיו מחייבים אותו לכך, אינו ראוי כל כך לקבל שכר על זה, שהרי עשה מעשה טבעי. אך אדם שמבטל רצונו מפני רצון ה', אדם שמקיים מצוה מתוך תחושה של ענווה והתבטלות, "לשם יחוד קודשא בריך הוא", ראוי הוא לשכר רב לאין שיעור! (ומעם לועז)

* * *

בחוברת שלפנינו נמצא הלכות כיבוד אב ואם המצויות, עם דברי אגדה ומוסר, סיפורים והנהגות מגדולי ישראל. מכל אלו נשכיל להבין עד כמה אכן חמורה ביותר היא מצוה זו, עד שכינו אותה חז"ל (ירושלמי פאה פ"א ה"א): "המצוה החמורה שבחמורות!" ההלכה מחייבת הרבה למעלה מן ה"מקובל" וה"מוסכם" בקרב אותם אלה המקיימים אותה רק מפני "צו המצפון". ומה שנותן לנו את הכח ואת הנחישות לעמוד במצוה זו כראוי [ובפרט בדור מתירני כשלנו] - היא אכן "גזירת מלך" עלינו.

אשר על כן, נחלץ חושים ונאזור חיל, לעסוק בלימוד מצוה חשובה ויקרה זו כראוי, כדי שנוכל לקיימה כדת וכהלכה. כי עינינו הרואות, שללא לימוד מקיף כראוי, לא ימלט אדם מלהיכשל בהלכות ובפרטים רבים, מבלי לדעת כלל שהוא נכשל.

איש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק, לזכות גם את חבריו ומכריו בלימוד כמה הלכות לאחר התפלה, בשלחן שבת עם בני הבית, בשעות הפנאי בעבודה, וכיוצא.

ויהי רצון מלפני אבינו שבשמים שנזכה לכבד את אבינו ואמנו כראוי, וברכות התורה יחולו על ראשנו: "לְמַעַן יֵאָרִיכוּ יְמֵיךָ, וְלְמַעַן יֵיטֵב לָךְ, עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ", ונזכה לביאת משיח צדקנו, ולבנין בית מקדשנו ותפארתנו במהרה בימינו, אמן.

✧ שער האגדה ✧

⌘ מטעמי מצות "כיבוד אב ואם" ⌘

אמרו חז"ל: "תשע מאות שבעים וארבע דורות קודם שנברא העולם, ישב הקב"ה ודרש וחקר ובחן וצרף את כל התורה כולה. וכל דבר ודבר מדברי התורה בדק וחקר אותו מאתיים ארבעים ושמונה פעמים, כנגד מאתיים ארבעים ושמונה אברים שבאדם, ואחר כך הוציאו מפיו וקבעו בתורה!" (ילקוט שמעוני תהלים פרק יב סימן תרנח)

מצות ה', מצוה שחקק אותה הקב"ה בתורה הקדושה, מצוה שחקר אותה בורא עולם 248 פעמים - האם יש לנו העוז והאומץ לנסות להבין טעמיה? האם יש לנו בכלל רשות לחקור אודותיה? "כי לא מחשבותי מחשבותיכם, ולא דרכיכם דרכי, נאם ה', כי גבהו שמים מארץ, כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבותי ממחשבותיכם". (ישעיהו נה ח-ט)

"כי טעמי מצוות לא נתגלו, והם למעלה מהשכל וההבנה. וגם באיזה מקום שהתגלה ונתפרש איזה טעם המובן לנו לכאורה - אין טעם זה המובן לנו טעם הסופי לבדו, אלא בתוכו מוצנעים פנימיות ותעלומות חכמה שלמעלה מהשכל וההבנה". (תניא אגרת הקודש יט)

אכן לעולם לא נתיימר להבין בטעמיה של מצוה - לעומקם ולאשורם, אין לנו כלים, אין לנו הבנה. ואולם יחד עם זאת, אנו מתפללים ומבקשים "והאר עינינו בתורתך", תן לנו להבין לפחות מעט, להשיג לפחות את "השכבה החיצונית". וככל שאדם גדל יותר, ליבו מתרחב, נפשו מזדככת, והוא מצליח לחדור לעומק רב יותר, לגלות רבדים עמוקים יותר. לחזות בנועם ה', ולהתענג על מתיקות התורה. על כך התפלל דוד המלך ואמר: "גל עיני ואביטה - נפלאות מתורתך!" (תהלים קיט יח)

"טעמי המצוות" כשמן כן הן, מטעימות לנו את המצוות, עושות אותן טעימות וערבות יותר לחיכנו, קרובות יותר ללבנו, מעוררות את החשק והרצון. ועל כן אדרבה, ראוי וכדאי לו לאדם שינסה לחקור אודותן, כפי יכולתו והשגותיו. "כי כשימצא האדם המצוה מוטעמת לחיכו, יחפוץ בלב לעשותה, והוא סיבה שישגיג השלמות האמיתית". (הריקאנטי בהקדמה לספרו "מאה שערים")

להלן נביא מעט טעמים ומטעמים למצוה היקרה והנעלה - מצות כיבוד אב ואם.

⬅ הכרת הטוב

שני אורחים

אורח הוזמן לשבת אל בית משפחת כהן. הגיע, נקש על הדלת בעדינות. - כמה יפה מצידם שהזמינו אותי! מוקירים אותי, חושבים עלי, מכבדים ומזמינים אותי!

בני הבית פתחו את הדלת בשמחה. - אהה... כמה שמחים הם בבואי, איזו הארת פנים!

הבית היה נקי ומצוחצח, הרצפה מבהיקה, מפה צחורה פרוסה על השולחן, כלים נאים

ערוכים בטוב טעם, מפיות נאות נתונות בכוסות גבוהות. - איזו טרחה! איזו שימת לב לכל פרט! רואים שהם התאמצו מעל ומעבר, כדי להעניק לי הרגשה טובה ונעימה!

סעודת השבת היתה ממש כיד המלך. חלות ריחניות, מבחר סלטים מגוונים, תבשילים משובחים, משקאות מיוחדים, לפתנים וקינוחים, עוגות ועוגיות, פירות ופיצוחים. - לא ייאמן, כמה טרחו בשבילי! ערכו קניות רבות מתמיד, ובודאי היתה להם בכך הוצאה כספית לא קטנה! סחבו והרימו, סידרו וארגנו, שטפו וקילפו, טיגנו ובישלו, לשו ואפו, קישטו וערכו. ממש לא ייאמן, כל הכבוד להם!

ואיזו הגשה, איזה יחס! בעלת הבית כה טורחת להגיש עוד ועוד, ופוקחת עין לראות שלא חסר לי כלום, בעל הבית מפציר בי לאכול, ממש רואים שהם עושים הכל כדי שיהיה לי טוב ונעים!

כך חלפה השבת, כשהאורח לא חדל מלהתפעל מן האירוח הנפלא: החדר הנעים שייחדו לו, המיטה הנוחה שהכינו במיוחד עבורו, היחס הלבבי, הסעודות העשירות, השתיה החמה שדאגו להגיש לו, ולבסוף - במוצאי שבת בעל הבית טרח במיוחד להחזירו במכוניתו לביתו! 'אין ספק, הם טרחו והתאמצו בשבילי מעל ומעבר!'

לשבת הבאה, שוב הוזמן אורח לשבת אל בית משפחת כהן. נקש אף הוא על הדלת. - הזמינו אותי לשבת. כן, זה ידוע שמשפחת כהן אוהבת להזמין אורחים. יש אנשים כאלה, זה עושה להם טוב על הלב. אורח חגיגית יותר, מעניינת יותר. אז הנה השבת הם מצאו אותי.

בני הבית פתחו את הדלת בשמחה. - יפה מצידי, זכיתי לשמח יהודים, בודאי גם מצוה יש לי...

הבית היה נקי ומצוחצח, הרצפה מבהיקה, מפה צחורה פרוסה על השולחן, כלים נאים ערוכים בטוב טעם, מפיות נאות נתונות בכוסות גבוהות. - כן, הם בהחלט אנשים מאורגנים ומסודרים, ויש להם בית יפה. ואיזה שולחן גדול הם צריכים עבור כל בני הבית, בלי עין הרע, כן ירבו. אז בסך הכל מה עשו הם למעני? נו, הוסיפו עוד צלחת אחת...

סעודת השבת היתה ממש כיד המלך. חלות ריחניות, מבחר סלטים מגוונים, תבשילים משובחים, משקאות מיוחדים, לפתנים וקינוחים, עוגות ועוגיות, פירות ופיצוחים. - הם יודעים לאכול האנשים הללו, אין מה לומר! יודעים לבשל טוב ולאכול טוב. ועם שפע שכזה, אורח אחד לא מעלה ולא מוריד כלום!

כך חלפה השבת. חדרים נאים, מיטות נוחות, אוכל בשפע ובטוב טעם. אין מה לומר, האנשים הללו "חיים טוב", כמו שאומרים. רמת חיים מצוינת. - כן, הם השתדלו בהחלט שגם אני ייהנה ויהיה לי טוב. סוף סוף הם הזמינו אורח, אז הם חייבים לכבד את עצמם, לא?! ובמוצאי שבת בעל הבית רצה כנראה להתאורר קצת או שהיו לו כמה סידורים, אז הוא הקפיץ אותו על הדרך לביתו...

* * *

אותה משפחה, אותו אירוח, אותם תנאים, אותו יחס - ואיזו הסתכלות שונה!

האם זהו סתם עניין של "זווית ראייה" שונה, או שמסתתר כאן שורש עמוק יותר?

מהו השורש לכפיות טובה?

אמרו חז"ל (ברכות נח ע"א): "אורח טוב מהו אומר - כמה טרחות טרח בעל הבית בשבילי, כמה בשר הביא לפני, כמה יין הביא לפני, כמה גלוסקאות [עוגות] הביא לפני, וכל מה שטרח - לא טרח אלא בשבילי. אבל אורח רע מהו אומר - מה טורח טרח בעל הבית זה? פת אחת אכלתי, חתיכה אחת אכלתי, כוס אחד שתיתי, כל טורח שטרח בעל הבית זה - לא טרח אלא בשביל אשתו ובניו!"

חז"ל לא באו ללמד אותנו סתם פרק בהליכות אורחים ומארחים, אלא ללמדנו על שתי השקפות עולם מנוגדות, שיש להן השלכות מרחיקות לכת, על כל תפיסת החיים שלנו: ישנו **המכיר טובה** לעומת **הכופר בטובה**.

נתבונן: מהו השורש של כפיות טובה? אדם עשה לך טובה - מדוע לא תודה לו? מה גורם לבן אדם לכפור בטובה שקיבל, במקום להודות עליה?

התשובה היא, כי בטבעו האגואיסטי של כל אדם, מוטבע הרצון לעצמאות, לחוסר תלות! כאשר הוא מקבל טובה, משהו מעצמיותו ומעצמאותו מתערער, תחושתו העצמית מתקטנת, "גאוותו" נפגעת. מה הוא עושה כדי לחזור ל"שיווי משקל"? מונחות לפניו שתי דרכים:

הדרך הטובה והטבעית היא, כאשר האדם **מכיר ומודה** בטובה שגמלו עימו - הרי הוא חש צורך **להחזיר** לחברו טובה. בכך הוא מחזיר לעצמו את תחושת העצמאות, ותחושתו "מתאזנת".

אנחנו מכירים את המושג 'פִּיטְס'. קל לנו לגשת לבקש שתי ביצים דווקא מהשכן שאתמול לוה מאיתנו כוס סוכר. אך אותו שכן שאינו מבקש מאתנו שום טובה, גם אנו נמנעים מלבקש ממנו. מדוע? מה אכפת לי? האם הוא יצעק עלי? יכעס עלי? ידרוש ממני משהו? היחסים בינינו יתערערו? בהחלט לא! דווקא יתכן מאוד שהוא יעשה זאת בשמחה ובמאור פנים, אם כן מה מונע אותי מללכת אליו? זוהי תחושת העצמיות, שלא נותנת לאדם רק לקבל ולקבל מבלי לתת, הוא לא מסוגל, זה "מקטין" אותו.

ההכרה בטובה שגמלו עימי - היא בהכרח תחושה **מחייבת**. וגם אם בפועל לא הצלחתי להחזיר טובה, הרי שארגיש כלפי מיטיבי רגש של מחויבות והוקרה!

אך מה יעשה אדם שאינו רוצה להרגיש מחויבות? שהעול הרגשי הזה כבד עליו? כאן המוצא היחיד שלו הוא לבחור בדרך השניה, שהיא: **לכפור בטובה**, לא להכיר בה בכלל, לא להודות בכך שעשו לי טובה. למצוא עילות וטענות מדוע בעצם לא גמלו עימי טובה! כגון:

- אמנם הוא עשה לי טובה, אך שילמתי לו על כך.
- עשיתי לו גם אני פעם טובה, אז שהוא יגיד לי תודה!
- מה כבר עשה לי? הטובה שהוא עשה, לא עלתה לו במאמץ מיוחד.
- הוא לא התכוון כלל לטובתי, הוא עשה זאת אך ורק להנאת עצמו.

בטענות כאלו ואחרות, מצליח האדם להתנער מהרגשת המחויבות הכרוכה בקבלת טובה מחברו.

במקרים קיצוניים, האדם מרגיש ש"כבודו" ועצמיותו מאוימים כל כך, עד שהוא לא רק כופר בטובה, אלא ממש בועט בטובה. כהמחשה לכך מספר הרב מיאירניק זצ"ל (בספר הנפלא "התבוננות ומעשה" עמוד שג): פעם בעוברי ברחוב בשכונת 'גאולה' בירושלים, נתקלתי בקבצן עני נכה רוח. הוא היה נראה מסכן ועגום כל כך, כולו קרוע ובלוי, גם ריח לא נעים נדף ממנו. ניכר עליו שזה זמן רב שלא התרחץ, וגם אוכל ראוי לשמו לא הגיע אל פיו. ריחמתי עליו מאוד, הזמנתי אותו לביתי. הזמנתי אותו לאמבטיה חמה וריחנית, הענקתי לו בגדים להחלפה, הצעתי לו ארוחה טובה. הוא היה מאושר, מזמן לא טעם טעם של בית. לבסוף, טרם נפרדנו, כיבדתי במתנת יד הגונה. הוא לא ידע כיצד להודות לי. לאחר זמן מה, שוב פגשתי במקומו הרגיל, פושט יד. הבגדים שהענקתי לו קמטו והתלכלכו, ניכר עליו שזקוק הוא לאמבט נוסף. ובכן הזמנתי שוב. גם עתה טרם נפרדנו הודה לי בלבביות. אבל כבר לא באותו החום כבראשונה. בפעם הרביעית שהיה בביתי, התלונן שהמים לא היו מספיק חמים, אך לא ייחסתי חשיבות יתירה לתלונתו. בפעם שלאחריה התלונן שהאוכל היה תפל. והפעם גם בקושי אמר תודה כשיצא. בפעם השביעית יצא מביתי ברוגז. דומה היה לו שלא הקבלתי את פניו בכבוד, או בחיוך הראוי. יתכן שהיה זה פרי דמיונו, יתכן גם שהיה משהו בתלונתו, הייתי באותו היום טרוד במיוחד, וסוף סוף הוא כבר היה אורח רגיל בביתי. לא יכולתי להתפנות אליו כל כך. לאחר זמן מה משפגשתי, לא הקדים פני בשלום. הזמנתי לביתי, והוא לא רצה. לאחר זמן הבחנתי, שכל פעם שאני עובר בגאולה, הוא טורח לעבור לצד השני של הכביש. הוא מתכחש לי, לא רוצה לפגשני כלל!

אבל מדוע? הן רק היטבתי עימו, והרבה! עובדה, ליחס כזה הוא לא זכה משום אדם אחר. כאן הבנתי שוב, עד כמה עוצמתית היא הרגשת העצמאות של האדם, עד כמה התלות בזולת פוגעת פוצעת עמוקות את תחושת ה'אני', את הגאווה העצמית. בפעם הראשונה זה היה נעים, בפעם השנייה זה קצת התחיל להכביד על הלב, ומפעם לפעם זה הכביד יותר ויותר, עד שכבר לא יכל לסבול זאת. ומכיון שלא היתה לו אפשרות להחזיר לי טובה, ולאזן בכך את שיווי משקלו, לא מצא מוצא אחר כי אם למצוא עילה לכעוס עלי ולבעוט בטובה, ובכך להפגין נגדי את עצמאותו. ואני מוכרח לציין שבמבט לאחור, היה אותו עני בעל נפש. עדין, ואולי אפילו אציל. טרם כהו בו רגשות אנוש. אילו כבו בו הניצוצות האנושיות האחרונות, הוא לא היה עובר לצידו השני של הכביש, הוא פשוט היה מקלל ומבזה אותי לעיני כל עובר ושב...

דרגות בהכרת הטוב

כך ניצבות להן זו מול זו שתי קצוות:

הכרת הטוב – הודאה בכך שעשו לי טובה, ומכך נובע רגש של מחויבות.

אל מול: **כפיות טובה** – כפירה וחוסר הודאה בטובה, והתנערות מכל מחויבות.

ובין שתי קצוות קיצוניות אלו, ישנן כמובן דרגות ביניים, אשר רוב בני האדם מצויים בהן בדרך כלל.

ניקח כדוגמא את אדון ראובן. יש לו לראובן דוד עשיר, אשר נוכח לראות כי מצב פרנסתו של ראובן דחוק למדי, והחליט לתמוך בו כספית מידי חודש בסכום נכבד,

של אלף דולר לחודש. לכל הדעות, יפה מאוד מצידו! ראובן נהנה מאוד מן התמיכה, ומוקיר מאוד את דודו על כך, משתדל לכבדו, מזמין אותו לביתו לעיתים תכופות, "מאמץ" אותו בתור "סבא" של המשפחה, משתף אותו בחכמותיהם של הילדים וכדומה. יחד עם זאת, ניתן לשמוע אותו מידי פעם אומר לאשתו: "הדוד שלנו עושה עסק טוב, הוא נותן לנו מידי חודש סכום כסף נכבד, אך בתמורה הוא מקבל דבר ששווה הרבה יותר מכסף - חמימות והוקרה שהוא כה זקוק להם!" או לחילופין: "בלי עין הרע, הדוד הזה ממש עשיר כקורח, שמעתי שיש לו עסקים חובקי עולם. את יודעת, אלף דולר בשבילו זה כמו איזה עשר שקל בשבילנו. אני חושב שגם אנחנו במקומו, היינו תומכים בבני משפחתנו, מה יותר טבעי מכך...?"

תגובות אלו ודומיהן מראות כי ראובן עדיין לא הגיע לדרגה מעולה במידת הכרת הטוב. יש בו אומנם מידה מסוימת של הכרת הטוב, וזה מה שגורם לו לכבד את הדוד ולהעניק לו יחס חם, אך יש בו מצד שני גם מידה מסוימת של כפיות טובה. הוא לא לגמרי כופר בטובה, אך הוא קצת מגמד אותה.

יסוד היהודי - הודאה בה' ובטובותיו

וכאן אנו מגיעים לנקודה החשובה בעניין מידת הכרת הטוב! והיא מה שאמרו חז"ל (משנת רבי אליעזר ז'): **"מפני מה ענש הכתוב ביותר לכפויי טובה? מפני שהוא כעניין כפירה בהקב"ה. האדם הזה הוא כופה טובתו של חברו, למחר הוא כופה טובתו של קונו!"**

חז"ל למדנו כי מידת הכרת הטוב אינה מצטמצמת רק ביחסי האדם עם החברה, אלא מתפשטת ומתרחבת אף ביחסו אל בורא עולם! כאשר אדם מכיר בטובות המורעפות עליו מידי בורא עולם, מכיר בכך שכל חייו וכל הווייתו תלויים אך ורק בו, זה מחייב אותו! הוא מרגיש שהוא חייב למלא את ציפיותיו של בורא עולם ממנו, להישמע להנחיותיו, להיות כפוף לרצונו. אך אדם שקשה לו להרגיש מחויבות כזאת, מה יעשה? הן אינו יכול להכיר בטובה ויחד עם זאת לא להרגיש חייב. הוא חייב אפוא לכפור בטובה. למצוא טענות וצידיקים, ומכאן הקרקע פוריה לכל מיני תיאוריות כפרניות. **טוב לו להיות קוף מפותח, בריה חסרת יעד, חי בתוך עולם שנוצר מהתפוצצויות קוסמיות, מאשר להכיר בעובדה המחייבת, שהוא תלוי בבורא עולם וכפוף אליו!**

כפירה זו - זהו הצד הקיצוני של כפיות טובה כלפי הקב"ה. ברוך אלו קינו שהבדילנו מן התועים, ואין בלבנו חלילה מחשבות של כפירה מן הסוג הזה. ואולם בכל זאת למעשה, ההתמודדות של ההכרה בטובותיו של בורא עולם עלינו - היא **התמודדות יומיומית אצל כל אדם ואדם!** מדוע?

כותב הפחד יצחק: **בטבע הפרא של כל אדם, גנוזה ההנחה של "כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה!"** זוהי הרגשה פנימית חזקה, שקשה לאדם להתנתק ממנה. (מאמר ב אות ה)

כאשר האדם מצליח בחייו, 'הולך לו', ההצלחה זורמת - בדרך כלל מתחזקת ומתעצמת בו הרגשה זו, ההרגשה שהכל בא לו מכוחו, קשה לו להכיר ולהודות בטובותיו של ה' עליו. ממילא גם תחושת המחויבות וההתבטלות שלו מתקטנת.

ניקח כדוגמא, בעל סופרמרקט מצליח. ברוך ה', הלקוחות זורמים, הקופות מתמלאות, חשבון הבנק תופח. אל ליבו מזדחלת אותה תחושה אנושית [טפשית! אהו כמה טפשית!]

- של גאוה, "כוחי ועוצם ידי". קשה לו לחוש בשכנוע פנימי עמוק, את ההכרה המלאה בטובת ה' עליו. ההרגשה הפנימית נוטה לייחס את ההצלחה - אל עצמו. כמובן, בפיו תהיינה שגורות המילים "בעזרת ה'", "ברוך ה'", ו"שבח לבורא עולם", אבל כבר לא באותה תחושה פנימית עמוקה.

באופן אוטומטי - גם תחושת ההתבטלות שלו מתקטנת. יהיה לו קשה יותר לבטל את רצונו מפני רצון ה'. ולדוגמא: הנה עומד בפניו ניסיון - זמן השקיעה קרב ובא, עליו לסגור את החנות וללכת לבית הכנסת להתפלל תפילת מנחה, ודווקא עכשיו זורמים לקוחות, אשר עם סגירת החנות בודאי יפנו אל מתחרחו הסמוך! יתכן מאוד שהוא לא יעמוד בניסיון זה, כי הרי תחושתו הפנימית היא "אני בעל הבית", "אני המצליח", קשה לו להתכופף ולבטל את רצונו.

אך לעומתו, בעל סופרמרקט אחר, שאכן הצליח לעבוד על עצמו, והגיע להכרה חזקה יותר בטובותיו של בורא עולם עליו, שהוא זה אשר שולח לו את הקונים ומביא לו את פרנסתו בריווח [לא רק בדיבורים, אלא בהרגשה פנימית אמיתית!] - אם יגיע הוא לניסיון שכזה, לא יהיה לו קושי כלל לסגור את החנות, משום שהוא חש שאכן פרנסתו היא אך ורק מה', תוספת השתדלותו על חשבון המצוות לא תעלה מאומה את פרנסתו, ואדרבה תגרע יותר, ממילא אין לו אלא להישמע לרצון ה'.

נמצא שתמיד אנו בהתמודדות של:

הכרת הטוב « מחויבות, התבטלות וכפיפות כלפי הקב"ה - קיום מצוותיו.

למול: חוסר הכרה בטוב « חוסר מחויבות, בשרירות לבי אלך.

זו עבודת חיים לא פשוטה, ואפשר לומר שזוהי בעצם תמצית עבודת חיינו. ניסיונות שונים, קשיים, אתגרים הניצבים בפנינו ומחייבים אותנו להתכופף - כל אלה מחנכים אותנו להכיר בה', בטובותיו עמנו, ובתלותנו בו. וכפי שכותב הרמב"ן (סוף פרשת בא): **"וכוונת כל המצוות, שנאמין באלוקינו ונודה אליו שהוא בראנו. והיא כוונת היצירה, שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה, ואין אל עליון חפץ בתחתונים, מלבד שידע האדם ויודה לאלוקיו שבראו..."**.

היהודי נקרא **יהודי**, על שום מה? על שם **ההודאה**, שהוא מכיר ומודה בבורא עולם ובטובותיו האינסופיות עימו. זהו בסיס היהדות.

נמצא אם כן שמידת הכרת הטוב - היא מידה נחוצה והכרחית עבור היהודי, והיא הבסיס לאמונה שלימה בה'. זוהי מידה שאפשר להשיג בה רמות שונות, מעולות יותר ומעולות פחות. כדי לפתח ולטפח אותה יותר ויותר, על האדם בראש ובראשונה להשריש בלבו הכרת הטוב כלפי הסובבים אותו, ומכך יגיע להכרת הטוב לה' יתברך.

כיבוד הורים - בסיס לפיתוח מידת הכרת הטוב

עתה נתבונן, מהי הכרת הטוב **הראשונית** ביותר בחייו של האדם? ודאי, שזוהי הכרת הטוב כלפי הוריו מולידיו, אשר הביאו אותו לאוויר העולם. ואכן, מצות "כיבוד הורים" היא הבסיס והיסוד לפיתוח מידת הכרת הטוב!

כבר כאן יכול האדם לסגל לעצמו שני מבטים שונים, לנהוג כמו "אורח טוב", או כמו

"אורח רע". יכול הוא להכיר בטובה של הוריו, לבחון במבט מעריך את כל הטובות הרבות והעצומות אשר גמלו עימו מיום שנולד, ולבו יעלה על גדותיו ברגש טהור של הוקרה וכבוד כלפיהם, ומאידך - יכול הוא לכפור בטובתם של הוריו בתירוצים שונים: הלוא להנאתם ולטובתם הביאו אותי הורי לעולם, שהרי מי אינו חפץ בילדים?! תורות ארוכים משתרכים אף בציפייה לאימוץ ילדים. היש תענוג ואושר גדולים יותר מלגדל תינוק רך?! ואם כבר הביאו אותי לאוויר העולם - בודאי מחובתם לדאוג לי ולספק לי את כל צרכי... ובכך ינער את עצמו מכל הרגשה של מחויבות והוקרה.

כתב ה"חיי אדם" (כלל סז הלכה ב): "יסכר פי דוברי שקר, האומרים שאינם צריכים להחזיק טובה לאביהם ואמם, כי להנאת עצמם הם מכוונים, וממילא נולד, וכיון שנולד מהם - נתן הקב"ה הטבע שהאב והאם יגדלו בניהם בטבע, ככל בהמה חיה ועוף המגדלים בניהם, ואין הבנים מחזיקים טובה לאבותיהם. יאלמו וישתתקו ויתחרשו, ככתוב "תאלמנה שפתי שקר", כי הם בעצמם מעידים עליהם שהם כבהמה, ולא חלק ה' להם לב לדעת ולהבין. ועל זה אמרו חכמים "כל הכופר בטובתו של חברו, סופו כופר בטובתו של הקב"ה". שלדבריהם גם אין צריכים לכבד ולירא מהקדוש ברוך הוא, כיון שאנחנו מעשי ידיו, ומהראוי להיטיב ולחמול על מעשי ידיו. **ואין ספק שהאומרים כן, הם כופרים בלבם.**"

וכן כותב ספר החינוך (מצוה לג) במצות כיבוד הורים: "משורשי מצוה זו, שראוי לו לאדם שיכיר ויגמול חסד למי שעשה עמו טובה, **ולא יהיה נבל ומתנכר וכפוי טובה.** שזו מידה רעה ומאוסה בתכלית לפני אלוקים ואנשים. ויתן אל ליבו, כי האב והאם הם סיבת היותו בעולם, ועל כן באמת ראוי לו לעשות להם כל כבוד ותועלת שיוכל. כי הם הביאוהו לעולם, גם יגעו בו כמה יגיעות בקטנותו. **וכשיקבע זאת המידה בנפשו, יעלה ממנה להכיר טובת האל ברוך הוא,** שהוא יתברך סיבתו וסיבת כל אבותיו עד אדם הראשון, ושהוציאו לאור העולם, וסיפק צרכיו כל ימיו, והעמידו על מתכונתו ושלמות אבריו, ונתן בו נפש יודעת ומשכלת, שאילולי הנפש שחננו האל יהיה סוס כפרד אין הבין. **ויעריך במחשבתו, כמה וכמה ראוי להיזהר בעבודתו ברוך הוא.**"

לא מובן מאליו:

ובאמת כדאי לכל אדם שיתבונן כמה הוא חייב תודה להוריו! הלוא אם אדם עשה למישהו טובה קטנה, כגון שהקפיץ אותו הביתה, בודאי מגיעה לו על כך תודה רבה. ואם טרח בעבורו טרחה מרובה יותר, הכין לו איזו ארוחה טובה, כבר לא יודע כיצד להודות, פיו מלא תודות. טרח יותר ועשה לו טובה גדולה יותר, כגון שהשתדל למצוא לו מקום עבודה טוב, כבר חש צורך לקנות לו מתנה. ואם זו טובה מתמשכת, כגון איזו תמיכה חודשית - אוהו, זו כבר באמת מחויבות לא פשוטה...

ואילו ההורים היקרים, עשו הרבה הרבה מעל ומעבר. אמו סבלה עבירו צער של הריון ולידה, הלוא זהו לבד דבר עצום ונשגב! וכמה דאגו לו הוריו, כמה התמסרו, כמה התאמצו להאכילו, להשקותו, לרחצו ולהלבישו, כמה השקיעו בחינוכו ובלימודיו, שלא לדבר על כמה ארוחות הכינו ובישלו לו, כמה בגדים כיבסו וגיהצו לו, כמה ריצות רצו עימו, לטיפת חלב ולקופת חולים, לרופא שיניים, ולמסיבות סוף שנה, וכמה הוצאות הוציאו עליו... האם משום שהוריו הם, אזי הכל מובן מאליו?

מעשה בעשיר אחד שאימץ ילד רך בשנים יתום מאב ואם. גידל אותו כבן, נתן לו כל

מחסורו ביד רחבה, והעניק לו רוב טובה. התרגל הנער למצבו הטוב, ולא ידע להעריך כראוי את גודל הטובה, אף זלזל לפעמים, ודרש דרישות מופרזות... לימים, הגיע אל בית העשיר עני המחזר על הפתחים. חס עליו העשיר, הכניסו לביתו, נתן לו ארוחה טובה ומקום ללון, בצאתו - נתן לו סכום כסף, ואף צייד אותו בצידה לדרך. עני זה לא חדל מלהודות לבעל הבית: על כל כפית שאכל - פיו מלא ברכות ותשבחות. על כל פעולה, עבור כל טרחה - שבח והודיה. ראתה זאת בעלת הבית וכאבה: מדוע עני זה, אשר אכל ולן בביתנו יום אחד בלבד, כה מודה ומשבח, ופיו מלא ברכות ותשבחות, ואילו הנער היתום הזה, אשר כה מתאמצים אנו למענו יום ולילה - אינו נוהג כלפינו בכבוד הראוי?!

אמר לה בעלה: "אל דאגה, בעוד מספר ימים תראי שיחול מהפך!" הלך העשיר אצל הנער ואמר לו: "הלוא יודע אתה כי אינך בננו האמיתי, בהיותך ילד רך בשנים חסנו עליך ואספנו אותך אל ביתנו. ואולם עתה אנחנו כבר די מבוגרים, וברוך ה' אנו רואים שאתה מסוגל להסתדר בכוחות עצמך. אנא ארוז חפצך, פנה לדרכך, והתחל לבנות את חייך בכוחות עצמך".

הנער הנדהם לא ידע את נפשו. כהלום רעם, ארז כמה מחפציו, נטל עימו צידה, ויצא לדרך. לא ידע אנה יפנה ולאן ילך, הלך כה וכה, ישב על ספסל, אכל מעט, נרדם. רוח קרה הצליפה בו בלילה וניעור בפחד ובדאגה. כך הסתובב יום יומיים ושלושה וליבו מלא צער ודאגה.

או אז בא אליו העשיר ואמר לו: "בני היקר, רואה אני כי קשה עליך להסתדר לבד, החלטתי להחזירך אל ביתי..." שמח הנער שמחה גדולה, חזר לבית העשיר, ופיו לא חדל מלשבח ולהלל את מיטיביו. על כל כפית שאכל - פיו מלא ברכות ותשבחות. על כל פעולה, עבור כל טרחה - שבח והודיה! ואשת העשיר נדהמת, הכיצד חל המהפך?! לאן הלך בימים אלו! אולי נשלח לקורס מזורז בפיתוח מידת הכרת הטוב?!

כזה הוא האדם, כבר התרגל מינקות לקבל טובה מהוריו, חש את הכל כמובן מאליה, הכל מגיע לו. אולם לאמתו של דבר, ודאי שתחושה זו היא מוטעית מאוד. אדרבה, חז"ל למדונו כי אדם **שהקדים** לתת טובה לחברו, יש להכיר לו טובה על עצם ההקדמה: "אם קידמך חברך בעדשים - קדמנו בבשר. למה? שהוא גמל עליך תחילה!" (בראשית רבה לח ג). וכן אמרו: "מי שפותח פתחו לחברו - נפשו חייב לו!" (שמות רבה ד ב). ואם כן לעולם לא נוכל להשיב טובה להורים באופן מלא, שהרי אין כאן יחס של אחד לאחד, אלא אנו חייבים להם הרבה מעבר למה שהם הקדימו ועשו למעננו!

ומכאן יבין האדם, כי גם כאשר הטיפול בהורים המבוגרים כרוך בטרחה פיזית ונפשית גדולה יותר מאשר לטפל בילדים רכים, בכל זאת אין זה פוטר אותו מחובת הכרת הטוב. מה גם שמצוות כיבוד הורים איננה רק כתשלום עבור טיפול ההורים בנו, אלא היא "גזירת מלך" שיש לקיימה אף ללא חשבוניות והתחשבנויות של טובה כנגד טובה. וכמבואר להלן בשער ההלכה, כי גם במצב שההורים לא העניקו לבנם את אשר מחובתם היה להעניק לו, עדיין על הבן מוטלת החובה לכבדם.

אימון אישי

כך על ידי מצות כיבוד הורים, מחנכת אותנו התורה הקדושה לתרגל בנפשנו שוב ושוב מידה זו של "הכרת הטוב". לנער אותנו אט אט מ"עיר פָּרָא אָדָם יוֹלֵד", מתחושת

האנוכיות והגאווה המושרשת בנו מינקותנו ש"הכל מגיע לי", ולסגל לעצמנו רגש טהור ועדין של עין טובה ומבט מעריך, על הטובות הרבות המקיפות אותנו.

ככל שנזכר לפתח ולטפח בלבנו רגש טהור זה, נזכר בעזרת ה' להשיל מעלינו את ה"אורח הרע", ולהכניס אל ליבנו את ה"אורח הטוב" - כלפי כל הסובבים אותנו! הבעל ילמד להעריך את אשתו ולהכיר לה טובה על כל פעולותיה, על כל טרחתה בגידול הילדים ובענייני הבית, כבישולים, ניקיונות, כביסות, גיהוצים... שום דבר אינו מובן מאליו. גם אם זוהי חובתה, בודאי שמגיעה לה הכרת הטוב, על כך שהיא ממלאת אותה! כמו כן, האשה תלמד להכיר טובה לבעלה על הפרנסה שהוא מביא, על הקניות שהוא עורך... שום דבר אינו מובן מאליו. גם אם זוהי חובתו, בודאי שמגיעה לו הכרת הטוב, על כך שהוא ממלא אותה!

או אז יהיה ליבנו אף מלא על גדותיו בשבח ובהודיה אינסופיים לה' יתברך, על כל נשימה ונשימה, על כל יום של חיים, על גופנו הנפלא, על הזכות שהעניק לנו לעבוד אותו ולשמור את מצוותיו, על כל המתנות שהעניק לנו ברוב טובו וחסדו.

בשבילי נברא העולם

הנה לנו בגמרא דוגמא מיוחדת ומאלפת למבט נפלא של הכרת הטוב לה' יתברך על חסדיו וטובותיו (ברכות נח ע"א):

התנא הקדוש בן זומא, היה גר בירושלים. כאשר ראה המוני אנשים העולים לרגלים במעלה הר הבית, בירך ואמר: "ברוך חכם הרזים [שיצר הקב"ה כל אחד ואחד שונה מחברו במראהו ויבדעותיו, והוא יודע מה שבלב כל אחד ואחד מאלו], וברוך שברא כל אלו לשמשני".

כיצד ומדוע נבראו כולם לשמשו?

אמר בן זומא, הלוא כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא פרוסת לחם לאכול: חרש, וזרע, וקצר, ועמר, ודש, וזרה, וברר, וטחן, והרקיד, ולש, ואפה, ואחר כך אכל. וכמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא בגד ללבוש: גזז את הצמר, וליבן, וניפץ, וטווה, וארג, ואחר כך מצא בגד ללבוש. ואילו אני - אינני זקוק לעשות את כל המלאכות הרבות הללו, שכן הקב"ה שולח לי המוני שליחים, בעלי אומנויות שונים, העושים את המלאכה עבורי: זה מגדל חיטה, וזה מפעיל טחנת קמח, ההוא בעל מאפייה, והאחר בעל מכולת. זה מגדל כותנה, והאחר - פשתן, זה בעל מפעל לטכסטיל, וההוא חייט מעולה, זה מייצר כפתורים ורוכסנים, וההוא - בעל מפעל לייצור מכונות אריגה. וכך - אני קם בבוקר, וללא כל טורח אני מוצא לחם לאכול ובגד ללבוש - מוכנים ומזומנים לפני!

ולא אלו בלבד שלח לי ה' יתברך, שהלוא לצורך תפקודם התקין של כל אלו, עומדים בעלי אומנויות נוספים, לשם הקמת המבנים הדרושים, ולצורכי מגורים ומחיה: בנאים וחוצבי אבן, חוטבי עצים ושואבי מים, זגגים, נגרים, חרשי ברזל, ועוד ועוד. וכל אלו רק עבור "לחם לאכול ובגד ללבוש", ומה עם החביתה וסלט הירקות, הזיתים והגבינה... בקיצור - שדות ומטעים, קישקים וחוות, לולים ורפתות, מדגרות ומחלבות - אלפי אלפי אנשים מזמן לי ה' יתברך לשמשני.

איזה מבט של אמונה והכרת הטוב!

אין כאן מקריות, ואין 'מובן מאליו'. הכל מכוון, הכל מתוכנן, הכל נעשה בהשגחה פרטית, מתוך כוונה ורצון להיטיב לי.

ובמאמר מוסגר: אין כאן חלילה איזו נאיביות מגוחכת, של אדם החי באשליות שווא ש"הכל בשבילי", אלא זוהי אכן הסתכלות אמיתית ונכונה, שכך אמרו חז"ל: מדוע בבריאת העולם ברא הקב"ה את האדם יחיד, ולא ברא עימו בני אדם נוספים? כדי ללמד אותנו, שראוי באמת לברוא עולם ומלואו עבור אדם אחד ויחיד. לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם! והדבר כמובן מחייב אותי לעשות נחת רוח לבוראי! (נסתדרין לו סוף עמוד א. פסיקתא זוטרתא תזריע דף לד ע"א)

אך אם ירגיש האדם שהעולם קיים לא דווקא בשבילו, אלא שבמקרה אף הוא 'נפל' לתוך העולם הזה, והוא משוטט בו כמו עוד איזה יצור שקיים בעולם, סתם עוד אחד מתוך מיליונים, הרי שמחשבה זו מביאה את האדם לבעוט בעבודת ה', וכלשון רבותינו: לא יאמר אדם לעצמו: העולם הזה מלא תוהו ובוהו, אלך ואוכל ואשתה ואהנה, ואלך מן העולם, אם עשה כן, עליו הוא אומר: "אמר נבל בלבו - אין אלוקים!" (אליהו רבה פרשה כב)

באמת על כל אדם ללכת בהרגשה ש"בשבילי נברא העולם". הנה, כאן עמלים פועלים רבים לסלול כביש, כדי שיהיה לי נח יותר לנסוע. כאן שוקדים טובי המוחות לפתח חידוש טכנולוגי שייסייע לי. וכאן טורחים לשווק מוצר חדש הנחוץ לי. אנג'ל ותנובה, אוסם וקוקה קולה, יבואנים ויצואנים, נְמִלִים ושדות תעופה, סיסטונאים ומשווקים, מפעלים ובתי חרושת, סולל ובונה וחפציבה, חברת חשמל ומקורות, ואפילו מעבורת החלל האמריקאית - הכל הכל ברא הקב"ה בשבילי ולתועלתי, כדי לספק לי את התנאים הטובים ביותר בעבורי לעבודתו יתברך!

טוב להודות לה'!

למה הדבר דומה?

לאדם שהוזמן אל שולחן המלך. ציוה המלך להושיבו במקום הראוי לו, להגיש לו מנה זו ומנה אחרת, משקאות כאלו ואחרים, דאג לו אף למיזוג אויר נעים, למוסיקת רקע ערבה, דאג כי מאומה לא יחסר לו. לעומתו אדם אחר - נקלע אל מחסן המזון של המלך. מצא אוכל משובח והכניס לפיו, מצא משקאות טובים ושתה, נהנה גם ממיזוג האוויר שהגיע למחסן דרך המזגן המפוצל, וממוסיקת הרקע שנשמעה היטב מבעד לחלון... לכאורה נהנה בדיוק כמו הראשון - אותו אוכל ואותם תנאים. אך ההבדל ברור. אומנם גופו נהנה באותה מידה, אך נפשו לא נהנית. חסר הוא את קורת הרוח המיוחדת שממלאה את ליבו של הראשון, עקב יחסו האישי של המלך אליו, וכונתו ורצונו להיטיב לו.

כזה הוא ההבדל בין המאמין והמכיר בטובה לבין הכופר. הכופר חי בתוך מחסן חשוך, חוטף ואוכל, חוטף ושותה. חי באיזה כוכב נידה, אחד מביליוני כוכבים הממלאים את היקום. במקרה נוצרו בכוכב זה - הלוא הוא כדור הארץ - תנאים המתאימים לקיום חיי אנוש, ואיכשהו מצליח הוא למצוא את צרכיו.

לעומתו האדם המאמין, בכל חייו מוזמן הוא לשולחן המלך, בראותו את הכוונה האלוקית להתאים עבורו את צרכיו. הנה למשל המזון, כה מותאם הוא לצורך האדם:

בערכם התזונתי של המאכלים, במראם המגוון, בצבעם ובצורתם; וכל מאכל נברא במינון המתאים ביותר עבור האדם: המים מצויים בכמויות גדולות, כי האדם אינו יכול לחיות בלעדיהם. החיטה, שהיא מזון בסיסי, אף היא מצויה בשפע רב. לעומתם – הבשר והעופות, החלב והביצים, הפירות והירקות, הדגנים והקטניות, התבלינים ועשבי התיבול – כל אחד מהם מצוי בכמויות המתאימות ביותר בעבורנו לתזונה מאוזנת ובריאה. לעומת זאת החמצן הדרוש לנשימה מצוי ממש באוויר, אין צורך אפילו לטרוח לשאוב אותו מן הבהר או למלאותו בגלונים מאיזה מקרה.

אין סוף להתבוננויות כמה שהעולם נברא **מתוך מחשבה להיטיב לנו ולהעניק לנו**. אם נתבונן במבנה הגוף – אין צורך להיות מדענים או רופאים כדי להבין עד כמה הוא מותאם עבורנו באופן נפלא, לדוגמא: האף מעל הפה, כדי שנימנע מלהכניס לפינו מאכל באוש ומקולקל. השפתיים רגישות יותר לחום כדי שלא יכנס אל גופנו מאכל מדאי חם. העיניים שקועות מיתר אברי הפנים, כדי לספק להן הגנה בעת נפילה. מעליהן יש גבות המונעות טפטוף של זיעה העלולה להזיק להן. העפעפיים שוטפות את העיניים מאבק ולכלוך, וכך הלאה והלאה אינסוף תכנונים מדויקים בכל אבר ואבר – **לתועלתנו ולטובתנו**. (ניתן לראות הרחבה מרתקת ועוצרת נשימה ממש בחוברת "פלאי גוף האדם" – חוצאת ערכים.)

הכופר בטובה, כלל אינו מבחין בכל הדברים הללו, כלל אינו מרגיש בהשגחה הפרטית המזמנת לו את צרכיו, כלל אינו נותן דעתו להבין, מיהו המרעיף עליו ונותן לו עד בלי די. ככה הוא נולד, ככה הוא גדל, זה הטבע, כך העולם נוהג, הכל ברור וטבעי. מהי ההתפעלות, בכלל?

התורה מחנכת אותנו להסתכלות בוגרת ואמיתית. לא להישאר "עיר פרא אדם ילד", חטוף ואכול, חטוף ושתה. אלא פקח עיניך, הבט סביבך, תן תודה על הטובות המקיפות אותך. החל בכבוד והוקרה להורים שהולידו וגידלו אותך, ועד להודיה עמוקה ואינסופית לבורא עולם על טובותיו וחסדיו - - -

"וְאֵלֹהֵינוּ מְלֵא שִׁירָה בָּיָם, וְלִשְׁנֵינוּ רֶנָּה בְּהַמוֹן גָּלִיו, וְשִׁפְתֵינוּ שֹׁבַח כְּמִרְחֲבֵי רִקְיעַ, וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת כְּשֶׁמֶשׁ וְכִיָּרָה, וְיָדֵינוּ פְּרוֹשׁוֹת כְּנִשְׂרֵי שָׁמַיִם, וְרַגְלֵינוּ קָלוֹת כְּאַיִלוֹת – אֵין אֲנַחְנוּ מְסַפְּקִין לְהוֹדוֹת לָךְ ה' אֱלֹהֵינוּ, וְלִבְרָךְ אֶת שְׁמֶךָ מְלִכְנוּ, עַל אַחַת מֵאֲלָפֵי אֲלָפִים וְרֹב רַבִּי רַבּוֹת פְּעָמִים, הַטּוֹבוֹת נָסִים וְנִפְלְאוֹת שְׁעָשִׂיתָ עִמָּנוּ וְעַם אֲבוֹתֵינוּ..."

← העברת שושלת האמונה

בשנת אלפיים ארבע מאות ארבעים ושמונה לבריאת העולם, בששה לחודש סיון, ביום שבת קודש – נגלה ה' לעם ישראל, ונתן לנו תורה ומצוות, חוקים ומשפטים.

היום, למעלה משלושת אלפים ושלוש מאות שנה אחרי - - -

יהודים בכל רחבי העולם – מחזיקים בידם את אותה תורה בדיוק. הוגים ולומדים בה, ומקיימים את מצוותיה לפרטי פרטים, בדיוק כפי שלימד משה רבנו בזמנו: אותן תפילין מרובעות ושחורות, אותו תכנון אדריכלי מורכב של מקוואות, אותם 39 אבות מלאכות האסורות בשבת, אותם מועדים, אותה סוכה ואותן מצות, אותם בעלי חיים המותרים והאסורים באכילה, אותם טכסי נישואין, ואותם דיני ממונות מורכבים, וכו' וכו'.

כאילו זה עתה התרחש המעמד, כאילו ממש לאחרונה עשה משה רבנו סבב עולמי בכל תפוצות ישראל: בעירק ובפרס, במרוקו ובתימן, בפולין ובהונגריה, ברוסיה ובצ'כוסלובקיה, בהולנד ובשווייץ, בספרד ובצרפת, בארצות הברית ובקנדה, בסין ובין - עבר ממדינה למדינה, הפיץ את ספר התורה באלפי עותקים, והסביר בדיוק כיצד לשמור את פרטיה ומצוותיה.

ובאיזו דבקות והתמסרות נשמרת התורה, באיזו מסירות נפש! יהודים בכל הדורות היו מוכנים למות, להסתכן, להתענות, לנדוד, לרעוב - להקדיש את כל חייהם - למענה. כאילו הם עצמם עמדו לא מכבר למרגלות הר סיני, והכריזו פה אחד "נעשה ונשמע", כאילו לעיניהם ממש נגלה ה' בעב הענן, ואוזניהם שמעו את הקולות ואת הלפידים ואת החר עשן, וקול ה' בוקע מתוך האש: "אנוכי ה' אלוקיך... לא יהיה לך אלוהים אחרים על פני..."

הכיצד?! כיצד נחקק אירוע היסטורי באופן כה חזק בתודעת העם למשך אלפי שנים!?

אין ספק כי זהו פלא עצום, פלא היסטורי שאין לו אח ורע בשום אומה ולשון. אין ספק שעומדת כאן ההבטחה האלוקית של נותן התורה בכבודו ובעצמו: "כי לא תִשָּׁכַח מִפִּי זִרְעוֹ..." (דברים לא כא)

אב לבנים יודיע

כשנתבונן בדבר, נבחין במנגנון חזק ורב עוצמה, האחראי על העברתה של התורה מדור לדור בצורה כה חיה וחזקה. מנגנון זה הוא - **העברת התורה מאב לבן**.

ככתוב בתורה (דברים ד ט): "רַק הַשְׁמֹר לָךְ וְשֹׁמֵר נִפְשָׁךְ מֵאֵד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ, וּפֶן יִסְרוּ מִלְּבָבְךָ כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ, וְהוֹדַעְתָּ לְבָנֶיךָ וּלְבְנֵי בְנֶיךָ: יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּחָרֶב... אֲשֶׁר יִלְמְדוּן לִירְאָה אֶתִּי כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר הֵם חַיִּים עַל הָאָדָמָה, וְאֶת בְּנֵיהֶם יִלְמְדוּן."

וכותב הרמב"ן (שם): "והנה קודם שיזכיר הדברות שנאמרו שם, הזהיר במצות לא תעשה שלא נשכח דבר מן המעמד ההוא ולא נסירהו לעולם, וציוה במצות עשה, שנודיע בו לכל זרענו מדור לדור כל מה שהיה שם בראייה ושמיעה... **כי כשנעתיק גם כן את הדבר לבנינו, ידעו שהיה הדבר אמת בלא ספק, כאילו ראוהו כל הדורות, כי לא נעיד שקר לבנינו, ולא ננחיל אותם דבר הבל**."

הרמב"ן מלמד אותנו את ההבדל הגדול בין המאמין למה שמסופר לו על ידי כמרים ומיסיונרים, שאין להם בהכרח אהבה כנה ואמיתית לשומעיהם, לבין אמונה הנמסרת לבנים על ידי אבותיהם, באופן שהכל יודעים שהאבות אוהבים את הבנים אהבה גדולה ונאמנה, ומעוניינים להעביר להם את מיטב הידע שלהם. האבות לא יורו לבנים כי אם את האמת לבדה, ואין מדרך האב להנחיל ולהשריש בלב בנו סיפורי שקר. מה שאין כן בשאר הדתות והאמונות: הכל מודים שהם הופצו בין ההמונים לא על ידי אבות, כי אם על ידי מטיפים למיניהם, מאומנים ומומחים לכך. אין זו אמונה אלא פתיות להאמין להם. (וראה עוד הרחבה נפלאה בספר "מסילות אל האמונה" עמוד 83)

לכן עיקר מסירתה של התורה היא דווקא מאב לבן. והתורה מדגישה זאת במקומות רבים:

"למען תספר באוזני בנך וכן בנך..." (שמות י ב)
 "והודעתם לבניך ולבני בניך" (דברים ד ט)
 "אשר תצו את בניכם, לשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת" (דברים לב מו)
 "ובניהם אשר לא ידעו, ישמעו ולמדו ליראה את ה'" (דברים לא יב)
 "אב לבנים יודיע אל אמינתך" (ישעיה לח יט)

בכל קריאת שמע, אנו חוזרים פעמיים על החיוב להעביר את התורה והאמונה לדור הבא - "ושננתם לבניך".

ההעברה הרצופה של התורה מאבות לבנים במשך עשרות דורות, מתוך מסירות נפש, למרות כל ה"הגבלות" הקיימות בה - 613 מצוות! כשאבות **אוהבים** מורים לבניהם לחיות ואף **למות** למענה, היא עדות נאמנה לאמיתותו של מעמד הר סיני!

ככתוב בתהילים (תהילים עח ג-ו): "אֲשֶׁר שָׁמַעְנוּ וְנָדַעַם וְאֲבוֹתֵינוּ סִפְרוּ לָנוּ, לֹא נִכְחַד מִבְּנֵיהֶם לְדֹר אַחֲרֹן מִסִּפְרֵיהֶם תְּהִלּוֹת ה' וְעִזְזוֹ וְנִפְלְאוֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה. וַיָּקָם עֲדוֹת בִּיעָקֹב וַתִּזְכֹּר שֵׁם בִּישָׁאֵל אֲשֶׁר צִוָּה אֶת אֲבוֹתֵינוּ לְהוֹדִיעַם לְבְנֵיהֶם, לְמַעַן יֵדְעוּ דֹר אַחֲרֹן בָּנִים וְיִלְדוּ, יָקָמוּ וְיִסְפְּרוּ לְבְנֵיהֶם".

וביאר האבן עזרא: "אשר שמענו זה מפי אנשים רבים וצדיקים, שחייב אדם לקבל מה שהעתיקו. והיתה הקבלה כמו דעה [דעה' היא ראייה ברורה, כמו שרואה דבר לנגד עיניו, כאדם היודע בוודאות שקיימת יבשת אמריקה אף שלא ראה אותה] וזה הוא "ונדעם", **כי המספרים אוהבינו היו וגם אבותינו, שאין להם חפץ להכשילנו**".

כיבוד הורים – התנאי להעברת השושלת

נמצא אפוא, כי מצות "כיבוד הורים" הינה יסוד חשוב מאוד במסירת התורה מדור לדור.

רבי יוסף אלבו בספר העיקרים (מאמר שלישי פרק כו) מדמה זאת למדינה שמשלו עליה רודנים אכזריים, כל אזרחיה היו עבדים כנועים ומושפלים. והנה הגיע אליה מלך טוב וחזק, אשר הכניע את השלטון הקיים, ובכך שחרר את האזרחים מעבדותם, ולא עוד אלא שפיתח ושכלל את המדינה, הקים בה מוסדות לימוד, מפעלים, בתי חולים וכו', ובכך הביא רווחה עצומה לאזרחי המדינה. המלך חזר לארצו, אך המדינה נשארה כמובן תחת חסותו. שנים חלפו, אזרחי המדינה נשארו תמיד נאמנים אל המלך בזכרם את הטובה הרבה שגמל עמם. ואולם - דור הולך ודור בא. בנים חדשים נולדו וגדלו. האם ידע אף הדור החדש להעריך את המלך? האם ישמרו לו אמונים? כאן הדבר תלוי במידת התבטלותם כלפי ההורים. אם אכן יהיו הבנים מקבלים מרות מהוריהם ושומעים למוסרם, או אז ישמרו אף הם אמונים למלכם! אך אם יהיו הבנים פורקי עול, ואינם מקבלים מרות מהוריהם, הרי ודאי שימרדו ויבעטו אף במלכם.

כן הדבר בקבלת התורה - ככל שהבנים מכבדים ומוקירים את אבותיהם, כך העברת התורה מדור לדור הינה חזקה יותר. אך אם חלילה היו הבנים בועטים באבותיהם, לא יתכן שהתורה היתה עוברת מדור לדור באופן כה חזק.

ובאמת, כשנתבונן בעשרת הדיברות החקוקות על שני לוחות הברית, נמצא כי הלוח

הראשון עוסק במצוות שבין אדם למקום - אמונה בה', איסור עבודה זרה, שבת וכדומה. ואילו הלוח השני עוסק במצוות שבין אדם לחברו, החל מן הדרישה האלמנטארית של "לא תרצח" ועד לדרגה המרוממת של "לא תחמוד".

ומצות כיבוד אב ואם - היכן מקומה? לכאורה, זוהי מצוה השייכת לחלק שבין אדם לחברו. הכרת הטוב בסיסית כלפי מי שגידל אותנו וטרח עבורנו. מוסכמה חברתית בעולם כולו. אבל דווקא נמצאת היא בלוח של המצוות שבין אדם למקום. ומדוע? משום שכאמור, מצות כיבוד הורים היא הערובה למסירת האמונה מדור לדור!

וכך כותב רבנו יצחק אברבנאל (פרשת יתרו): "יסוד מצוה זו הוא כדי שתהיה קבלת ההורים חשובה בעיני האדם, ויאמין בה ויסמוך עליה... ולהיות כח הדיבור הזה להאמין בקבלת הראשונים [אבותינו] שהוא עיקר כולל בתורה, ולא תצויר מציאותו בלתי [מבלי מצוה זו], לכן היה הדיבור הזה מכלל הדיבורים האלוהיים [שבין אדם למקום] אשר בלוח האחד, ולא היה מהדברים האנושיים [שבין אדם לחברו] שהיו בלוח השני".

מי קרוב יותר לקוף?

הגאון רבי יעקב קמינצקי זצ"ל טס פעם מאמריקה לארץ ישראל. לצידו ישב מזכיר ההסתדרות דאז, ירוחם משל. הגאון עסוק היה בספרו, ומר משל עסק בשלו. מידי כמה דקות הופיע נכדו של הרב, שהתלווה אליו לטיסה, ניגש לסבו ושאלו ביראת כבוד: "האם סבא צריך משהו, האם הכל בסדר. הכסא נח? אולי משהו לשתות?" התעניינות מכל הלב, בכבוד עצום ורב. מר משל בחן בהתעניינות את הנער. "מי הבחור?" שאל. "נכדי", השיב הרב. נאנח מר משל: "הנכדים שלי, רק יודעים לבקש בקשות. לא שכחו לפני הטיסה להגיש לי רשימת קניות מפורטת. סבא תקנה וסבא תביא. סבא קיים אצלם רק כאשר הם צריכים משהו... ומי חולם על כזה כבוד ויקר?"

"אסביר לך את ההבדל", אמר הרב.

אני חינכתי את ילדי ונכדי, שאנו צאצאי אברהם אבינו, 'האדם הגדול בענקים', שהנחיל את מורשתו לבניו אחריו 'לשמור דרך ה' לעשות צדקה ומשפט'. במעמד הר סיני קבלנו את התורה, ומאז היא עוברת מדור לדור. בדור שאחרי מעמד הר סיני - העריצו הילדים את הוריהם כאנשים אשר זכו לשמוע את דבר ה' מפי הגבורה ממש. וילדיהם הם, העריצו אותם על שהכירו את אלו שעמם דיבר ה', וכך השתלשל הדבר מדור לדור, כך שתמיד הבנים רואים באבותיהם מוסרי התורה ומעבירי השושלת היהודית. ילדי ונכדי מכבדים אותי כאדם שזכה להיות מקושר עם ענקי הרוח בדור הקודם: החפץ חיים, הסבא מסלבודקה ועוד ענקי עולם קודמים.

לעומת זאת, אתה חונכת את ילדיך ונכדיך, על פי השקפתו הבאושה של דרווין, כי החיים הם תוצאה של אירועים מקריים, ומוצא האדם מן הקוף, ואם כן מדוע שיעריך אותך? הרי אין אתה בעיניו אלא חוליה המקשרת בינו לבין הקוף... אתה מקורב אל הקוף, ואילו הוא אדם מושלם יותר ממך..."

ומר משל נאנח בשנית... (מעין השבוע שמות רנ)

שרשרת הדורות

הפסוק אומר (ויקרא יט ב-ג): "קדשים תהיו!... איש אמו ואביו תיראו, ואת שבתתי תשמרו".

ראו, מה כתוב כאן! איך אפשר להגיע לחיי קדושה, אור וזוהר? איך מנחילים את מורשת הדורות, את שמירת השבת? רק דרך אחת יש: "איש אמו ואביו תיראו". כיבוד אב ואם, מורא הורים! כבוד ויקר להורינו כפי שחונכנו מדור דור!

ראשי החינוך החילוני ידעו זאת, וראשית חינוכם מה היתה? לנתק את הנוער מן ההורים! לבזז להם בתור "נחשלים", חלילה, שעבר זמנם. מנכ"ל משרד החינוך אליעזר שמואלי אמר זאת בפרוש בהרצאה שנשא בוועידה ארצית של ועדי ההורים. **הקשיבו לדבריו:** "עם הקמת המדינה, קבעה לעצמה מערכת החינוך הגדרה שהכתיבה את דרכנו, לאמור: "אנחנו איננו מתעסקים עם דור המדבר!" כלומר: ההורים הם אבודים, וכמו "דור המדבר" הם ימותו בדרך, אנחנו נעצב את הילדים שלהם ברוחנו! ההורים הם שונים, גלותיים, נושאים איתם תרבות שאנו מתכוונים לשנות אותה. המורים לא היססו לבטא את הדברים. התפיסה של בית הספר היתה כמו בית יתומים אחד גדול! המערכת של החינוך הממלכתי תפקדה ללא הבנה, ללא הכרה וללא ידיעה בקיומו של הבית, ובקיומם של ההורים!"

עד כאן הדברים המזעזעים. הודאת בעל דין!

גם הם ידעו את הכלל היסודי: אם רוצים לנתק את הילדים מהמורשת, לקרוע אותם משרשרת הדורות, התנאי הראשון הוא: ללא ההורים! לבעוט בהורים, להתעלם מהם. "דור המדבר" הם קראו לנו. שאנחנו נמות חלילה, והם יירשו את ילדינו.

לא כן, החינוך התורני, הטוב, המושרש, מחנך בדרך ההפוכה! לבסס את הקשר עם הבית, להדק את הקשרים עם ההורים, לחנך לכיבוד הורים ולמורא אב ואם. ודרך הידוק שרשרת הדורות מגיעים לקדושה ולאורה, לחינוך מעולה וטהור! (מעין השבוע ג שלה)

← ריסון עצמי וקבלת מרות

אומר הפסוק (איוב יא יב): "עֵינֵי פֶּרָא אֲדָם יוֹלֵד". "פרא" הוא דבר שאינו מעוצב, אינו יודע גבולות, פורץ לכל אשר יחפוץ - כמו "שיח פרא", שצומח ללא השגחה והכוונה. כך תינוק קטן - מטבעו אין לו ריסון והגבלות. כל עולמו סובב סביב סיפוקיו, תאוותיו ורצונותיו, הכל משועבד לו, ואין לו כל מחויבות.

אילו ימשיך הוא לגדול ללא הדרכה והכוונה, ללא גבולות ברורים וקבלת סמכות, הוא יהפוך ברבות הימים מ"עיר פרא" קטן - לחמור גדול. כל העולם משועבד לרצונותיו, כל האמצעים כשרים להשגת תאוותיו, בשרירות ליבו הולך, ואין מי יאמר לו מה תעשה ומה תפעל. אם הוא אינטליגנט, הוא יעטוף את "פראותו" בעטיפות יפות, יכול אפילו להיות נימוסי ו"יפה נפש", אבל במהותו הוא עדיין "פרא", ללא שום ריסון עצמי אמיתי.

אך האדם היהודי נדרש בחייו להרבה מאוד ריסון עצמי, לקבלת עול מלכות שמים, לקיום מצוות, ולביטול רצונו מפני רצון ה' יתברך. וכיצד יוכל להגיע האדם לזאת? היסוד והבסיס לכך, היא מצות "כיבוד הורים". בראש ובראשונה על הילד ללמוד לקבל את סמכותם של הוריו, לקבל מהם מרות ולציית להם, וכך תתרגל נפשו כבר מקטנות לריסון עצמי.

הנה - כך כתוב בתורה (ויקרא יט ב-ג): "קדשים תהיו, כי קדוש אני ה' אלהיכם, איש אמו ואביו תיראו...". אומר רבנו בחיי: הפרשה הזאת אזהרה היא לכל ישראל שיהיו פרושים וגדורים במידותיהם. וגילה הכתוב, כיצד יתחנך האדם לכך, והלא מטבעו נוהה הוא אחר רצונותיו ומאווייו? הדרך לשים רסן לתאוות ולגדור את המידות, היא: "איש אמו ואביו תיראו" - להכיר בסמכותם ורוממותם של ההורים! וכשיש סמכות שכפופים בפניה, הרי זו הערובה לבלימת התאוות והתגברות על היצרים!

➤ צורך קיומי עבור האדם

מחשבה רווחת היא, כי מצות "כיבוד הורים" היא מין פריבילגיה עבור ההורים על טרחתם בגידול הילדים - מעין "שכר טרחה", לטובתם ולהנאתם של ההורים. אולם לאמתו של דבר, מצות "כיבוד הורים" - יותר ממה שהיא לטובתם של ההורים, הרי היא מתנה נפלאה וכלי נחוץ והכרחי לגדילה בריאה - דווקא עבור הילדים.

כדי שילד יגדל להיות בריא בגופו ובנפשו, הוא צריך "גב חזק", סמכות של הורים אשר ידריכו אותו, יקבעו לו גבולות ברורים, יורו לו מה מותר ומה אסור, יחייבו אותו לעשות פעולות מסוימות, ויאסרו עליו לעשות פעולות אחרות. על ידי כך מרגיש הילד שיש לו על מי להישען, יש מי שמדריך אותו בדרכו בחיים, יש מי שיודע מה טוב בעבורו וממה עליו להישמר. ולכן גם כאשר הילד מתנגד לסמכות ההורים, הרי שזהו רק ניסיון מצידו לבחון אותם עד כמה הם חזקים, אך בתת הכרתו הוא מצפה שההורים יעמדו על שלהם ולא יוותרו לו.

לדוגמא: ילד בן שלוש ארבע מבקש ממתק ונתקל בסירוב. עכשיו הוא מתחיל לנסות את הוריו, עד כמה סירובם רציני. הוא מייבב, משתולל, נשכב על הרצפה, בועט ומרים קול זעקה גדולה ומרה. אם ההורה עומד על שלו - הילד אומנם מאוכזב מכך שלא קיבל את הממתק, אך הוא מרגיש תחושת בטחון, הוא יודע שההורים שלו רוצים בטובתו, הם יודעים טוב יותר ממנו מה טוב בעבורו, והנה - הם גם מספיק חזקים כדי לעמוד על שלהם. אך אם ההורה נכנע - **חבל מאוד! תחושת הביטחון שלו בהוריו נפגמת.** עכשיו מרגיש הילד: הנה, ניצחתי את הורי, זאת אומרת שהורי פחות חזקים ממני. ואם כן כמה מסכן וחסר אונים הוא, מי יכוון אותו בדרכו בחיים? אם "ויתורים" כאלו ימשיכו להתרחש שוב ושוב, הדבר עלול לפגום מאוד בנפשו של הילד.

מלבד זאת, ילד שגדל ללא קבלת מרות וסמכות ברורה של הורים, הרי שגם התפקוד היום יומי שלו נפגם: הוא לא ישן בזמן, תזונתו אינה מאוזנת ובריאה, הישגיו בלימודים יורדים, וכדומה.

לכן, אך טוב וחסד עושים ההורים עם ילדיהם, כשהם מחנכים אותם כראוי לקיום מצות "כיבוד הורים"!

וכך כתב בספר צידה לדרך (לפני כ-700 שנה. מאמר רביעי פ"ה): "כבוד את אביך ואת אמך, דיבור זה הוא **צורך גדול לתיקון הגוף והנפש**, לפי שעיר פרא אדם יולד, לכן צריך שישמע לקול מוריו שהם אביו ואמו, ובזה יושלם סדר האדם".

ומעניין להביא בהקשר לכך, מחקר שנערך בחסות האו"ם. מחקר ארוך ומלא, נדיר

בהיקפו, אשר הסתיים לפני קצת יותר מעשר שנים. 1,800 נערים יתומים, מרחבי העולם - אירופה, ארצות הברית ודרום אמריקה - נערים החוסים בבתי יתומים, נבדקו לאורך 12 שנים. המעקב וגיבוש המסקנות נערכו על ידי מיטב בעלי המקצוע בתחום. (מובא בספר 'התבוננות ומעשה' עמוד קיא)

הנערים חולקו לשתי קבוצות: האחת שקיבלה חינוך מודרני - מתיירני - ליברלי, והאחרת חינוך סמכותי - משמעותי, 'בנוסח הישן'. כולם חונכו בידי מחנכים טובים ומסורים, מקצועיים בתחום החינוך. התקיים אחריהם מעקב צמוד, החל מגיל שתים עשרה ועד גיל עשרים וארבע.

מסקנות המעקב הדהימו את החוקרים! התברר שההצלחה החינוכית אצל הנערים שקיבלו חינוך סמכותי, היתה יותר מפי שמונה (!) מאשר אצל אלו שהוענק להם חינוך ליברלי. ההצלחה בלטה בכל תחום אפשרי שנבדק. כל תחום שניתן לבדיקה, הוכיח חד משמעית, שהחינוך ה'ליברלי' הינו תשתית המצמיחה הרס אישי וחינוכי: חוסר ביטחון אישי וחברתי, נברוזות [-עצבנות, הפרעה נפשית], פחדים - פי 2.8 אצל המתירנים. עבריינות - פי 2.1. ולאידך גיסא: הצלחה אישית בתחום האקדמאי, בעסקים וכדומה - פי שניים אצל השמרנים. האיזון הנפשי, המוסריות, וגם הצלחה אישית וכלכלית - כל אלו נפלו בחלקם של אלו שקיבלו חינוך סמכותי "מיושן", ובפער ניכר!

המשמעת נדרשת אפוא לא רק ככורח חינוכי, אלא גם כדי לגדל אנשים בוגרים מאוזנים בנפשם, הבוטחים בעצמם ובכוחותיהם, ומסוגלים להציב לעצמם אתגרים ולעמוד בהם!

❧ גודל חיוב כבודם - גדרים והנהגות ❧

בעקבות רבותינו

עד כמה צריך לכבד את ההורים? באיזו רמה של כבוד? הנהגותיהם של חכמינו ז"ל יתנו לנו מעט מושג על כך.

הגמרא מספרת כיצד היה רבי טרפון מכבד את אמו המבוגרת. בכל פעם שהיתה אמו צריכה לעלות למיטתה או לרדת ממנה, היה מתכופף כדי שתעלה עליו ותיתמך בו! עשיר גדול היה, ויכול היה להעמיד לרשותו משרתות אין מספר, אך העדיף לקיים את המצוה בגופו. באחת השבתות, כשירדה אמו לטייל בחצר, נקרעה רצועת מנעלה, ונותרה רגלה יחפה. מיד בא רבי טרפון, התכופף ושם את כפות ידיו מתחת לרגליה, וכך הלכה על כפות ידיו עד שהגיעה למיטתה. (קידושין לא ע"ב. ירושלמי פאה פרק א)

פעם אחת חלה רבי טרפון, ונכנסו רבותינו לבקרו. אמרה להם אמו: התפללו על רבי טרפון בני, שהוא נוהג בי בכבוד! שאלו אותה: איזה כבוד הוא נוהג בך? סיפרה להם. אמרו לה: אפילו עשה כן אלף אלפי פעמים - עדיין לחצי כיבוד לא הגיע! (פסיקתא רבתי פ' כג)

רב יוסף היה סגי נהור [עירור], וכשהיה שומע את קול צעדי אמו, היה עומד ואומר: הריני עומד מלפני השכינה שבאה!

אבימי - היו לו חמשה בנים גדולים, וכאשר היה אביו - רבי אבהו, דופק על דלת ביתו, היה אבימי רץ בעצמו לפתוח את הדלת, ולא היה נותן לאף אחד לפתוח.

ובהליכתו עד הדלת, היה אבימי קורא שוב ושוב: "כן, כן, אבא, אני בא, אני פותח..."
(קידושין לא ע"ב)

הבן איש חי מסביר שאבימי ביקש לקיים את המצוה הגדולה של כיבוד אב - לא רק במעשה, אלא גם בדיבור, כדי לא להסיח את הדעת מקיום המצוה:

פעם אחת ביקש ממנו אביו להביא לו מים לשתות, הלך אבימי להביא את מבוקשו, והנה כשחזר מצא את אביו מנמנם. לא הניח אבימי את הכוס ליד אביו והלך, שאין זה כבוד, אלא עמד לפני אביו כעבד לפני רבו כשהכוס בידו, והמתין לו עד שיתעורר! [ובשעה שהיה עומד וממתין, זכה והתחדש לו חידוש תורה, בעניין שעד עתה לא הצליח להבינו. מכאן אנו למדים, שאדם לא יחשוב כי הוא מפסיד מזמן לימוד התורה כאשר הוא נצרך לעסוק בכבוד הוריו, אלא אדרבה, ידע שה' לא ימנע טוב להולכים בתמים, וישלח לו ברכה בזמנו, ויצליח לעשות חיל בתורה יותר ויותר. גם כי אריכות ימים שאמרה התורה, זה בא להשיב לו את הזמן שהוציא על כיבוד הוריו, כך שלא יחסר לו מלימוד התורה כלום.] (קידושין לא ע"ב)

אמו של רבי ישמעאל התלוננה לפני רבותינו על בנה. אמרה להם: גערו בו ברבי ישמעאל בני, שאינו נוהג בי כבוד! נתכרכמו פניהם של רבותינו, אמרו: אפשר שרבי ישמעאל איננו נוהג כבוד באמנו! אמרו לה: אמרי נא לנו, במה אינו נוהג בך כבוד? אמרה להם: כאשר הוא חוזר מבית המדרש, רוצה אני לרחוץ את רגליו במים ולשתות את המים הללו, הרוויים בעמל של תורה! והוא אינו מניח לי לעשות זאת... אמרו חכמים לרבי ישמעאל: הואיל והוא רצונה - הוא כבודה! (ותוספות קידושין לא ע"ב)

ככל שביכולתנו

רבי זעירא היה יתום מאב ואם, והיה מצטער ואומר: הלואי שהיו לי אבא ואמא שהייתי זוכה לכבד אותם, ובזכות זה הייתי מקבל גן עדן! אולם כאשר שמע את דברי רבותינו הנ"ל, אמר: ברוך השם, שאין לי לא אבא ולא אמא, שהרי לכבדם כל כך כמו רבי טרפון - שמא לא הייתי יכול. ולעשות כמו רבי ישמעאל שהניח לאמו לשתות את מי רחיצת רגליו - גם לכך אינני מסוגל! (ירושלמי פאה פרק א הלכה א)

אכן לאמתו של דבר, ככל שאדם יכבד את הוריו, עדיין לא הגיע לשלמות מצות כיבוד אב ואם, שהשווה הקב"ה את כבודם לכבודו ואת מוראם למוראו! אך כמובן אין זה צריך להחליש את האדם ולייאש אותו חלילה, אלא רק לתת לנו את ההבנה הנכונה, שאין שיעור ואין גבול למצוה זו. ואדרבה כל אדם ישתדל ויתחזק בה כמיטב יכולתו, וכפי שאמרו חז"ל (אבות ב טז): "לא עליך המלאכה לגמור, ואין אתה בן חורין להבטל ממנה!"

דומה הדבר למה שאנו אומרים ב"נשמת כל חי": "ואילו פינו מלא שירה, ולשונו רינה כהמון גליו, ושפתותינו שבח כמרחבי רקיע, ועינינו מאירות כשמש וכירח, וידינו פרושות כנשרי שמים, ורגלינו קלות כאיילות - אין אנחנו מספיקים להודות לך ולברך את שמך..." אבל מאידך אנו ממשיכים ואומרים: "על כן אברים שפלגת בנו, ורוח ונשמה שנפחת באפנו, ולשון אשר שמת בפינו - הן הם יודו ויברכו וישבחו ויפארו..."? אלא אנו משבחים כפי יכולתנו, כפי מה שידינו משגת, והשבח הפעוט שלנו, מתקבל לרצון ולנחת רוח לפני ה' יתברך.

כך בכיבוד הורים, שלימות מצוה זו - ללא שיעור וקצבה, אך כשאדם משתדל בה כפי יכולתו - ודאי מתקבלים מעשיו לנחת רוח לפני ה' יתברך.

החזק במוסר

הנה לנו דברי חיזוק והדרכה מרבתינו, בקיום מצות כיבוד הורים:

📖 "לא יראה אדם את אביו ואת אמו כשהם הולכים בבגדים בלויים, אלא ילבישם בבגדים נאים. אם מלביש אדם את עצמו בחמשה מנה, ילביש את אביו ואת אמו בעשרה מנים, וכן יבחר להם כל הדרכים הטובים". (תנא דבי אליהו רבא פרק כז)

📖 "כבד את אביך ואת אמך - לכבודם בכל מיני כבוד, לשמחם במעשים טובים... (זוהר שמות דף צג ע"א)

📖 "דרך ארץ לאדם עם אביו ואמו - יאזין וישמע למצוותו, ויעשה רצונו של אביו, ויכבדהו בכל כבוד שיוכל להיות. ויהיה דיבורו עמו בבושת ובצניעות, ולא ידבר עמו אלא בנחת ובתחנונים. ואם נצטרך האב לבנו, יעשה לו כל צורכו בטוב לב, ולא יזכיר לפני אביו הטובה שהיטיב לו". (ראשית חכמה פרק דרך ארץ שער ד)

📖 בכלל כבודם - שיהיה נותן להם בלב חונן, כדרך שהיו הם נותנים לו, ולא בלב אכזרי. ויאהבם אהבה עזה, כדרך שהיו הם אוהבים אותם, ולא יהיו עליו לטורח ולמשא כבד! (ספר חרדים פ"ט לו)

📖 כתב הרב פלא יועץ: כבר מילתי אמורה, שיש מצוה שהיא בת מזל. שהרי כמה מעות אדם מפזר לעשות פתיחת ההיכל, או להיות סנדק וכדומה, אף שאין בזה לא מצוה מהתורה ולא מדברי חכמים, אלא חיבוב מצוה, אשריהם ישראל! ועל כל פעם ששומע בקול אביו ובקול אמו - מקיים מצוה רבה מן התורה! "וראוי לבן חכם שישמח את אביו, ויתאווה שיצונו דבר כדי לעשותו ולקיים מצות התורה... וכל מגמת בן משכיל יהיה לדעת מהו רצון אביו, כדי לעשותו, ולעשות נחת רוח לאביו שבשמים. ואם חננו ה' עושר, ואביו איש עני, מוטל עליו לפרנסו ולספק לו כל צורכו בסבר פנים יפות ובדברי פיוסים ובדרך כבוד. ואם יש לו בני בית, יצווה לכולם בכל תוקף שיזהרו בכבודם..."

❧ שכר מצות כיבוד הורים ❧

נאמן הוא בעל מלאכתך...

נאמר בתורה (דברים ה טו): "כִּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ, כְּאֲשֶׁר צִוְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ, לְמַעַן יֵאָרִיכוּ יָמֶיךָ, וְלְמַעַן יֵיטֵב לָךְ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ".

הבטחת שכר זו, שהבטיחה התורה עבור קיום מצות כיבוד הורים, הינה דבר יוצא דופן. כמעט לא ניתן למצוא בתורה שום פירוט של שכר עבור קיום מצוה זו או אחרת. יוצאות מן הכלל הן שתי מצוות, שהתורה מפרשת בהן את שכרן: האחת - כיבוד אב ואם, והשניה - מצות שילוח הקן, ככתוב בתורה (דברים כב ו-ז): "כִּי יִקְרָא קֶן צֹפֹר לְפָנֶיךָ... שְׁלַח תְּשַׁלַּח אֶת הָאֵם, וְאֶת הַבָּנִים תִּקַּח לָךְ, לְמַעַן יֵיטֵב לָךְ וְהֵאָרְכַּת יָמֶיךָ".

מפליא מאוד לראות כי התורה מבטיחה את אותו שכר בדיוק, עבור שתי מצוות, שהקושי והעמל בקיומן כה רחוקים זו מזו: מצות שילוח הקן - מצוה כה קלה לביצוע, פעולה חד פעמית של שילוח האם [היונה] ולקחת הגוזלים, אינה כרוכה במאמץ גדול, ואף לא בהוצאה כספית, ועליה אומר בתלמוד ירושלמי (מסכת פאה פ"א ה"א): "מצוה קלה שבקלות". ואילו מצות כיבוד הורים - כמה קשה לקיימה כראוי! כמה היא דורשת מאמץ ועמל, הקרבה ועבודת המידות. מצוה יום יומית הכרוכה פעמים בהוצאות כספיות, ובהשקעה של זמן ומחשבה. איך יתכן כי השכר על מצוה גדולה זו, יהיה כמו השכר של מצות שילוח הקן?

עוד יש לשאול, מדוע באמת לא פירטה התורה שכר לקיום המצוות? ואם ראתה התורה לנכון שלא לפרט - מדוע בשתי המצוות הללו יש פירוט לשכר?

אומר המדרש: **משל למה הדבר דומה? למלך שהיה לו פרדס נאה, שגדלו בו עצים רבים, מינים ממינים שונים. שכר המלך פועלים שיבואו לעבוד בפרדסו, אך לא גילה להם מהו השכר עבור כל עבודה מעבודות הפרדס, כדי שלא ילכו כולם לעשות דווקא את המלאכות ששכרן רב, ויזניחו את העבודות ששכרן מועט. בערב קרא המלך לכל הפועלים, כדי לשלם להם שכר עבור עבודתם. פנה אל הפועל האחד ושאלו: תחת איזה אילן עבדת? השיב הפועל: תחת אילן זה. אמר לו המלך: זהו שיח של פלפלים, ושכרו זהוב אחד. קרא לפועל אחר ושאלו: תחת איזה אילן עבדת? השיב: תחת אילן זה. אמר לו המלך: זהו עץ נוי, אתן לך בשכרו חצי זהוב. קרא המלך לפועל נוסף ושאלו: תחת איזה אילן עבדת? השיב: תחת אילן זה. אמר המלך: זהו עץ משובח של זיתים, אתן לך בשכרו מאתיים זו!**

תמחו הפועלים ואמרו למלך: האם לא היה המלך צריך להודיע לנו איזה אילן שכרו מרובה, כדי שנדע לעבוד תחתיו? אמר להם המלך: אילו הודעתי שכר כל אילן ואילן, היאך היה כל פרדסי נעשה?!

כך אמר הקב"ה: לא תהא יושב ומשקל במצוותיה של תורה. לא תהא אומר: הואיל ומצוה זו גדולה, אני עושה אותה ששכרה מרובה, והואיל ומצוה זו קלה, אני עושה אותה. מה עשה הקב"ה? לא גילה לבריות מהו מתן שכרה של כל מצוה ומצוה, **כדי שיעשו את כל המצוות בתום, שהלוא כל המצוות כולן נצרכות לאדם, כדי להגיע אל תכליתו ואל שלמותו האמיתית**, ולכן לא שייך שהאדם יחשב חשבונות, אלו מצוות כדאיות לו יותר ואלו מצוות כדאיות פחות - כולן חיוניות והכרחיות עבורנו. בכל אחת ממצוות התורה צפונה תועלת מיוחדת והכרחית, ולכן אמרו חז"ל (אבות פרק ב משנה א): "והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה, שאין אתה יודע מתן שכרן של מצוות".

כדי להראות לנו עד כמה אין לנו שום הבנה אמיתית בשכרן של מצוות, ואין לנו שום אפשרות לחשב מהי מצוה חשובה יותר, ומהי מצוה חשובה פחות - מה עשה הקדוש ברוך הוא? "טלטל" ו"נענע" את שכר המצוות. דהיינו פירטה התורה דווקא מתן שכרן של שתי מצוות מנוגדות: מחד גיסא - החמורה שבחמורות, ומאידך גיסא - הקלה שבקלות, ושכר שתיהן "אריכות ימים"! ועל כך אמר שלמה המלך (משלי ה ו): "אַרְחַ חַיִּים פֶּן תִּפְּלֵס" [שמא תתחיל לחשב חשבונות ולפلس לך דרך אלו מצוות לקיים ואלו לא, לכך:] נַעַז מַעֲגַלְתֶּיהָ - לא תדע".

יחד עם זאת, בודאי לא יתכן לומר שהשכר בעבור שתי מצוות אלו, הוא אכן שווה, שהלוא אמרו חז"ל (אבות ה כג): "לפום צערא - אגרא", כלומר: ככל שהאדם מתאמץ ועמל

יותר בקיום המצוה, כך הוא מקבל שכר גדול יותר. ואם כן בהכרח לומר ששכר האריכות ימים, הוא רק חלק קטן מן השכר, והשכר האמיתי הוא לעולם הבא, אשר עין לא ראתה, ואין לנו שום יכולת לנסות לתאר ולהבין אותו, ונסמוך בזה על חסדו ויכולתו של הקדוש ברוך הוא, ונאמן הוא בעל מלאכתנו שישלם לנו שכר פעולתנו. (מדרש רבה דברים פרשה ו אות ב, ובפירוש מהר"י)

האם מקבלים שכר מצוה בעולם הזה?

מסופר על אלישע בן אבויה, שהיה גדול מאוד בתורה. אבויה אביו הועיד אותו כבר מינקותו להיות גדול בתורה, אך כוונתו בזה לא היתה לשם שמים. היה זה כאשר ערך אבויה סעודת ברית מילה לבנו אלישע, והזמין לסעודה אנשים רבים וביניהם אף את גדולי הדור. הסתובב אבויה בין המוזמנים, וראה כי כל קבוצה משוחחת בענייניה, העשירים - בענייני מסחר ועסקים, העניים - בענייני קיבוץ נדבות, וכן הלאה. והנה ראה את החכמים שעוסקים הם כמובן בדברי תורה, ומרוב קדושה, ירדה אש מן השמים והקיפה אותם. תחילה לא הבין אבויה וחשב כי זוהי אש רגילה, אמר להם: וכי באתם לשרוף את ביתי! אמרו לו: לא אש רגילה היא זו, כי אם אש של קדושה. התפעל אבויה ואמר: אם זהו הכבוד והגדולה של לומדי התורה - הריני מקדיש את בני הנולד לעסק התורה! ואכן גדל אלישע והיה לגדול בתורה. ואולם, מכיון שהיסודות לגדלותו היו שלא לשם שמים, הנה קרה מה שקרה. (תלמוד ירושלמי מסכת חגיגה פרק ב ה"א, תוספות חגיגה טו ע"א)

הלך אלישע בדרך, והנה רואה הוא אדם האומר לבנו: עלה לגג והבא לי משם גוזלים. עלה הבן, קיים בכך מצות כיבוד אב, ואף שילח את האם הרובצת על הגוזלים, וקיים בכך מצות "שילוח הקן", והנה כשאך בא לרדת מן הגג - נפל מן הסולם ומת!

ראה זאת אלישע ותמה: הלא שכר מצות כיבוד אב ואם הוא אריכות ימים, ואף שכר מצות שילוח הקן הוא אריכות ימים, וכיצד מת זה דווקא לאחר שקיים שתי מצוות אלו? מיד החל לכפור בתורה, ויצא לתרבות רעה, ומאז כינו אותו חכמים בשם: "אָחֶר".

אולם באמת, כיצד יתכן שאותו אדם מת? הלא כתוב בתורה במפורש: "למען יֵאָרִיכֶן יְמֶיךָ, וְלִמְעַן יֵיטֵב לָךְ"? אלא אמרו חז"ל: "שכר מצוות בהאי עלמא - ליכא", כלומר: אין הקדוש ברוך הוא משלם את שכר המצוות בעולם הזה, אלא "למען ייטב לך" - לעולם שכולו טוב, "ולמען יאריכון ימך" - לעולם שכולו ארוך. (קידושין לט ע"ב. חולין קמב ע"א)

ובאר המאירי: כי אכן עיקר שכר המצוות הוא בעולם הבא, ואולם יש גם קצת מפירות של שכר המצוה בעולם הזה, אלא שיש דברים המעכבים את הגמול. לפיכך אל יהרהר האדם כלל בענין "צדיק ורע לו, רשע וטוב לו", אלא ידע האדם שכל מעשיו של ה' יתברך הם במשפט ויושר, ואופני חכמתו נעלמים מאתנו.

ולמה הדבר דומה?

פרופסור נכבד מסר הרצאה מאלפת אודות נזקי העישון. נתן הוכחות והסברים לכך שהעישון מזיק מאוד לריאות, גורם למחלות קשות, ומקצר את תוחלת החיים ל"ע. אחד הנוכחים ביקש את רשות הדיבור והכריז: "אדוני הפרופסור, ההרצאה הזו כולה מופרכת ולא נכונה, כל ההסברים וההוכחות - הכל שקר וכזב!". "מדוע אתה חושב כך?", התעניין הפרופסור, והלה השיב בביטחון: "הנה יש לי שכן, זקן בן שמונים, מעשן כרוני כבר עשרות שנים, והוא מאריך ימים ובריא כמו שור! ואם לא די בכך - הרי שיש לי קרוב משפחה, אשר נפטר בגיל צעיר ממחלה קשה בריאות, ותאמינו לי, רבותי - לא

עישן סיגריה אחת מימיו!" כך סיים את "נאומו" בנימת ניצחון, והתיישב בחשיבות במקומו...

ומה באמת נאמר? האם הדוגמאות הללו הן אכן "ראיות" לכך שהעישון אינו מזיק לבריאות, ואינו גורם למחלות קשות? בודאי ובודאי שלא! אלא מה? **יש סיבות נוספות שמתערבות כאן!** יש אדם חזק ובריא מטבעו, ויש אנשים חלשים ורגישים יותר. יש אנשים השומרים על תזונה מאוזנת ובריאה, ועוסקים בפעילות גופנית, ויש כאלה שמזניחים זאת. יש אנשים הגרים באזור של אויר הרים צלול, ויש הגרים באזור תעשייתי מפויח ועכור...

כללו של דבר: דוגמא זו או אחרת לא תוכל לערער את הקביעה הברורה, כי העישון אכן מזיק לבריאות, וגורם חלילה, למחלות ולקיצור תוחלת החיים.

ולענייננו, שכר מצות כיבוד הורים מובטח בתורה: **"לְמַעַן יֵאָרִיכוּ יָמֶיךָ, וְלִמְעַן יֵיטֵב לָךְ!"**. אלא שלפעמים מתערבות סיבות נוספות המעכבות את השכר, ועיקר השכר האמיתי צפון ושמור לעולם הבא. ולכן אין מקום להקשות קושיות ממקרים מסוימים, כפי שהקשה אלישע 'אחר', אלא המאמין האמיתי יודע שיש להקב"ה חשבונות רבים, ולכן עושה הוא את המצוות בתמימות, מתוך ידיעה ברורה ש"נאמן הוא בעל מלאכתך, שישלם לך שכר פעולתך". ומובא במדרש ^(שוחר טוב תהילים טו) שכאשר אדם מקיים את המצוות בתמימות מבלי לחשב חשבונות, הרי הוא זוכה לשכר כפול: האחד - עבור קיום המצוה, והשני - עבור אמונתו בבורא עולם.

וכתב ספר החסידים ^(סמן שמב): אם תראה רשעים שמזלזלים באביהם ואמם, ואף על פי כן מצליחים, דע לך כי לרעתם הוא, כדי שיהיה עונשם גדול. ואל תקשה, כמה וכמה מכבדים אב ואם ואין להם בנים, **שדברים אלו נעלמים ממנו, וגלויים לפני הבורא, ואין להרהר אחר שאלות אלו וכיוצא בהן, כי הדברים אמת הן**, שכל מי שמכבד את אביו ואמו זוכה לבנים, ואותם שאינם זוכים, יש סיבה גלויה לפני הבורא כמדובר. וכן במי שאינו מכבד אב ואם, ויש לו בנים.

להלן נביא מספר נקודות של שכר המובטח עבור מצות "כיבוד אב ואם", בבחינת מה שאמרו חז"ל ^(פאה פרק א משנה א): **"אלו דברים שאדם עושה אותם, אוכל מפרותיהם בעולם הזה, והקרן קיימת לו לעולם הבא. ואלו הן: כיבוד אב ואם..."**.

"בן יכבד אב ועבד אֲדֹנָיו"

משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שהיה לו עבד שאהבו מאוד, לימים ברח העבד מהמלך, והיה המלך מחזר עליו בכל הארצות לחפשו עד שנפל בידו והעמידו לפניו, כיון שהביאו לפניו, תפסו בידו והכניסו לתוך ביתו והראהו כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות וכל שהיה לו בתוך ביתו, הוציאו לשדה והראהו גנות ופרדסים וכל שיש לו בשדה, והראהו את בניו, בין גדולים ובין קטנים, ועבדיו בין גדולים ובין קטנים. לאחר שהראהו אמר לו, הראית שאני צריך לך כלום? אלא בוא ועשה מלאכה עם בני ועם עבדי בין גדולים ובין קטנים, ותהא נוהג בי כבוד ומתיירא ממני, כדרך שבני אדם נוהגים בי כבוד ומתייראים ממני. כך אמר הקב"ה השוויתי את כבודי לכבוד אב ואם, בא וכבד את אביך ואמך ותהיה ירא מהם, ואתן לך את שכרך. ^(ותנא דבי אליהו רבה פרשה כה)

← אריכות ימים

אומרת התורה: "כִּבְדוּ אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ... לְמַעַן יֵאָרִיכוּ יְמֵיכָם!" (דברים ה טו)

אומר רבנו סעדיה גאון: מדוע ראתה התורה לנכון להבטיח שכר "למען יאריכון ימידך", מה שלא אמרה בכל המצוות? אלא, שאם אדם יתרחש במצוה זו, בדין הוא שגם בניו לא יכבדוהו. ואז לא כדאי שיאריך ימים, כי בזקנותו בהכרח יצטרך לעזרת בניו... אבל אם יכבד את הוריו, אזי בבוא העת יכבדוהו בניו, ותהא זקנותו טובה ומאושרת!

ויש שאמרו, שיש כאן מידה כנגד מידה - שכר של כבוד כנגד כבוד. דהיינו שכאשר אדם מאריך ימים ומגיע לגיל זקנה ושיבה, אזי מכבדים אותו יותר. לכן אדם זה, שכבד את הוריו, זוכה שיכבדו אף אותו בהיותו בעל הדרת שיבה.

עוד מסבירים, שהלוא אמרו חז"ל: "שלושה שותפים יש באדם: הקב"ה, אביו ואמו. אביו ואמו נותנים בו אברים וגידים, בשר ודם, והקב"ה נותן בו נשמה" (קידושין דף ל עמוד ב). והנה, אדם שאינו מכבד את שני השותפים שהם הוריו, אף הקב"ה "מפרק את השותפות" ונוטל את חלקו שהיא הנשמה, ונותר הגוף מוטל ללא רוח חיים... אבל כאשר האדם מכבד את השותפות, גם הקב"ה ממשיך להיות שותף, וזוכה אדם זה לאריכות ימים ושנים... (מאסף שבספר מדרש תלפיות אות א ענף אב ואם)

הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד באר, כי השכר הוא בסוף ימיו, כדי להשלים את השעות שהחסיר בגלל כבוד אב ואם! לכן לא יחוס אדם על הזמן הרב, שפעמים מצוה זו דורשת ממנו, ועל "ביטול תורה" שכביכול נגרם לו, מאחר והקב"ה יחזיר לו את הזמן הזה, וכבר אמר הקב"ה (דברים רבה ד): "שמעו לי, שאין אדם שומע לי - ומפסיד", וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים. (עלינו לשבח)

אמרו חז"ל: יוסף הצדיק - מתוך שעמד והתחזק בכבוד אביו במצרים, זכה לעטרת שיבה, שנאמר: "וירא יוסף לאפרים בני שלשים..." (מדרש שוחר טוב משלי טז)

← בניו יכבדוהו

אמרו חז"ל: המכבד את אביו, הקב"ה נותן לו בנים שיכבדוהו - מידה כנגד מידה. (מדרש תלפיות ענף כיבוד אב ואם, ודייק כן מילקוט איוב תתקכז)

וכן כותב רבנו יצחק אברבנאל: מה שאמרה התורה "למען יאריכון ימידך", זו אינה רק הבטחת שכר, אלא לומר לאדם: הלא אף אתה - יאריכון ימידך על האדמה, גם אתה בעצמך תהיה אבא לילדים, וגם אתה תגיע לגיל כזה, שבו תזדקק לבניך. אם אתה תכבד את אביך ואת אמך - אף בניך יכבדו אותך בזקנותיך, כי הנה במידה שאדם מודד בה מודדים לו! ואם כן כיבוד אב ואם אינו רק לתועלת הזקנים המכובדים, כי אם גם לתועלת הבן המכבד אותם, כי גלגל הוא שחוזר בעולם.

מעשה באדם עשיר, שהיה לו אב זקן, עני וקשה יום. גר האב בבית בנו, אך היה עליו לטורח רב: הטריד בבקשות רבות, וגרם לתקלות שונות - פה שפך את המרק, ושם לכלך את הרצפה, כאן מעד ושבר אגרטל יקר, ושם נקרע ספר שאחז בידיו הרועדות. קצה נפש הבן באביו, והחליט להוציאו מביתו, שילך לקבץ לו נדבות יחד עם יתר עניי העיר, מדוע שישבול כל חייו בגלגול!

בן קטן טוב לב ועדין נפש היה לו לעשיר. ביום חורפי אחד צעד הבן ברחוב העיר,

ולפתע נחרד למראה עיניו: רואה הוא את סבו יושב בבגדים בלואים בפינת הרחוב, כל גופו רועד מקור, ונראה כי זמן רב לא נכנס אל פיו מזון כראוי. ברחמנות ניגש אליו, נתן לו את הכריך שהכינה לו אמו, והושיט לו אף מספר פרוטות שנמצאו בכיסו. לאחר מכן אץ רץ לביתו, כדי לספר לאביו את אשר ראו עיניו, אולי יחוס עליו ויחזירהו לביתו. אך מה נדהם הבן כאשר שמע את תגובתו הצוננת של אביו! האב העשיר כלל לא הטה אוזן ולב למצבו של אביו, אלא רק הציע לו ברוב "נדיבותו", כי יכול הוא לגשת לעליית הגג, שם על הוו תלוי מעיל, ויכול הוא למוסרו לסבו...

רץ הבן אל עליית הגג, ומה עגמה עליו נפשו בראותו את המעיל התלוי על הוו - כה ישן ומרופט. האם זה כל מה שיכול אביו העשיר לתרום לסבא האומלל?

דמעות עמדו בעיניו. מה יעשה? כיצד יפקח את עיניו של אביו הטועה? כיצד ירכך את לבבו האטום? לפתע, רעיון עלה בלבו! נטל בידו האחת את המעיל הבלוי, ובידו השניה נטל מספרים גדולות, ירד חיש למטה, והחל לגזור את המעיל לשניים, לנגד עיניו של אביו.

"מה אתה עושה?" התרעם עליו האב. הבן הביט בעיניו של האב והסביר בתמימות: "אבא'ה היקר, לכבודך ולמענך אני עושה זאת! לעת זקנתך, כאשר תהיה זקן ותשוש, ולא אוכל עוד להחזיקך בביתי - לא תצטרך לרעוד מקור עד שילך מישהו להביא לך מעיל. מראש חוצה אני מעיל זה, חציו אלך להביא לסבא כאשר בקשת, ואת החצי השני אשמור בעליית הגג, כדי לשלוח אליך בימי החורף הקרים..."

דקות ארוכות שתק האב בתדהמה. דברי בנו טלטלו את נפשו והמיסו את לבבו. בהחלטה נחושה יצא לחפש את אביו. החזירו לביתו, התרפס לפניו בבקשת סליחה, הלבישו במיטב הבגדים, והושיבו בכבוד בראש השולחן... (דרך אמונה לרבי שאול דווין זצ"ל)

← בנים צדיקים

כותב ה'פלא יועץ': "ואף אם יכביד אביו עולו עליו, ויצרו מסיתו הסת כפול, יגביר את היצר טוב על היצר הרע, ועול יסבול ולא יבול, ולא יאחר לעשות ככל היוצא מפיו, שמא יקדמנו אחר. ולפום צערא אגרא, ואוכל פרות בעולם הזה **שהיו לו בנים מהוגנים**, שאילו לא היה אלא שכר זה, כבר כדאי לו להתייגע בעשרים אצבעותיו כדי לזכות לזה".

← מניעת חילול שבת

נאמר בתורה: "זכור את יום השבת לקדשו... כבד את אביך ואת אמך" - מה הקשר בין שתי מצוות אלו? מדוע נסמכו זו לזו?

כותב המעם לועז (שמות ב תרל"ט): כל המכבד את אביו ואמו, אינו בא לידי חילול שבת, כי יש אדם נכשל בחילול שבת שלא בכוונה, ושכר המצוה הזאת שישמרו אותו משמים, שלא יבוא לידי כך. (ילקוט שמעוני דברים פרק ה)

וכן אמר אליהו הנביא... למה נסמכה מצות כיבוד אב ואם למצות שבת? ללמדך שכל זמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו, אין חטא בא לידו! שנאמר (ישעיה נ"ב): "אשרי אנוש יעשה זאת... שומר שבת מחללו..." אל תקרא 'מחללו' אלא 'מחול לו' (תנא דבי אליהו רבא כד)

← שכר לעולם הבא – עין לא ראתה...

שכרה של מצות כיבוד הורים לעולם הבא – לא נוכל לתאר ולשער, אין לנו כלל את הכלים ואת ההבנה לדמות בנפשנו עניין זה. כי הנאות העולם הזה, אינן דומות כלל וכלל להנאות העולם הבא, לא באיכותן ולא בעוצמתן.

"כשם שכבדת ועינגת את אביך ואת אמך לעת זקנותם, כך תהא מתענג על ה'". (תנא דבי אליהו רבא פרק כז)

מסופר על רבי יהושע בן אלם, שבאו ואמרו לו בחלום: "שמח בלבבך, שאתה וננס הקצב תהיו יחד בגן עדן. מושבו ומושבך יחד, חלקו וחלקך שווים כאחד". תחילה לא התייחס רבי יהושע אל החלום, באומרו "חלומות – שוא ידברו!" אולם משחזר החלום שוב ושוב, הבין כי אמת הוא, הצטער בלבבו ואמר: אוי לי, מיום שנולדתי הייתי תמיד ביראת קוני, ולא עמלתי אלא בתורה, לא הלכתי ארבע אמות בלא ציצית ותפילין, והיו לי שמונים תלמידים, ועכשיו שקולים מעשי ותורתי עם קצב פשוט!?

לא נחה דעתו, קרא לתלמידיו ואמר להם: "תדעו שלא אכנס לבית המדרש עד שאראה מי הוא קצב זה ומה מעשיו, שהוא חברי בגן עדן?" מיד הלך עם תלמידיו מעיר לעיר, ובכל מקום היה שואל ומתעניין: "האם גר כאן ננס הקצב?". לאחר חיפושים רבים, הגיע סוף סוף אל עירו. כשנכנס, שאל מיד: "היכן ננס הקצב?" אמרו לו: "למה אתה מבקש אותו? הלוא אתה חסיד וצדיק, ותשאל לאיש כמותו?" אמר להם: "מה מעשיו?" אמרו לו: "אדונינו, טוב יותר שלא תשאל עליו, אלא תראה אותו בעצמך...". מיד שלחו שליחים אל ננס הקצב ואמרו לו: "רבי יהושע בן אלם מבקש לראות אותך!" אמר להם ננס: "מי אנוכי ומי אבותי, שרבי יהושע מבקש לראות אותי? לא יתכן הדבר, אלא בודאי מלגלים אתם עלי, לא אבוא עמכם!" הפצירו בו שוב ושוב שיבוא, אך ננס היה משוכנע כי שקר בפיהם, אך לצון חומדים הם לו...

חזרו השליחים לרבי יהושע ואמרו לו: "אתה אור לישראל ואור לעינינו, עטרת ראשנו, ומה לך ולקצב גס זה, והוא אף סירב ללכת עמנו?" אמר להם: "תדעו שלא אשב, עד שאראה אותו!"

הלך רבי יהושע בעצמו אל ננס הקצב, וכראות ננס את רבי יהושע, נפל על פניו ואמר ביראת כבוד: "מה יום מיומיים שעטרת ישראל בא לפני עבדו?", אמר לו רבי יהושע: "שאלה לי אליך. אמור נא לי, מה מעשיך ומה מלאכתך?" אמר לו: "אדוני, קצב אני, יש לי אב ואם זקנים, ואינם יכולים לעמוד על רגליהם, ובכל יום ויום אני מלבישם ומאכילם ורוחצם ביד". מיד עמד רבי יהושע ונשקו על ראשו ואמר לו: "בני אשריך ואשרי גורלך, ומה טוב ומה נעים ואשרי חלקי, שזכיתי להיות חברך בגן עדן!" (סדר הדורות סדר תנאים ואמוראים עמוד 196)

פלא פלאות!

וכך כותב בתנא דבי אליהו: בזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו לעת זקנתו, למה הוא דומה? למלך שבא אליו בן אוהבו. אמר לו המלך: בני, מאין אתה בא? אמר לו: מבית אבי ואמי. אמר לו המלך: אביך ואמך מה הם עושים? אמר לו: נפטרו בשלום לבית עולמם, אחר שכיבדתי אותם כראוי, והרווייתי אותם רוב נחת וכבוד ושמחה. אמר לו המלך: בני, ברוך אתה ותהיה לך קורת רוח בעולם על שנתת מנוחה לאביך

ולאמך, עד שנפטרו בשלום לבית עולמם. עכשיו בוא עמי לביתי, וראה אלו אוצרות וגנזים טובים גנזו לך הוריד אצלי, בודאי שראוי אתה לקבלם!

כך מי שמכבד זון ומפרנס את אביו ואמו עד שנפטרו בשלום לבית עולמם, והולך בדרכי שמים, ובזה הוא עושה נחת רוח לאביו ולאמו, אומר לו הקב"ה: בני, בוא ואראך גנזי שמים שהם גנזים לך אצלי, מפני שכבדת ופרנסת את אביך ואמך, ועשית לי נחת רוח במעשים הטובים שלך! ועל כך נאמר: "ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך, כי תשמע בקול ה' אלוך". (תנא דבי אליהו כז)

"כל המבקש ימים ושנים, ועושה נכסים וחיים בעולם הזה, וחיים ארוכים לעולם הבא שאין לו סוף, יעשה רצון אביו שבשמים ורצון אביו ואמו". (תנא דבי אליהו רבא כד)

עונש המזלזל בכבוד הוריו

אמר רבי שמעון בר יוחאי: "כשם שמתן שכרן מרובה, כך עונשן מרובה!" (מדרש שמואל פר' ז)

"אם אין אדם מכבד את אביו ואת אמו - גזירות קשות באות עליו". ה' יצילנו. (תנא דבי אליהו רבה פרשה כד)

כתב הפלא יועץ זצ"ל: יש בנים משחיתים שמזלזלים בכבוד הוריהם ומצערם אותם צער בנפש... אוי להם לבנים שכך גורמים לאביהם, אויה להם, אהה עליהם. אוי להם מיום הדין, כי על הכל יביא אלוקים במשפט, על מה שעבר על דעת קונו, ועל מה שעבר על דעת אביו ואמו וציער אותם, ואוכל פירות בעולם הזה, שכאשר עשה - כן יעשו בניו לו, שמידה כנגד מידה לא בטלה, מלבד קרן העונש הקיימת לו לעולם הבא.

"כבד את אביך ואת אמך למען יאריך ימך" - אם כבדתם יאריך ימך, ואם לאו - יתקצרו ימך! ח"ו, שכך דברי תורה נדרשים - מכלל הן אתה שומע לאו. (מכילתא יתרו פרשה ח)

מעשה באדם שהסתכסך עם הוריו עקב מריבה משפחתית, ונמנע מלבוא אל ביתם. הדבר כאב להורים מאוד, אך הבליגו על יגונם. הגיעו הדברים לידי כך, שכאשר פגש הן באביו בשבת, התעלם ממנו ולא ברכו בברכת "שבת שלום!"

לא יכול היה האב לשאת את כאבו ובושתו, והתאונן בפני הצדיק רבי שלמן מוצפי זצ"ל: מה יאמרו הרואים, מה חושבים האנשים, אוי לכלימה!

הזדעזע הצדיק. ניסה לחשוב כיצד להשפיע על הן להיטיב את דרכו ולשנות את התנהגותו כלפי אביו. ישב והעתיק בעבורו קטעים בענין גודל וחשיבות מצות כיבוד אב ואם - מן הגמרא ומן המדרשים, מספרי מוסר כ"ראשית חכמה" ו"שבט מוסר"! וכשהדברים ערוכים בידו, הלך אל הן ואמר לו: "הט אוזנך, ושמע דברי אלוקים חיים!". שמע הלה מפני הכבוד, אבל סירב לקבל את הדברים, אטם את לבו והקשה את עורפו - ריב לו עם הוריו, ולא ישנה את דרכו!

אמר לו הצדיק: "עדיין לא סיימתי לקרוא. הט אוזנך ושמע דברי חכמינו ז"ל: 'אם כבדתם - יאריך ימך, ואם לאו - יתקצרו ימך!' והוסיף: 'אין מענישים אלא אם כן

מזהירים. תן לבך לשנות אורחותיך עד השבת הבאה, תוך שלושה ימים!"

עברו הימים, וביום השלישי, בשבת קודש, המשיך האיש בהתעלמותו מאביו. ראה הצדיק, וחרה אפו. ביום ראשון בבוקר סר לחנותו של האיש להוכיחו על פניו, וראה שהחנות מלאה קונים. לא רצה לביישו ברבים, ואמר: אצא, ואשוב עוד מעט. כעבור רבע שעה חזר, ומצא אמבולנס עוזב את המקום בצפירה בחולה. נושא את האיש, ללא רוח חיים!

ככלות ימי ה'שבעה' ראהו אחד מקרוביו בחלומו, והוא רומס את עשרת דיברות... ה' ירחם ויציל. (מעין השבוע שמות רצג)

כתב ספר החסידים: אם תראה רשעים שמקילים בכבוד אביהם ואמם, ואף על פי כן מצליחים, דע כי לרעתם, כדי שיהיה עונשם גדול! (ספר חסידים סימן שמב)

וכן כתב רבי חיים פלאג'י זצ"ל: אם תראה בני אדם שהקילו במצות כיבוד אב ואם, והשחיתו והתעיבו עד שהכו וקללו את הוריהם, והם שקטים ושאננים ולא עבר עליהם כוס תרעלה, ולא לקו ביסורים, דע לך בנאמנות גמורה כי לסוף ימיהם לא יצאו נקיים מהעונשים והיסורים הבאים עליהם. ואם לא קבלו יסורים כלל בעולם הזה, כי ה' יתברך אל רחום וחנון, מאריך אפו, יהיה עונשם יותר גדול ככל כפליים לעולם הבא. (תוכחת חיים פרשת תולדות)

יעקב ועשו

בתורה ובחז"ל מובא, עד כמה כיבד עשו הרשע את אביו יצחק. אמר עשו: "אין כבודו של אבא להיות משמשו - אלא בבגדי מלכות!", ואכן בשעה שהיה משמש את אביו, היה לובש את "בגדי החמודות" המיוחדים שלו. [אלו בגדים שעשה אותם הקב"ה לאדם הראשון, ושדד אותם עשו מנימרוד הרשע]. (בראשית רבה סה)

אמר רבן שמעון בן גמליאל: כל ימי הייתי משמש את אבא, ולא שימשתי אותו אחד ממאה ששימש עשו את אביו! אני - כשהייתי משמש את אבא, הייתי נשאר בבגדי הרגילים, וכשהייתי יוצא לחוץ הייתי יוצא בבגדים נאים ומכובסים. אבל עשו - כשהיה משמש את אביו, היה משמשו בבגדי מלכות!

כיצד אפשר להבין זאת? איך יתכן שאדם כה רשע, בעל מידות מושחתות, יכבד כך את אביו?! הלא מצות כיבוד הורים - מקורה ברגש טהור של הכרת הטוב, ורגש זה נעדר הוא מלבם של אנשים רשעים, החשים שהכל מגיע להם?! כך שואל הרב דסלר זצ"ל (מכתב מאליו חלק ג עמוד 95).

ותשובתו - יסודה בדברי חז"ל (פסחים ק"ג ע"ב): חמישה דברים ציוה כנען את בניו: "אהבו זה את זה, ואהבו את הגזל, ואהבו את הזימה, ושנאו את אדוניכם, ואל תדברו אמת".

כיצד ניתן להסביר שאהבת רעים תהיה בד בבד עם גזל ומידות אנוכיות ומושחתות? משיב הרב, שאכן חבורה של שודדים מוכרחה לסגל לעצמה משטר חזק של נאמנות איש לרעהו, ונכונות והקרבה למען שאר בני החבורה. אך נאמנות זו - אין מקורה באהבת חסד, אלא מתוך **אהבת עצמם**, כי יודעים הם שלא יוכלו להשיג תאוותם

בכוחות עצמם אלא בכוחות מאוחדים עם אנשים כמותם, לכן הם מוכרחים להתאגד לחבורה ולקבוע משטר.

זה הדבר שעמד ביסוד כיבוד אב המיוחד של עשו הרשע - לא רגש טהור של הכרת הטוב, או אהבת חסד וכדומה. הרי הצצה חטופה בתורה על מעלליו ומידותיו המושחתות של רשע זה, בודאי לא תותיר לנו מקום "לחשוד" בו בדברים שכאלו. אלא מה? עשו היה מודע לחידלון האנושי - "דור הולך ודור בא", ו"גלגל הוא שחוזר בעולם"; היום אביו זקוק לו, מחר הוא עשו יהיה זקוק לבניו. חייב הוא אפוא לשמש דוגמא חיה לבניו, כיצד מכבדים אב. מה גם שרוצה הוא להיות יורשו וממשיך דרכו של אביו יצחק, ולקבל ממנו את ברכתיו. שיקולים אנוכיים כאלו ודומיהם, הם שהניעו את עשו לכיבוד אביו. [ואכן אין זה פלא שהוא מסוגל לומר משפט מוגנה ומחריד מאוד: "יִקְרְבוּ יָמַי אֶבְל אָבִי - וְאַחֲרָיָה אֶת יַעֲקֹב אָחִי" (בראשית כז מא). אין בלבו דאגה ואהבה כנה לאביו, אלא שמפחד הוא שמא כאשר יתנכל ליעקב אחיו, יהפוך אביו את הברכות שבירכו לקללות, ולכן מוטב לו להמתין בסבלנות עד שימות אביו... (רמב"ן)]

כזה הוא כיבוד אב של עשוי - נתניה לשם קבלה, אהבת הזולת לשם אהבת עצמו. וכיון שיש לו אינטרסים אישיים, והוא עושה זאת לתועלת עצמו בלבד, הרי שהכל נעשה במיטב השכלולים וההידורים!

הקב"ה אינו מקפח שכר כל בריה. סוף כל סוף - כיבד עשו את אביו, שילם לו הקב"ה את שכרו. ואולם ה' לא שמר את שכרו לעולם הבא, אלא שילם לו הכל בעולם הזה, שזכה לכבוד ולגדולה בימי חייו. וכן זכה שראשו נקבר במערת המכפלה. (מדרש תלפיות פרשת קדושים)

והנה - מנגד, עומדת מצות כיבוד הורים של יעקב אבינו ע"ה, בניגוד גמור. לא מתוך שום אינטרס אישי, אלא להיפך - מתוך התבטלות גמורה, גם כשהדבר יכול לכאורה להזיק לו.

אומרת רבקה ליעקב בנה: "וְהִבֵּאתָ לְאֲבִיךָ וְאֶכֶל, בְּעֶבֶר אֲשֶׁר יִבְרָכְךָ לְפָנַי מוֹתוֹ" (בראשית כז י). ציווי זה היה קשה עד מאוד ליעקב אבינו. הלוא הוא "עמוד האמת", מידת האמת מוטבעת בו בדמו, כיצד יעשה מעשה רמאות שכזה, להתחזות לעשו ולקחת מאביו את הברכות במרמה?! מה גם שהדבר יכול להתגלות בקלות, ואז הוא יאבד לגמרי את הברכות! כפי שהוא אומר: "אֲוִלִי יִמְשְׁנִי אָבִי... וְהִבֵּאתִי עָלַי קִלְלָה וְלֹא בִרְכָה" (בראשית כז יב). ואולם כאשר הבין כי זה הדבר הנדרש ממנו בציווי אמו, הלך ועשה זאת **במסירות נפש של ממש**.

והנה דווקא מסירות נפש זו למצות כיבוד הורים, היא זו שאכן ביטלה את זכותו של עשו, ובזכותה זכה יעקב לקבל את הברכות מיצחק. וכך אומר החתם סופר: נראה שלא נכנסה רבקה לדבר זה [להכניס את יעקב אל אביו במרמה], אלא כדי לבטל את זכותו של עשו, ולא משום הברכות, כי מה היה לה בתחבולה זו, הלוא יושב בשמים ישחק, והוא יודע מי ראוי להתברך. אלא **כל זמן שזכות כיבוד אב בידי עשו - אי אפשר שיפול**, ועל כן חששה שיתרבה שכר עשו, אם יכבד את אביו בסעודה חשובה זו, וביקשה לחטוף מצוה זו מתוך מסירות נפש עבור יעקב.

✧ מבחר סיפורים ✧

✧ הכל למען כבודו של אבא!

הגאון רבי רפאל ברוך טולידאנו זצ"ל בהיותו בן תשע, חלה במחלה קשה. הוא שכב במיטתו, מתנפל בכאבים עזים, בוכה וגונח מרוב יסורים. לפתע נכנס אביו לחדר, לבקרו. בו ברגע - פסק הנער מבכיו. הידק את שפתיו - וחייד אל אביו! באותה שעה שהה שם ידידו ורעו, הגאון רבי יוסף משאש זצ"ל, שנדהם למראה השינוי הכביר שחל בו.

לאחר שהאב יצא מהחדר, שבו הגניחות והאנחות. שאלו ידידו רבי יוסף: כיצד יכולת להחריש, אחר שסבלך רב כל כך?! ענה הנער בן התשע: "לא רציתי לצער את אבא, האם לא די בכך שאני סובל?! לא רציתי שגם לאבא יכאבו!"...

פעם ישבו כולם לסעודת מצוה, ורבי רפאל ברוך הסב עמם אבל לא טעם דבר. לשאלתם, השיב שהוא שרוי בתענית. על מה ולמה?

סיפר, שהיה נוכח בבית הדין כאשר אביו הדיין פסק את פסק דינו - ואז החל המפסיד להתוכח עמו, והשתמש בלשון חריפה ובמילים בוטות. הבן לא יכול היה להחשות, ומחה על כבוד אביו - ועל כבוד התורה ובית הדין. אבל לאחר מכן הביע אביו באוזניו את מורת רוחו על דבריו: לב האיש היה מר עליו, ופרק את מרירותו.

"מששמעתי שציערתי את אבא - בתום לב! וכדי להגן על כבודו! - קיבלתי על עצמי להתענות כדי לכפר על החטא!"

ברבות הימים, כשהגיע אביו לשיבה, מילא רבי רפאל ברוך את מקומו כדיין. הוא קיבל משכורת ממשלתית מכובדת, אך מפני כבודו של אביו, היה מוסר לו את כל משכורתו, כדבר מובן מאליה! וזאת, למרות שהיה אז בעל משפחה! האב חילק את הכסף בין כל בני המשפחה, ונתן לרבי רפאל ברוך סכום מסוים למחייתו.

כאשר נפטר האב והמשכורת כולה נשארה שלו - הצטער רבי רפאל ברוך על המצוה שנשמטה מידו! (מעייין השבוע ג שנה)

יותם בן עוזיהו - כל זמן שהיה אביו מצורע והוא היה שופט את העם, לא נטל עליו כתר מלכות בחיי אביו, וכל דינים שהיה דן היה אומרם בשם אביו (נע' סוכה ד' מה ובפרש"י)

✧ אילו היתה לי אמא...

אל ביתו של הצדיק הקדוש רבי ישראל אביחצירא - ה"בבא סאלי" זיע"א, הגיעו אם ובנה. הבן - כל הופעתו אומרת מרדנות נעורים, נראה שהובא לכאן למורת רוחו. והאם - ניכר עליה כי שבעת מרורים היא. כשהגיע תורם להיכנס אל הרב, הגישה האם פתק, ובו היא מבקשת: בני אינו סר למשמעתי, מתחצף ומתמרד. יאציל עליו הרב ברכה שיתחזק במצות כיבוד הורים.

קרא הרב את הפתק, והשתררה דממה. הבן כמו מחכה להיחלץ במהירות האפשרית מן המעמד המביך. יאמר הרב את תוכחתו וישחרר אותו החוצה...

אך לא, הרב אינו פונה בתוכחה. רק אנחה כאובה פורצת מגרוננו, ופניו מביעות עצב רב. "אח...", לוחש הרב, "אילו היתה לי אמא..." דמעות זלגות מעיניו של הצדיק, והוא ממשיך: "אילו היתה לי אם - על כפים הייתי נושא אותה, ורוקד מרוב שמחה!"...

בכיו הטהור של הצדיק הרעיד את הלבבות. גם ליבו הקשוח והעיקש של הנער הפוחז - התרכך ונמס. הרהורי תשובה וחרטה ניכרו על פניו. ואז פנה אליו הצדיק בחיבה ואמר לו: "בוא נא בני, שב לימיני, ואספר לך סיפור".

ישב הנער לידו, והצדיק סיפר:

בהיותנו צעירים, היה אבינו רבי מסעוד אביחצירא זצ"ל, חולה עד מאוד, וסבל ממכאובים קשים. אחי - רבי דוד, ה' יקום דמו, ואני - התאמצנו כמיטב יכולתנו לסעוד את אבינו החולה, לטפלו ולספק לו את צרכיו. מתוך כאביו, היה אבינו גונח גניחות של כאב, והדבר ציער אותנו מאוד. באחת הפעמים, כאשר רבו האנחות והגניחות, שאלו אחי רבי דוד: "אבא, למה אתה גונח כל כך?!"...

ענה אבינו ואמר: "עד לרגע זה היה לי יהלום זוהר ונוצץ, ועכשיו הועם זוהרו של היהלום!" כוונתו היתה כמובן לאחי הצדיק והיקר, שעתה נכשל באמירה שאיננה הולמת את מעלתו.

כאשר שמע אחי מילים אלו מפיו של אבינו, נחרד ונבהל. הוא החליט לגזור על עצמו גלות, ובמשך שנה שלימה הסתגר באחד מבתי הכנסת שבעיר, ישב ולמד שם בבדידות, כאילו היה מוחרם חלילה. כעבור שנה, שם פעמיו אל מושל העיר, שהיה אוהב ומעריץ מאוד את אבינו. הלה קיבלו במאור פנים, ושאל אותו למבוקשו. סיפר אחי למושל העיר את אשר קרה, וביקש ממנו כי יואיל לפנות אל אביו בבקשת סליחה בשמו, ולברר אם הוא סולח לו על אותה אמירה פסולה שיצאה מפיו לפני שנה!

המושל הנדהם נענה לבקשתו, והלך לרצות את האב. ענה אבינו ואמר: "אכן, ידעתי כי יהלום זוהר הוא, ולא הועם זוהרו. לך אמור לו שאין בליבי עליו".

כששמע אחי את הדברים, מיהר מיד אל ביתנו. כשהגיע לפתח הבית כרע על ברכיו, וכך התקדם בכריעה עד למקום מושבו של האב. שם התחנן בבכיה: "אבי, אנא סלח לי. כטוב בעיניך עשה בי, מוכן אני למסור נפשי על מזבח רצונך!"

כך סיים ה"בבא סאלי" זיע"א את סיפורו, וכל הנוכחים השתוממו לשמע הסיפור המרעיש ששמעו זה עתה מ"כלי ראשון". עתה פנה הרב אל הנער, הניח ידיו על ראשו ואמר בחום אבהי: "אם תבטיח להיטיב את דרכך ולהקפיד בכבוד אמך, אברכך בכל הטובות והברכות! עליך להיות מאושר על כך שזכית, שיש באפשרותך לקיים מצוה כה יקרה, קיימנה אפוא בשלמות ובשמחה!"

ומחדרו של הרב יצא נער אחר לחלוטין. (מעין השבוע 3 שנה)

השומע לדברי אביו אפילו בדבר הרשות, מקיים מצות עשה, כאילו קיים מצות סוכה ולולב. אשריו ואשרי חלקו, מי שיש לו אב ואם שיכול להרוויח כל כך חבילות חבילות של מצוות! (הליכות מוסר עמוד תפ)

◇ כחוט השערה

המקובל רבי חזקיהו יצחק זצ"ל [בנו של הרש"ש הקדוש] - מגדולי מקובלי ירושלים היה, כל ימיו עבד את בוראו בקדושה עילאית. והנה, לפני פטירתו, קרא לתלמידיו ובפיו בקשה: ברצוני, כי בעת קבורתו, לא יורידו אותו אל הקבר, אלא יזרקו אותו לתוכו בביזיון! הזדעזעו התלמידים ונחרדו עד למאוד, על מה ולמה מבקש מהם רבם בקשה שכזו? ענה להם: "פעם אחת ירדתי לפני התיבה כשליח צבור, נגד רצוני של אבי, וגרמתי לו בכך עוגמת נפש, ומני אז אני מוצא מרגוע לנפשי. השחרתי פני בתעניות ובתשובה, אולם חושש אני שמא עדיין לא תיקנתי לגמרי את חטאי. מקווה אני כי על ידי שתקברוני בביזיון, יתכפר לי אותו זלזול שזלזלתי בכבוד אבי!" סיים הרב את צוואתו, ולאחר מכן החזיר את נשמתו הטהורה לבוראה.

נבוכו התלמידים, ולא ידעו מה לעשות עתה, כיצד יוכלו לזלזל בקבורתו של רבם הקדוש? דנו בדבר, והחליטו כי לא יעשו כזאת, ואף אם חטא הרב חטא דק מן הדק, בודאי כבר שב בתשובה שלימה והתכפר לו חטאו.

ערכו התלמידים לרבם הלוויה מכובדת, כשהם מובילים את מיטתו אל מנוחתו במרומי הר הזיתים. והנה, בדיוק לפני הקבורה, הגיחו לפתע בריונים ערביים מכפר סילואן, כדי לשדוד ולפרוע פרעות. באימה ופחד, מיהרו התלמידים לנוס על נפשם ולהימלט מיד הבריונים, כשהם מותירים את מיטתו של הרב בסמוך לקבר. לעגו השודדים ליהודים הבורחים, וניגשו אל המיטה העזובה. ברגל גסה דרדרו... הישר לבור הקבורה!

כך קוים רצונו האחרון של הצדיק הקדוש, לכפר על עוונות האחד והיחיד, שפגם פגימה דקה מן הדקה בכבוד אביו! (מעין השבוע ג שנה)

◇ השודד והפתן

מעשה ברבנו חיים בן עטר, ה"אור החיים" הקדוש זצ"ל, שהפליג בספינה. בהיותם בלב הים, קמה רוח סערה והטביעה את האוניה על כל נוסעיה. שלח ה' לרבנו הצלה, וזימן לו קרש מקרשי האוניה. נאחז בו הצדיק, והיטלטל עמו זמן רב, עד שפלט אותו הים אל היבשה. באפיסת כוחות שכב הרב על הקרקע והביט סביבו, הוא נחרד לגלות כי נמצא הוא במקום שמם, ארץ ציה וצלמוות, שורצת חיות רעות. כיון שנסתה השמש לשקוע, אזר הרב את כוחותיו ומיהר לעלות על אחד העצים, למצוא מסתור מפני חיות רעות. בפיו תפילה ותחנונים לפני בורא עולם שיציל אותו מן המצב המסוכן שאלי נקלע. כשהגיע הבוקר, ראה לפתע עשן מיתמר ועולה בקרבת מקום, משמע שמתגוררים שם בני אדם! שמח והודה לה', ושם פעמיו אל המקום. בהגיעו, והנה לפניו בית מוקף גדר. התקרב, ניגש - ואין איש בבית. נכנס, וראה לפניו אוכל מוכן. אחזו בולמוס, שכן זה כמה ימים לא בא אוכל לפיו. אכל ושבע, מצא מטה מוצעת ושקע בשניה.

לעת ערב שבו דיירי הבית - חבורת שודדים, שהיו רוצחים עוברי דרכים ובוזזים את רכושם. הם התפלאו למצוא את דלת הבית פתוחה. הביטו, והנה אף אכלו ממאכליהם! זעמו: "מי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו ליבו לעשות כן, לנהוג אדון בביתם?" חיפשו ומצאו את הרב, ישן על מיטתם. חרה אפם וביקשו להרוג את הרב בשנתו. אמר להם מנהיגם: "עזבו אותו כרגע, הן בידינו הוא. נאכל ונשתה, ואחר כך נחרוץ את דינו".

אכלו ושתו, והקיצו אותו משנתו. עמד הרב לפני השודדים האימתניים, ונפלה עליו

אימה. אמרו לו: "מי הרשה לך לבוא לביתנו ולעשות בו כרצונך?" ענה ואמר: אל נא תכעסו, אנוס הייתי מפני הרעב, וסח להם את כל קורותי. אולם השודדים האכזריים לא התרכך לבבם, ודנו אותו למוות. אמר מנהיגם: "רצוני לשוחח עמו לפני הוצאתו להורג". יצא עמו החוצה ושאל: "רבי, האם תכירני?" תמה הרב: "מי כאן יקרא לו בשם 'רבי'?" התבונן בו ולא הכירו. אמר השודד: אני תלמידך, פלוני בן פלוני, שלמדתי אצלך לפני שנים רבות". ענה הרב: "אין פלא שלא הכרתי אותך, שכן אז היית צעיר ללא זקן, ועכשיו השתנו פניך. אבל אמור נא לי, איך נפלת כך, משמים לארץ, לשפל המדרגה?"

אמר לו: "הכל התחיל מריב שהיה לי עם אבי ואמי, וקצפתי קצף גדול וחטאתי להם חטאה גדולה. ניתקתי עמם קשר, והלכתי מדחי אל דחי. עבירה גוררת עבירה, עד שהפכתי למנהיג של רוצחים". כאן נשבר קולו של התלמיד-השודד, והוא קרא: "ידי מלאות בדם! ועכשיו, בראותי אותך נזכרתי בעברי, בעמי ובאלוקי. אוי, אנה אני בא? אוי לי ואבוי לנפשי, כיצד ירדתי אל התהום? אנה, רבי, מתחנן אני אליך, תורה לי דרך תשובה. מוכן אני לקבל על עצמי כל אשר תאמר לי, ובלבד שתבטיח לי, שלאחר שאקיים הכל, יתכפרו לי עוונותי, ואזכה לחיי העולם הבא!"

אמר הרב: התשובה שלך קשה היא מאוד. אולם אם תעשה אותה - אני ערב לך שתזכה לחיי עולם הבא. ראשית לכול, כמובן: סור מרע! סור מיד מן השודדים הרשעים הללו. שוב בכל לבך לחיי תורה ומצוות, תשמור שבתות וימים טובים ותרבה מצוות ומעשים טובים. לאחר מכן, תחפש מאורת נחשים. כשתראה נחש פתן שזה עתה בקע מביצתו, תקחהו ותכלא אותו בקופסה סגורה, ומעתה צריך אתה "לאמץ" את הפתן. קח עימך את הקופסה לכל מקום, ובכל יום תאכיל את הנחש בוקר וערב - במשך שבע שנים תמימות! לאחר שבע שנים, תפתח את הקופסה, ותניח לפתן לצאת החוצה."

אבל הפתן יהרגני, רבי", נבעת השודד.

"אכן", השיב הרב, "ויהיה זה לך לכפרת עוון ופשע. התדרדרותך התחילה במרד הורידך, אשר גידלך באהבה ובמסירות אין קץ. סעדו אותך בחולייתך, האכילוך והלבישוך, ואתה בעטת בהם וגמלת להם רעה תחת טובה, כמו הפתן הזה שתזון אותו שבע שנים ולא יכיר לך טובה. יהא עונשך וכפרתך מידה נגד מידה".

ענה השודד ואמר באומץ ובגבורה, שיכולה להיות רק ביהודי: "מקבל אני עליו! הוא אף הוסיף ואמר: 'אין ספק, כי מן השמים סובבו כל זאת, שתטבע ספינתך בים ותגיע אלי למקום כה שומם. בודאי כל הצער והיסורים שנגרמו לך - לא בגללך, כי צדיק גמור אתה, אלא הכל סובב ה' בעבורי, כדי להביאך אלי לעורר את ליבי לשוב בתשובה, ולהציל את נפשי מרדת שחת!"

מיד פנו שניהם, כשהשודד לשעבר מדריך את הרב להגיע למקום ישוב. נשק את ידי הרב, ונפרד ממנו לשלום. נדד השודד למקום רחוק, ושב לדת אבותיו. לאחר מכן עשה כל אשר אמר לו הרב - גידל פתן בן יומו, האכילו והשקהו שבע שנים, ולבסוף הוציאו מכלאו והניח לו להכישו.

בא לרבנו חיים בן עטר בחלומו ואמר לו: "תנוח דעתך, על אשר עשיתי כל אשר ציויתני, ומכח זה זכיתי למחילת עוונות ובאתי למנוחה שאננה בגן עדן וזכיתי לחיי העולם הבא!" (מעייין השבוע ג שנה)

◊ הלכה לבכות ברפת

אשה צדקנית התגוררה בעיירה באירופה. 16 שנים לא נפקדה בפרי בטן. ביום מן הימים, נסעה אל העיר הגדולה וינה לדרוש ברופאים, אולי יוכלו לסייע לה במילוי משאלת הלב הגדולה של העמדת הדורות הבאים. אבל למרבה הצער, חיו הרופאים את דעתם, שאין לה כל סיכוי ללדת, והאשה חזרה לעירה בשברון לב עצום. בהגיעה לביתה, חיפשה פורקן לעצמה, וחשה צורך לבכות ולבכות... אולם אביה, שהיה אדם גדול וצדיק, היה גר בסמיכות לביתם, והיא חששה שבכיה יגיע לאוזניו, והדבר יצער אותו. אך מה תעשה, והדמעות - אינן מתחשבות בכך, וכמעט פורצות ללא מעצור. הנה היא רואה לפניו את רפת הפרות השוכנת בסמוך לביתם. ללא היסוס היא פונה אל הרפת, למרות ריח הצחנה שממלא אותה, ושם היא נותנת פורקן לבכיה. לפתע עבר שם אביה הגדול, והנה הוא שומע קול בכי, והקול נשמע לו מוכר... עמד והאזין לקולות, ואחר כך המשיך בדרכו.

לעת ערב, כאשר נכנסה אליו הבת, אמר לה: "בטוחני שבשמים שמעו את תפילתך הזכה. כעת חיה את יולדת בן!" למותר לציין שכך היה, ולשנה הבאה נולד לה בן, שהפך למאור גדול בתורה! (עלינו לשבח ה' רנא)

◊ טרחה תמורת טרחה

להלן סיפור מחזק ומאלף, שסופר לאחרונה מפי בעל המעשה - סיפור של התמסרות מיוחדת לקיום מצות כיבוד הורים, ושל השגחה פרטית נפלאה. (מתוך הספר המיוחד "נפלאותיו לבני אדם" חלק א')

ידועה אמרת העולם אשר "אבא אחד יכול לגדל עשרה בנים, ואילו עשרה בנים אינם מסוגלים 'לגדל' אבא אחד". מי שלא טעם את הטעם הלא קל של "צער גידול הורים" אשר לעת זקנה אין להם את הכוחות והמוחות 'לגדל' את עצמם - לא יבין זאת לעולם. מלבד הקושי הנפשי של בן לראות את אביו במצב הדורש טיפול, יש בכך אינסוף של קשיים נלווים, אשר צריך הרבה דעת ותבונה ושפע של יראת שמים טהורה בכדי לעמוד בזאת בכבוד ובעוז.

כאשר התאלמן אבא ז"ל, אחר פטירת אמנו ע"ה, חשנו שהתמוטט עליו עולמו באחת; מלבד היותו חולני וחלוש בלאו הכי, נכפתה עליו בדידות פתאומית, אשר קשה היה לו לשאתה. אבא ז"ל היה אדם נכבד, איסטניס ועדין דעת, אשר הורגל כל ימיו להופעה מכובדת. כלפי חוץ לא הראה מאומה, אך אני, כבן זקונים, חשתי איך שנפשו הולכת ומתעגמת עליו.

בריאותו של אבא החלה להתרופף, בשלב ראשון היה בני הבחור מגיע ללון עמו בלילות. את הארוחות סיפקה לו משפחתי, משום שאנו היינו גרים בקרבת מקום אליו, יחסית לשאר בניו. בחלוף מספר חודשים לא יכול הייתי שלא להבחין כי מצבו של אבא דורש טיפול יותר צמוד וקרוב, וכי לא ניתן עוד להשאיר את אבא הישיש במגורי הבדידות שלו.

עדיין התמהמהתי, כדרך בני אדם אשר אינם עושים היום, משהו שניתן לעשותו מחר.

אלא שקרה מה שקרה, ואבא מעד בביתו ונפל ארצה. כשעתיים יושב היה על הארץ מבלי יכולת לקום, ומי יודע מה היה סוף הסיפור, לו לא שמעה שכנה את קריאותיו

הנואשות. היה זה עבורי די והותר. התחלתי לשוחח עמו על כך שיש לחשוב על מעבר לבית אחד הילדים.

מלכתחילה היה אבא קצר רוח מכל עצם הדיבור על העניין, טען שאינו רוצה להכביד על בניו, ומוטב לו להיות בביתו שלו, בו מתגורר למעלה מחמישים שנה. קשה לאדם לוותר באחת על הפרטיות שהורגל לה כה רבות.

הבהרתי לו כי יקבל חדר פרטי ונוכחותו לא תפריע לאיש. אדרבה, המגורים עמו בצוותא יחשבו לנו לכבוד ויקר. כל זמן שהוא גר לבדו, אין לנו מנוחה והננו מוטרדים בכל עת לשלומו. בדיעבד הסכים לסכם את השיחה בהבטחה שיחשוב על הענין.

למחרת אמר לי שהחליט לערוך ניסיון של חודשיים מגורים מחוץ לבית, כדי לראות 'איך זה נראה'. אף אם אבי זכה, בלי עין הרע, לתשעה ילדים נוספים חוץ ממני, היה זה טבעי שאציע את דירתו, אחר שאני הוא זה שהעליתי את הענין. מלבד זאת שכאמור היתה דירתי בקרבת מקום אליו. במובן מסוים קרוב הייתי לנפשו יותר משאר אחי ואחיותי - כבן זקונים. חשתי שאת מה שאני יכול להעניק לו - לא יוכל לקבל בשום מקום אחר. ביתי גדול ומרווח ברוך ה', יש לי אפשרות להעניק לו חדר משלו. עמדנו אז בשלהי חודש אדר. סיכמנו שיגיע אלי לחג הפסח, ומאז ישאר למשך חודשיים.

בצאתי מביתו, אחר הדברים האלה, ידעתי כי נטלתי על עצמי עול לא קל של מצות כיבוד אב. בעמקי ליבי לא היה לי ספק קל בכך, שתקופת ניסיון זו לא תסתיים אחר חודשיים, כי אם תתארך על פני שנים רבות, עד מאה ועשרים. אמת זו ברורה היתה לי ברגע הראשון, אך עם זאת עדיין שכנעתי את עצמי שמדובר כאן על תקופת ניסיון בלבד שבעזרת ה' נוכל לעמוד בכך.

התפללתי לה' יתברך, שרעייתי תהיה עמי בדעה אחת. ידעתי שבהסכמתה תלוי הכל. במובן מסוים, הקושי שלה הוא גדול משלי - הן מחמת הטרחה הכרוכה בעניין, והן מחמת שאין זה אביה כי אם חמיה, וההבדל גדול.

זימן לי הקב"ה שעת כושר, בה העליתי את העניין בפניה. בניגוד לתחזיתי שאצטרך לפתוח עתה במסע שכנועים, עצומה היתה הפתעתי הגדולה לראותה מסכימה עמי בכל לב, כי אכן זהו הצעד הנכון ביותר המוטל עלינו: "כולנו נגיע בעזרת ה' לגיל הזה, וכולנו נרצה לא להיות מושלכים לעת זקנה", אמרה. "זימן הקב"ה מצוה גדולה זו לפתחנו, ועלינו לאמצה בלב ונפש". את החסד שעשתה עמי בתגובתה זאת, לא אשכח לעולם. חשתי כי אבן נגולה מעל לבי. מעבר לכך - הרגשתי עידוד וכוחות מחודשים.

ישבנו עם הילדים בסעודת שבת, במהלכה גילינו להם בקול נרגש, כי עומדים אנו לזכות במצוה גדולה אשר כולנו נהיה שותפים לה. סיפרתי להם על הכבוד הגדול שחלק רבי טרפון לאמו הישישה, הרחבתי בפניהם את הדיבור על סגולת מצוה כבירה זו של כיבוד אב. דברנו על קשייו של אדם מבוגר הרגיל לחיים של שקט, וכי יש לכבדו ולהראות לו בכל הזדמנות כי שמחים אנו בקרבתו.

ילדי לא התלהבו יתר על המידה. הגדולים שבהם לא ששו במיוחד על כך שייאלצו לפנות את החדר הצדדי בבית עבור סבא - קשריהם עם אבי לא היו הדוקים, אבא

היה אדם סגור ומופנם בטבעו. הרגשתי בכך שאינם מתלהבים, והדבר כאב לי מאוד. רק בתי הקטנה החכימה להתלהב, וזו היתה הסוכריה שהמתיקה לי את אותה אכזבה. כה קראה בתי בתמימות: "אבא, כשאתה תהיה זקן וחולה, אחרי שאמא... - אקרא לך לבוא לגור אצלי בבית..."

כאמור, נפתחו החודשיים הללו בימי חג הפסח. במשך החג הגיעו כל בני המשפחה לבקר. בהזדמנויות אלו שוחחתי שוב עם כל אחד מאחי ואחיותי, שנכון לרגע זה - אבא נשאר אצלי לתקופה. חלק מהאחים הביעו הערכה מעמקי ליבם, הגדיל אחד הגיסים לומר כי יהיה מוכן להשתתף בכל נטל כספי שיהיה כרוך בעניין.

עד מה מה מר היה לי לשמוע את אחד מבני המשפחה שטען, כי לדעתו העניין אינו כה נחוץ, להיפך - "אדם מבוגר חש טוב יותר בהיותו בסביבתו שלו". בכלל לא היתה דעתו נוחה מכך שהחלטתי על דעת עצמי להעביר את אבא, מבלי לשתף בהתלבטויות את שאר האחים. כל מילה מדבריו הכתה על ליבי באגרופים. נשכתי שפתיים ולא אמרתי את שצעק ליבי בתוכי: "איך אינך מתבייש לדבר אלי כך? הרי אני הוא זה שעושה כאן את מלאכת כולם, היכן ההערכה שלך?"

בקיצור - כל אחד הגיב בדרכו שלו, אחד עודד יותר, האחר הסתפק באמירה כי מסכים הוא וכי מבחינתו אין בעיה... הצד השווה שבכולם שאיש לא הציע את ביתו שלו לאחר אותם חודשיים... הבנתי מרוב התגובות משפט אחד: "כל הכבוד שנטלת על עצמך עול זה, עלה והצלח עמו".

'אסרו חג פסח' היה יום המגורים הראשון של אבא בביתי, אחר ימי החג. בבוקר יום זה אני קם ומוצא את עצמי מאוכזב עד לשד נשמתי מהימצאותו של אבא בביתי. גרמה לכך תגובתם הצוננת של שאר אחי, גם תגובת ילדי היתה קרירה מדאי לטעמי, חשתי כי עושה אני עימם עוול, בכך שאני כופה עליהם את המגורים עם אבי.

פתאום כבר לא הייתי שלם בלבי על הצעד הזה. ייסרתי את עצמי על מה ולמה הייתי פזיז החלטה, הרי יכול הייתי להודיע את עניין חולשתו של אבא לכל בני המשפחה ולהיות כמו כולם, על מה נטלתי עטרה לראשי, הרובצת עלי בכל כובדה מעתה, לאורך תקופה שאת סופה איני יודע...

היצר הרע הטביל את מוחי וליבי באגם של מרירות לאורך כל היום. ישבתי בעבודה כשליבי בל עמי, צר היה לי שכך נראה היום הראשון עם אבא. בשובי מהעבודה שהה אבי בבית הכנסת הסמוך, גם הילדים לא היו בבית, היתה זו הזדמנות עבורי לשתף את רעייתי, בכל אשר העיק על ליבי משך אותו היום. פרקתי משא ליבי מתוך כאב ותסכול עצמי שלא הייתי רגיל אליו מעודי. אך שוב היתה זוהי שנשלחה ממרום לעודדני:

"עצת היצר היא זו", אמרה. "אם קבלנו על עצמנו משהו - הבה נעשה זאת בשמחה. לרגע לא חשבנו שזה יהיה קל. זכור, כי לא עשינו זאת כדי לקבל הערכה ממישהו, את טובת אביך ביקשנו, והיא זו שצריכה לעמוד לנגד עינינו".

תמהתי בליבי על תעצומות הנפש הללו הנובעות בה - שכה הייתי זקוק להם. נזכרתי בידוע לי זה מכבר, אשר בילדותה היה אביה מטפל במסירות רבה באביו, שהתגורר בביתו במשך שנים. שיערתי כי חינוך זה השתרש במוחה, והוא שגורם לה לאיתנות

דעתה בנידון. "אני שמחה שדווקא אנחנו זכינו לבצע פעולה חינוכית זו, שאין גדולה ממנה לתועלת ילדינו", אמרה.

חשתי כי שב אני לעצמי אט אט, וכי מוחי מתפכח מהערפול שלפת אותו. באותם רגעים נשמע קולו של אבא פותח את הדלת. אצתי לעברו בפנים מאירות ובהקלה גדולה. קידמתי אותו בכבוד ובשמחת פנים, נהניתי לראות כי הוא שבע רצון. סיפר לי על כך שהזמינוהו להשתלב בשיעור 'דף היומי' בבית הכנסת, וכי שמח לגלות כמה מכרים המתפללים אף הם בבית הכנסת הזה. אבא סעד את ליבו בארוחת ערב עם הילדים, האווירה היתה נעימה מאוד. - "...חכמות נשים בנתה ביתה!"

הארכתי בתיאור יום זה במחיצתו של אבא, כי הוא רק היה מדגם לאשר אירע בהמשך: מורדות ועלויות של תחושות כאלה המשיכו לפוקדנו מאז מידי פעם. לעיתים שוב היה זה אני שזקוק הייתי לחיזוק, בפרט אחר שנתקלתי במה שנראה היה לי חוסר הערכה מצד משפחתי. והיו גם הרבה רגעים ששמעתי מרעייתי כי איננה מסוגלת עוד להמשיך. סייע לנו הקב"ה ברחמי לשאוב עידוד בכל עת ממעיינותי המבורכים, ולהמשיך את תקופת הניסיון של החודשים על פני שבע שנים!!

אבא מאוד אהב את ביתי החמים ואת היחס הנעים שקיבל בו. אחר חודשים לא קשה היה לשכנעו להמשיך לעת עתה להישאר בביתי. השינוי הזה הזליף עליו מין רעננות מחודשת, גרם לו לקרן אור בחולשות הזקנה שסבל מהן. מיששתי בעליל את ההקלה שאני גורם לו. עם הזמן - ואציין כי תבונתה של רעייתי גרמה לכך - השתלב אבא בחיי הבית להפליא, עד כי היה לחלק מהחיים שלנו. אבא עדיין העסיק את עצמו בכל מיני עניינים, את סדר יומו ניהל בעצמו, ועל אף קשיים פה ושם, נקלט יפה באווירת הבית והילדים. כך התנהלו העניינים במשך שנה, עד חג הפסח של השנה הבאה.

מאז ואילך הלכה בריאותו של אבא והידרדרה. זה לא קרה ביום אחד, אך מחוש כאן ותלונות על כאבים שם, כשמידי פעם אני נבוך לראותו מטושטש מאוד - כל אלה הביאו אותנו לעלות על רמת הסוכר הגבוהה שבדמו, מלבד מרעין בישין אחרים שסבל מהם. ביקורינו אצל הרופא הלכו ותכפו, אלה גרמו לי חיסורים בני שעות ממקום עבודתי.

בשלבם ראשונים עוד הייתי נעזר באחד מאחי או אחיותי, אשר התנדבו לבוא לקחתו לרופא. אך הבחנתי כי אבי מעדיף שאני הוא זה שיצטרף אליו. טען כי אני מבין יותר ברפואתו, ויכול יותר לעקוב אחר מתן התרופות וכו'. השתדלתי לכבד את רצונו זה, ראיתי עד מה מיוחד הוא מהעמיד לבוא עליו. גיליתי שאני המשענת שלו - כתינוק שנשען על אמו היתה נפשו של אבא נשענת עלי. לא אמר לי זאת, אך לא הייתי טיפש מכדי לא להבין את זה.

כשהיה הדבר אפשרי, הייתי עוזב הכל למשך שעות, ומתלווה אליו. לפני נסיעות כאלה היתה רעייתי לוחשת לי הדרכה, כגון: "תראה לו שאתה נהנה לנסוע איתו". אכן במהלך הנסיעות וההמתנה לרופאים, עת היה אבא מזכיר לי כמה וכמה פעמים: "הרי אתה מפסיד עבודה...", הייתי מרגיעו שמוכן אני להפסיד עוד ועוד ובלבד לשהות במחיצתו וליהנות מאמרי פיו. או אז היו עיניו קורנות, שח לי מאמרותיו על פרשת השבוע ומהגיגיו על החיים. דברים שכבר שמעתיים ממנו עשרות פעמים, וששתי עימם בחדר ההמתנה אל הרופא - כאילו שמעתיים בפעם הראשונה.

עם הזמן החל אבא הולך ונחלש, מבלי שתהיה לכך סיבה ברורה מלבד הזקנה שזכה בה. קשה היה לו מאוד לבצע בעצמו הרבה דברים מינימאליים, לעיתים איבד אף את השליטה על עצמו, ברוב חולשתו. כאן עמדנו בין הפטיש לסדן: בין הטיפול בו החייב להיעשות אף בפני הילדים - ככל שהענין אינו נעים, לבין השמירה על כבודו וההגנה העקבית על ההערכה אליו, כראש המשפחה.

הכואב מכל היה שאבא הבחין היטב בכל, שהימצאותו בבית מתחילה להקשות עלינו, היה זה נורא לראותו כה חסר אונים מול עצמו. כאשר היה קורה משהו מצידו - היה מחוויר מבושה. הייתי אומר לו: "אבא, לא נורא, לא קרה כלום", ניסיתי לעודדו ולהעלות חיוך על מבע פניו האומלל - אך אבא לא מצא מילים בפיו, רק שתק או עשה עצמו לפתע כנרדם.

"דבר אחד אני מבקש", התחנן בפני לא אחת, "רק לא מושב זקנים, רק לא 'בית אבות'". ואני הייתי מבטיח לו נאמנה כי לא אוותר עליו לעולם...

שעות קשות החלו לפקוד את מעוני, קשות לכולנו, ולעיתים היה זה עובר את סף היכולת: "אבא", התפרץ בני בפני, אחר שנאלצנו פעם לקרוא לרופא באמצע סעודת השבת, "אני לא רוצה שסבא יהיה כאן". הוא רק אמר בקול את מה שאחיו ואחיותיו חשבו. הסברנו לילדים שגם לנו זה לא קל, אך זהו רצון ה' יתברך. מה שהוסיף על הקושי, שאבא בסגור נפשו לא היה טיפוס היכול להיפתח בפני ילדיו ולהודות להם. לעיתים היה הרושם נראה כי להיפך, איננו מרוצה ולא טוב לו. עובדה זו הקשתה עלינו מאוד, לא ידענו אם טוב לו אם לא. הייתי נושך את שפתי, שומע בהכנעה ומשתדל לדפדף אל דף חדש. ילדי למדו ממני כיצד עושים כך, פעם אחר פעם, שנה אחר שנה.

מאידך - היו גם רגעים יפים. לא אשכח אשר פעם בערב שבת, אחר שרחצתי את אבא והלבשתיו לכבוד שבת, הושבתיו בראש השולחן עם כל המכשירים הנלווים - ה' ירחם - ופתחתי לפניו חומש. הגשתי לו כוס תה ועוגה ואת ליבי מילאה שמחה של מצוה. אמרתי לו, כי אני כה שמח ומאושר שברוך ה' הוא כאן איתנו, איזו זכות היא עבורנו.

ואז, ברגעים אלה, הרים אבי אצבע רוטטת לעבר בני הבחור, בקול רועד אמר לו: "ראה בחור'ל, ככה מתנהגים". להתרגשותי אז, לא היה גבול. היתה דקה זו, פיצוי נהדר עבור שעות קשות אחרות, כאשר אבא לא היה צלול, ודימה לחשוב על יום רביעי כי שבת הוא, והחל גוער בבתי שהפעילה טייפ. או כאשר אחר רחצה - שוב נשפך המרק ונשמט עליו ועל המפה, והיה עלינו שוב להחליף הכל, כשפיו של אבא מלא טרפוניה. ויש אשר מתרגז היה על אחד הילדים, נוזף בו בקול וזועם על משובת נעוריו מתוך צעקות ונפנופי אצבעות. לא ידעתי ברגעים כאלה למי משלושתנו יותר קשה עכשיו - לאבי, לי, או לבני הננזף. לרוב, לאחר מעשה כזה, יוצא הייתי עם בני או בתי הנזופים אל המרפסת, מפיס את דעתם ויורד עמם לקוצר רוחו של סבא, מבהיר להם עד כמה קשים חייו, כה קשה ומר לו.

לפעמים אחר סעודת שבת, היתה אחת המשפחות של אחי או אחיותי מגיעה לאבא. הכל היה כה טוב ונעים, איש מהם לא שיער ולא הרחרר על כך שבמהלך הסעודה החלפתי שלוש פעמים את המפה, וכי ילדי לא הצליחו להחדיר באוזני מילה אחת

מהמסופר להם בכתה - עקב זאת שאבא המטושטש לא חדל לדבר ולדבר... לעיתים כה רציתי שבעת הימצאותם של בני המשפחה אצלי, יקרה הדבר שוב: שיראו, שיעריכו, שמישהו יציע להוציא את אבא אל ביתו לשבוע ימים, כדי שנוכל להתאורר מעט...

אני יודע שאת קלון מידותי מודיע אני בזאת, אך בכוונתי להראות בכך את הטעם המר שצץ מידי פעם על הנשמה, ושמהוד הכביד עלינו. הלוא אחי ואחיותי בעצם אמורים היו להיות שותפים לעול הזה בדיוק כמוני... אומר בפה מלא, ציפיתי למילה טובה, רציתי שרעייתי תשמע ממשהו מחמאה על כך שאבא מוחזק בביתי כמלך, כרבי.

עוד דקה נעימה זכורה לי. מאז שאבא הגיע אלינו, נהגה רעייתי מידי ליל שבת להביא אליו את כל ילדי למגדול ועד עולל, שיניח ידו עליהם ויברך כל אחד ואחת מהם, תוך שהיא מבקשת ממנו שיעתיר כי יגדלו הילדים לשם ולתפארת. לעת אחת השבתות, אשר אבא היה חלוש ולא היה בכוחו לבוא עימנו לבית הכנסת - היתה רוחו מאוד מדוכדכת. בהגיע הילדים לקבלת הברכה, כה התעודד מהכבוד הזה, מתוך חולשתו החלו נוצצות דמעות בעיניו והוא קרא בקול: "אני מברך אתכם, שהם ינהגו כלפיכם - כפי שהינכם נוהגים כלפי!"

משפטים אלו לא נשמעו מפיו כמעט, כה שמחתי לשומעם, כה מרוצה הייתי כי ילדי שמעוהו ואומר כך. ברגעים אלו הייתי המאושר באדם, חשתי שזכיתי במצוה כבירה שלא הייתי מחליפה בעד כל הון. כשהייתי רואה את אבא יושב על כסאו הנאה, רחוף נקי ונינוח, ומאזין בהנאה לקלטת 'קול הדף', כשמדי פעם גומע מהתה וטועם מהעוגה המיוחדת חסרת הסוכר שהכינו במיוחד בעבורו - הייתי עומד בצד ומהרהר: "היכן היה זוכה לכל זה, לו היה נמצא בין עשרות ישישים במוסד סיעודי כלשהו".

יודע אני שיש מצבים שהישיש נמצא במצב שפשוט כבר לא יתכן להחזיקו עוד בבית. עוד יודע אני שיש בתים אשר הענין אינו מתאפשר מסיבות אחרות התלויות בבית - ואין עליהם כל תלונה ודרישה. אך תודתי נתונה להקב"ה, על שבמקרה שלנו, זכינו שהדבר התאפשר, משתי הבחינות הללו.

באחד הרגעים היפים הללו, קמה בלבי החלטה עזה, כי מסלק אני כל טרוניה מליבי על בני משפחתי! אדרבה - שמח אני בכך שמצוה זו נזדמנה דווקא לידי, ומעתה לא אוותר עליה! שוחחתי על כך עם רעייתי, והצהרתי בפניה כי מעתה אין עוד דיבורים של תמיהה.

נטלתי אז עט ודף ורשמתי לעצמי בכוחות נפש מחודשים, כי "מוחל אני בלב שלם על העבר, ומתחרט על כל טרוניה שעלתה על פי ולבי, ומעתה הריני שש ושמח לקיים את מצות ה' שציוני על כיבוד אב!" טמנתי פתקה זו בכיס פנקסי. [אגב: שמורה היא עמדי עד היום כאוצר היא לי].

ניסו אותי משמים תקופה קצרה לאחר מכן, אם אכן אני "שש ושמח". היה זה כאשר ברוך ה' התאסרה בתי בכורת, ואמור הייתי לערוך 'וורט' [תנאים] ולשתות 'לחיים' בביתי. שבעים ושבע פעמים הפכתי בדעתי, שמא עלי לערוך את השמחה מחוץ לביתי, אלא שידעתי היטב כי אבא יבין בדיוק מדוע לא חגגתי את הוורט בבית. רק מחמת זאת, הכל נחגג בבית. בעיצומה של השמחה, באחד הרגעים הכי עדינים, נכנס אבא לחדר, והתעקש משום מה... לבחון את החתן! ו... גם את אביו! פשוט לא הרפה מהם.

חשתי שדמי מציף את מוחי מבושה. הלכתי למטבח תקעתי ראשי בפריז'דר, והתחננתי לריבוני שיעשה למען כבוד המשפחה, וישקיט את אבא הנרגש. לרגע פניתי למגירה להביא את פנקס הטלפונים שלי, באותו רגע נתקלו ידי בפתק מקופל שהיה מונח שם, בו כתבתי אך לפני שבועיים: "... ומעתה הריני שש ושמה לקיים את מצות ה' שציוני על כיבוד אב". הפתק הזה לגלג עלי באותו רגע, כאומר - עכשיו בא נראה אותך שש ושמה...

אזרתי כוחות, חזרתי אל הסלון, וליטפתי את כתפו של אבא, תוך שאני אומר בקול למחותני ולבנו חתני הנבוכד: "הידעתם איזו זכות יש לכם שאבא שיחיה יושב איתנו כאן? אני זוכה לזאת יום יום, ואין לי עונג גדול מכך, אשריכם שאתם זוכים לכך עתה". מזגתי לחיים וביקשתי מאבא שיספר מעט על המשפחה. אם לא די היה, נשמטה כוסית ה'לחיים' באותו רגע מידי הרועדות על המפה החגיגית... המשכתי לשוחח בשמחה על יחוסו של אבא, בכוחות לא לי כאילו לא קרה כלום. תוך כדי כך, ניקיתי את הטעון ניקוי, אך מתוך שלווה. בליבי בערה סערה, אך שמרתי על דממה חיצונית. [לימים שמעה בתי שתחיה מבעלה הצעיר, אשר הכבוד הגדול שנחל אבי בשעת ה'וורט', הרשים את אבי עד עמקי נשמתו, ולא יכול היה להירגע מכך תקופה ארוכה.]

ברגע מביד זה, נכנס אחי לאחל מזל טוב, הסמיק למראה הבלתי נעים, והבחין על מראה פני כי אני על סף דמעות. למחרת טלפן אלי האח הזה, והודיע לי חד משמעית כי מעוניין הוא לקחת את אבא לביתו לתקופה של שבועיים. תתפלאו לשמוע, אך סירבתי לשמוע על כך: ידעתי שטוב עבור אבא להישאר בביתי, אחר שהורגל אליו. אם עמדתי בזה עד עתה, יסייע לי ה' יתברך בהמשך.

דומה שהארכתי די בתיאורים, אך אין זה אלא שמץ קל מאותו אוקיינוס של קשיים, אשר ציטטתי ממנו מעט שבמעט, ואת רובו אי אפשר להעביר. דליתי רק שביבי קושי מפה ומשם, כדי לתת איזו תמונה. מאידך, ביקשתי עם זאת להעביר אודות השמחה שהיתה מנת חלקנו בקיום המצוה, מפעם לפעם, ואשר היא שהחזיקה אותנו ברגעים לא קלים.

את רובם של השנתיים האחרונות לחיי, עשה אבא בבתי חולים ובמוסדות שיקום, במשך שנתיים אלו עשיתי עמו ימים שלמים בהמתנה מורטת עצבים ליציאתו מניתוח, ומשהייה עמו בלילות. בין לבין עוד היה שב לביתי, כשכולו שבר כלי ומאוד מטושטש. היו אלו שנתיים קשות מאוד מבחינת הטרחה הגדולה שהם דרשו מאיתנו, כמעט בכל לילה היה אבא קורא לי פעמיים או שלוש לבוא לסייע לו, כבר הורגלתי לכך. במשך הימים היתה לי עבודה רבה לסייע לו, עבודה המפרכת את הגוף והנפש גם יחד. בית עם ילדים היה לי אז, עמדתי בין חתונה לחתונה, משרד עסקים גדול עמד תחת ניהולי - אך עבד הייתי לאדוני אבי בעבודה קשה תמידית.

אדם מבוגר במידה מסוימת כמוהו כתינוק רך: קר לו גם כשלך לא קר, מרבה הוא לחשוש ולפחד גם מדברים שבעצם אתה אינך מפחד, קשה לו לשלוט על עצמו בהרבה דברים כעולל רך, ומאוד קשה לו לבטא את עצמו. אלא שהזקן שונה מהתינוק בשני דברים, אשר בעטיים קשה לו יותר מהתינוק: הראשון - שמבין הוא את הכל, אף כאשר נראה שאינו מבין מאומה, וזה קורע את הלב להזדהות עם מה שהוא מרגיש. השני - שבעוד שלתינוק יש את התמיכה של הוריו לידו, המוכנים ברוב אהבתם אליו לכל טרחה עבורו, לזקן אין את זה. מלבד כל העמל הפיזי עם אבא, היה עמלי גם במישור הנפשי, לכבד אותו, להראות לו כי לא פגה הערכתי כלפיו כלל, לבקש ממנו

‘טובות’ כהנה וכהנה, למען יחוש עצמו בעל ערך.

היו רגעים שחשבתי כי אולי הגיע הרגע להיעזר בבית אבות, או בעוזר שיבוא לסייע לנו – אך תמיד אמרתי לעצמי “אם הגענו עד לכאן, הבה נמשיך את המצוה”. מה עוד שאחרי ככלות הכל, אבא ידע את המתחולל סביבו, וידעתי עד כמה נרתע הוא מהדברים הללו.

”בְּן יִכְבֹּד אָב וְעָבָד אֶדְנָיו, וְאִם אָב אֲנִי אֵינִי כְבוֹדִי... (מלאכי א ו)
ללמדך שאפילו רירו של אביו יורד לו על זקנו, ישמע לו מיד.”
(תנא דבי אליהו רבה פרשה כה)

מה אומר לכם? עול תמידי הוא זה, יום כיפור כתשעה באב, פסח כסוכות, ברגעי לחץ וברגעי נחת – תמיד תמיד לאחוז ראש, אם הכל נעשה, אם נלקחו התרופות, אם מרגיש עצמו בטוב. כמעט לא השתתפתי בשמחות בתקופה ההיא, לפני כל פגישה או שמחה שערכתי בביתי, היו לי אין קץ שיקולים, רבץ עלי עול קבוע, שעד לאחר שסר ממני, לא ידעתי עד כמה כבד היה...

לאחר פטירתו של אבא ז"ל, חשתי כי נחתם פרק חשוב בחיי. במבט לאחור יכול הייתי להודות לה' יתברך על שזיכה אותי – דווקא אותי – במצוה יקרה זו.

וכאן ברצוני לספר על הארה מיוחדת, שהאיר ה' את עיני לראות, בתקופה שלאחר מכן. הארה שלימדה אותי פרק מיוחד באמונה, ובהשגחתו הנפלאה של הבורא יתברך בעולמו.

בערך, ג' חדשים לאחר פטירתו של אבא ע"ה, מצאתי את עצמי יושב באסיפת הורים מול המחנך של בני, מלמד ותיק מסור ומומחה, המספר לי ברוך ה' על התקדמותו בלימודים, ותוך כדי כך מפתיעני כשהוא מספר לי על תופעה היפראקטיבית מסוימת הפוקדת את בני ומפריעה לו, וכי יש פלוני בירושלים המומחה לייעץ בנושא זה.

אינני מבין גדול בנושאים אלו, שאלתי והתייעצתי ואכן כך הורו לי. מצאתי את הזמן הפנוי והגעתי לקבלת הייעוץ. בעודי מתרווח על ספסלי ההמתנה, בעת שיחתו של הפדגוג עם בני, חלפה במוחי מחשבה: 'לו היה אבא חי, היכן היה לי את הזמן הפנוי הזה לשבת כאן? מה הייתי עושה, לו הייתי מתוודע לבעיה זו של בני, בעוד אבא נתון לטיפול?!

בהזדמנות קרובה מצאתי את עצמי מהרהר במחשבה זו פעם נוספת:

היה זה כאשר נסעתי עם בתי למכון רפואי מסוים, לשם טיפול שיניים סבך. בעודי מחכה בחוץ במהלך הטיפול, נתבקשתי למלא טופס מטעם המרפאה, ולציין בו מתי הפעם הקודמת בו טופל מישוהו מהמשפחה במרפאה זו. לא הצלחתי להיזכר, במעורפל זכרתי איכשהו כי הייתי במרפאה זו לפני שנים רבות כמה פעמים עם ילדי, אשר בחלקם הינם נשואים כבר – אך מעבר לכך לא זכרתי מאומה.

בהגישי את הטופס, העלתה הפקידה על הצג את מועד ביקורי האחרון, שהיה לפני... כשבוע שנים! “מעניין”, מעירה לי הפקידה תוך כדי כך. “עד לפני כשבוע שנים היו

ביקורכם כאן תכופים מאוד. הבן עשה כאן פלטה ליישור שיניים, הבת עברה כאן כמה טיפולי שורש, זוגתך עברה כאן עקירת שן כתר, עוד ילד עבר בדיקות. במהלך שבע השנים האחרונות אינני רואה כאן אף ביקור אחד!"

כדברי נבואה נשמעו לי דבריה. וכי אזכור מה התחולל בשיניים של ילדי בשבע השנים האחרונות? הרי בהן שהיתי עם אבא בכל עת, היכן היה לי כסף וזמן לכתרים ופלטות וכל היתר?!

בפעם השלישית היה זה בשנה שעברה, תוך שנתיים לפטירתו של אבא, כאשר לצורך שידוך אחד מילדי - היה עלי לטוס לחוץ לארץ ליומיים עם נוות ביתי. טרדותי בעסק עבודתי גברו מאוד בתקופה האחרונה, מלבד כמה וכמה טרדות בית שהרימו ראש אחר פטירתו של אבא. כמעט והודעתי שנכון לעכשיו, אין לי את היומיים הדרושים לטיסה זו. ברגע האחרון ממש, מהרגע להרגע, החלטתי כי קמים ונוסעים - מיום חמישי עד למוצאי שבת.

על מושב המטוס, כך בין שמים לארץ, לפתה את מוחי אותה מחשבה: "לו היה אבא חי כיום, היכן היה לי את הזמן לטיסה?" נזכרתי בבני הגדול שנישא אף הוא לבת חו"ל בחייו של אבא, אשר כל ההליכים מהחל ועד כלה התנהלו רק בארץ הקודש, מבלי שמישהו יעז להציע לי לעזוב את הארץ ולקום לנסוע לחו"ל. אבי הכלה החליט שיבוא הוא עצמו לארץ הקודש לגמור את השידוך, מבלי שיעלה מישהו על דעתו כלל שמא אני הוא זה שצריך לעשות את הנסיעה. עד מה מעניין שעכשיו שונים הם פני הדברים!

ממחשבה למחשבה שם אני לב לכך שבעצם, לו היה אבא חי, בכלל לא היה לי את הפנאי לכל טרדות הפרנסה המעסיקים אותי כיום מבוקר עד ערב. הרי היום יושב אני בעבודה כבר ב-8:30 בבוקר, בה בשעה שעד פטירתו של אבא, לא הייתי עוזב את הבית עד 10 לפחות, כאשר היה עלי לחכות שיתעורר, לנקותו, להאכילו, להניח לו תפילין, ולסייע לו להתפלל, להובילו למועדון קשישים סמוך, ולוודא שהכל בסדר.

כיום אינני מוצא את עצמי מרוב טרדה, פשוטו כמשמעו. עול נישואי הילדים והמימון הדרוש לכך, משעבד את כל כולי מבלי לתת לי הפוגה כמעט, ראשי ורובי בפרויקטים חדשים, אשר אני מנהלם, אין לי פנאי כמעט לחשוב על עצמי. היכן היו כל אלה בשבע השנים האחרונות? רק עתה שמתי לב, שבעקיפין, המשרד שלי לא נטל על עצמו פרויקטים שידרשו ממני כוחות יתר, עקב זאת שידעתי כי אני מוגבל, וכי עלי לטפל באבא ללא הפרעה. היתה זו ידיעה תת הכרתית, שגרמה לי להיות פחות טרוד בעבודה ויותר פנוי לעבודת כיבוד אבי.

מרגע זה ואילך החלטתי לתת את הדעת לכך, שהרבה דברים המעסיקים אותי כיום, החל מענייני הבית וחינוך הילדים, המִשְׁךְ באין ספור סידורי עסקים הקשורים לעבודתי, וכלה בכל טרחות נישואי הילדים - פשוט לא היו קיימים כלל בתקופה האחרונה! יכול הייתי למלא כאן עמודים נוספים של אין סוף טרחות שהינם מנת חלקי כיום, אשר במהלך שבע השנים פשוט נבלעו כלא היו. ולא שלא הייתי שליח לפרנס משפחה בשבע השנים הללו, ולא שלא חיתנתי ילדים בתקופה זו, ולא שלא ניהלתי משרד לאורך כל תקופה זו - אך כל אלה, על אף קיומם, לא הכבידו עלי במשך השנים של הטיפול באבא. כאילו עמד מישהו לצדי, וניהל עבורי את כל העניינים התלויים בי,

כדי שאהיה פנוי לטפל באבי! נוכחתי מאז לראות בעליל, והוספתי מאז לראות זאת בכל עת, כי עם הטרחה שהיתה כרוכה באבי, שהביא עלי הקב"ה - נטל ממני הרבה טרחות אחרות. היתה הטרחה הגדולה עם אבא, תמורת טרחות אחרות בכל העניינים, אשר עם פטירתו - שבו להטריחני! המחשבה הזו לא מרפה ממני, בכל צעד ושעל אני ממשש את הפלא הגדול, היאך הרבה עניינים סודרו מבלי שאתן עליהם את הדעת.

רק לאחרונה נודע לי, כי גם אחד מבני היותר גדולים, סבל מבעיה דומה של קשיי למידה וחוסר קשב במשך שנים. אף שמשתתף הייתי בקביעות באסיפות הורים, מעולם לא שמעתי על כך, וברוך ה' הבעיה הסתדרה מאליה מבלי שאטרח ואשלם עליה, עקב תשומת ליבו של מלמד אשר התאים את עצמו לתסיסות בני. לא ידעתי מאומה על כך, הקב"ה לא רצה שאדע ואטרח עבור זאת, נטל ממני טרחה זו עקב טרחה אחרת שהייתי עסוק בה. הוא יתברך הסדיר את הענין על הצד הטוב ביותר...

מספר אני כל זאת, למענם של כל אותם אנשים ומשפחות, המתמודדים עם טרחה תמידית בכל מיני עניינים, ברוחניות ובגשמיות. ויש מהם הנושאים את אותו 'משא מצוה' שנשאתי אני. עבורם סיפרתי את הכל, ולמענם הופנתה קריאת העידוד: ידעו אלה, **שכל טרחה - תמורת טרחה**, טרחה זו מורידה מהם טרחות אחרות. אין להם מושג מה היה עם זמנם וממונם, לולי זימנה בידם ההשגחה טרחה זו המעסיקה אותם. ידעו המטפלים בהורים, שעליהם להודות לה' יתברך על כך שהטרחה שזומנה לידם, הינה טרחה של מצוה. ומלבד השכר שמורידה היא טרחות אחרות, ומנכה מעוגמת הנפש שנגזר עליהם לעבור - הרי מתן שכרה בעולם הזה ידוע, "למען יאריכון ימך", והקרן קיימת לעולם הבא!

מה שקבע הכתוב שכר הכיבוד אריכות ימים, רבי סעדיה גאון ז"ל נתן טעם בזה, כי מפני שלפעמים עתידים שיחיו האבות עם הבנים זמן ארוך, והאבות הם למשא כבד על הבנים והכבוד יכבד עליהם, לכך קבע עליהם שכר המצוה הזו "למען יאריכון ימך", כלומר עליך לכבדם ותחיה עימהם, ואם אולי תצטער על חייהם, דע שעל חיך אתה מצטער. (רבונו בחיי פרשת יתרו)

מה קרה לבלון הגז?

הנה לנו סיפור נוסף, שהגיע כתגובה לסיפור הקודם. מסופר מפי בעל המעשה:

אף אני זכיתי בזכות כבירה של הטיפול באב ישיש. אבי ז"ל היה במצב דומה למתואר בסיפור. אף אני בן זקונים, ואני הוא זה שטיפלתי באבא תשע שנים תמימות. בשנים המוקדמות, היה לאבא מאוד קשה עם המעבר מביתו אל ביתי, ומה שבפרט הקשה עליו היו השבתות. אבא רגיל היה לסביבה שלו, 'לטיש' [שולחן חסדי של הרבי בליל שבת עם חסידיו] בו היה משתתף שנים רבות סמוך לביתו, משום כך קשה היה לו המעבר הזה. החלטנו אז כי במשך השבוע אבא ישהה אצלי, ובשבתות נבוא כולנו לביתו.

"נבוא כולנו" פירושו של דבר, לארגן ביום שישי לחוץ שבעה ילדים רחוצים, לארגן שכל מאכלי השבת יהיו ארוזים, לצאת בנערינו ובזקנינו אל הרכב חצי שעה לפני שבת, ולהתפלל לה' כל הדרך שלא ישפך כלום שם בתא המטען... מיד בבואנו לדירתו של אבא להעמיד את הסירים על הפלטה, ועוד טרדות כהנה וכהנה. ביודענו עד מה הדבר נוגע לאבא - החלטנו לעשות זאת, בסייעתא דשמיא.

אבא היה יוצא ביום שישי בבוקר עם מונית לעבר ביתו, מכין עבורנו את הבית, פורס סדינים ומציע את המיטות, עורך שולחן וקונה את החלות - כך קיבל אותנו בסבר פנים יפות בבואנו לפני שבת. מלבד התועלת שנגרמה לאבא בעצם שהותו בביתו בשבת, כפולה ומכופלת היתה התועלת הנפשית שהיתה לו בהרגשה ש'הוא זה שמארח אותנו'. גם העול בריא היה עבורו מאוד, היה עליו להכין ולסדר ולקנות. השבתות הללו העמידוהו על רגליו מבחינת הביטחון העצמי שלו, ועל כך נתונה תודתי לריבוני שנתן לי שכל ותבונה לנהוג כך.

באחד מערבי שבתות אלו יצאנו שוב ל'מבצע' הזה, להלביש את הילדים לשבת, לסיים את הכל, ולוודא כי לא שכחנו כל פריט, וכי לקחנו איתנו את כל מאכלי השבת. שוב התקפלנו כולנו אל תוך המכונית ויצאנו לדרך, כשהפעם משאירים אנו מאחורינו בית 'מבולגן' ויוצאים לביתו של סבא.

בהגיענו, קיבל סבא את פנינו כהרגלו תמיד. השולחן היה ערוך, המיטות היו מוצעות, כל ילד כבר ידע את פינתו הקבועה בבית סבא. זוגתי פנתה עם אחת הקדרות לעבר הגז, מנסה להצית את הגז ו... הגז לא נדלק. 'התעופפתי' למטה כדי להחליף את הבלון, נדהמתי לגלות כי אין גז גם בבלון השני. "זה לא יכול להיות", אמרתי לעצמי, "הרי רק לאחרונה הזמנו בלון חדש, וכי מישהו השתמש כאן כשאבא לא היה בביתו?"

המרק קפוא, הכל קר, שבת מתקרבת, וגז אין. שכן ישש אחד התגורר ליד אבא, ניסינו להיעזר בו, אלא שכנראה נרדם, לא פתח את הדלת. חישוב מהיר העלה פתרון אחד, שבים הביתה - ומיד. הסברתי לאבי כי אנו 'תקועים', וכי אין ברירה אחרת אלא לשוב הביתה במהירות. אבא התאכזב קשות, אני שבעתיים, הילדים השמיעו 'אוף' ארוך וממושך שביטא את קוצר הרוח של כולם. רעיייתי היתה על סף התמוטטות - אחר כל הטרחה בעקירה מהבית לריק ולהבל. מה עוד שהבית הפוך על פניו, ואינו מוכן כלל לקראת שבת.

לא היתה ברירה, רצנו כל עוד נשמתנו באפנו אל הרכב, דחפנו את הביגוד ועשינו 'טשולנט' אחד גדול של מזוודות פתוחות עם חלות ודגים, כך שעטנו במהירות. בדרך, ליד בית הכנסת, ירד אבא מהרכב. הגענו הביתה קרוב מאוד לכניסת השבת.

הפשלתי שרוולים כנער, הכנסתי את כל הבית לקלחת עשייה מהירה - לסדר את הבית לשבת. כשהסירים בעבעו על האש בביתי, כבר היה כל המוקצה מונח בערימה אחת גדולה בפניה מסוימת בבית: טיפ על טלפון, על צבעי ילדים, על מסרגות, על קלטות, על עטים, על חלילים. מישהו הפליא לעשות שמצא את המפה בבלגן הזה, ערכנו שולחן במהירות, ורק כשנשמע הצפצוף השני נזכרנו שעדיין לא הכנו את הנרות...

רעיייתי הצליחה לשלוף את עצמה איכשהו ממהומת המטבח של הרגעים האחרונים, לעבר הדלקת הנרות. לפני שנכנסה לנוח קמעא ממה שעבר עליה בשעה האחרונה, אמרה לי את המילים הבאות עם דמעות בעיניים: "אינני מסוגלת יותר עם השבתות האלה, גמרנו עם זה".

שיהיה כך. וכי אתיישב עתה לדון בדברי עדיין לא הייתי במקווה כהרגלי, ועם ישראל כבר אוחו באמצע מנחה. עזבתי את הבית ונשמתי לרווחה. זה לא היה קל, לא קל היה לשמור על קור רוח במהלך הלחץ, לשמור על כבוד סבא ועל כבוד ההורים, על

כבוד הילדים ועל הכבוד העצמי. זהו זה, סיכמתי לעצמי, כך היה צריך להיות.

והנה למחרת בבוקרו של שבת, התעוררנו כולנו לשמיעת חבטה חזקה. רצנו כל עוד נשמתנו בנו אל חדר הילדים לשמע הצעקה שעלתה משם, נדהמנו לגלות כי בנו התינוק השובב, שטיפס על מקום גבוה - נפל על הארץ וספג מכה אדירה בראשו.

דקה ארוכה עוד ישב על הארץ וילל, פחדנו להזיז אותו שמא אירע לו משהו. והנה, אחרי שתי דקות, החל לחייך בשעשוע למראה כל המשפחה הניצבת מולו, קם על רגליו, והחל רץ אל עבר אימו כהרגלו תמיד. בקיצור, חוץ מנפירות במקום המכה, היו ידיו ורגליו פעילות כתמיד. בעוד צחוקו מתגלגל בבית לאורך כל השבת, נתונים היינו בחדרה לשלומו ובתקווה כי הכל בסדר.

במוצאי שבת שוחחתי עם רופא שהציע לי לערוך לו 'צילום גולגולת', לוודא שהכל תקין. את הצילום עשינו עוד באותו ערב. אחר יומיים קיבלנו את תוצאות הצילום, שברוך השם הכל בסדר. "סביר להניח שהיה כאן זעזוע פנימי כלשהו, אשר היה עלול להיות מסוכן מאוד ורב השלכות", אמר לי הרופא ברצינות, "נפילה שכזאת אינה משאירה תינוק בגילו נקי מחבלה בדרך כלל, פשוט היה לכם נס". בעוד ליבי פועם מהדברים, המשיך הרופא להצליף דבריו: "עלולים הייתם לבלות איתו בבית החולים ימים ולילות, האלוקים אוהב אתכם, מנע מכם את כל זה".

שבתי הביתה. הייתי צריך להיות טיפס בכדי לא להבין, שהטריחו אותי משמים ביום שישי, ובכך מנעו ממני טרחת דאגה זו עם בני חס ושלו. היה על מוחי להיות עיוור בכדי שלא להקביל את קורות היומיים האחרונים ולראות ש"כל טרחה - תמורת טרחה". טרחת כיבוד אב נטלה ממני את הטרחה עם בני שיחיה.

כששמעה רעייתי מכל הקורה, אחז אותה הלם: "שמע", אמרה, "אנו ממשיכים עם השבתות הללו הלאה והלאה, לא נוותר על שבת אחת". לאור זאת נסעתי במשך השבוע אל בית אבי, להזמין בלוני גז ולברר איך התרוקן הבלון בצורה כה מוזרה.

קוראים יקרים, שמעו היטב. בהגיעי לביתו של אבא, ניגשתי ישר אל הכיריים, הדלקתי את הגז, ו... הלהבות הכחולות מפזזות יפה. שיערתי שאלו הם שיירי בלון שלפתע עלו, ירדתי במהירות לעבר הבלונים, ואני בודק ורואה כי הבלון החדש שהזמנו לא מכבר - מלא וכבד! לא האמנתי לאשר אני רואה, סגרתי ופתחתי שבע פעמים, עד כי המום הייתי לגלות שהבלון פשוט מלא כחדש! כנראה שברגע הלחץ לפני שבת לא הבחנתי בכך, נראה היה לי כי הוא קל ומרוקן לגמרי.

אטמו את עיני משמים בשעה ההיא, הטריחו אותי בטרחת מצוה, ופטרוני בכך מטרחה אחרת. נעניתי ואמרתי "הלל" השלם, על אותה טרחה שהיתה מנת חלקי. ומאז ועד עולם, מלא פי הודיה לה' יתברך על כל טרחה וטרדה הפוקדות אותי בעל כורחי, לאשר איני יודע מה היה מנת חלקי לולי כך. (נפלאותיו לבני אדם ח"א)

"כל פסיעה שאדם פוסע עבור הזולת -
חוסך בכך אלף פסיעות עבור עצמו!"
(הרב הקדוש רבי שלמה מזוועהיל זצוק"ל)

✧ יחסי הורים וילדים ✧

תקופת הינקות והילדות – לשם מה?

שמעו שאלה: ודאי ביקרתם לא פעם ברפת, אולי אף עקבתם מקרוב: עגל קטן נולד – תוך כמה זמן הוא כבר מצליח ללכת? כבר באותו יום, תוך עשר דקות עד חצי שעה! תוך תקופה קצרה הוא כבר נעשה בוגר לכל דבר – חי נושא את עצמו. ובגיל שנתיים הפרה כבר ממליטה...

ומה קורה אצל בני האדם? תינוק שנולד הינו חסר אונים לחלוטין! אינו מכיר ואינו יודע דבר, חסר תקשורת עם הסביבה, אין לו אפילו שליטה על גופו ואבריו, ובודאי שאין לו כל התמצאות מינימאלית במרחב. לאט לאט, בתהליך ארוך ואיטי, הוא לומד לתקשר ולחייך, להרים את הראש ולסובב, לעקוב אחר חפצים, להניע את הידיים וכו'. רק בגיל שנה לערך הוא מסוגל ללכת! תקופת הינקות – כה ארוכה היא, ותקופת הילדות שלאחריה – עוד יותר. תקופות כה ארוכות של תלות ומוגבלות – פיזית ורגשית, ולאחר מכן – תקופת הנערות, המכונה בפי כל "גיל הטיפש עשרה" – על כל תהפוכותיו וסערותיו, המעידים על כך שהאדם עדיין לא רכש בגרות ובשלות די הצורך.

שנים ארוכות ארוכות, עד שהאדם נהיה "בן אדם". מדוע? דווקא האדם, נזר הבריאה, שחיינו עלי אדמות כה יקרים וחשובים הם – מדוע דווקא הוא צריך "להתבזבז" תקופה כה ארוכה על תהליך של גדילה?

שאלה יפה, שאלה גדולה! חשבתם עליה פעם?

התשובה מפתיעה. אכן פעם זה לא היה כך. באלפיים השנים הראשונות של העולם לא היתה קיימת אצל בני אדם תקופה כה ארוכה של גדילה. (עייין בראשית רבה לד יג) ומתי חל השינוי? היה זה בשנת 2048 לבריאת העולם, כאשר בביתם של אברהם אבינו ושרה אמנו – נולד יצחק, התינוק הראשון.

אמר רבי לוי: "לא נדנדה עריסה תחילה – אלא בביתו של אברהם אבינו!" (בר"ר נג ז)

[עוד מובא במדרש שכאשר עשה אברהם אבינו משתה בהיגמל יצחק, הגיע אף עוג. אמרו לו הנוכחים: הלא אתה תמיד היית אומר כי אברהם כמו "פרה עקרה", ולא יוכל להוליד! הסתכל עוג על יצחק הקטן, אשר היה שונה מכל התינוקות שנולדו עד כה, בכך שנולד כה קטן, לגלג ואמר: "מהו זה... אין זה כלום! באצבעי אני יכול להורגו!" אמר לו הקב"ה: "רשע, כך אמרת! עוד תחיה ותראה אלפים ורבות יוצאים ממנו, ובידם של צאצאיו אתה עתיד ליפול!". (דברים רבה אא)]

הסיבה לכך היא, שכל תקופת הינקות, הילדות והנערות – דרושה היא לאדם לצורך עיצוב האישיות, לצורך חינוכו. אצל הבהמה לא קיים כלל המושג "חינוך", היא נשארת כל חייה בטבעיה הפראיים והבראשיתיים. ואילו האדם צריך להתחנך לאמונה וביטחון בה', למוסר, למידות טובות, לערכים. כל אלו יוטבעו באדם בצורה הטובה ביותר, דווקא כשהוא סופג זאת, אט אט מההורים תוך כדי גדילתו, כשהוא תלוי בהוריו.

יצחק – היה התינוק הראשון בעולם שעליו להעביר את שושלת האמונה של עם ישראל. הוא זה שממשיך את דרכו של אברהם אבינו, ודרכו תעבור האמונה והדבקות בה' ובתורתו – מדור לדור. ולשם כך – זקוק הוא לינוק זאת מהוריו אט אט, וכך יוטבעו הדברים בנפשו.

וכך כותב הרב שמחה קסלר זצ"ל: עד יצחק לא היתה "ינקות" בעולם. הינקות היתה דרושה בשביל יצחק, כדי להפוך אותו לכלי קיבול הקולט את מוסר אביו. כשם שאברהם היה האב היהודי הראשון, כך יצחק היה הילד היהודי הראשון. כדי לחנך ילד יהודי, יש צורך להרגילו ל"שאל אביך ויגדך", לשם כך עליו להיות תלוי בהוריו כמה שנים. כאשר יראה הילד שלכל דבר קטון וגדול הוא זקוק לאימו, הוא גם יקבל ממנה את הדרכתה בברכות, בתפילה ובקיום המצוות. **"הינקות נוצרה ככלי לחינוך"**.

נמצאנו למדים, כי תקופה זו, שבה הילדים תלויים בהוריהם, יש לה תפקיד חשוב לאין שיעור. אין היא סתם תהליך של גדילה, שיש רק 'להעביר' אותו - כמה שיותר בקלות, ובכמה שפחות תקלות ומשברים, העיקר להגיע בשלום אל "המוצר המוגמר". אלא על ההורים לתת את הדעת על התהליך העיקרי והחשוב של תקופה זו, שהוא חינוך ועיצוב אישיותו של הילד.

הורה יקר! שים לב - איש לפניך!

הנה לנו פירושו הנפלא של השפתי כהן: **"איש אִמוּ וְאָבִיו תִּירָאוּ"** - התיבה "איש" נראית לכאורה כמיותרת? אלא רמז יש כאן, פנייה המכוונת דווקא אל האב והאם: הורים יקרים, נתנו לכם נשמה יקרה, בן או בת, אל תתייחסו אליהם כאל תינוקות בעלמא. דעו כי השנים עוברות חולפות, ותוך זמן קצר יגדל ויהיה לאיש! זה מטיל על ההורים אחריות - ואף מורא! הורים יקרים, תיראו, תחששו, שימו לב! **"איש - אימו ואביו, תיראו!"** אל תסתכלו לטווח הקצר, אל תראו לנגד עיניכם רק זאטוט קטן, אלא הסתכלו עליו כעל - 'עוד מעט איש'. ומתוך נקודת מבט זו אמרו לעצמכם: מה אנו יכולים לעשות עכשיו כדי שיהיה איש טוב יותר? האם השרשנו בו את מורשת היהדות? האם חניכנו אותו לשמירת המצוות כראוי? (מובא במעיין השבוע ויקרא שמא)

להלן נביא כמה נקודות חשובות, אשר יוכלו בסייעתא דשמיא, להיות להורים לעזר ולהכוונה במשימה היקרה העומדת בפניהם - משימת חינוך הילדים. (קטעים רבים מבוססים על החוברת הנפלאה "יסודות החינוך" - הרב זמיר כהן שליט"א)

החינוך = הענקה

רבים סבורים כי החינוך בעיקרו מהווה **דרישה ותביעה** מן הילד. לאמתו של דבר, החינוך לתורה ולמצוות, כל כולו צריך להיות מבוסס על **רצון להעניק** לילד ולהנחות אותו בדרך הישרה, לטוב לו. גם הדרישות, ההגבלות וההנחיות - כולם מבוססים על רצון טהור ואמיתי לכוון את הילד לזכות בחיים אמיתיים, וכפי העולה מדבריו של החכם מכל האדם בספר משלי, הפונה בפְּנֵיהָ אוהבת של אב המדריך את בנו ללכת בדרך ה'.

«בְּנִי, תוֹרַתִי אֶל תִּשְׁכַּח, וּמִצְוֹתַי יֵצֵר לִבְךָ, כִּי אֲרָף יָמִים וְשָׁנֹת זָנִיִּים וְשִׁלּוֹם יוֹסִיפוּ לָךְ» (א-ב, ז)

«שִׁמְעֵה בְּנִי וְקוּז אֲמָרִי, וְיִרְבּוּ לָךְ שָׁנֹת זָנִיִּים» (ד, י)

«בְּנִי, לֹדְכָרִי הִקְשִׁיבָה, לְאֲמָרֵי הַט אֲזַנְךָ, אֲל יִלְוּ מַעֲיָנֶךָ, שְׁמֵרֵם בְּתוֹךְ לִבְכָּה, כִּי זָנִיִּים הֵם לְמַצְאֵיהֶם, וְלִכְלֹ בְּשִׁירוֹ מִרְפָּא» (ב-כב, ז)

«כִּי בֶן הָיִיתִי לְאָבִי, רַח וְיִזְוֵד לִפְנֵי אָמִי, וִירְגִי וְיֹאמַר לִי, יִתְקַם דְּבָרִי לִבְךָ, שְׁמֵר מִצְוֹתַי וְזָנִיָּה» (ד-ג, ט)

«בְּנִי, שְׁמֵר אֲמָרִי, וּמִצְוֹתַי תִּצְפֵּן אֲתָךְ, שְׁמֵר מִצְוֹתַי וְזָנִיָּה, וְתוֹרַתִי כְּאִישׁוֹן עֵינֶיךָ» (א-א, י)

«וְעֵתָהּ בָּנִים שְׂמְעוּ לִי, וְאִשְׁרֵי דְרָכֵי יִשְׁמְרוּ... כִּי מִצְּאִי מִצָּא זָנִיִּים, וְיִפְקֹ רָצוֹן מִהּ» (ז, לב)

בפסוקים אלו ועוד רבים אחרים, בולטים שני מאפיינים עיקריים: האחד - פנייה של **אהבה עצומה של אב לבנו**. והשני - מסר חזק של: **שאינתי וקריאתי לך היא לזכות בחיים**.

זהו טבעו של האב - שהוא מגדל את בנו ברוחניות ובגשמיות, מספק לו את צרכיו, ודואג תמיד לשלמותו והתפתחותו. ולכן, פנייתו של האב אל בנו הינה **פנייה שאין תכליתה לדרוש ולתבוע, אלא להעניק ולהגן**.

פנייה של אהבה, משפיע ונותן, ותוך כדי כך גם מנחה ומכוון להצלחת הילד וטובתו, פועלת בנפש הילד, משפיעה עליו ובונה אותו. לעומת זאת, פנייה שהיא בבחינת דורש ותובע, מטריד ומעניש, תיצור מערכת יחסים אשר תתן את התוצאה ההפוכה. הילד יראה את עצמו כמי שאין לו דואג, שהרי תחושתו היא שכל פניות ההורים אליו אינם אלא מערכת מטרידה של דרישות ותביעות, שמטרתן טובת ההורה ומילוי רצונו. לא פלא שבמקרים אלה, הנפוצים למרבה הצער, פונה הילד לבנות את חייו בכוחות עצמו ובעזרת חבריו.

יש לזכור שעולמו של הילד סגור הוא בפני זרים, ואינו כחומר ביד כל יוצר. הוא מבחין בדקויות ושומר מחדירת זרים לחייו. משום כך, מי שמנסה לפנות לילד ולקדמו, עליו לקבל תחילה "כרטיס כניסה" לעולמו הפנימי. כרטיס זה מושג אך ורק בפני אדם הבא לתת ולהעניק. בפניו יפתח הילד את כל השערים, שהרי הוא חסר דברים רבים וצריך עזרה בכל ענין. הוא מחפש מנהיג שיבנה עבורו מערכת חיים איתנה ויעניק לו ביטחון, עידוד ועזרה. הוא שואף לקנות ידע בנושאים רבים, רוצה לשמוע סיפורים שירחיבו את אופקו, ומעוניין ללמוד ניסיון חיים.

הורה המשלים ובונה, תורם ונותן, הרי הוא בן בית בעולמו הנפשי של הילד, וכל דבריו חודרים אל ליבו.

מהי הצלחה בחינוך?

יש הנוטים לחשוב כי הצלחה בחינוך היא - צייתנות מלאה מצד הילד, נכונות לבצע כל הוראה. מחשבה זו אינה נכונה, מפני שצייתנות היא אכן כלי חשוב בחינוך, אך אינה המטרה. צייתנות אשר הושגה באמצעות לחץ ועונשים, אינה מוגדרת כחינוך כלל וכלל, שהרי אין כאן הבנה והזדהות של הילד עם הערכים אותם אנו מנסים להקנות לו. בל נתפלא במצב כזה, שכאשר הילד אינו נמצא בטווח ראייה של הוריו ומחנכיו, הוא מתנהג הפוך לחלוטין ממה שניסו לחנכו. התורה מגדירה את ההצלחה בחינוך במשפט קצר וברור:

"וְיָזַן לְעֵרַע עַל פִּי דָרְכוֹ, וְגַם כִּי יִזְקֶיךָ לֹא יִסּוּר מִמֶּנָּה". (משלי כב ו')

המדד להצלחה בחינוך הוא, כיצד הילד מתנהג בזמן שאינו נמצא עם הוריו ומחנכיו. חינוך אמיתי הוא, כאשר הילד מזדהה עם הערכים שאותם הקנינו לו, מסכים עימם ומפנים אותם. במצב כזה הוא אכן לא יסור מן הדרך, בכל מצב, בכל מקום ובכל גיל - עדי זקנה וגם שיבה.

ואולם כיצד מגיעים למצב כזה? זאת נלמד מתחילת הפסוק: **"חֲנֹךְ לְעֵרַע עַל פִּי דָרְכוֹ"**, ועל כך בנקודה הבאה.

על פי דרכו:

רבים תמהו על דברי הפסוק, חנוך לנער על פי דרכו, וכי על פי הדרך הבלתי מסודרת וחסרת הניסיון של הנער יש לחנכו? והרי יש לחנכו על פי דרכם הברורה והמנוסה של ההורים והמחנכים:

אולם, נתאר לעצמנו שני ילדים באותה משפחה אשר באחד ניכרים סימנים של מידת הקמצנות, ואילו בשני ניכרים דוקא סימני מידת הפזרנות. הראשון, נוטל רק לעצמו, מאחסן כל דבר שמקבל ואינו מוכן לשתף עמו אף אחד, ואילו אחיו מחלק מיד לאחרים את כל מה שמקבל, ואינו חושב אף פעם על העתיד. ברור לכל, שבמשפחה זו לא יהיה נכון לשוחח עם שני הילדים באותה מידה אודות חשיבות הנתינה לאחרים, כשם שלא יהיה נכון לדבר עימם בדבר החיסרון שבבזבזנות ובפזרנות. אומנם שני הילדים צריכים לשמוע באופן כללי על החסרונות שבשתי המידות הקיצוניות הנ"ל, אך כמובן שיש להדגיש מאוד בשיחה עם כל ילד ולחזק אצלו את הצד החלש שבו.

זאת ועוד, יש ילד רגיש ועדין, שדי ברמז המביע אכזבה וחוסר שביעות רצון מצד ההורה, כדי שמיד ישתדל לתקן את טעותו. ויש ילד הזקוק להערה מפורשת ופרטנית. רמז לאחרון לא יעזור. ואילו נזיפה לראשון, תזיק ותפגע בנפשו העדינה.

ומעתה דברי הפסוק מאירים: "חנוך לנער על פי דרכו", התבונן והכר את דרכו של כל ילד בפני עצמו, וחנכו בהתאם לטבעו ואופיו.

וכאן נשים לב לנקודה נוספת, עמוקה וחשובה. אמרו חז"ל (שבת קנו ע"א): מי שנולד במזל מאדים - יהיה שופך דמים. כיצד? או רופא המקיז דם, או מוהל, או שוחט, או רוצח.

האם חז"ל התכוונו בדברים אלו רק לגלות עתידות ולצפות את עתידו של נולד זה?

מבאר הגאון מוילנא זצ"ל (בבאורי למשלי כב י), כי יש כאן יסוד גדול והדרכה נפלאה בחינוך. ילד הנולד עם אופי של שופך דמים (וזאת ניתן לראות כבר בגיל הילדות. יש ילד המזדעזע מכל טיפת דם, ויש האוהב לפצוע בעלי חיים וכדומה), לא נוכל לשנות את אופיו, וכדברי חז"ל: **יהיה שופך דמים**. אך נוכל בהחלט לכוון את אופיו לאפיקים חיוביים, כגון גומל חסד באמצעות הקזת דם לחולים, מקיים מצוות שחיטה ומספק בכך לאחרים בשר למאכל. מקיים מצוות מילה, ומכניס בכך את אחיו היהודים בבריתו של אברהם אבינו. ואם לא נשכיל לכוון את אופיו מבעוד מועד לכיוון חיובי, הרי הוא עתיד חלילה להיות שופך דמים באפיק השלילי - רוצח.

כלומר מטרת החינוך אינה לשנות את האופי של הילד, (והוא הדין את של עצמנו! וכדאי מאוד להיות מודעים לכך!) גם כאשר האופי נראה שלילי. ניסיון כזה לא יצליח והוא עלול רק לשבור את נפש הילד. תפקיד החינוך הוא לכוון כל אופי מכל סוג שהוא לאפיק חיובי. [משום כך הקפידו חז"ל להשתמש בצמד המילים "מידות טובות" או "מידות רעות", ולא במילים אחרות כמו 'אופי טוב' או 'אופי רע', משום שכל תכונה ואופי ניתן לכוונם לאפיק חיובי, שבו היא תהיה רצויה וטובה. השאלה באיזו מידה, דהיינו באיזו כמות משתמשים בה, והיכן. ובאמת שכשישתמשו בה במידה ראויה ונכונה, כלומר במידה טובה, הרי התוצאה תהיה חיובית.]

ולדוגמא: **ילד קמצן** - אפשר לתכנן יחד עמו תוכנית חיסכון, לשם קניית מוצר מסוים וכדומה, ולהראותו כמה תועלת אכן אפשר להפיק ממידת החסכנות, אך יחד עם זאת

לכווננו להקציב חלקים מכספו לצרכיו העכשוויים. יותר מכך, לו נשכיל, ניתן לחנך ילד זה לצדקה וחסד, דווקא באמצעות מידה זו. הא כיצד? כפי המסופר על אב ובן שהלכו יחד, ובידם שקית עם שלושה ככרות לחם. בדרך ראו עני רעב, ונתנו לו כיכר אחד. שאל האב את בנו: כמה ככרות לחם יש לנו עכשיו? השיבו הבן: שניים. אמר לו האב: לא כן, בני יקירי. הסכת ושמע. שני ככרות הלחם שבידינו, מהר מאוד יכלו ואינם, אך ככר לחם אחת תשאר לנו לנצח נצחים, זוהי ככר הלחם שנתנו לעני. זכות זו תעמוד לנו תמיד, ככתוב: "וצדקתו עומדת לעד". כך ניתן להחדיר בילד [רק מתוך הזדהות שלנו עם הדברים, כמובן], שדווקא מה שהוא נותן לאחרים - נשאר לעד. ולדוגמא אם יש בידי שקית מממתקים - הלוא כל הממתקים במוקדם או במאוחר יגמרו, אבל אם הוא יתן לאחיו הקטן סוכריה כדי לשמחו, הרי מצוה זו קיימת לעד. וכן כשהוא אוכל בשבת לשם מצות עונג שבת, שוב זכה והרוויח מצוה. כך ינתב הילד את טבעו הרכושני - להיות רכושני במצוות ובמעשים טובים. [וכפי שראינו שיש מחכמי ישראל שהיו רושמים את הסכומים שנתנו לצדקה, ורואים בזאת כסכום כספם האמיתי].

דוגמא נוספת: ילדה שיש לה נטייה חזקה לגנדרנות ולהשקיע ביופי ובמראה חיצוני. תכונה זו, אם היא קיצונית ולא מווסתת, יכולה להיות למכשול, לעשות את הטפל לעיקר, להעריץ חיצוניות מרשימה ולא לשים לב לפנימיות, להיסחף אחר כל אופנה, וכדומה. ואולם, אם ההורים ינסו לדכא את הנטייה הזו, להביע מורת רוח מכל התעסקות בנושא - הדבר יגרום למרדנות ולתגובת נגד. לאמתו של דבר, אין צורך כלל לדכא נטייה זו, אלא רק לכוונה לכיוון ולמינון הנכון. ולכן אדרבה, טוב תעשה האם שתראה לבתה כי היא מכירה בכך ש"יש לה טעם טוב", תתן לה משימות חיוביות בכיוון זה, כגון לקנות פרחים יפים לכבוד שבת, ואף תתייעץ עמה בקניית ביגוד, תוך שהיא משבחת את טעמה המוצלח. אך יחד עם זאת, תשכיל האם להחדיר בבתה את ההדרכה הנכונה. לא להסתכל רק על חיצוניות, כי יש חיצוניות מרשימה המסתירה תחתיה אישיות רדודה [וכמאמר שלמה המלך ע"ה: "זים זהב באף חזיר - אשה יפה וסרת טעם"]¹, ויש חיצוניות פשוטה המסתירה תחתיה אישיות נפלאה ויקרה, לכן אין לבחון אדם על פי חיצוניותו. כמו כן, בבחירת בגד, יש לשים לב לכך שיהיה כמובן נאה ובטוב טעם, אך צנוע ולא ראוותני. אם אכן הדרכה זו תיעשה יחד עם ההכרה וההבנה לחוש האסטטי הרגיש של בתה, ולא מתוך התעלמות ודיכוי, הדברים יפעלו את פעולתם, ובסייעתא דשמיא, תגדל הילדה להיות צנועה ויראת שמים, ותפנה את נטיותיה לאפיקים חיוביים ונכונים.

"חנוך לנער על פי דרכו!" - לא "פקודות מגבוה", לא דרישות קבועות מראש ובלתי מתחשבות, לא "חינוך שבלוני" על פי תדפיס אחיד ונוקשה, אלא על פי דרכו של הילד, מתוך התחשבות באופיו המיוחד, מתוך הבנה והכרה בעולמו הפנימי, מתוך שימת לב לדרכו הייחודית. לא מה שטוב לילד זה, טוב גם לילד אחר; לא מה שאפשר וכדאי לדרוש מזה, ניתן לדרוש אף מאחיו. רק כך יפנים הילד את הדברים, יסכים ויזדהה עימם, ויאמץ אותם בחום אל ליבו - "גם כי יזקין לא יסור ממנה".

האיזון הבריא לנפש בריאה

הרקע ההכרחי לחינוך הוא - נפש בריאה. ילד בריא בנפשו הוא ילד שאינו סובל מפחדים מופרזים, לחצים נפשיים, עצבות קבועה, תדמית עצמית לקויה וכדומה. ומאידך, מבין הוא היטב שאין ראוי וגם אין צורך למשול ולשלוט באחרים ולהציקם.

ילד בריא בנפשו ניתן בעזרת ה' לבנות על ידי שילוב שתי דרכים הנראות לכאורה

כסותרות זו את זו, אך לאמתו של דבר הן משלימות זו את זו, וכפי שברור לכל המתבונן כראוי בדברים. והן: **1. חוס ותשומת לב, אהבה וכבוד.**
2. גדרים וגבולות ברורים.

ילד הגדל ללא חוס ותשומת לב, גם אם אינו סובל מביזיונות והשפלה, הרי הוא חש בודד ומאויס מעצם נוכחות העולם הגדול כלפי עצמו הקטן. חסר הוא תחושת הגנה, בטחון ויציבות.

מאידך, גם ילד שמקבל חוס ואהבה, אך גדל בתחושה שהכל מותר ללא גבולות, חש מפוחד ומאויס מהנהגת אנשי העולם כלפיו, שהרי תחושתו היא שאין גבולות בעולם, איש הישר בעיניו יעשה, ואם כן כמה מפחיד לחיות בעולם כזה. גם אביו ואימו אינם מהווים בעבורו הגנה מספקת, שהלוא אין להם שליטה אפילו עליו, ואיך הם יגנו עליו? כל זאת מלבד התנהגותו העצמית המזיקה ומציקה לסביבתו, וחוזרת כבומרנג - עליו.

אולם ילד הגדל בחוס ותשומת לב, המשולבים בהכרה ברורה שיש גבולות וגדרים שאין לעוברם, גדל בעזרת ה' בריא בנפשו.

חוס ואהבה – הורים רבים סבורים בטעות כי בריבוי רכישת הטוב והיקר עבור הילד, מקבל הוא חוס ואהבה. האמת היא, כי מנקודת מבטו של הילד, כל אשר נרכש עבורו, מגיע לו מהוריו מצד הטבע, ואין זו הוכחה עבורו כלל, כי הוא אהוב ורצוי להוריו. ההוכחה הניצחת לילד כי הוא אכן אהוב ורצוי, היא אך ורק בהנהגה המוכיחה אהבה ודאגה לטובתו, תשומת לב כנה לדיבוריו, שאלותיו, חוויותיו, יצירותיו וכו'. שבת ועידוד על מעשיו הטובים והשתדלותו, ורחישת כבוד לרצונותיו. אין הכוונה בזה למלאות את כל משאלותיו, אולם מאידך אין להתייחס לבקשותיו, אפילו הבלתי מתאימות, בזלזול ובבלגוף. ברוב המקרים הגישה הבריאה היא לשומעו בכבוד ראש וברצינות, ובמידה ואין הדברים נראים לביצוע, לסרב ולהסביר את סיבת הסירוב עד כמה ששכלו יכול להבין. [אומנם יש להדגיש שההסבר יבוא לא כחולשה והתפרסות של ההורה בפני הילד, אלא כהסבר ענייני הנאמר לצורך הבנת הילד את הנושא ולצורך החינוך לטוב ולמועיל - דבר הבא לידי ביטוי בטון הדיבור ובניסוח הדברים, ובהימנעות מויכוח ומשא ומתן מייגע עם הילד].

זלזול והשפלה, לעג ובזיון, בין במילים, ובין בתנועות ובמעשים, הרי הם פגיעה חמורה בנפשו של הילד. על הילד לדעת, כי יקר ונכבד ואהוב הוא מאוד להוריו, אך יחד עם זאת, אין בכל זה להרשותו לחרוג מן הגבולות המותרים והנכונים.

הצבת גדרים וגבולות – ילד צריך לדעת: לא כל מה שמתחשק עושים, לא כל מה שרוצים רוכשים, לא כל מה שנקלט באוזן מדברים, ובמה שטוב וראוי להיעשות - לא מתעצלים.

ומכיוון שהילד אינו יכול להבחין מעצמו בגדרים ובגבולות הראויים, וגם אינו מסוגל מצד חולשת כוחותיו הנפשיים ליישם לבדו את אשר ראוי או אינו ראוי לעשות, על ההורים להציב את הגבולות והגדרים ולעמוד על יישומם.

וכך כותב רבי שמשון רפאל הירש זצ"ל בלשונו הנפלאה (יסודות החינוך עמוד נד): אל תתן לילדך להשיג דבר על ידי תוקפנות עקשנית, לאחר שהדבר לא ניתן לו משום שאינו מתאים לגילו או עלול להזיקו. אל תתן לו מתוך אהבת עצמך, כדי שלא להפריע את

מנוחתך, מה שלא היית נותן לו מתוך אהבתך אליו. עם זאת, עליך לנהוג זהירות ולחסוך ככל האפשר בסירובים ובמתן פקודות. לעולם אל תגזור עליו דבר מיותר וחסר חשיבות. וכן אל תסרב לבקשה בלתי מזיקה וחסרת חשיבות. עליך להזהר מאוד במילה "לא". אל תרשה דבר שאחר כך יהיה עליך לאוסרו, ואל תאסור דבר שאחר כך יהיה עליך להתירו.

יש הורים, שדווקא משום היותם מבקשים את טובת ילדיהם, אינם מציבים בפניהם גדרים וגבולות, כגון שינה בזמן, ריבוי אכילת ממתקים, סידור חפצים שפוזרו על ידם וכדומה. הורים אלו נוהגים כך מתוך הנחה, שילד שמותר לו יותר, גדל מאושר יותר. ולא היא! עשיר מופלג אשר אינו רואה אתגר ברכישת וילונות חדשים לחלונות ביתו – הנאתו מרכישתם פגומה ואינה מתקרבת כלל להנאתו ואושרו של המתפרנס מיגיע כפיו, אשר סוף סוף הגיעו חסכוניותיו לסכום המאפשר לממש את חלומו: רכישת וילונות חדשים לחלונות הבית. ילד אשר יודע כי כל משאלותיו יתמלאו, וכל ממתק וכל משחק שהוא חפץ בו, הוא ישיג ויקבל, ניזוק בכפליים! **ראשית** – חסר הוא את הציפייה המהווה תנאי הכרחי לאושר ולסיפוק. **שנית** – הוא מצפה שהרגלו זה ימשך כל ימיו חייו, וכשיגדל ולא יקבל כל אשר יחפוץ, יחיה בתסכול, במרירות ובכעס.

ובמאמר מוסגר: נפלא הדבר שילד הגדל על פי החינוך התורני, מתרגל משחר נעוריו לגדרים ולגבולות בכל תחום: אכילה (אין לאכול חלבי אחר אכילת בשרי, יש לבדוק כשרות המוצרים שקונים וכו'), לבוש (וצינע, שעטנע, צניעות), דיבור ושמייעה (לשון הרע, רכילות, שקר וחנופה), תעסוקה (איסור מלאכה בשבתות וימים טובים) ואפילו רגשות (איסור נקמה, לא תשנא את אחיך בלבבך, ואהבת לרעך כמוך).

לעומת זאת, החינוך הלא יהודי, והלא תורני, מרגיל ומחנך את הילד מבלי משים, עוד משחר ילדותו, לנצל את העולם הזה עד תום. כאשר מצוי שרק המשטרה היא הסיבה לגבול. גם הגבולות שכן מנסים לחנך אליהם, יסודם בשורש זה. אם תגנוב ותיתפס, תיאסר, ונמצאת מפסיד מהנאות העולם ומצטער. אל תכה כדי שלא תוכה וכו'. (גם המשכילים יותר, המבינים שאין לגנוב ואין להכות, לא רק כדי שלא תיאסר ולא תוכה, אלא מפני שכן ראוי לחברה מתוקנת לנהוג, יסודם אותו יסוד הוא: חברה שאין לה גבולות, מזיקה לחברה, והרי הם מפסידים מהנאות העולם ומצטערים). וכאשר אין חינוך לריסון התאוות והסיפוקים, אלא רק כאשר הדבר מביא להפסד גשמי, הרי זה כבהמה ממש. וזוהי הסיבה העיקרית לדכדוך הפנימי והעצבות הנפשית הנפוצים כל כך בקרב צעירים חניכי ובווגי בתי הספר שאינם שומרי תורה ומצוות כראוי, וחוסר יכולתם להתמודד עם קשיים בחיים. אדם שהורגל וחונך להתייחס לנהנתנות החומרית כאל תכלית החיים, ייבד מיד את שמחת החיים כאשר יחסרו לו מילויי התאוה, הכסף, והנאות העולם.

אולם בדרך התורה הקדושה, ההורים והמורים משמשים דוגמא חיה לחיים בעלי תכלית רוחנית נצחית, ולעמידה בגדרים וגבולות, גם כאשר אין רווח או הפסד גשמי בצידם, אלא רק מפני שאלו הן מצוות התורה וערכי היהדות. הם יוותרו על שלגון קר ביום קיץ חם, רק משום שאין לו הכשר. הם יעצרו את שטף הדיבור באמצע משפט, כדי שלא להיכשל בלשון הרע, ואף ישאלו חפץ לשכן, אף על פי שהוא לא עשה כן כשנתבקש, משום שהתורה אוסרת להתנכם. אשרי ההורים שהשכילו והצליחו להביא את ילדיהם בעבודה רבת שנים – להכרה ברורה כי הטוב האמיתי נעוץ בחיים הנכונים על פי הגדרים והגבולות אשר לימדנו הבורא יתברך לחיות במסגרתם – לטוב לנו!

האם להעניש?

רבים מרגישים נבוכים ותוהים מול שאלה זו: האם להעניש או לא? שיטות החינוך הליברליות הרווחות כיום, הביאו רבים למסקנה גורפת כי יש לפסול את הענישה מכל וכל, ולעולם אין להיות תקיפים ולהשתמש בכח ביחסים עם הילדים, לא במעשים, ואף לא בדיבורים, גם כאשר הילד מגזים שוב ושוב בהתנהגותו השלילית. לעומת זאת, יש הטוענים: "ללא מכות הילד לא יתחנך", ולכן נוקטים בדרך הענישה כשיטה קבועה בחינוך.

תורת ישראל מלמדת, שאלו ואלו טועים הם, הורה המכה או מעניש את ילדו על כל מחדל שעושה, מלבד שעם הזמן מאבד את כח ההתרעה שבעונש, הרי הוא גם **אינו מחנך** את בנו, אלא רק גורם לו לפחד, לבצע פעולות מסוימות כאשר הוא נמצא בסביבת הוריו. אולם כאשר יהיה לבדו, יעשה ככל העולה על רוחו, ואף יקצין בהתנהגותו השלילית, בדומה לקפיץ מתוח שהשתחרר, שככל שמתחו אותו יותר, כך ישתחרר למרחק רב יותר.

בתלמוד מבואר שאסור לאדם להטיל אימה יתרה בתוך ביתו, כלומר: בדרך של תקיפות יתרה, גם אם כוונתו להביא את בני ביתו להנהגה נכונה, הרי הוא משיג את ההיפך הגמור. ולעומת זאת, בכמה מקומות מבואר בדברי חז"ל, שלעיתים אין מנוס מהענשת הילד, כשהוא מפריז בהתנהגות שלילית.

במדרש מובא משל נפלא, המאיר את עינינו בהדרכה נכונה מהו מקומה של הענישה:

משל למלך שנשא אשה, מלכה חדשה, ולאחר חגיגת הנישואין עמד להכניסה בפעם הראשונה לארמון המלוכה. המלך, אשר עדיין לא בטח ברעייתו החדשה, בחר להכניסה אל הארמון דרך אולם שעל כתליו תלויים שוטים ושאר כלים המשמשים לענישה. נבהלה המלכה החדשה ופחדה, בחושבה שהמלך נוהג להכות את אשתו על כל משגה שתעשה. מיד הרגיעה המלך ואמר לה: "הללו - לעבדים ולשפחות שימרדו בי. אבל את - לאכול ולשתות ולשמוח". (ראה יקרא רבה טו ג)

משל זה ממחיש בצורה נפלאה כיצד יש להתייחס לענישה.

הקשר האמיתי והקבוע של המלך עם רעייתו החדשה, הוא קשר של ידידות, שמחה וקירבה, "לאכול ולשתות ולשמוח". אך יחד עם זאת, ידע המלך שהמלכה עתידה לעמוד בפני פיתויים לא קלים, וניסיונות של קושרי קשר המנסים מידי פעם להדיח את המלך. וכדי לספק לה יותר כוחות נפשיים לעמוד מול ניסיונות אלו, דאג המלך לכך שהיא תהיה מודעת לאמצעי הענישה שבארמון על ידי המעבר דרך אולם הענישה. ואדרבה, מסר זה יתרום לנאמנותה ולרציפות היחס הטוב והבריא שלה עם המלך.

כן הדבר ביחסינו עם הילד - הענישה אינה וגם אסור שתהיה שיטה קבועה בחינוך. **הילד צריך לדעת, שהיחס הקבוע והאמיתי שלו עם הוריו הוא יחס של קירבה, ידידות ואהבת אמת.** אך עם זאת עלינו לדאוג לכך שיהיה מודע לאפשרות ענישה, אשר יתכן שישתמשו בה כאמצעי אחרון במצב של חוסר ברירה. רק כך אין הילד ניזוק מתוצאותיה ההרסניות של שיטת הענישה הקבועה, ויחד עם זאת קל לו יותר להתגבר על יצרים טבעיים המתעוררים בקרבו ומושכים אותו להתנהגות שלילית.

והנה במשל, כאשר נבהלה המלכה למראה השוטים, מיד הבהיר המלך את הדברים והרגיעה לחלוטין במילים חמות. הוא גם דאג להעביר את מסר האזהרה כמופנה לאחרים לגמרי - "הללו לעבדים ולשפחות", כלומר עליך אני סומך לחלוטין. וגם את זאת יש ללמוד! יש לפתח תדמית עצמית חיובית של הילד בעיני עצמו, ומשום כך לעולם לא נאמר לילד שלקח דבר שאינו שלו: "אתה גנב!", או לילד שלא דיבר אמת "אתה שקרן!", מילים אלו גורמות לילד תדמית עצמית שלילית, ובשלב מסוים הוא עלול להזהות איתן לעולם, "זה אני, וזהו". הערה וביקורת מסוג זה צריכות להיאמר כאשר הן משולבות בתדמית חיובית: "ילד טוב כמוך הזהיר תמיד בכך וכך" (וכאן ייאמרו דברים חיוביים על הילד, ורק דברים נכונים שהוא באמת טוב בהם), לא מתאים לו שיקח דבר שאינו שלו או שיאמר דבר שאינו דבר אמת וכו'.

🔗 כיצד מענישים?

מה קורה כאשר אין מנוס וחייבים להעניש? האם נפרצים אז כל הגדרים והכל מותר? תורת ה' מלמדת אותנו, שגם כאשר קיים הכרח להעניש, עדיין אין להעניש אלא על פי התנאים הבאים:

תנאי ראשון – הענשה מתוך אהבה! "וַיִּדְעַתָּ עִם לִבְבְּךָ, כִּי פֶאֶשֶׁר יִיָּסֵר אִישׁ אֶת בְּנוֹ, ה' אֱלֹהֶיךָ מִיִּסְרְךָ" (דברים ח ה). הכתוב נקט כדוגמא להענשה שיש עמה אהבה – את הענשת האב לבנו. זהו התנאי הראשון והבסיסי להענשה. אב אשר כעסו הוא המנחה אותו בעת הכאת בנו, ולא התבונה הבאה מאהבה ודאגה לחינוך הבן, אסור לו להכות באותה שעה! וכדברי הגר"א (אבן שלמה פ"ז אות ד): "כשמכה את בנו, לא יכהו מכת אויב דרך כעס, רק כוונת ההכאה תהיה להצילו מן העתיד, ולא יעוול עוד את דרכיו. וכשרואה שרבה חמתו עליו, לא יכה אותו כלל בעת ההיא".

הכאה הבאה שלא מתוך אהבה, עלולה להיות **מכת אויב**, ואף על פי שהוא אביו. שהרי הכאה כזו באה בעוצמה לא מבוקרת ושלא ביחס הנכון לגודל חטא הילד, דבר שהוא עוול לכשעצמו. ומה גם שאופן כזה הרבה מידות רעות יכולות להתערב, כגון נקמה – לצער את המצער, וכבוד – להראותו שחזק ממנו, וגאווה ואכזריות. והגרוע מכל הוא שהילד מרגיש וקולט בחישינים הרגישים של דעתו, כי אין הכאה זו מתוך אהבה, אלא להיפך, ומסיק מתוך כך שהוריו שונאים אותו. ככל שהדבר חוזר על עצמו, כן מתחזקת הרגשתו, וממילא כל דבר טוב שמלמדים אותו, מתקבל אצלו ככפייה וכרעה, עד שמצפה הוא בפנימיותו ליום שלא יזדקק עוד להוריו, או אז יוכל להתרחק מהם, ולבעוט בכל הערכים שלמדוהו, חלילה.

תנאי שני – אין מענישים אלא אם כן ברור להורה שהילד ידע בשעת מעשה שהוא נוהג שלא כראוי והזיד בזה. אבל אם אינו יודע שמעשה זה אסור, אין להענישו בשום פנים ואופן. ובאמת מצוי הדבר, שהורים חושבים כי בנם צריך להבין מאליו כי אסור לעשות כך וכך, בעוד שהבן באמת ובתמים לא ידע זאת. מה שאצל ההורים הוא מושכל ראשון, אצל הילד יתכן שזהו מושג חדש. [ולדוגמא: ילד מסיים לאכול ומלקק בהנאה את הצלחת... הוריו עלולים לגעור ולנזוף בו על חוסר דרך ארץ, בעוד שהוא עשה זאת לתומו ולהנאתו. ללא הסבר נאות מצד ההורים, שום דבר אינו מובן מאליו. וכיוצא בזה דוגמאות רבות].

בעיני הילד נראה שהוא קיבל עונש ללא סיבה, סתם כך. כנראה שהוריו לא מספיק אוהבים אותו... וכמובן שהדבר מקומם אותו ביותר, וגורם לנזק במקום לתועלת.

תנאי שלישי – גיל הילד. יש להתאים את העונש לגילו של הילד, ולא לתת לו עונש הפוגע בכבודו, והגורם לו להתריס נגד אביו. [ואב המכה את בנו גדול, העלול להתריס נגדו, עובר על איסור מהתורה "ולפני עיוור לא תתן מכשול", כמבואר בשער ההלכה בהרחבה].

תנאי רביעי – העונש צריך להיות מתון ושקול, ולא עונש מדאי קשה. כמובן שלפעמים צריך עונש מעט כבד משקל, כדי להפיק את תועלת ההתרעה, אך יש לשקול ולבחון זאת היטב, ולא לתת עונש חמור וקשה מדאי, שהלוא מטרת העונש איננה לנקום חס ושלום, אלא לשם תועלת ותיקון לעתיד. [ועיין עוד הדרכה בענין הענישה בשער ההלכה, בענין הנהגת ההורים עם בניהם].

🔗 המקל והגזר

כהמשך לעניין הענישה, מוסיף הרב וולבה זצ"ל יסוד נפלא: מצאנו בנביא שאמר (זכריה

יא ז: "וְאָקַח לִי שְׁנֵי מְקֻלוֹת, **לְאַחַד קָרָאתִי נָעֻם**, וְלְאַחַד קָרָאתִי חֲבָלִים..." הרי שיש גם "מקל נועם", וגם לזה מכיון שלמה המלך באומרו (משלי יב כד) "חוֹשֵׁךְ שֶׁבֶטוֹ - שׁוֹנֵא בָנוּ", שגם במקל נועם יכול האדם לייסר את בנו, ועוד ביותר הצלחה מאשר במקל חובלים!

ומהו מקל נועם בחינוך? נקוט כלל זה בידך: עידוד משפיע יותר מעונש, ציון לשבח או פרס פועל יותר מאיומים ועונשים. ע"כ.

נוסיף ונאמר מעתה: "חוסך עידוד ופרגונים - שונא בנו". עידוד, פרגון ושבחים, המלווים מידי פעם אף בפרסים ותמריצים שונים, יש בהם כח דחיפה חזק עבור הילד, ופעמים רבות שיכולים הם אף להחליף את הצורך בעונש!

מסופר בתלמוד (תענית כד ע"א), על מלמד ילדים שדווקא תפילתו היא שנענתה בעת עצירת גשמים. ותלו חז"ל את סיבת הדבר בהנהגתו המיוחדת עם הילדים, וכפי שהעיד הוא על עצמו: "יש לי בריכה קטנה של דגים, וכל ילד המאבד את חשקו ואינו רוצה ללמוד, אני מפתה ומשחד אותו בהם, ומסדרם לפניו, ומפייס אותו במילים של חיבה והסבר על תועלת הלימוד, עד שבא מרצונו ולומד".

כמובן שגם בזה, יש לשים לב להתאים את דרך העידוד ואת סוגי הפרסים לגיל ולרמה של הילד, באופן שאכן ימשכו את ליבו. וכלשונו הזהב של הרמב"ם ז"ל: נער קטן - הביאוהו אל המלמד ללמוד תורה, וזהו הטוב הגדול בעבורו, אלא שהוא למיעוט שניו [גילו הצעיר] וחולשת שכלו, אינו מבין מעלת אותו הטוב. לפיכך בהכרח יצטרך המלמד, שהוא יותר שלם ממנו, שיזרז אותו על הלימוד בדברים שהם אהובים אצלו, ויאמר לו: **קרא ואתן לך אגוזים או תאנים, למד ואתן לך מעט דבש**. וכשיגדל ויחזק שכלו, ויקל בעיניו דבר זה, יזרז אותו ויעורר תאוותו בדבר אחר החמוד לו, ויאמר לו מלמדו: **קרא ואתן לך מנעלים יפים או בגדים חמודים**. ובזה ישתדל לקרוא. וכאשר יהיה יותר שלם בשכלו, ויתבזה בעיניו זה הדבר גם כן, ישים נפשו למה שהוא גדול מזה, ויאמר לו: **למוד פרשה זו או פרק זה, ואתן לך דינר אחד או שני דינרים**. וכשיהיה דעתו גדול, ונקלה בעיניו זה השיעור, וידע שזה דבר נקל, יתאוהו למשהו שהוא נכבד מזה, ויאמר לו רבו: **למוד כדי שתהיה ראש ודיין, ויכבדוך בני אדם ויקומו מפניך, כגון פלוני ופלוני**".

הרי לנו שאין ללמד ולהטיל מטלות מתוך הנחת הוראות וכפייה, אלא אדרבה עלינו להתמיד במציאת דרכים, כיצד לחבב ולהאהיב על הילד את התורה והמצוות, ולעודדו לבצע את הנדרש מתוך שמחה ושלמות פנימית. וכך יגדל בעזרת ה' לילד בריא בנפשו, מפותח בשכלו, ושלם בלימודיו.

גיל החינוך

אמרו חז"ל (סוכה מב ע"א): קטן היודע לנענע - חייב בלולב. יודע לשמור תפיליו - אביו לוקח לו תפילין. יודע לדבר - אביו מלמדו 'תורה צוה לנו...' ו'שמע ישראל...!'

מדברי חז"ל יש ללמוד, כי יש להקדיש מחשבה ותשומת לב לבדיקת **בשלות הילד** בכל שלב משלבי התפתחותו, ולהתאים את הנושא החינוכי ליכולתו ובשלותו באותו גיל. ילד שמנסים לחנכו לנושא שעדיין אינו בשל לו, לא רק שההשקעה יורדת לטמיון, אלא שהיא גם מזיקה ומשיגה את ההיפך הגמור ממטרתה, שכן בעקבות כשלונו הנוכחי מאבד הילד את האמון ביכולתו להתמודד עם העניין. ובעקבות הלחץ שחש באותה תקופה כשקשה היה לו להתמודד, הוא גם מפתח סלידה ודחיה עמוקה מאותו נושא. מצד שני, ברור גם שאין לְאָחֵר בשום אופן את הגיל הנכון והמתאים.

הנה למשל, פעוט בן שנתיים ומעלה בדרך כלל כבר מגלה רצון להתלבש לבד. כמובן שהדבר עדיין אינו בר ביצוע, אך יש כאן נקודת התחלה טובה להתחיל בהקניית הרגל חשוב זה. לכן אפשר וכדאי בהחלט לתת לו להתחיל להתנסות בלבישת פריטי לבוש מסוימים לבדו, ועם הזמן לפי בשלותו להוסיף עוד ועוד, עד להתלבשותו בכוחות עצמו. ועתה נשים לב: לו נחליט "לקפוץ על העגלה" מהר מדאי, ולהטיל על הפעוט להתלבש לבדו כשהדבר עדיין קשה עליו, הרי שהדבר יהיה לו למעמסה כבדה, והוא יפתח דחייה וסלידה מן הנושא [גם אם הדבר ייעשה על ידי פרסים ומבצעים וכדומה!], יתכן מאוד גם שהוא לא יצליח במשימה, ולהבא כבר ייאבד כל עניין ורצון לנסות. ומנגד – לו נתעלם משאיפתו של הילד לעצמאות בנושא זה, ונמשיך להלבישו בעצמנו, הרי שעם הזמן יפוג הרצון שלו לעצמאות, ויהיה קשה מאוד להתחיל להרגיל אותו להתלבש לבדו כשהוא כבר גדול. ומה שחבל יותר, שבינתיים הוא גם פיתח תלות יתר באמו, ויתכן מאוד שהדבר אף הוריד את דימויו העצמי ובטחונו. אבל כשהקניית ההרגל הנכון נעשית בזמן הנכון, הרי הדברים נקלטים ונספגים בצורה טבעית ונעימה, הילד מרגיש ויודע שהוא גדול ומסוגל, מתחזק בו דימוי עצמי חיובי, ותחושת עצמאות בריאה.

כן הדבר בכל הקניה של הרגל טוב, ובחינוך לתורה ולמצוות. וכך כותב הרב וולבה זצ"ל: "עניינו של החינוך הוא **הכניסה הנכונה בנקודת ההתחלה**. כאשר הילד מגיב למצב מסוים, צריכים לזרוע בו מה שהוא מוכן לקלוט באותו זמן. כשהתקופה הזו עוברת ללא הזריעה המתאימה – נעשה מאוחר מדאי.

מכאן עולה דרישה ברורה כלפי ההורים: עליהם לשים לב לתקופות שהילד עובר, ולהתאים את הדרישות ליכולתו של הילד בכל תקופה. אם מפריזים בדרישות כשהילד לא יכול לעמוד בהן, כשהילד עדיין אינו מספיק מבוגר כדי להבין מה רוצים ממנו, יוצא מזה קלקול גדול בחינוך. זריעה כזו לא יכולה להיקלט. הילד אינו יכול להתפתח על ידי דבר שהוא אינו מבין. הילד צריך להתקדם בשלבים, ולעבור בהדרגה את התקופות השונות של הילדות.

נביא מספר דוגמאות מצויות לחוסר התאמה בין יכולת הילד, לבין הדרישות שדורשים ממנו: אחד הדברים הנפוצים – אמהות מתפארות שהן הצליחו לחנך את התינוקות לגמילה מהרטבה בגיל מוקדם. ככל ש"הצליחו" בגיל מוקדם יותר – כך תגדל הגאווה שלהן. מקובל היום, ואני מקבל את הדעה הזאת, שאם מכריחים ילד מוקדם מדאי להיות נקי – זה מזיק להתפתחות שלו. יבוא זמן שהילד בעצמו ירצה להיות נקי, ואז הנושא מתפתח בצורה הרבה יותר הרמונית.

דוגמא נוספת: פעמים רבות לא מתייחסים ולא מחשיבים מספיק את עניין המשחק של הילד. משחק זה דבר רציני מאוד אצל הילד. רבי ישראל סלנטר זצ"ל אומר: כאשר ילד משחק בקרש בתוך אמבטיה ואומר שזו אונייה, אם לוקחים ממנו את הקרש הזה, הרי זה ממש כמו שהיו מטביעים ספינה אצל אדם מבוגר. אדם שמפריע לילד במשחק שלו – גוזל משהו מן הילד.

ישנם דברים שהם כעין דברים מוסכמים, ידועים ומקובלים. דרך משל: בסעודת שבת דורשים מהילדים לשבת ליד השולחן במשך כל הסעודה, אף שהסעודה נמשכת שעה – שעה וחצי, ויותר. לילד צעיר זה קשה! ילד אינו יכול לשבת בשקט כל כך הרבה זמן, הוא מוכרח להסתובב. אם מכריחים אותו לשבת במשך כל הסעודה, הרי שכופים עליו לעשות דבר שהוא הרבה למעלה מכוחותיו. הכוונה היא בעצם טובה, רוצים לבנות, אבל הילד איננו יכול להיבנות עם דרישות מעל ליכולתו. (זריעה ובניין בחינוך עמ' טו-טז)

סקרנותו של ילד

אחת התכונות הבולטות אצל הילד, ולמעשה כבר מהיותו תינוק בעריסה - היא הסקרנות. היא אשר מניעה את העולל הרך להרים ולסבב את ראשו, להושיט את ידו לחפצים, להתבונן ולהכיר את העולם הסובב אותו. כאשר הוא גדל, מרבה הילד לשאול את הוריו שאלות שונות: למה ומדוע, איך וכיצד, מתי והיכן... ובהקשר נביא קטע מהספר הנפלא "אוהל יעקב ולאח" (עמוד 35):

"יש לענות לשאלות הילד, לקרב הדברים אל דעתו, ולא לדחות אותו באמירה "לכשתגדל - תבין". הסקרנות של הילד - היא ניצני בקשת החכמה של המבוגר. ילד הגדל בעולם תמוה ובלתי מובן, אור שכלו כְּפָה, והחכמה נעשית מיותרת בעולמו. לא נתפלא אם אחר כך הוא לא יתעניין בלימוד.

פיתוח כוחות השכל מתחיל מהילדות ממש. יש לתת הסבר פשוט לילד על הנעשה עמו, ליידע אותו במאורעות שהוא שותף להם, ולא להוביל אותו בעולם סתום ונעלם, ומקרים בלתי מובנים.

כמו כן, ילד מרגיש השתתפות רגשית עמוקה במאורעות השמחה או חלילה הצער - שבמשפחה, והוא מבקש להבין את תוכנם. אם לא ניתנת לילד הרגשת שותפות על ידי הסבר ושיחה, הוא נפגע קשות, ונוצר ריחוק מסוכן בינו לבין מחנכיו.

מצד שני, יש לשים לב כמובן לגבולות הנכונים. ישנם מושגים שאינם מתאימים לכל גיל, וילד בודאי לא צריך לדעת הכל. אלא שיש לתת לו הסבר המנח את דעתו. כמו כן, אין לשתף את הילד בבעיות שאינן לפי מידתו, ועלויות להטיל על שכמו כביכול עול כבד, כגון ילד קטן השומע מהוריו שיש קשיים בפרנסה, עלול להיות מוטרד מאוד, ולדאוג מה יהיה עם ארוחת הבוקר מחר, והאם יוכלו הוריו לקנות לו מעיל לחורף... לכן השיחה עם הילד צריכה להיות מותאמת למידתו, בחכמה ובתבונה.

הגנה בסיסית

שמעו סיפור: אדון תחכמוני הוא אב מסור, ובהגיע ימות החורף הקרים, התאמץ ככל יכולתו להגן על ילדיו מפני הקור, ולחמם את הבית, כדי להעניק לילדיו בית חמים ונעים. בראש ובראשונה הוא רכש והתקין בדמים מרובים מזגן מפוצל שיפיץ חום נעים בכל חדרי הבית. לאחר מכן, אף קנה שטיחים רכים וחמימים לכסות בהם את הרצפה הקרירה. זאת כמובן מלבד ביגוד חמים וטוב לילדיו, ושמיכות פוך משובחות ומחממות עבור שנת הלילה. אך למרבה הפלא, לא תאמינו: הילדים ישבו בבית רועדים ומכווצים מקור! היודעים אתם מדוע? ובכן, בביתו של אדון תחכמוני ישנם חלונות רחבים, ולא עלה על דעתו כלל שיש להתקין בהם שמשות... וכך הכה הקור בביתם מבלי להתחשב כלל במאמציו המרובים של אדון תחכמוני לחמם את ביתו...

מיהו אדון תחכמוני? זהו אדם בעל לב יהודי חם, שרוצה בכל מאודו להעניק לילדיו חינוך יהודי טוב, שיהיו מחוברים למסורת, שיהיו אוהבים את התורה. מה הוא לא עושה לשם כך? לוקח אותם לבית הכנסת, מקדש על היין בשבת, חוגג את ליל הסדר, מעניק להם חוויות יהודיות, מקנה להם ידיעות, לוקח אותם לקבל ברכה מרב, ועוד ועוד. אך אין הוא מתחשב ברוחות הכפור הנוראות החודרות אליהם מן הרחוב, מן התקשורת הקלוקלת, מן החברה המתירנית.

כדי להינצל מן הרוחות הללו, בראש ובראשונה צריך האדם ליצור הגנה ומסגרת מתאימה. ילד שהולך ללמוד בבית ספר לא תורני, או שנחשף לתקשורת קלוקלת - היאך יגדל להיות "יהודי טוב"? מדוע "יגביל" את עצמו בתרי"ג מצוות עשה ולא תעשה? מאין תקלוט נשמתו את מתיקות התורה וערבותה?!

הנה כבר פסק הרמב"ם (הלכות דעות פרק ו' הלכה א'): **"דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר רעיו וחבריו**, נוהג כמנהג אנשי מדינתו. לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד, כדי שילמד ממעשיהם, ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחשך כדי שלא ילמד ממעשיהם. הוא ששלמה אומר (משלי יג ב): **"הוֹלֵךְ אֶת חֲכָמִים - יִחְכֹּם, וְרֹעָה כְּסִילִים - יִרְעֶה"**, וכן נאמר (תהלים א א'): **"אֲשָׁרֵי הָאֵשׁ אֲשֶׁר לֹא הִלָּךְ בַּעֲצַת רָשָׁעִים, וּבְדֶרֶךְ חָטָאִים לֹא עָמָד, וּבְמוֹשָׁב יָצִים לֹא יָשָׁב..."**.

לצערנו, עינינו הרואות את פשיטת הרגל הנוראה במוסדות החינוך הכללי. כל מי שעניינים לו לראות, ואינו עוצם אותן, יודע ורואה את המצב הנורא השורר שם מבחינה ערכית ומוסרית [ואין כאן המקום להרחיב על מיני התופעות המחרידות הנפוצות שם, ומפני קדושת הדף, נותיר זאת לסטטיסטיקות ולעיתונות, היודעים לספר טוב יותר על הנתונים המזעזעים הפוקדים שם] לכן, הורים הדורשים את טובת ילדיהם באמת, אין הם מתחשבים בתגובת השכנים והדודים - "מה יגידו?...!", ואין הם רואים לנגד עיניהם רק את הנוחות האישית שלהם - "קרוב לבית", אלא מתאמצים הם לתור ולחפש אחר מוסדות **חינוך** הראויים לשמם זה, ורק בידיהם יפקידו את ילדיהם היקרים.

וכמו כן, הורים צריכים להיות מודעים להרס הנורא, לנפש ולנשמה, הטמון במכשירי התקשורת למיניהם, ולהגן על ילדיהם אף מפניהם. היום כבר יודעים המחקרים והסטטיסטיקות למיניהם, להצביע בוודאות על הנזקים החמורים הנגרמים כתוצאה מן הצפייה במכשירים אלו, ומהם: אלימות, הרס המשפחה, ירידה ברמת החשיבה וההשכלה, קשיים חברתיים, ועוד. [וראה נתונים ועובדות נוספות בחוברת "מי החנוכה בהלכה ובאגדה"] זאת מלבד איסורי התורה החמורים, והנזק הרוחני העצום של ירידה ביראת שמים, חוסר ריסון היצרים ועוד. ולכן השומר נפשו ונפש ילדיו - ירחק וירחק מהם.

אל תאמר מחר, פן יהיה מאוחר!

סיפר רבי בן ציון שלום הי"ו: פעם אחת הייתי יורד במדרגות בית הכנסת בסיום שיעורו של מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף שליט"א, והיתה השעה מאוחרת מאוד בלילה. באמצע המדרגות ניגש אל הרב יהודי מגודל שיער, נישק את ידיו, ואמר לרב: אני מבקש מכבודו שיכתוב לי כמה מילים לאשתי, שאסור להחזיק מכשיר טלוויזיה בבית, כי יש בינינו ויכוח חריף בנושא. אמר לו הרב: אני אבוא לביתכם, ואשפיע עליה שאסור להחזיק טלוויזיה בבית, כי זה כלי טמא מקלקל ומשחית את נפש הילדים ואת כל בני הבית. אמר האיש: לא נעים לי שכבוד הרב יטרח ויבוא אלי, אולי יכתוב לי פתק אחד ודי בזה. אמר הרב: בלי פתק, אני אבוא לדבר עמה, ובעזרת ה' אשפיע עליה! שמח האיש ואמר: אם כן אכין את אשתי למחר לביקורו של כבוד הרב. יקבע לי הרב שעה, אימתי נוח לו? אמר הרב: אסור להמתין עד מחר. עכשיו ומיד. היכן אתה גר? השיב האיש: בשכונת רמות. "בא ניסע עכשיו יחד בזריזות", פסק הרב. נסענו לרמות עם כבוד הרב בשעה מאוחרת בלילה. הבעל התקשר לאשתו בבית ואמר לה, יש לנו הפתעה, כבוד הרב הראשון לציון מגיע עוד מעט לביתנו, כבוד גדול הוא לנו, הרב מביא ברכה אל ביתנו! האשה שמחה והכינה את הבית,

הניחה כיבוד על השולחן. כשהגענו לביתם, ישב הרב ליד השולחן יחד עם הבעל והאשה והנהג ואני. כבוד הרב התחיל לדבר על ליבה דברי מוסר, עד כמה המכשיר המתועב הזה אוכל כל חלקה טובה מעם ישראל, רחמנא ליצלן. לכן תחוסי על בניך ובנותיך! - הרב דיבר בדמעות. האשה התרגשה והחלה גם היא להזיל דמעות מעיניה, ובהתרגשות אמרה: אם כבוד הרב טרח ובא אל ביתנו, ובשעה כזו מאוחרת, סימן שהדבר חמור ביותר, בעזרת ה' מחר אני מוציאה את המכשיר הטמא הזה מהבית. אמר הרב: לא מחר אלא עכשיו, שהרי אמרו רבותינו ^(מכילתא בא פרשה ט) "מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה". אני רוצה לראות במו עיני שאתם מוציאים את המכשיר הטמא ושוברים אותו.

ממשיך ומספר רבי בן ציון: אני והבעל יחד הורדנו את המכשיר הטמא מקומה שלישית. בדרך במדרגות קיבל המכשיר מכה בקיר, אמר אחד לשני, זהירות איך אתה יורד? והרב היה יורד איתנו, שומע וצוחק, אמר: והלוא הולכים לשבור אותו, ומה בכך אם יקבל עוד מכה, והרי כתוב 'הכה תכה'... צריך לברך "ברוך שעקר עבודה זרה מהבית הזה". הורידוהו למטה לפח האשפה, ושברו אותו לרסיסים, והיתה שמחה גדולה, כמעט שרקדו. והבעל והאשה היו שמחים ככל כפליים, שכבוד הרב הופיע בביתם, והביא להם ברכה והצלחה. בסיום אמרו הבעל והאשה לרב: אנחנו מודים לכבוד הגדול שעשה לנו הרב, ונפרדו בשמחה ובטוב לבב, והרב שוב בירך אותם ברכות לבביות וחמות. ואז פנה הרב לשומעיו ואמר להם: רואים אתם איך אפשר להציל נפש יהודי, ככה במסירות ובזריזות. ^(עונג שבת פרשת נח ה'תש"ע)

תפילה:

כך יעשה כל אדם מירב השתדלותו להדריך את בניו ובנותיו בדרך התורה ואהבת ה', שזהו אחד התפקידים החשובים ביותר של היהודי, להעביר את שרשרת התורה והאמונה מדור לדור, כמו שנאמר באברהם אבינו ^(בראשית יח יט): "כִּי יִדְעֹתִי לְמַעַן אֲשֶׁר יֵצֵא אֶת בְּנָיו וְאֶת בִּיתוֹ אַחֲרָיו, וְשָׁמְרוּ דֶרֶךְ ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט".

וירבה להעתיר בתפילה לפני יושב מרומים, שיאיר את עיניו ויכוון את דרכו, כיצד להדריך את בניו ובנותיו כראוי, כיצד לנהוג עימם במצבים שונים, כיצד להחזיר בלבם אהבת תורה ויראת שמים אמיתית, שצריך לזה הרבה מאוד סייעתא דשמיא ושימת לב כראוי. וכן יעתיר בעדם שיתן להם ה' חוסן וכח לעמוד בפני פיתויים ומכשלות, המצויים היום כה רבות, לצערנו הרב. ותדבק נפשם בדרך התורה, בה ידבקו וממנה לא יסורו כל ימי חייהם, לטוב להם כל הימים.

וכך אומר השל"ה הקדוש: "תמיד תהיה תפילה שגורה בפי אב ואם להתפלל על זרעם, שיהיו לומדי תורה, וצדיקים ובעלי מידות טובות. ויכוון על זה מאוד בברכות התורה כשאומר: "ונהיה אנחנו וצאצאינו" וכו'. וכן בברכת אהבת עולם - "אבינו אב הרחמן המרחם רחם נא עלינו ותן בליבנו..." יחשוב תמיד על זרעו וזרע זרעו עד עולם. וכן כשאומר "ולא ניגע לריק ולא נלד לבהלה". בכל המקומות האלו, יעשה תפילת קבע בכל לבבו ובכל נפשו". ^(שער האותיות דרך ארץ)

✧ שער ההלכה ✧

מצות כבוד אב ואם

כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ כַּאֲשֶׁר צֻוְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ, לְמַעַן יָרִיכְךָ יְיָוִה, וְלִמְעַן יִיטֵב לָךְ, עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ" (דברים ה טז). "אִישׁ אָבִיו וְאִמּוֹ תִירָאוּ, וְאֶת שִׁבְתֵּי תִשְׁמְרוּ, אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם" (ויקרא יט ג). "וּבְמִכָּה אָבִיו וְאִמּוֹ בֹּזֶת יוֹבֶט" (שמות כא טו). "וּבְמִקְלָל אָבִיו וְאִמּוֹ בֹּזֶת יוֹבֶט" (שם יז). אָרוּר מִקְלָל [מְזַלֵּל] אָבִיו וְאִמּוֹ" (דברים כז טז).

מן התורה

מפסוקים אלו למדנו על חמשה ציווים שמצווה כל יהודי כלפי אביו ואמו: **א. לכבדם. ב. לירא מהם. ג. שלא להכותם. ד. שלא לקללם. ה. שלא לזלזל בהם,** [ואפילו ברמיזה בקריצת עין, ואפילו בלב בלבד]. ולהלן יתבארו הלכותיהן אחת לאחת בעזרת השם.

מצוה גדולה

כתב הרמב"ם (הלכות ממרים פ"ו ה"א): "יזהר האדם מאוד בכבוד אביו ובכבוד אמו ובמוראם, שמצות עשה גדולה היא, עד כדי כך שהשוה אותם הקב"ה לכבודו ומוראו, שכשם שציונו לכבדו ולירא ממנו יתברך, כך ציונו לכבדם ולירא מהם".

גיל קיום המצוה

כל אדם חייב בכבוד הוריו, בין קטן בין גדול, בין בחור בין בעל אשה ובנים, ואפילו זקן מופלג מאוד בשנים, הריהו חייב בכבוד אביו ואמו, ולא כאותם החושבים שמצוה זו היא רק לילדים הקטנים ולרווקים. (צז, תקטו)

לשם ה'

הן אמת שמצות כיבוד אב ואם היא מצוה שכלית, שהשכל מכריח ומחייב לקיימה, שהרי הוריו הביאוהו לעולם, גידלוהו וטרחו עבורו, וכל מחסורו היה עליהם, ואם לא יכבדם, הריהו כפוי טובה, שאין לך מדה גרועה ממנה. אולם, ישתדל לכבדם מפני ציווי השם יתברך שציונו על כך, שנאמר: "כַּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ, כַּאֲשֶׁר צֻוְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ". (מדרש תלפיות. פב)

"ולא יהיה נבל ומתנכר וכפוי טובה, שזו מידה רעה ומאוסה בתכלית"

כתב בספר החינוך (מצוה לג): "משרשי מצוה זו, שראוי לו לאדם שיכיר ויגמול חסד למי שעשה עמו טובה, ולא יהיה נבל ומתנכר וכפוי טובה, שזו מידה רעה ומאוסה בתכלית לפני אלהים ואנשים. ושייתן אל לבו כי האב והאם הם סיבת היותו בעולם, ועל כן באמת ראוי לו לעשות להם כל כבוד וכל תועלת שיוכל, כי הם הביאוהו לעולם, גם יגעו בו כמה יגיעות בקטנותו. וכשיקבע זאת המדה בנפשו יעלה ממנה

להכיר טובת האל ברוך הוא, שהוא סיבתו וסיבת כל אבותיו עד אדם הראשון, ושהציאו לאויר העולם וסיפק צרכו כל ימיו, והעמידו על מתכונתו ושלימות אבריו, ונתן בו נפש יודעת ומשכלת, שאלולי הנפש שחננו האל יהיה כסוס כפרד אין הבין, ויערוך במחשבתו כמה וכמה ראוי לו להזהר בעבודתו ברוך הוא. ע"כ.

חובת לימוד ההלכות

כשם שחובה על כל אחד ואחד מישראל ללמוד את ההלכות המצויות, כהלכות ברכות, שבת, שמירת הלשון ועוד, כך חובה ללמוד ולשנן את הלכות כיבוד אב ואם ומוראם, שמצוה זו היא תמידית בכל זמן, וחמורה היא עד מאוד, ואם לא ילמד את הלכותיה, יוכל להיכשל בדברים רבים מחוסר ידיעה. (פא)

אמרו חז"ל (אבות פרק ב משנה ה): "אין בור ירא חטא", דהיינו אדם שלא למד הלכות, הרי הוא בבחינת בור בהלכה, וממילא אי אפשר שיהיה ירא חטא, שהרי אינו יודע מהו החטא, ואינו יודע ממה להיזהר. ועל אחת כמה וכמה במצות כיבוד אב ואם, שכותב התלמוד ירושלמי (מסכת פאה פ"א ה"א) שמצוה זו היא "מצוה חמורה שבחמורות", דהיינו קשה שבקשות.

הבחורים היקרים המסולאים בפז, העוסקים בתורה בישיבות הקדושות, כאשר יוצאים הם לימי חופשת "בין הזמנים", עליהם להקפיד ללמוד ולשנן את הלכות כיבוד אב ואם, ולהיות בקיאים בהם בטרם שובם הביתה, לבל יכשלו חס ושלים בהנהגות כהלכה מחמת חוסר ידיעה. (חזון איש. פא)

מצות חינוך

ככל מצוות התורה, כן מצוה על ההורים לחנך את ילדיהם כבר בעודם קטנים למצות כיבוד אב ואם, ואין בזה חשש גאווה או רדיפת כבוד חס ושלים, כי אדרבה זו מצוות התורה, שהילדים ינהגו בכבוד והדר מרובים מאוד כלפי הוריהם. ולבד מזה, גם יתרגלו להתנהג כלפי כל אדם בכבוד ובדרך ארץ. (המאירי. תקטז)

שיון זכויות

בכל הדינים שיתבארו להלן בכיבוד ההורים ובמוראם, אין הבדל בין האב לאם, שאת שניהם חייבים לכבד, ומשניהם חייבים לירא בשווה. ולפיכך הקדימה התורה בכיבוד את האב לאם, [שנאמר: כָּבֵד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ] ובמורא את האם לאב, [שנאמר: אִישׁ אָמוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ], ללמוד ששניהם שווים בין לכבוד בין למורא. (רמב"ם הלכות ממרים פ"ו ה"ב)

הכל מתואם

רבי אומר: גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שכן מכבד את אמו יותר מאביו, מפני שמשדלתו בדברים, לפיכך הקדים הקדוש ברוך הוא כיבוד אב לכיבוד אם, [שנאמר: כָּבֵד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ]. וגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שהבן מתיירא מאביו יותר מאמו, מפני שמלמדו תורה, לפיכך הקדים הקדוש ברוך הוא מורא האם למורא האב, [שנאמר: אִישׁ אָמוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ]. (קידושין ל סע"ב)

בכל הדינים שיתבארו להלן, אין הבדל בין הבן לבת, ששניהם חייבים בכיבוד ההורים ובמוראם בשווה. [ודין אשה נשואה, יתבאר להלן.] (קיא, תקז)

מי קודם

אף על פי שכבוד האב והאם שווה, מכל מקום אם נצטווה הבן גם מאביו וגם מאמו, כגון שאמר לו אביו, הבא לי כוס קפה, ואמו אמרה לו, הבא לי עוגה, יקדים לעשות את ציווי אביו, ולאחר מכן יעשה את ציווי אמו, מאחר שגם אמו חייבת בכבוד אביו שהוא בעלה. (שלחן ערוך יורה דעה סימן רמ סעיף יד)

אם ההורים גרושים, ונצטווה הבן גם מאביו וגם מאמו, מאחר וכבוד שניהם שווה, ואין אמו חייבת עתה בכבוד אביו, רשאי להקדים לאיזה מהם שירצה. (סימן רמ סעיף יד)

עד כמה יכבד?

אין גבול למצות כיבוד אב ואם, ולכן ירבה ככל שביכולתו לכבד את הוריו. ויזכה לאריכות ימים ושנים טובים בעולם הזה ובעולם הבא, ויצליח בכל ענייניו, וילדיו יכבדו אותו וייראו ממנו גם לעת זקנותו, ועוד הטבות מאת ה' יתברך. (צב)

אהבת ההורים

מצוה על כל אדם לנטוע בלבו חזק מאוד את אהבת הוריו, ויאהבם אהבה עזה, כי מלבד שהצטווינו בתורה לאהוב כל יהודי כנפשנו ומאודנו, שנאמר: "ואהבת לרעך כמוך", מכל מקום באביו ואמו יש להזהר בזה ביתר שאת, מאחר והשוותה התורה את כבודם לכבוד הקב"ה. (זוהר, חיי אדם. קא. ועיין שלחן ערוך המדות, אהבת הבריות שער ההלכה סימן א)

האהבה העצומה בין בבא מאיר לאביו בבא סאלי זיע"א

גודל ההערצה והאהבה שהיו בין הגאון הגדול והקדוש רבי מאיר אביחצירא זיע"א לאביו הגאון הגדול והקדוש רבי ישראל אביחצירא זיע"א, אי אפשר לתארן כלל וכלל, אך נעתיק מעט מרישומי זכרונותיו של בנו האדמו"ר רבי דוד חי אביחצירא שליט"א, וזו לשונו:

"מי שלא ראה את המפגש ביניהם, לא יכול לתאר את המחזה המרטיט והמרעיד. אחד נופל על השני בחיבוק, בנשיקות בראש, בכתף וביד - בהתבטלות מוחלטת, בחינת תלמיד בפני רבו, שאינו שייך לעצמו... פניו כלפי מטה בדחילו ורחימו, ביראה, ברתת, בזיע, בחלחלה, בהתרגשות..."

וכה סיפר אחד מאהוביו החביבים של הבבא סאלי זיע"א: שעה שרבנו בבא מאיר היה מגיע לבית אביו בנתיבות, כשרק חצה את מפתן הבית, היה רבנו כורע אפים ארצה. מדלת הבית ועד לספה שאביו בבא סאלי היה יושב עליה, היה רבנו מסמיך לכל פסיעה, קדה עמוקה. ומשהגיע אליו, היה מנשק את אביו בעשרות נשיקות, על גב ידו ועל מצח ראשו, על כתפו ועל שולי גלימתו... רק לאחר מכן היה מתיישב, ועיניו מושפלות ארצה. ("אביר יעקב" 576)

בזריזות ושמחה

כשמבקשים ההורים מבנם בקשה מסוימת, הכבוד הוא שיעשה את מבוקשם מיד בלי עיכוב כלל. ויעשה את בקשתם בשמחה גדולה, בערנות ובזריזות רבה, ולא יהיו עליו לטורח ולמשא חס ושלוש, וזכות זו תעמוד לו בעולם הזה ובבא. (זוהר. חרדים. קא)

נפתלי אילה שלוחה

במדרש (במדבר רבה יד אות יא): אמר רבי יודן, מפני מה זכה דווקא נשיא שבט נפתלי להקריב קרבנותיו בחנוכת המזבח כנגד האבות והאמהות? לפי שנפתלי היה זהיר בכבוד אבותיו, וכיבד את יעקב אביו יותר מדאי, שהיה אביו שולחו לכל מקום שירצה, והיה זריז במשלחתו, ומצא קורת רוח ממנו, והיו אמריו נעימים עליו.

כתב רבנו האר"י ז"ל (שער המצוות דף א): "דע כי העושה מצוה, אין מספיק לו במה שיעשה אותה. שהרי מצינו בדברי חז"ל (מסכת קידושין לט ע"ב) שאמרו, כל העושה מצוה אחת מטיבים לו ומאריכים לו ימיו. וכיוצא בזה אמרו, כל המקיים מצוה פלונית, יש לו שכר כך וכך. והנה אנחנו ראינו כמה וכמה מצוות שעושים בני אדם ואינם מתקיימים דברי רבותינו חס ושלוש בענין גודל שכרם אפילו בעולם הזה. אך דע כי השורש שהכל נשען עליו הוא, **שבעשיית המצוה אל יחשוב שהיא עליו כמשא, וממחר להסיר מעליו**, אלא יחשוב כאילו בעשותו אותה המצוה, ירויח אלף אלפים דינרי זהב, ויהיה שמח בעשותו אותה המצוה, בשמחה שאין לה קץ, מלב ומנפש ובחשק גדול, כאילו ממש בפועל נותנים לו אלף אלפים דינרי זהב, אם יעשה אותה המצוה וכו'. וכפי גודל שמחתו באמת ובטוב לבב הפנימי, כן יזכה לקבל אור עליון. ואם יתמיד בזה, אין ספק שישירה עליו רוח הקודש, וענין זה נוהג בקיום כל המצוות כולם, ובעת שעוסק בתורה, שיהיה בחשק גדול נמרץ בהתלהבות עצום, כאילו עומד לפני המלך ומשרת לפניו בחשק גדול למצוא חן בעיניו, לקבל ממנו מעלה יתירה וגדולה. עכ"ל.

כבוד מכל הלב

יכבד את הוריו מתוך הוקרה והערכה רבה, כמו שמכבד לאדם חשוב ונכבד ומפורסם מאוד. ואפילו אם לא ניכרות בהם מעלות טובות כל כך, עם כל זה יסתכל על שאר מעלותיהם הטובות, שאין לך אדם שאין בו מעלה טובה, וילמד עליהם זכות, ובזה יקל לו לכבדם בכבוד והדר. (חרדים. מבקשי תורה רכ, רסב. קא)

עבודה מעשית

ודאי שאין זה קל כל כך להגיע לדרגות אלו בכיבוד ההורים, אולם עלינו להשתדל לעבוד על עצמנו היטב היטב, מאחר וזהו רצונו של בורא עולם נותן התורה, ובעזרתו יתברך נזכה להגיע גם לזה.

אל תפספס

"הנה טבע האדם כשמבקשים ממנו לעשות איזו פעולה שיש בה טרחה - לסלק מעליו את הטורח ולדחותו אצל אחרים, ומצוי שכאשר האמא מצווה לבנה לעשות

דבר מה בצרכי הבית, הבן מתרעם ומתלונן: "תמיד את מצווה אותי, אף פעם אין את מצווה לאחי לעשות שום דבר, הוא תמיד פטור, רק אני ורק אני, הכל עלי ועל צווארי". מה נורא וחמור האיסור בהתנהגות זו, אילו היה מבין מה שלפניו, היה זריז ונשכר לקיים מצות כיבוד האם בשמחה רבה, שזכה למצווה גדולה וחביבה כזו. כי מלבד מתן שכרה של אריכות ימים, הרי קיום מצוה זו כהלכתה משווה הוד והדר, כבוד ותפארת לעושיה, כאיש חמודות יקר רוח ונעים המידות". (הגאון רבי אברהם יעקב פאם זצ"ל, מבקשי תורה רכ)

הורים קפדנים

כתב הגאון רבי חיים פלאג'י: "הנה שמעתי כמה אנשים ריקים ופוחזים, שאינם מקיימים מצות כיבוד אב ואם, בטענה כוזבת, שזאת המצווה נאמרה רק כלפי אב ואם שהם נוחים ומראים חיבה לבניהם, ולא לגבי אב ואם שהם קפדנים, ומכניסים עצמם בכל דבר, ועושים מריבה עם בניהם, ומכבידים עליהם. וכל דבריהם הבל וריק, שאילו כן, לא היתה התורה צריכה להזהיר על כיבוד אב ואם, כי מאחר שהם הביאוהו לעולם וגידלוהו, האכילוהו, השקוהו והלבישוהו, עד כי גדל ונעשה חי הנושא את עצמו, כבר היה חייב לכבדם, כי אפילו אם היו אנשים זרים, היה חייב להחזיק להם טובה ולכבדם כל ימי חייו, משום הכרת הטוב אשר גמלו לו בימי נעוריו. וכבר אמרו חז"ל (משנת רבי אליעזר פרשה ז): "כל הכופר בטובתו של חברו, כאילו כופר בטובתו של מקום". ועל כרחך שהוצרכה התורה להשמיענו שאפילו אב ואם קשוחים וקפדנים, וקשים במידותיהם וזר מעשיהם, אף על פי כן צריך לכבדם ולירא מהם יראת כבוד, וכל שכן שלא להתריס נגדם ולצערם". עכ"ד. (ה"ע קנא)

אשרי אדם שלוקח את הדברים לתשומת לבו, ונזהר בכבוד ומורא הוריו, ואם חס ושלוש נכשל בעבר בכבודם או ציערם וכיוצא בזה, יבקש מחילה ויפייסם, ויקבל על עצמו להיזהר להבא שלא יכשל, וירבה בלימוד הלכות כיבוד אב ואם, ובמקום שבעלי תשובה עומדים, אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד, ויזכה לאריכות ימים ושנים טובים, בעולם הזה ובעולם הבא. וכבר כתב הרמב"ם (הלכות שבת פרק ב הלכה ג): "שאין משפטי התורה נקמה בעולם חס ושלוש, אלא רחמים וחסד ושלוש בעולם".

כתב בספר אור לציון (חכמה ומוסר רטז): "אין הקב"ה מנסה את האדם אלא כפי כוחותיו, ולכן אף שבדרך כלל הבחורים הם קצרי רוח וחסרי סבלנות, עד שמתחתנים וילדיהם מביאים אותם לידי סבלנות, אבל ידעו שאין ספק שאם לא היה ביכולתם לעמוד במצבים בהם הם נמצאים, לא היו מגיעים לידי כך". ע"כ.

גם אם הילדים לא הצליחו לעמוד בניסיון ודיברו או התנהגו עם הוריהם שלא כהוגן, לא יקפידו ההורים עליהם, וכל שכן שלא יקללום מכעסם, שעל ידי הקללה יכול להגיע נזק להם ולבניהם חס ושלוש. וראה להלן (עמוד 181) מדברי הרמב"ם בחומרת העוון והעונש של המקלל.

אמרו חז"ל (בבא קמא צג ע"א): "לעולם אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך". על כן, ירגיל את פיו לדבר אך ורק דברים טובים, ויהיו ברכות שגורות בפיו, וכמו שאמר שלמה המלך (משלי כב ט):

טוב עין הוא יברך, ודרשו חז"ל (סוטה לח ע"ב) אל תקרא יברך אלא יברך, שמי שהוא טוב עין, תמיד הוא מברך את האחרים ושמו בשמחתם. ומעשה באשה שבאה לפני רב גדול, וסיפרה כי בתה ילדה בן לפני כשנה, ומאז אין להם נחת מרוב חולאים שיש לו. והנה עתה בתה שוב בהריון, והרופאים אמרו לה שכפי הנראה גם הילד הזה יהיה כמו הראשון. והיא תולה שקרה כן לבתה, בגלל שפעם בהיות בתה רווקה, הכעיסה אותה מאוד, וקיללה אותה שיהיה לה צער כל החיים שלה. ועתה היא באה לבקש תיקון על דיבורה. ע"כ. ה' יצילנו.

אם התנהגות ההורים בלתי נסבלת, וחושש הבן שיחטא, מוטב לו שלא יגור עם הוריו, וילך למקום אחר, כדי שלא יכשל חלילה. וטוב שיתיעץ עם חכם. (ב ה)

הורים שלא גידלו את בנם

אפילו הורים שלא גידלו את בנם כלל, ומסרוהו למשפחה אחרת לאימוץ עוד בהיותו תינוק, בכל זאת כשיגדל הבן ויכיר את הוריו, חייב לכבדם ולירא מהם, ככל דיני כיבוד ומורא אב ואם שיבוארו להלן.

כמו כן, בן שנולד לאחר שאמו התגרשה מאביו, ומעולם לא היה לבן קשר עם אביו, אף על פי כן, כשיגדל ויכיר את אביו, חייב לכבדו ולירא ממנו ככל איש ישראל, אף שלא טרח האב בגידולו כלל. (תקכד)

כבוד הורים מאמצים

בן מאומץ, אינו חייב לכבד את הוריו המאמצים ולירא מהם, כדין כבוד ומורא שציוותה התורה בכל אב ואם. אולם אין ספק שצריך לנהוג בהם מנהגי כבוד, משום הכרת הטוב שגידלוהו וטרחו עליו רבות. (תקכז)

לא להכביד

אסור להורים להכביד עולם על בניהם ולדקדק עימהם בכבודם, כדי שלא יקשה עליהם ויכשלו שלא לשמוע להם חס ושלום. (סימן רמ סעיף יט)

כי טוב סחרה מסחר כסף

אין לך סחורה טובה יותר, רווחית יותר, ומשתלמת יותר, מהסחורה שעושים עם בורא עולם על ידי קיום התורה והמצוות. ואכן, היו גדולי עולם שציוו את בניהם בדברים מסוימים באופן קבוע, כדי שירבו זכויותיהם במצות כיבוד אב ואם, ויזכו לכל ההבטחות שבתורה על קיום מצוה זו. וטוב שמכך ילמד כל אדם ויצווה כן לבניו, אך בדברים קלים ונוחים שלא יכבד עליהם, ויקיימו את המצוה בשמחה ובחשק רב. למשל, ישנה אפשרות שההורים יבקשו מבנם לאכול כמה שקדים בכל יום, כדי שיתחזק כוחו יותר לעסק התורה. ואף להורים יש שכר גדול על זה, מאחר ומזכים את בנם לקיים את המצוה בתדירות גבוהה יותר, וכבר אמרו חז"ל (בבא בתרא ט ע"א): "גדול המעשה [המזכה את אחרים לעשות] יותר מן העושה". (עיין מבקשי תורה רפא)

אהבת הילדים

על ההורים להשתדל ככל שביכולתם להרעיף אהבה חזקה על ילדיהם, שבזה גם יקל יותר לילדים לכבדם ולהשיב להם אהבה מנגד. ולא יבזו את ילדיהם כלל,

כי אין ספק שמעשים אלו מרחיקים אותם, ויכולים לגרום להם בגיל מאוחר יותר לעזוב את הבית, ואף את דרך התורה והמצוות, חלילה. וכשם שאסור לבייש את חברו, כך אסור לבייש את בנו. ובאופן שרואה האב לנכון להוכיח את בנו על מעשה שעשה שלא כהוגן, ישתדל להוכיחו בצנעה ולא יביישו ברבים. וכבר אמרו חז"ל (אבות פ"ג מ"א): המלבין פני חברו ברבים, אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים, אין לו חלק לעולם הבא. ה' יצילנו. ("פלא יועץ" אהבת הבנים)

מותר לאבא לחבק ולנשק את בתו, וכן מותר לאם לחבק ולנשק את בנה, וכן ראוי לעשות, בפרט בדור הזה, שאם לא ירעיפו ההורים אהבה וחיבה לילדיהם כהוגן, יחפשו הילדים אהבה ברחוב חלילה. (שלחן ערוך אבן העזר סימן כא ס"ז)

הכיבוד הגדול והיקר ביותר

חז"ל דרשו על הפסוק: "ואהבת את ה' אלקיך", שיהא שם שמים מתאהב על ידך, **שיהא אדם לומד תורה, ומשאו ומתנו בנחת עם הבריות, ואז מה הבריות אומרות עליו: אשרי אביו שלמדו תורה, אשרי יולדתו שגידלה אותו לתורה,** אשרי רבו שלמדו תורה. ראו פלוני שלמד תורה, כמה נאים דרכיו, כמה מתוקנים מעשיו, ועליו הכתוב אומר (ישעיהו מט ג): "ויאמר לי עבדי אתה, ישראל אשר בך אתפאר". אבל מי שלומד ואין משאו ומתנו באמונה, ואין דבורו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו, **אוי לפלוני שלמד תורה, אוי לאביו שלמדו תורה,** פלוני שלמד תורה, כמה מקולקלים מעשיו וכמה מכוערים דרכיו! ע"כ. ואין לך בזיון גדול מזה, שכאשר הבן לא הולך בדרך טובה, הרי שהוריו ישאו חרפה עליו, ומביישם בבושה שאין גדולה ממנה. (יומא פו ע"א. זוהר הקדוש. ה"ע קנב. קעד)

נשיקת ידי ההורים וברכתם

בכל הזדמנות שהיא, יש ענין לנשק את ידי ההורים ולקבל את ברכתם. וטוב שירגילו ההורים את בניהם בזה, שלבד ממה שמקיימים מצות כיבוד אב ואם, זוכים גם בנשיקה זו לדברים גדולים ומעלות גדולות.

חשיבות יתירה ישנה בנשיקת ידי ההורים בשבת קודש. ועל דרך הסוד, מעלה גדולה יותר יש בנישוק ידי האם, כמבואר בדברי רבנו האר"י ז"ל, והוא עצמו היה נוהג ללכת לנשק ידי אמו הרבנית שרה ע"ה, בכל ערב שבת. וכתב מרן החיד"א שיכוין בזה לקיים מצות כיבוד אב ואם. והגאון רבי חיים פלאג'י כתב, שבברכה זו מבטלים ההורים את הקפדתם על ילדיהם שעלולה להזיק להם, אם הקפידו עליהם במשך השבוע. וגם הרב יעב"ץ כתב, המנהג לברך את הילדים בליל שבת, שאז חל השפע וראוי להמשיכו על הילדים, כיון שאין בכוחם להמשיך את השפע במעשיהם מחמת קטנותם, אבל על ידי הגדול יורד השפע ונאחז בקטנים ביותר, כיון שעדיין לא טעמו טעם חטא. ומכל מקום גם הבנים הגדולים יקבלו ברכה מאבותיהם. ע"כ. (חוברת "חשבת בהלכה ובאגדה". תלב, תלה)

המתין בגשם כדי לנשק את ידי אמו

הגאון רבי ישועה בסיס זצ"ל, רבה של תוניס, נהג לסור לבית אמו בכל ליל שבת,

בשובו מבית הכנסת, ולנשק ידיה לברכה.

ליל שבת אחד, בשלהי חודש טבת, יצא הרב מבית הכנסת אל רוחות הזעף ומטרות העז. גונן על ראשו במצנפתו, ומיהר את צעדיו. בהגיעו אל הבית הטה אוזנו, ולא שמע את התכונה הרגילה של עריכת השולחן וסידורו. אמר לנפשו: יתכן שאמי נחה מעט, נרדמה מעמל יומה. ואם כן, יתכן שפתיחת הדלת תעיר אותה. עמד בחצר, והגשמים ממשיכים לרדת בזעף, ורוחות עזות מנשבות. וכך עמד, עד ששמע את אמו מסתובבת בבית, ואז נכנס בדחילו ורחימו, כולו נוטף מים, לנשק את ידה. (מעייין השבוע

ג שנה)

טוב ונכון שכאשר יוצאים מבית הכנסת, ינשק הבן את ידי ההורים. ולכן בשבת שמברכים הציבור זה את זה לאחר התפילה בברכת 'שבת שלום', לא ילחץ יד לאביו כמו שלוחץ לחברו, אלא ינשק את ידו. וימתין שאביו יסיים את התפילה [עלינו לשבח], שאז יוכל גם לברכו.

כתב רש"י (מסכת עבודה זרה יז ע"ב): "דרך בני אדם כשיוצאים מבית הכנסת, מיד הוא נושק לאביו ולאמו ולגדול ממנו בפס ידו, משום כבוד". ע"כ. ולכן אם יש רב תלמיד חכם בבית הכנסת, טוב ונכון לנשק את ידו לאחר התפילה. וענין זה יש בו מעלה גדולה מאוד, כמובא בזוהר הקדוש (בראשית פג ע"ב): "אתו [באן] רבי אלעזר ורבי אבא וכולהו חברייא [וכל החבורה של החכמים]. ונשקו ידי [ידיו] דרבי שמעון בר יוחאי". וכתב מרן החיד"א, שבשעת פטירתו של הר"י מיגאש נכנס אצלו הרמב"ם שהיה כבן שבע שנים ונישק את ידו. ואמרו הרמב"ם ואביו רבי מימון שלא זכה הרמב"ם למה שזכה אלא באותה נשיקה שנישק את ידיו, וברכו והאציל עליו מחכמתו. ובאר מרן החיד"א, שהיה קבוע בלב הרמב"ם ואביו רבי מימון, שברכת הר"י מיגאש עשתה פירות, וכיון להאציל עליו מחכמתו. וכבר אמרו במדרש, שכל הטובה והממלכה שיש לזרעו של עשו, מפני שהחשיב כל כך את ברכת אביו יצחק, וצעק צעקה גדולה ומרה באומרו 'ברכני גם אני אבי'. ובספר פתח הדביר כתב, לא יפה עושים אותם הבאים לנשק ידי הרב בעוד שהוא אומר 'עלינו לשבח', שהרי אין הרב יכול לברכו בשעה שמרחשות שפתותיו בתפילה. והגם שבנשיקת היד של הגדולים בתורה, ישיג בה תועלת גדולה, לפי הקדושה הרבה שיש בהם, שמחדשים בכל יום הלכות וכותבים בימין, ושמאל גם מסייע לימין, ויש באצבעותיהם קדושת התורה, מכל מקום עדיף יותר לנשק את ידיהם בעת שיכולים לברך, ודי לנשק את יד ימין בלבד. וכמבואר בחוברת השבת בהלכה ובאגדה. (תלא, תלה)

אמא מגיעה!

האולם היה מלא מפה לפה. ההמונים שבאו להשתתף בשמחה חיכו למוצא פיו של רבי שלום שבדרון זצ"ל, המגיד הירושלמי המפורסם, פה מפיק מרגליות. הרב פתח בדבריו ופיו החל להפליג באמרות שפר, כשעשרות אנשים גומאים בצמא את דבריו. ואז, פתאום באמצע הדברים, פסק רבי שלום משטף דיבורו - אמא מגיעה! הוא עזב את כולם ורץ... אמא מגיעה! בחרדת קודש ניגש אל אמו, התכופף ונטל את שתי כפות ידיה ונשק להן... הלא אמא מגיעה! ("קול חוצב" עמוד 97)

לדאוג לכל צרכם

איזהו כיבוד? מאכיל ומשקה, מלביש ומכסה, מכניס ומוציא, ועושה את כל הדברים הצריכים להוריו. והיינו, שאם הוריו חלשים ותש כוחם, ואינם יכולים לאכול, להתלבש או ללכת ולבוא בכוחות עצמם, חייב הבן לבוא אליהם בכל יום, להאכילם, להלבישם ולעשות כל צרכם. ואם אינו יכול לבוא אליהם, עליו

למנות שליח שיבוא אליהם בכל יום, וידאג לכל צרכם, כניקיון הבית, קניית מצרכים, חימום בחורף, וכיוצא בהם. (קעו)

לחפש להיטיב להוריו

ישתדל הבן לעשות כמיטב יכולתו, ליישב את דעתם של הוריו, שיהיו שמחים, שלווים, שקטים ושאננים. וישמח את לבבם ויעשה את רצונם, וככל היוצא מפיהם יעשה. ומידה כנגד מידה לא בטלה, שאף הוא יזכה לבנים הגונים שישמחוהו בחכמתם ובתורתם. וטוב שיחפש לעשות להם דברים שינעימו ויערבו להם. וכל בן יעשה כפי שמכיר את הוריו ואת רגשותיהם, ותן לחכם ויחכם עוד. (ה"ע קנב. מב"ת שכו)

למשל: אם יודע שהוריו אוהבים לאכול מאכל מסוים, ישתדל מידי פעם להביאו להם ולשמחם. וכמו שאמרו במדרש (בראשית רבה עב אות ב) על הפסוק: "וַיֵּלֶךְ יִצְחָק בְּיָמָיו קָצִיר חֲטִים וַיִּמְצָא דֹדָאִים בְּשָׂדֶה וַיָּבֹא אֲתָם אֶל יָאָה אָמִיו", להודיע עד היכן היתה כבודה של אמו עליו, שלא טעמן עד שהביאם אל אמו. וכתב בספר שבט מוסר: אין ספק שכוונתו היתה, לעשות לה נחת וקורת רוח, ובזה הראה לה את גודל אהבתו אליה, וזריזותו בקיום המצוה. (חרידים. מבקשי תורה רסה)

כוס תה לאבא

כבוד אב ואם של הרב צבי קובלסקי זצ"ל, היה מופלא. כאשר ידע שאביו עומד לעלות לירושלים להשתתף בהילולא של הרבי מסוכטשוב, ושם לא היה כוס תה כפי שאביו מורגל לשתות, היה מתקשר למכרו בירושלים, שיכין עבור אביו טרמוס עם תה, שכאשר יגיע תמתין לו כוס תה מהבילה... (כבוד הורים המנוקד כא)

מטבעות לאמא

מאז שהתארגן במעונו של החזון איש מנין מיוחד לתפילה בקביעות, היתה אמו הרבנית באה כל בוקר להתפלל עם הציבור בחדר הסמוך, והיה החזון איש טורח מידי יום לשאת אליה במו ידיו את הסטנדר שתניח עליו את סידורה. וכן היה דואג להמציא לאמו מטבעות אחדות שיהיה מזומן בידה לשלשל לעניים ולקופה של צדקה... (פאר הדור חלק ב עמוד מ. כיבוד הורים כו)

בן חכם ישמח אב

בן היודע לכתוב חידושי תורה, ואביו נהנה ושמח בזה, ישתדל לכתוב לאביו מאשר התחדש לו, ויקיים בזה מצות עשה מן התורה. וישתדל ליפות ככל היותר את הכתב, כדי שיתענגו הוריו על רוב שלמותו. (קול אריה) ועיין במכתבי הגאון רבי עקיבא איגר שכתב לבנו: "מה זה בני שאתה מתעצל במצות כיבוד אב ואם לכתוב איזה שורות, שאסור לבן להעציב לאב ואם ולצערם". ע"כ. (תח)

ותשועה ברוב יועץ

מן הראוי להתייעץ עם ההורים מידי פעם כפי הצורך. וישתדל גם שיברכוהו להצלחה, שמלבד זאת שאפשר שברכתם תחול, יש כאן גם מעלה שמתכבדים

ומתייקרים בזה שבנם מתייעץ עמם, וראויה מצוה זו שתגן עליו שיצליח. (רש"י בראשית לד כה. מטה אפרים, יפה ללב. כבוד הורים פז)

הכנסת אורחים

כאשר ההורים באים לבקר בבית בנם, מצוה רבה לקבלם בסבר פנים יפות ובשמחה. ויצווה גם לבני ביתו שינהגו עם הוריו בכבוד והדר כראוי. (רלז) ואף אם הגיעו בהפתעה, והשעה לא נוחה לו כל כך, לא יראה להם שאינו מרוצה מביקורם עתה, אלא ישתדלם לקבלם במאור פנים. ואם ממחר מאוד לצאת ואין הדבר סובל דיחוי, יבקש סליחה מהוריו, ויתנצל שמוכרח לצאת, ויצווה לבני ביתו לכבדם כראוי, ותבוא עליו ברכת טוב.

אמרו חכמים (אבות פ"א מט"ו): והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות, וכן אמרו (שם פ"ג מ"ב) והוי מקבל את כל האדם בשמחה. וקל וחומר כלפי הוריו שחייב בכבודם.

להאיר פנים

כל מה שמשתדל הבן בכיבוד הוריו, העיקר שיעשה בשמחה ובמאור פנים. אבל אם חס ושלוש מראה להם פנים זועפות, אף אם יאכילם בכל יום מאכלים משובחים כתרנגולים מפוטמים, ברבורים ושלל דגים, לא רק שאינו מקיים מצוה, אלא ענוש יענוש על זה, חס ושלוש. (סימן רמ סעיף ד. רלז)

חבל על המאמצים

אמר אבימי: "יש מאכיל את אביו פסיוני ונטרד מן העולם, ויש מטחינו ברחיים ונוחל חיי העולם הבא", כיצד?

מעשה באחד שהיה מאכיל את אביו פסיוני [עוף שלל חשוב ושמן] בכל יום. פעם אחת אמר לו אביו, מאין לך כל אלה? אמר לו: "סבא [זקן] מה איכפת לך, טחון ואכול, לעוס ואכול". הרי שבן זה יענוש על כיבודו לאביו ויטרד מן העולם, כי מדבר עמו בביזיון, ומראה לו צרות עין על סעודתו. ומאידך, מעשה באחד שהיה טחון ברחיים, והיה לו אבא זקן, ושלח המלך לאביו שיבוא לעבודת המלך [כל אחד היה צריך לעבוד איזו תקופה בעבודות שמטעם המלכות, כעין תשלום מס], אמר הבן לאביו: אבא, טחון אתה ברחיים, ואני אלך תחתיד לעבודת המלך שאין לה קצבה, ומן הסתם יבזו אותך שם וילעגו לך, ויכו אותך, לכך עדיף שתישאר אתה כאן ותטחון ברחיים, ובזה תנצל מדבר קשה יותר. מעשה זה מזכה את הבן לחיי העולם הבא. כיון שמכבדו לאביו בדברים טובים, ומדבר פיוסים על לבו, עד שיתרצה אביו לטחון ברחיים. והגם שמטיל עליו מלאכה קשה, מכל מקום כיון שמדבר עמו בלשון רכה, ומראה לו את צורך השעה, שאינם יכולים להתפרנס אלא ביגיעה זו, ומבין האב שכוונתו לטובה, נוחל הבן חיי העולם הבא. (תלמוד ירושלמי. קידושין דף לא סע"א ורש"י שם)

ביקור אצל ההורים

בכלל מצות כיבוד, שיבקר הבן את הוריו בביתם, אף שאינם זקוקים שישתתף אותם. ובכל פעם שמבקר אצלם, מקיים מצוה מן התורה, מאחר ונהנים הם בזה. ואם יכול לבקדם בכל יום, תבוא עליו ברכת טוב. (תטו)

החזון איש ביקר את אמו בכל יום

כאשר אמו של הגאון החזון איש זצ"ל, התגוררה בסוף ימיה בבני ברק, היה הולך הרב בכל יום בדרכי עפר וחול אל ביתה, כדי לכבדה ולשוחח עמה. ופעמים שגם היה מתעכב אצלה זמן ארוך. (תטז)

אם קשה להורים שיבקרו אצלם בכל יום, פשוט שלא יבקרום. (תטז)

אם הבן עוסק בתורה וטרוד בלימודו, ישתדל לבקר את הוריו בביתם מידי פעם, ומאידך יקפיד יותר לדבר עמם בטלפון. (תטז)

לא יחל דברו

בן שאומר להוריו שיבוא לבקרם, יקפיד לומר 'בלי נדר', ככל דבר מצוה שאם אדם אומר שיעשה, אף שלא הזכיר לשון 'נדר', הריהו נחשב כ'נדרי מצוה' וחייב לקיימו. ובמקרה שלא אמר הבן 'בלי נדר', אם אמר לו אביו שאינו חייב לבוא אליו, רשאי שלא לבוא, ואין צריך להתיר את הנדר. (תכז)

להשאר בקשר

בן נשוי עליו להיות בקשר טלפוני עם הוריו, וידע כי בכל פעם שמתקשר מקיים מצוה מהתורה, כי הנאה היא להורים שבנם שואל בשלומם. ולא כאותם המתקשרים רק כשישנה להם איזו בקשה וצורך מהוריהם. (תז, תטז)

בחור ישיבה או חייל שחוזר לביתו אחת לשבועיים או יותר, יקפיד להיות בקשר טלפוני עם הוריו. ויזכור שבכל פעם שמתקשר, מקיים מצוה מן התורה. (תטז)

אין קביעה מסוימת למספר הפעמים שיש לבן להתקשר להוריו, והכל לפי הענין. ואולם הורים החפצים שבנם יתקשר אליהם בכל יום, בודאי למצוה תחשב לו.

ואמנם, הורים אלו המצווים לבנם שיתקשר בכל יום, עליהם לשקול היטב כפי דעתו של בן, האם בקשתם נוחה עליו או חלילה מכבידה, כי פעמים שאדרבה, תדירות הדיבור עם הוריו גורמת לו הסתייגות מסוימת, והדבר מכביד עליו, [ובפרט אם הוא עסוק בעניינים רבים ובצרכי אשתו ובניו וכו', ועל אחת כמה וכמה אם זכה לעסוק בתורה, שגדולה מצות תלמוד תורה יותר מכיבוד אב ואם], ובמקום שישמח במצוה הבאה לפניו להתקשר להוריו שגידלוהו והביאוהו עד הלום, ולדבר עמהם בנחת ושלוח, נגרם הדבר להיפך, וחלילה נהפך הדיבור עמהם לטירדה, באופן שאין לו חשק להתקשר כלל. והלא חז"ל הזהירו לבל נגרום למצב שחלילה הבנים יחדלו מלשמע לקול הוריהם מחמת שירגישו כובד ועול עליהם, וכמבואר בשלחן ערוך (סימן רמ סי"ט): אסור לאב להכביד עולו על בניו ולדקדק בכבודו עמהם, שלא יביאם לידי מכשול. וכתב הפלא יועץ: לפי דעותיו ומידותיו של בן, יתנהג עמו אביו באופן שלא יחטא. ולפעמים יבטל רצונו מפני רצונו, וזה כלל גדול לרוצה לזכות את נפשו ואת נפש בניו. וכיוצא בזה כתב הגאון החיד"א: "ראוי להחשיב את בני הגדולים כאילו הם אחיו, ובזה ישבו הוא ובניו בנחת ושלוח".

בטח באחד ואל תפחד

בן שנסע למקום מסוים, ויודע שהוריו מתעניינים לשלומם, יתקשר אליהם ויודיעם שברוך השם הגיע למקומו. ושכרו אותו ופעולתו לפניו. (חסידים, יעלזו חסידים. מבקשי תורה רפא. תיג)

ואולם, יש להבהיר כי על ההורים להשתדל שלא לפתח חששות, פחדים ודאגות ללא שום סיבה וענין, באופן שנלחצים ודואגים מכל נסיעה של בנם למקום שהוא וכיוצא בזה, ומלבד זאת מלחיצים גם את בנם ואת כל הסובבים אותם, וגורמים להרגשה לא נעימה.

כתב בספר מסילת ישרים (פרק ט): דע כי יש יראה ויש יראה, יש יראה ראויה ויש יראה שוטה, יש בטחון ויש הוללות. כי הנה האדון ברוך הוא עשה את האדם בעל שכל נכון וסברה נכונה לשינהג עצמו על דרך טוב וישמר מן הדברים המזיקים, ומי שלא ינהג עצמו בדרך החכמה ויפקיר עצמו לסכנות, הנה אין זה בטחון, אלא הוללות, והרי הוא חוטא. ועל כן, השמירה מן הסכנה, היא היראה הראויה המיוסדת על הנהגת החכמה והשכל. אך היראה השוטה היא, שיהיה האדם רוצה להוסיף שמירות על שמירות ויראה על יראה, ועושה משמרת למשמרת. והכלל להבחין בין שתי היראות, הוא מה שאמרו חז"ל (פסחים ח) "היכא דשכיח היזיקא", דהיינו במקום שההיזק מצוי ונודע, יש להשמר. אך במקום שאין ההיזק נודע, אין לירא. ואין לו לחכם אלא מה שעניני רואות. הוא שנאמר (משלי כב ג): "ערום רָאָה רָעָה וְנִסְתָּר", הא אינו מדבר אלא בנסתר מן הרעה אשר רואה, אך לא ממה שיוכל להיות שיהיה אפשרי שיבוא. ע"כ. ועיין בארחות צדיקים (שער הדאגה) מה שכתב בגנות הדאגה: הדאגה היא מידה רעה ברוב ענייניה. ואמר החכם: איני מוצא סימן דאגה באנשי נפשות העליונות. ולא נמצאת הדאגה באנשים הבוטחים בשם ומאמינים בו. הדאגה והיגון הם מכלים הלב, והם חולי הגוף. עי"ש.

❧ כיבוד אב ואם בדיבור ❧

איך מדברים עם אבא ואמא?

הדיבור עם האב והאם צריך להיות בנחת, בלשון רכה, בכבוד ואדנות, ובקול נמוך כמדבר אל מלך, ולא בעזות והגבהת קול. וכמו שר, שאף על פי שהוא רגיל עם המלך רבות, ואהובו של מלך הוא, בכל זאת לא יעיז לדבר עם המלך שלא כהוגן, אלא מקפיד תמיד לדבר עם המלך בנחת ובגינוני כבוד, כן צריך הבן לנהוג עם הוריו, ולא מחמת ההרגל ידבר עמם שלא בכבוד, חלילה. (ורלד)

איך מדברים על יד אבא ואמא?

גם כאשר הבן מדבר עם אחרים בפני הוריו, ידבר עימהם בנחת ורוגע ולא בקולי קולות, כי גם זה מכבוד הוריו שלא להגביה קולו על ידם. (חרדים. רלד)

עזר כנגדו

על ההורים לתת דעתם שלא לגרום לבניהם לדבר עמם שלא כהוגן, חלילה. על כן, ישימו לב למשל, שלא להתקשר בשעה שרגיל לצאת מביתו או לחזור לביתו, וכיוצא בזה. אך גם אם קרה והתקשרו בזמן הזה, אין ספק שידבר עימם בכבוד והדר. ובהזדמנות, יאמר להם בעדינות, שישתדלו להתקשר בשעות אחרות.

לשון נוכח

הנכון לדבר עם ההורים בלשון נוכח [כמו: 'אתה אמרת', 'את אמרת', 'אתם אמרתם'], ולא בלשון נסתר ['אבא אמר', 'אמא אמרה', 'ההורים אמרו']. כי כאשר מדבר בלשון נוכח, מביע את קירבתו להוריו, וכמו שראינו אצל יעקב אבינו שדיבר עם יצחק אביו בלשון נוכח: "קום נא שבה ואכלה מציד", ואילו עשו הרשע דיבר עם אביו בלשון נסתר: "יקום אבי ואכל מציד בנו". (בראשית רבה פר' סה. רבי נתן אדלר. רלד)

על הפסוק (בראשית כז כב): "הקל קול יעקב, והינדס יְדֵי עֲשׂוֹ", כותב רש"י: קול יעקב, שמדבר בלשון תחנונים "קום נא", אבל עשיו בלשון קינטור דיבר "יקום אבי". ע"כ. ויש להבין, למה לא שינה יעקב את טעמו ונעימת דיבורו לשעה קלה, כדי להידמות לעשיו ולומר גם הוא "יקום אבי", הלא כשם שהסווה את חלקת ידי וצווארו, כן ישנה את דיבורו לרגע קט? ואמרו גדולי המוסר: מכאן אנו למדים, שלכל דבר חיצוני היה יעקב מסוגל, להתחפש ולשנות את פרצופו היהודי להידמות לעשיו. אולם לעקם את מוצא פיו ולדבר כאיש גס ללא עדינות ולא בדרך כבוד, ולוא לרגע, לכך לא היה מסוגל כלל! ("הזהירו בכבוד חבריכם" עמוד נב)

לשון יחיד

כאשר מדבר עם אביו לבד או עם אמו לבד, לא ידבר בלשון רבים, כמו שיש רגילים כאשר מדברים עם רב או עם אדם נכבד, ואומרים לו: 'אתם אמרתם' או 'מה שלומכם?' וכיוצא בזה. (ערוך השלחן. רלו)

בשיעור ברבים

אם האב מוסר שיעור תורה ברבים, ובנו רוצה לשאלו שאלה בשיעור, לא ידבר עמו בלשון נוכח בפני הציבור, ולכן לא יאמר לאביו 'אתה אמרת', אלא 'אבא אמר' או 'הרב אמר', וכיוצא בזה. (ורלו)

וכן למר

בכל פעם כאשר אחד מברך את חברו, טוב שלאחר הברכה יאמר המתברך: "וכן למר", דהיינו שאותה ברכה שברכת אותי, תחול גם עליך (מגילה כז ע"ב). וגם כאשר אביו מברכו, רשאי לומר 'וכן למר', ואין צריך לדקדק לומר דוקא 'וכן למר אבי', כי לשון 'מר', הוא תואר כבוד, ואין בזה חשש זלזול חס ושלוש. (ורלו)

עשו לכבוד אבא

בן הרוצה לבקש טובה או הנחה במיסים וכיוצא בזה, ויודע שאם יבקש שיעשו זאת לכבוד אביו, ימלאו את בקשתו לכבוד אביו, עליו לבקש שיעשו לכבוד אביו. ואף שיוודע שגם אם לא יזכיר את אביו, ימלאו את בקשתו, בכל זאת לא יאמר 'עשו בשבילי', אלא 'עשו בשביל אבא', כדי לתלות את הכבוד באביו. ומכל מקום, אם אינו מזכיר בלשונו 'עשו בשבילי', אלא מבקש בסתם, מכיון שאינו מזכיר שיעשו בשבילו, מן הדין אינו חייב לומר 'עשו לכבוד אבי', אולם טוב שגם בזה יזכיר את אביו, מאחר וסוף סוף אביו מתכבד בזה. (ורלו)

אם הבן יודע שבמקום זה אין הציבור ביחסים טובים כל כך עם אביו, לא יאמר להם 'עשו בשביל אבא', שמא יזלזלו בו, חס ושלוש. (ורלו) והוא הדין אם במקום מגורי הבן, אין מכירים את האב כלל.

להרבות את כבודם

בכל הזדמנות שיש לבן לייקר ולגדל את אביו ואמו, ישתדל לעשות כן, **למשל**: אם הבן נמצא עם חבריו, וצריך ללכת למצות הוריו, יאמר לחבריו: הרשו נא לי ללכת, כי ממחר אני לעשות את ציווי הורי היקרים, ולא יאמר סתם שהוא ממחר ללכת. וכן בכל דבר ודבר, יחפש היאך לייקר את אביו ואמו, ולהרבות את כבודם ככל היותר, ואשריו בעולם הזה וטוב לו בעולם הבא. (עיין רמב"ם הלכות ממרים פ"ו ה"ד, כבוד הורים לו, ה"ע קנב)

דיבור לפני האב

אם נשאלו האב והבן באיזה ענין, אין לבן לענות לפני [קודם] אביו, אלא אם כן נתן לו אביו רשות. [וכמו שאמרו חז"ל (אבות פרק ה משנה ז): שבעה דברים בחכם, וחילופיהם בגולם, ואחד מהם, חכם לא מדבר לפני מי שגדול ממנו בחכמה ובמנין, וכל שכן לפני אביו שחייב בכבודו מן התורה.] (רבונו עובדיה מברטנורא, תוספות יום טוב, תפארת ישראל ועוד. רמג)

ומכל מקום אם הבן מרגיש שבדיבורו של אביו על הנושא ששאלוהו, יגרם בזיון או בושה לאביו, מצוה שיענה לפני אביו. וכמו כן, אם יודע הבן שתשובתו של אביו תגרום לחילול השם, יענה לפני אביו, ותבוא עליו ברכה. (מבקשי תורה קנז)

זכותו גדולה מכח הוריו

אף אם הבן היטיב הרבה להוריו, בדברים שאינו חייב בהם מן הדין, לא ירגיש התנשאות עליהם חס ושלום, אלא אדרבה יתן להם הרגשה טובה ונוחה שהם הנותנים והוא המקבל, כי זו האמת, שהרי יותר מהטובות שעשה להם, הם היטיבו לו בזה שהביאוהו לעולם וגדלוהו. וגם עתה במעשיו הטובים - הם מיטיבים לו, שהרי בכבדו אותם, זוכה להטבות גדולות ועצומות מהקב"ה בעולם הזה ובעולם הבא. ואשרי המשיכיל להבין זאת.

אל תבואני רגל גאווה

בן שיש לו משרה במשרד מסוים שנעזרים בו אנשים רבים, וכגון הנחות במיסים וארנונה וכיוצא בזה, והוריו צריכים את עזרתו, יש לבן לעשות כל שביכולתו לתת להם הרגשה טובה, שזכות גדולה באה לידו לעזור להם. וכל שישנה אפשרות שיביא הוא אליהם את המסמכים, והם יחתמו, יעשה כן, ולא יטריחם לבוא אליו. וכל שכן, שמפאת עזרתו להם, לא ירגיש עליונות עליהם, אלא ידבר עמהם בכבוד וענוה, ויביע את שמחתו על הזכות הגדולה שנפלה בחלקו לעזור להם.

וכאן המקום לעורר על זאת, כי לצערנו הרב ישנם אנשים שאף על פי שמטבעם הם טובים ונוחים לבריות, מכל מקום כאשר קבלו איזו משרה, ואנשים זקוקים לעזרתם, מרשים הם לעצמם לדבר ככל העולה על רוחם בהתנשאות והתרברבות, ואינם שמים על לב את צער הבאים אליהם ולהתייחס אליהם בכבוד. וכבר אמרו חז"ל: והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות, ובשמחה, ואפילו גוי. (תוספות יבמות סא ע"א) ועל אחת כמה וכמה כשיהודי בא לקבל עזרה, שיש להתייחס אליו בכבוד, ולהראות לו שמבינים אותו ומשתתפים עמו ועוזרים לו ככל היותר. ואל לנו לשכוח כי בורא עולם ישתבח שמו "משפיל גאים עדי ארץ, מגביה שפלים עד מרום", וברגע אחד יכול להפוך את הגלגל, והיושב במשרד ימתין בתור כמו כולם. על כן, עצה טובה לכל בעלי המשרות, שידמו בעצמם אילו היו הם ממתינים בתור בשביל בקשתם, היאך היו רוצים שיתייחסו אליהם בסבלנות ובחיוך ולא בקשיחות, וככה יתייחסו גם לבאים אליהם. וכמו שאמרו חז"ל (ושבת לא ע"א) "מה ששנוי עליך, אל תעשה לחברך". ואמרו (שם קנא ע"ב): "כל המרחם על הבריות, מרחמים עליו מן השמים".

אל תמכור ביוקר...

"וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לִקְרֹאת חֲתָנָיו וַיְשִׁיתָחוּ" (שמות יח ז) - אין ראוי לאדם מפני עלותו במעלה הגדולה והממשלה, שיקצר מלנהוג כבוד באנשים אשר היה חוק עליו בזה קודם

גדולתו וממשלתו. ולזה תמצא כי משה רבנו, עם עלותו בתכלית הממלכה והממשלה, לא קיצר מפני זה בכבוד חותנו, אלא נהג בו מהכבוד בתכלית מה שאפשר, שהרי יצא לקראתו, והשתחוה לו ונשקו, ושאל לו אם שלום לו, אם הוא בבריאותו ואיך ענייניו, כמו שהיה עושה קודם עלותו לזאת המעלה הנפלאה, ולא נמנע בדברו עמו, מפני מעלתו וממשלתו. (רלב"ג שמות יח)

שיחה מזוהה

בן המשתתף באסיפה חשובה, ורואה על צג הטלפון שהוריו מתקשרים אליו, הנכון שיענה להם, אך יתנצל בלשון רכה ועדינה שאינו יכול לשוחח עמם עתה, ומיד כשיתפנה יחזור אליהם. וכמו כן, בן העסוק במשרדו עם אחד הקליינטים, והוריו התקשרו, ואינו יכול לשוחח עמם, יענה להם ויתנצל שאינו יכול לדבר, ויחזור אליהם כשיתפנה.

עובדים יחד

בן שעובד עם אביו בחנות וכיוצא, צריך להזהר הרבה מאוד בדיבורו, שלא יטעה מחמת ההרגל לדבר שלא בכבוד, חס ושלום. וכמו כן, יזהר שלא ידבר עם אביו בלשון ציווי, כגון: תביא, תעשה. וכן, לא ישתמש בו לשליחויות, ואפילו לאחר בקשת מחילה, כיון שדרך חציפות היא למנות את האב שלי. אולם אם האב מרצונו מציע לעשות זאת, רשאי להשתמש בו. [וכמבואר בהרחבה, להלן בפרק "קבלת שרות מההורים"]. (תצו)

אונאת דברים

אסור לצער או לגנוב דעתו של אדם ואפילו גוי. וכבר אמרו חז"ל (בבא מציעא נח ע"ב): "גדולה אונאת דברים [לשון דיבור], יותר מאונאת ממון". וכל שכן שיש להזהר בזה באביו ואמו, שלא להקניטם בדיבורו. (שלחן ערוך חושן משפט סימן רכח)

אין לבן לדחוק את אביו שיתן לו כסף, אלא מה שיתן לו יקבל באהבה ובסבר פנים יפות. והדוחק באביו, פעמים שיכול להכשל בכמה איסורים מן התורה, כמו: 'לא תחמוד', 'לא תתאוה'. ואם גורם צער להוריו, עובר גם על 'כיבוד ומורא אב ואם', 'ואהבת לרעך כמוך', ועוד. ובפרט יש להזהר בזה כאשר הבן עומד להתחתן, ופעמים שמפציר בהוריו יותר מדאי, ומצערם. (מהר"ם מינץ, שבט הלוי, להורות נתן. ב קעט)

מפני השלום

אם עשה הבן דבר מפני שצויתה עליו אמו, ושאל אותו אביו למה עשית כן, ויודע הבן שאם יאמר לאביו שאמו צויתה עליו לעשות כן, יכעס עליה, לא יאמר את האמת שאמו צויתה עליו, אלא ישנה מן האמת, מפני השלום. (ב רב)

מבשר טוב

אם ראה הבן את הוריו שהם בצער ודאגה, מצוה רבה לדבר על ליבם דברי ריצוי ופיוס, כדי להרגיעם ולשמחם וליישב דעתם. וכל שכן שיש להזהר שלא

לספר להם דברים המצערם אותם חס ושלום, אלא אם כן יש צורך שידעו מהדבר, וכגון שאחד מילדיו לא חש בטוב, ורוצה הברך שיעצו לו במה לרפאותו, אז מותר להודיעם. אולם אם אין ההורים יודעים ליעץ, אין לספר להם, מחמת כן שרק מצערם ללא שום תועלת. (רלט)

וכתב מרן החיד"א (עבודת הקודש צפורן שמיר אות קעא): "אם ידעת בשורה טובה, מהר תספר לחברך, וחייתה נפשו בגללך, כי המבשר טוב משיב את הרוח. ומאידך, הזהר מלבשר בשורה רעה. ואם ידעת שמועה רעה, לא ישמע על פיה, כי אתה גורם נזק גדול, שהשומע יתעצב וימעט בעבודת השם, והעוון תלוי בך". ע"כ. ועיין בגר"א שבאר לשון המשנה (ברכות פ"ט מ"ב), על 'בשורות' טובות אומר הטוב והמטיב, ועל 'שמועות' רעות אומר ברך דיין האמת, שכיון שרעות אין מספרים לאדם עד שיישקעו לו, לכן אמר שמועות, אבל טובות מצוה לבשר לאדם, לכן אמר בשורות.

מוציא דיבה

אבא שהוא זקן, ונפטר לו אחד מקרוביו, אין להודיעו כלל. ולכן אם האב נמצא במושב זקנים או שהוא גר בעיר אחרת, ואינו אמור לדעת מכך, לא יודיעו לו, ואדרבה על המודיע נאמר (משלי י ח): "ומוציא דבָּהּ - הוא כְּסִיל". (ב שעה)

ומעשה שהיה עם האדמו"ר מחב"ד זצ"ל שאחיו נפטר באמריקה, והיה שולח האדמו"ר לאמו מכתבים בשם אחיו, במשך שלוש עשרה שנה עד שנפטרה, כדי שלא יודע לה שבנה נפטר. (ב שעה)

אם יש חשש שיודע הדבר לאבא, ויכעס על שלא הודיעו לו, רשאים להודיעו. ובכל מקרה יש לדון לגופו, כי פעמים שדי להודיעו רק לאחר שלושים יום, כדי שלא יצטרך לשבת שבעת ימי אבלות ממש, ואז די שישב כשעה אחת בלבד. (ב שעה) ועיין עוד בכל זה בחוברת האבלות בהלכה ובאגדה.

מעשה שהיה בישיבת חברון בירושלים עיר הקודש, באחד מן הימים התקבל מברק מחוץ לארץ במשרד הישיבה, המודיע על פטירת אביו של המשגיח רבי מאיר חדש זצ"ל. ראש הישיבה רבי יחזקאל סרנא פתח את המכתב שקע בהרהורים, ואחר כך הטמין את המכתב באמתחתו, והתעלם ממנו כליל. המשגיח רבי מאיר לא ידע דבר, והמשיך בעבודת הקודש שלו בהרבצת תורה ומוסר לתלמידים. לאחר שלושים יום, הראה ראש הישיבה את המכתב לרבי מאיר. ורבי מאיר ישב באבלות כשעה בלבד כדין שמועה רחוקה. ומחמת הקפדתו של ראש הישיבה שלא יהיה מוציא דיבה, הרוויחה הישיבה שבוע שלם של חיזוק בתורה ומוסר. (ב שעה)

שוב מעשה בהיות מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל גר במצרים לפני כ-70 שנה, באחד הימים קיבל מברק מארץ ישראל ובו כתוב שאחיה של הרבנית מרגלית ע"ה, מר אביגדור פטאל נפטר במלחמת השחרור [טבת ה'תש"ט]. ומרן החביא את המברק ולא גילה לה במשך זמן רב, עד שנודע לה באקראי כאשר חזרו לארץ ישראל. והטעם בזה: ראשית, כי "מוציא דיבה הוא כסיל", ולמה יצער אותה. שנית, בכך ימשיך מרן בתורתו ובשיעוריו לתלמידי ישיבתו וקהל עדתו, ובזה בודאי יהיה עילוי נשמה גדול מאוד לנפטר. (ב שעה)

ישלח דברו וירפאם

אם חלה ההורה בחולי מסוכן, שעל פי רוב אין תרופה למכתו, ה' יצילנו, אין לבן להודיעו, מאחר ויגרם לו צער גדול. ואפילו אם אומר שמוחל על צערו, אין להודיעו, כי אין צערו של האב מחול.

אף שאר בני אדם לא נכון שיודיעוהו על מצבו, שמא ישבר לבו ויתייאש מהרחמים וירע מזלו, חלילה. ואדרבה, מצוה רבה להאיר לו פנים ולשמח את לבבו בדברים המשמחים אותו. וישתדל לבשר לו בשורות טובות ומשמחות, כמו שאמר שלמה המלך בחכמתו (משלי טו ל): "מֵאֹרַח עֵינַיִם יִשְׁמַח לֵב, שְׂמוּעָה טוֹבָה תִּדְּשֵׁן עֵצִים". וקל וחומר שאין לבשר לו שום בשורה רעה שתגרום לו צער.

יש לדעת, כי כאשר שם החולה מבטחו בה' שירפאהו ומתפלל על זה, יוכל לבטל את הגזירה וחיו יחיה, כי אפילו חרב חדה מונחת על צווארו של אדם, אל ימנע עצמו מן הרחמים (ברכות י ע"א), ואדרבה תפילת החולה על עצמו מקובלת יותר מתפילת אחרים. ואם התפלל ולא נענה, יחזור ויתפלל, שנאמר (תהלים כז יד): "קוּהָ אֵל ה' חֲזֹק וַיִּצְמַץ לִבִּי, וְקוּהָ אֵל ה'", קוּהָ וחזור וקוּהָ (ברכות לב ע"ב), כי שמא מתחילה לא היתה שעת רצון, ועתה היא שעת רצון, שנאמר (ישעיה מט ח): "כֹּה אָמַר ה' בְּעַת רָצוֹן עֲנִיתִי, וּבַיּוֹם יִשְׁוּעָה עֲזָרְתִּי". וכתב המאירי, לעולם יהיה לבו של אדם בטוח שהתפילה שנעשית כתקנה, מבטלת הגזירה; ולכן אמרו חז"ל (בבא בתרא קטז ע"א): כל מי שיש לו חולה בתוך ביתו, ילך אצל חכם שיבקש עליו רחמים, שכיון שהחכם עוסק בתורה תמיד, ובתורתו יהגה יומם ולילה, תפילתו מקובלת יותר ונשמעת במהרה. וכמו שאמרו (בבא מציעא פה ע"א), תלמיד חכם המלמד תורה לרבים, אפילו הקב"ה גוזר גזירה, מבטלה בשבילו, שנאמר (ירמיה טו יט): "וְאִם תִּזְצִיא יָקָר מִזֹּלְלִי, כִּפִּי תִהְיֶה". וכתב הרמ"א שילך אצל חכם "שבעירו" שיתפלל עליו. ובאר בשו"ת שבט הלוי, כי החכם שבעירו יש לו דין רבו, והרב עם תלמידיו יש לו שייכות לנשמתם, ומסוגל הוא להעביר את רוע הגזירה. וכתב הנמוקי יוסף, שכן המנהג בצרפת שכל מי שיש לו חולה, מבקש מאת הרב התופס ישיבה לברכו. וכתב הגאון רבי חיים פלאג'י בספרו "רפואה וחיים" בשם הגאון רבי יהושע אברהם שהיה רגיל לומר לכל מי שהיה לו חולה בתוך ביתו: למה תשקלו כסף לרופאים, לכו אצל חכם ירא שמים, והוא יתפלל בעדו, ותנו צדקה לרפואתו, ותראו את מעשה ה' כי נורא הוא, רופא חינם ונאמן. וכתב הגאון רבי חיים מוולוז'ין: "מעשה באדונינו רבי דוד הלוי בעל הטורי זהב, שאשה אחת צעקה אליו: "אהה אדוני, הנה בני הילד חלה וכפסע בינו ובין המוות, ואל התורה של אדוני אני צועקת, כי הקדוש ברוך הוא והתורה הם אחד", ויאמר לה הרב: "הלא זאת אעשה לך, דברי התורה שאני עוסק בה כעת עם תלמידי, אני נותנם במתנה לבנך אולי בזכות זה יחיה, כמו שנאמר (דברים לב מו): "שִׁימוּ לִבְבְּכֶם... לְשִׁמּוֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת... כִּי הוּא חַיִּיכֶם וּבִדְבָר הַזֶּה תִּתְּרִיכוּ יָמִים", וכך היה וחי". ברוך חי לעד וקיים לנצח, ברוך פודה ומציל. וכתב רבנו בחיי: כח התפילה גדול אפילו לשנות את הטבע ולהניצל מן הסכנה, כי לא יפלא מה' דבר, כי הוא רופא חינם רחמן ונאמן. ע"ב.

מה גם שמעשים בכל יום, שהרופאים טועים בהשערותם, או כשעדיין המחלה בראשיתה ויוכל להתגבר עליה ויחיה. ועינינו הרואות כמה וכמה בני אדם שחלו במחלה מסוכנת, ובחסדי השם יתברך שהוא רופא רחמן ונאמן, התרפאו על ידי טיפולים שונים ותרופות מסויימות. וכמו שאמרו חז"ל (מסכת עבודה זרה נה ע"א): בשעה שמשגרים את היסורים על האדם, משביעים אותם: שלא תלכו אלא ביום פלוני, ולא תצאו אלא ביום פלוני, ובשעה פלונית, ועל ידי פלוני, ועל ידי סם פלוני, שנאמר (דברים כח נט): "וְהָחֳלִים רָעִים וְנִגְמָנִים", רעים - בשליחותם [שמייסרים את הגוף], ונאמנים - בשבועותם [לצאת בזמן שנקבע להם].

והנה במחלה הידועה אי אפשר תמיד להסתיר הדבר מן החולה, שהרי פעמים שיש צורך לקבל טיפול על ידי הקרנות וכימותרפיה לרפואתו, והחולה צריך לשתף פעולה עם הרופאים, ואי אפשר לטפל בו מבלי להודיעו על מחלתו, לכך ההכרח לא יגונה להודיעו, כיון שהכל נעשה לטובתו; אך כל שאפשר שלא לגלות לו על המחלה אשר תקפה אותו, אל יגלו לו. (חז"ע"ו אבולת א כט, עד)

בכלל יש לדעת, כי אין טוב לספר ולפרסם על חולה שנמצא במצב מסוכן, כדי שלא ירע מזלו, ובעזרת השם יתרפא. ומכל מקום אם הכביד חוליו, מותר לפרסם הדבר לרבים כדי שיתפללו עליו.

בספר ויצבור יוסף כתב: מעשה באחד שחלה במחלה הידועה, ואמר לו האדמו"ר רבי אלעזר אביחצירא זצוק"ל שאם ישמיד את הצילומים, ויבקש מהרופא המטפל בו שלא יגלה דבר זה לאף אדם, יתרפא בעזרת השם, וכך עשה והתרפא. אך לפעמים עדיין היה חש בכאבים, אמר לו הרב, כיון שהרופא יודע מזה, לכן פעמים יש לו כאבים, אבל כשימות הרופא, יפסקו גם הכאבים. וכך היה, שלאחר שמת הרופא, לא הרגיש כאבים כלל. והטעם בזה, כי לא תמיד עושים בשמים נס גלוי, ולכן כאשר השמיד את המסמכים, ובטח בהשם יתברך, התרפא, שאז כבר הנס אינו גלוי לעין כל. ובספר שומר אמונים כתב, שאם נדמו לאדם איזה מיחושים, לא יספרם לשום אדם. וזוהי סגולה שיתבטל החולי מאליו. ובספר שומר אמונים כתב בשם אמו שקיבלה מאבותיה, שאם נדמו לאדם איזה מיחושים, לא יספרם לשום אדם. וזוהי סגולה שיתבטל החולי מאליו. (תקד, תקנ)

מעשה באדם שחלה במחלה קשה ונזקק לניתוח דחוף בחו"ל. כאשר בא לבקש ברכה מהגאון רבי אלעזר מנחם שך זצ"ל, שאל אותו האם לספר להוריו על דבר המחלה, דבר שבוודאי יגרום להם לדאגה וצער. דעתו של הרב היתה נחרצת: "עליך לספר להוריד את האמת! אולי יכול אתה להמעיט מהם בחומרת המצב, אך עליך לספר על המחלה ועל סכנת החיים הכרוכה בה. חשוב מאוד לספר להם, כדי שיתפללו עליך ויעתירו עבורך. בפועל אמנם אינם יכולים לסייע לך במאומה, אולם עליך לדעת, כי לתפילה של אבא ולדמעה של אמא יש כוח גדול ורב בשמים! על התפילות האלו אסור לך לוותר בשום פנים ואופן!" ("אורחות הבית" עמוד רו)

בזכות מה חזר לחיות?

אמרו חז"ל: שלשה הקדוש ברוך הוא אוהבם: מי שאינו כועס, ומי שאינו משתכר, ומי שאינו מעמיד על מדותיו. ומעשה ברב הונא שחלה ונפטר לאותו עולם [מוות קליני], כיון שחזר לחיות, אמרו לו תלמידיו, רבנו במה פטרוך באותו עולם? אמר להם: בניי, אשריו מי שאינו עומד על מדותיו. העבודה [לשון האמנה], באו כתות של מלאכי השרת ולימדו עלי זכות, ולא קבלו מהם. עד שבא מלאך אחד ואמר להם: "על מי אתם מלמדים זכות, שמא על זה שמעולם לא עמד על מדותיו?" מיד פטרוני ממיתה לחיים. (אוצר המדרשים. השווה מסכת ראש השנה יז ע"א)

דיבור אחר ברכת 'המפיל'

בן שקרא קריאת שמע על המטה וברך ברכת "המפיל", ואביו מדבר עמו, יענה לאביו מפני מצות כיבוד אב ואם. כי מה שנזהרים שלא לדבר אחר ברכת המפיל, אין זה מן הדין כלל אלא חומרה. וכמבואר בחוברת סדר היום בהלכה ובאגדה. (ב קלג)

קבלת שרות מההורים

בקשת שרות

אין לבן לבקש מהוריו שיעשו עבורו איזשהו שרות, או כל שליחות שהיא אפילו של מצוה, אף לאחר בקשת מחילה מכבודם, כיון שדרך חציפות היא להטיל על ההורים משימה כלשהי או למנותם שליחים לדברים מסוימים. אולם אם ההורים מרצונם מציעים לעשות זאת, או כשיודע הבן בברור שהוריו שמחים ורוצים לעשות זאת עבורו, רשאי יהיה להשתמש בהם. (תצז)

הכנת מאכל

בן הבא אל בית הוריו, אין לו לומר לאמו "תכיני לי לאכול", ואפילו לאחר

בקשת מחילה, מאחר ודיבורו בלשון ציווי. אולם אם אמו שואלת אותו, איזה תבשיל אכין לך? מותר לבן לענות, תבשיל מסוים שהוא חפץ, מאחר והיא מציעה להכין לו. וכמו כן, רשאי לומר לאמו שהוא רעב, או לשאול את אמו, האם יש משהו לאכול, או שיאמר לה אני אשמח לאכול, והיא מעצמה מכינה לו לאכול. ואולם בכל אופן יבקש ממנה מחילה, ויתנצל על שטורחת עבורו. (תצח)

הגשת סלטים

כשיושבים לאכול יחד, אין לבן לבקש מאביו להגיש לו איזשהו סלט וכיוצא, אולם רשאי להביע את רצונו על סלט מסוים, ואביו מרצונו מקרבו אליו. (תצח)

תיקונים ושיפוצים

אבא שבקי בתיקוני כלים מסוימים, אין לבן לומר לאביו "תתקן לי כלי זה". אולם רשאי לומר לאביו, "התקלקל לי כלי זה", ואם ירצה האב, יציע לתקנו.

שמר טף

אם רוצה הבן שאמו תשמור על ילדיו, רשאי לספר לאמו שהוא נוסע עם אשתו למקום מסוים, והאם מבינה ומרצונה מציעה לשמור על נכדיה. וכן רשאי לומר לה בלשון שאלה: "האם ברצונך לשמור לי על הילדים?". (תצח)

שליחויות

בן ששלח חפץ לתיקון בחנות מסוימת, ויודע שאביו מגיע למקום החנות, אין לבן לבקש מאביו שיביא לו את החפץ משם, אולם רשאי לומר לאביו, שלחתי חפץ לתיקון בחנות זו, והאב מבין, ומרצונו מציע להביא את החפץ. (תצח, תצז)

שליח מצוה

אף לצורכי מצוה, אין לבן למנות את אביו שליח, וכגון: שיקנה לו אתרוג לארבעת המינים או מצות שמורות לליל הסדר, וכיוצא בזה. (תצז)

וכאמור, אם ההורים מרצונם מציעים את עצמם לקיים רצון בנם, או כשידוע בברור שההורים שמחים לעשות זאת עבור בנם, רשאי להשתמש בהם. (תצז)

רצונו זהו כבודו

כתב בספר חסידים (סימן תקסב): אם רואה הבן שאביו יותר שמח שיאמר לו בנו תעשה זאת, וכגון שהבן הולך יחידי בלילה והאב מצטער על זה, והאב שמח שיאמר לו הבן תלך עמי, אז יאמר הבן לאביו: "אם תחפוץ - תלך עמי", וכל כיוצא בזה. ובלבד שלא יאמר לאביו בפני אנשים זרים, שלא יאמרו הבן משעבד את אביו. אבל אם רוצה האב שבנו יאמר לו כן בפני אחרים, רצון אביו יעשה.

עבודות האם לבניה

אף דברים שהרגילות היא שהאם עושה לילדיה, וכגון לתפור להם בגד שנקרע

או כפתור שנפל וכיוצא, לא יאמר לאמו בלשון ציווי: 'תתפרי לי את הבגד', אלא יאמר לה שנקרע לו הבגד, ואם היא מרצונה תופרת לו את הבגד, הרי זה מותר. וכן רשאי לומר לה בלשון שאלה: 'האם רצונך לתפור לי את הבגד?', שגם בזה נחשב שהיא עושה מרצונה, ולא שהבן אמר לה לעשות. (הגר"צ אבא שאול והגר"ש אלישיב זצ"ל. תצח)

ניקוי השלחן

אמא העוסקת בניקוי השלחן לאחר הסעודה או בניקיון הבית, הנכון שיציע הבן את עזרתו, ומצוותו רבה עד מאוד, אולם אם האמא אומרת שזו הנחת שלה, וזה רצונה להגיש ולסדר לבני ביתה, יניחו לה. ובפרט אם בזמן הזה בנה יושב ואומר דברי תורה על השלחן, או שר שירי קודש בשלחן שבת וכיוצא.

קבלת מאכל מאביו

בן שאביו מגיש לו מרצונו מאכל או משקה, רשאי לקבל מידו, לאחר בקשת מחילה על שטרח עבורו. אולם אם אביו אברך היושב ועוסק בתורה, לא יקח ממנו, כדי שיֵרָאֵה הבן לאביו שקשה בעיניו מאוד על שאביו שזכה לעסוק בתורה טורח בשבילו. אך אם בכל זאת מפציר האב בבנו שיקח, יבקש הבן מחילה, ויאמר לו דברי פיוס ושבח על טרחתו בשבילו, ורשאי יהיה לקחת ממנו. (ה"ע קמה)

העברת המאכל לבנו

אבא שיש לו מאכל חשוב, ומאהבתו לבנו לא אכל הוא את המאכל אלא נתנו לבנו, ועתה רוצה הבן לתת את המאכל לבנו - הנכד, לא נכון לעשות כן, אלא יאכל הוא בעצמו דוקא ולא יתן לאחר.

בגמרא (סוטה מט ע"א) מסופר על רב הונא שמצא תמרה משובחת מאוד שמינה וטובה, ואף ריח טוב היה נודף ממנה, לקחה ועטפה בבגדו. כשבא בנו רבה, אמר לו, אבא, מריח אני ריח תמרה משובחת. נהנה רב הונא מבנו ואמר לו: בני, טהרה יש בך, ולכן הצלחת להריח כל כך אף שהתמרה עטופה ומכוסה, קח לך את התמרה. פתאום נכנס בנו של רבה, לקח רבה את התמרה ונתנה לבנו, אמר לו אביו רב הונא: בני, שמחת את לבי בטהרתך, אך מצד שני הקהית את שיניי, דהיינו שהראיתני שאהבתך לבנך יותר ממני, שלקחת ממני ונתת לו. ומסיימת הגמרא, זהו מה שאומרים העולם, הרחמים של האבא - על הבן, והרחמים של הבן - על הבנים שלו, ולא על אביו.

❧ כיבוד אב ואם בממון ❧

הכיבוד מכספם של ההורים

מה שבארנו לעיל שהבן חייב להאכיל, להשקות ולהלביש את הוריו, הכל הוא מכספם של ההורים, רק שהבן צריך לטרוח בגופו למען הוריו. (סימן רמ סע"ף ה)

הורים עניים

אם אין להורים כסף כדי צרכם, ולבן יש, חייב הבן לתת להם מכספו, ככל

אדם הצריך לתת צדקה לעניים כפי עושרו. ואדרבה הוריו קודמים לשאר עניים.
(סימון רמז ס"א, סימון רמט ס"א, סימון רנא ס"ג)

ברכות רבות מובטחות לאדם עבור נתינתו לעניים, ככתוב בנביא ישעיה (נח ח - יב): "אִזְּךָ יִבְרַק כְּשֹׁחַר אֲוֶרֶךְ, וְאַרְבַּתְּךָ מִהֲרָה תִצְמַח... אִזְּךָ תִּקְרָא וְה' יַעֲנֶה, תִּשְׁוַע וַיֹּאמֶר הַנְּנִי... וְזָרַח בַּחֲשֵׁךְ אֲוֶרֶךְ, וְאַפְלַתְךָ כְּצֹהָרִים. וְנִחַדְךָ ה' תַּמִּיד, וְהִשְׁבִּיעַ בְּצִחְצֻחוֹת נִפְשֶׁךָ, וְעֲצֻמֹתֶיךָ יִחַלִּיץ, וְהִיִּית כָּגֹן רִיךְ וְכַמוֹצָא מִיָּם אֲשֶׁר לֹא יִכָּבְדוּ מִיָּמָיו. וּבָנוּ מִמֶּךָ חֲרֻבוֹת עוֹלָם, מוֹסְדֵי דוֹר וְדוֹר תִּקְוָמָם, וְקָרָא לְךָ גִּיד פֶּרֶץ, מְשֻׁבָּב נְתִיבוֹת לְשֹׁבֵת". וכתב מרן השלחן ערוך (סימון רמז): לעולם אין אדם נעשה עני מן הצדקה, ולא דבר רע ולא היזק מתגלגל על ידה. וכל המרחם על העניים, הקב"ה מרחם עליו. הצדקה דוחה את הגזירות הקשות, וברעב תציל ממות, והיא מעשרת. וכתב הרמ"א: ויתן האדם על לבו שהוא מבקש כל שעה פרנסתו מהקב"ה, וכמו שהוא מבקש שהקב"ה ישמע שוועתו, כך הוא ישמע שוועת עניים. גם יתן אל לבו כי הוא גלגל החוזר בעולם, וסוף האדם שיבוא הוא או בנו או בן בנו לידי מדה זו, וכל המרחם על אחרים, מרחמים עליו מן השמים.

אם יש לבן כסף כדי לקנות מזון בריווח, לחם ובשר, ולהוריו אין כלום, הנכון שיצמצם במאכליו, כדי שיוכל לתת גם להוריו לאכול. (ערוך השלחן. כבוד הורים כח)

אם יש כמה בנים, ויד כולם משגת לעזור להוריהם, כל אחד ואחד נותן כפי ממונו. אך אם חלק מהבנים עשירים וחלק עניים, החובה מוטלת רק על הבנים העשירים לפרנס את הוריהם, ואין הבנים העניים צריכים להשתתף כלל. (סימון רמ ס"ה. רה, רט)

כספי צדקה

כשהבנים עשירים ויש באפשרותם לפרנס את הוריהם מכספם הפרטי, אסור להם לפרנסם מכספי צדקה, כיון שבזיון הוא להורים להתפרנס מכספי צדקה, כל שישנה אפשרות שיתפרנסו מממון פרטי בתורת מתנה. ואף אם ההורים אינם יודעים שמפרנסים אותם מכספי צדקה, בכל זאת לא יפרנסו אותם אלא מכספם הפרטי. (רי)

מעשר כספים - חייב כל אדם להפריש מהכנסותיו לצדקה. והנותן מעשר כספים, דהיינו 10% מכל הרווחים, זוהי מדה בינונית בצדקה, אך מצוה מן המובחר לתת חומש [20% מכל הרווחים]. ומכל מקום הנותן צדקה פחות ממעשר, הרי זו עין רעה, כמבואר בשלחן ערוך הלכות צדקה. (סימון רמט ס"א)

הנוהג לתת מעשר כספים או חומש, לא יפרנס את הוריו מכסף זה, שביזיון הוא להוריו שבנם מפרנסם מכספי צדקה וכו'.^ל אולם אם אין באפשרותו לפרנסם מכסף אחר, רשאי לפרנסם מכספי מעשר. ואם בשעה שהתחיל לתת את המעשר או החומש, אמר שנוהג כן 'בלי נדר', ולעת עתה מצבו הכלכלי קצת קשה, רשאי לפרנס את הוריו לכתחילה ממעות אלו. (שו"ת יחיה דעת ח"א סימן פז. הגר"ש אלישיב זצ"ל. ריב)

גם הבנים עניים

אם אין אפשרות לבן לפרנס את הוריו העניים, מן הדין אינו חייב לחזר על הפתחים ולאסוף צדקה מהציבור עבור פרנסת הוריו. וכן אינו חייב ללוות מאחרים, כדי לפרנסם. והטעם בזה, מאחר ולא עדיף כבוד ההורים מכבוד המקום ברוך

הוא, שהרי אמרה תורה "כבד את ה' מהונך", דהיינו דוקא כשיש לך 'מההון שלך', אבל אם אין לך, אינך צריך לחזר על הפתחים כדי לתת צדקה. (סימן רמ ס"ה, ובלבוש שם)

ועל כל פנים, מן הנימוס נכון מאוד שיעשה הכל, ואפילו לחזר על הפתחים למען הוריו, וישלם ה' פעלו, ותהי משכורתו שלימה מעם ה', שבזה שדואג לכל מחסורם, מונע מהם בזיון נורא, שלא יצטרכו הם לחזר על הפתחים ולהתבזות, חלילה. (סימן רמ ס"ה. קצב)

ברוך ה', כיום יש בהרבה מקומות, מפעלי חסד ותמיכה לנזקקים, ולכן כאשר אין באפשרותו של הבן לפרנס את הוריו, יפנה למפעלי החסד שיתמכו בהוריו, ויעשה הכל באופן שלא יתביישו. ועל כן, יתאמץ להיות הוא השליח הטוב לקחת ממפעל החסד ולתת להוריו בצורה יפה ומכובדת, ולא שיצטרכו הם ללכת ולהושיט יד כעני בפתח. (ע' מבקשי תורה קנג)

מוכן לקפוץ לגהינם...

רבי יעקב הלפרין התייחס מהוריו בעודו ילד רך כבן שש, ולפיכך לא זכה לקיים מצות כיבוד הורים, והתאווה מאוד לזכות במצות יקרה זו. פעם אחת פגש ברב מתל אביב שהתאונן בפניו על רוע מצבו: הוריו הגיעו זה עתה מפולין בחוסר כל, ואין בידו לפרנסם, וכואב הוא על כך מאוד. בקש ממנו רבי יעקב, שיעשה חשבון, כמה עולה כלכלת הוריו בכל חודש, והציע שהוא ישלם לו את הסכום מידי חודש בחודשו, בתנאי שהוא יקבל את שכר המצוה...

הרב התחבט אם לקבל את הכסף, שאכן יאפשר לו לתמוך בהוריו ולפרנסם. הוא פנה אל החזון איש בשאלה: האם מותר לו לוותר על שכר המצוה? אמר לו החזון איש: "מה השאלה שתפסיד את שכר המצוה? בשביל ההורים צריך להיות מוכן אפילו לקפוץ לגהינם!" וחייד ואמר לאותו רב: אל דאגה, להקדוש ברוך הוא יש מספיק שכר, גם בשבילך וגם בשביל רבי יעקב... (מעשה איש חלק ב קפא)

ביטול עבודה

בן שהתבקש מהוריו לעשות שרות נחוץ עבורם, ושרות זה מוכרח לבוא על חשבון עבודתו, פעמים שהבן יהיה חייב בשרות זה, ופעמים שלא. ולהלן יתבארו דינים אלו בקצרה באותיות קטנות, אך מחמת שיש בזה פרטים שונים וכל מקרה לגופו, כדאי בכל שאלה מעשית להתייעץ עם מורה הוראה.

אבא המבקש מבנו שיתבטל מעבודתו כדי לשרתו, כגון: לסדר לו סידורים וכדומה, ויש חשש שיפטרו את הבן מהעבודה, אינו חייב לשרת את אביו, אך יסביר לאביו בצורה יפה, שאינו יכול לקיים מבוקשו מחשש שיפטר מהעבודה, ולא יהיה לו במה להתפרנס להבא, שהמציאות מוכחת היום, שקשה מאוד למצוא עבודה, ולצערנו ישנם רבים מובטלים. (ורד)

ואולם מי שרגיל בעבודות מזדמנות, שלא שייך אצלו פיטורין, דינו כך: אם יש לו פרנסה לשלושים יום, חייב לשרת את אביו. אך אם אין לו פרנסה לשלושים יום [ולפחות יש לו להיום], תלוי הדבר, אם משער שתהיה לו עבודה מידי יום ביומו כדי רווח לצורך אותו יום, חייב לשרת את אביו היום. אך אם הוא מסופק אם למחר תהיה לו עבודה, אינו חייב לשרת את אביו, ורשאי להמשיך לעבוד עד כדי רווח מזונות של שלושים יום הבאים. (ועין ראשון לציון רמ ס"ה. רד)

יש לשאול, מדוע צריך הבן לשרת את אביו, אף שמתבטל מעבודתו ונחסר מכספו, והלוא בארנו לעיל שהוצאות הכיבוד הם מכספו של האב ולא משל בן? ויש לומר, כי שונה שרות הבן לאביו בגופו, שאינו מוציא ממון בפועל מכיסו, אלא רק נגרם לו הפסד מפאת שבטל מעבודתו, והרי זה דומה למשל למצות תפילין שחייב כל אדם להניח, אף אם על ידי כך יתבטל מעבודתו ויחסר מכספו, ויצטרך לחזור על הפתחים לצורך מזונו. אלא שאם כן, מדוע אם אין לו מזונות לצורך היום, הריהו פטור מלשרת את אביו, הלוא בתפילין גם אם אין לו מזונות לצורך היום, חייב להניחם, אף שיצטרך אחר כך לחזור על הפתחים? התשובה לזה כי מאחר ומצאנו קצת מצוות כביקור חולים, וניחוס אבלים, שאין צריך להתבטל מעבודתו בשביל לקיימם, ולחזור אחר כך על הפתחים למזונו, גם בכיבוד הורים לא חייבוהו עד כדי כך, אבל אם יש לו מזונות לצורך היום, חייבוהו. (קידושין לב ע"א. הלבוש סימן רמ ס"ה. עיין הגר"ח בן עטר בספרו ראשון לציון שם. ועיין תשובות והנהגות חלק ב סימן תמד)

טלפון לעבודה

בן שהוא עובד עצמאי, והוריו צריכים לשוחח עמו בענין מסוים דוקא בשעות העבודה, רשאים להתקשר אליו בשעות אלו, ועל הבן לשוחח עמם אף שמתבטל ממלאכתו ומפסיד כסף. ואמנם אם השיחה איננה דחופה, לא נכון שיתקשרו אליו הוריו בשעות אלו. ואם בכל זאת התקשרו, רשאי לבקש את סליחתם, שידבר עמם מאוחר יותר. [דין זה דומה למה שפסק מרן (סימן רמ ס"ה) שצריך הבן להתבטל ממלאכתו כדי לשרת את הוריו, והיינו דוקא כשיש צורך בדבר.]

בן שהוא שכיר, והוריו צריכים לשוחח עמו בענין מסוים, אינם רשאים להתקשר אליו בשעות העבודה, מאחר והוא גוזל את המעסיק, שבינתיים אינו עובד, [באופן שהדיבור בטלפון מבטלו מעבודתו]. ומכל מקום אם התקשרו ההורים, יענה להם, ויבקש מהם לחזור אליהם בגמר העבודה, [מאחר ובדרך כלל, אין המעסיק מקפיד על שיחה קצרה ממש]. ואולם אם מבין הבן ששיחה זו דחופה מאוד, וצריך דוקא עתה לשוחח עמם, ישם לב כמה זמן הוא מדבר, ויודיע למעסיק, כדי שלא יגזלו, חס ושלום. [ואף על פי שבדרך כלל מעדיף המעסיק שיעבדו כולם ברצף, מכל מקום מסתבר מאוד שישכים כאשר ישנה נחיצות מסוימת, ולכן לא יהיה בזה גזל.]

דירה לשכירות

אם יש לבן דירה פנויה, ורוצה להשכירה או למכרה, ואביו גם כן מחפש דירה, מן הדין אינו חייב להשכירה או למכרה דוקא לאביו, אך טוב שיקדים את אביו. אולם אם חושש שאביו לא ישלם לו, או שחושש לרמאות שהיא, לא ימכרה ולא ישכירה לאביו כלל. (ריט)

אם אין כסף לאבא לשכירות דירה, צריך הבן לדאוג לאביו מדין 'צדקה', שיהיה לו מקום הגון לדור, וכמבואר לעיל שנותן לו כפי עושרו. (ריט)

דמי הנסיעות

אבא שמבקש מבנו שיבוא אליו לביתו לשרתו, והבן גר רחוק מהאבא, באופן שאינו יכול ללכת רגלי אל אביו, ומוכרח לנסוע אליו ברכב, מעיקר הדין רשאי הבן לבקש את הוצאות הנסיעה מהאבא. אולם אם הבן יכול ללכת רגלי, ולצורך נוחיותו רוצה לבוא ברכב, אין האבא חייב לשלם לו את דמי הנסיעה. וכמו כן, אם יש באפשרותו להגיע באוטובוס, והבן רוצה להגיע במונית, אין האבא חייב לתת לו את דמי המונית, ודי שיתן לו את דמי האוטובוס בלבד. (רכ)

דמי שיחות הטלפון

הורים המבקשים מבנם שיתקשר אליהם בתדירות גבוהה, מעיקר הדין רשאי הבן לבקש מהוריו שישלמו לו את הוצאות שיחות הטלפון, כיון שכיבוד הורים מכספם של ההורים.

ועל כל פנים, פשוט שלא ראוי לבקש את דמי הנסיעה ודמי שיחות הטלפון מההורים, אלא אם כן מצבו הכלכלי של הבן קשה, ובפרט אם הוריו גרים בחוץ לארץ, והשיחות אליהם יקרות מדאי. (תז. ועיין אבני זכרון עמוד שלא)

כילי [קמצן] או עצלן

אב שהוא כילי בממונו, או שיש באפשרותו להתקבל למקום עבודה הראוי לו, אך מתעצל ואינו רוצה לעבוד, אין הבן חייב לפרנסו. ומכל מקום ממידת חסידות, טוב שגם באופנים אלו יפרנס הבן את אביו. (ריח)

לא תגנוב

בן שלקח כסף מהוריו בלי רשות, חייב להחזיר להם, ואינו יכול לפטור את עצמו בטענה שמן הסתם הם מוחלים לו, אלא אם כן אמרו לו במפורש שהם מוחלים לו על גניבתו. (אגרות משה. ב קפא)

אם כשגנב הבן, היה קטן פחות מגיל בר מצוה, מן הדין פטור מלשלם אפילו לאחר שיגדל. וממידת חסידות, טוב שיתן סכום כסף לצדקה לכפרתו.

דין זה אינו דוקא בקטן שגנב מהוריו, אלא אף אם גנב מאחרים או שהזיק ממון של אחרים, פטור מלשלם. ואפילו לצאת ידי שמים, אינו חייב להחזיר. ועל כן לא נכון עושים אותם אנשים, שכאשר ילד קטן פחות מגיל 13 הזיק לרכושם, תובעים מאביו לשלם, ואביו מחמת חוסר ידיעה משלם עבור הנזק. ויש לדעת שזהו גזל גמור, וחייבים להשיב לו את הכסף, אלא אם כן מודיעים לאב שמן הדין הוא פטור מלשלם, אך בכל זאת רוצה לשלם כדי לחנך את בנו בדרך הישר והטוב. (הרמב"ם, טור ושלחן ערוך ועוד. שו"ת יביע אומר חלק ח חו"מ סימן ו. ב קפב)

החזרת הלואה של האב

אב שלווה כסף מחברו, ונפטר האב טרם שהספיק לשלם את חובו, כל שהבנים יודעים בברור שאביהם לווה, והשאיר להם ירושה, חייבים הם לפרוע את החוב למלוה מהירושה. ואין הבדל בין אם ההלוואה היתה כתובה בשטר או שהיתה על פה. אולם, אם לא השאיר האב ירושה לבניו, אין חייבים הבנים לפרוע את חוב אביהם מכספם הפרטי. (שלחן ערוך חושן משפט סימן קז ס"א. קכא)

[בדרך אגב, יש לדעת, כי כל הלואה שאדם מלוה לחברו, חייב לכתוב את ההלוואה בשטר, או שיהיו עדים שיראו את ההלוואה. והמלוה לחברו בלא שטר ובלא עדים, עובר על לא תעשה מן התורה, שנאמר: "ולפני עיוור לא תתן מכשול", שפעמים הלווה שוכח שלוה, ואם אין אפשרות למלוה להוכיח שהלוה לו, אינו יכול לתובעו, ונמצא שהלווה גוזלו. ויש להודיע זאת ברבים, כי לצערנו, ישנם שלא נזהרים בזה מחמת חוסר ידיעה. (מסכת בבא מציעא עה ע"ב. חו"מ סימן ע ס"א. יבי"א ח"ז חו"מ ס"ז)]

הטעם שאין חובה על הבנים לפרוע את חוב אביהם מכספם הפרטי, היינו מכיון שמצות כיבוד אב ואם המוטלת על הבנים היא מכספי האב ולא מכספי הבנים, ומכל מקום מאחר ומובא בספרים כמה חומרת הדבר שאדם לא משלם את חובותיו, ומעכב אותו מלהיכנס לגן עדן, ופעמים שאף חוזר בגלגול בעוון זה, על כן ראוי ונכון מאוד שהבנים יתאמצו לשלם את חוב אביהם מצד המוסר והאיכפתיות כלפי אביהם, ושכרם כפול ומכופל אצל בורא עולם.

אמרו חז"ל (מסכת אבות פ"ב מ"ט): איזוהי דרך רעה שיתרחק ממנה האדם... רבי שמעון אומר הלווה ואינו משלם, אחד הלווה מן האדם כלווה מן המקום ברוך הוא, שנאמר (תהלים לו כא): "לֹא־רָשָׁע וְלֹא־יִשְׁלֵם, יִצְדִּיק חֲוִין וְנֹתֵן".

בהגיעו לגן עדן, חסם את כניסתו מלאך חבלה, כי יש עוון גזל בידו

מעשה נורא שסיפר רבי אליהו לופיאן, בשם רבי ישראל סלנטר בשם הגאון רבי חיים מוואלוז'ין זצ"ל: בחור אחד מצויין משיבת עץ חיים בוואלוז'ין, חלה, ונזקק לטיפול רפואי. ביקש הגאון רבי חיים ראש הישיבה מבחור אחד מהישיבה, ללוות את החולה לבית הוריו. לעת ערב הגיעו לאיזו עיירה ולנו שם במלון, בבוקר נקב בעל המלון דמי הלינה, החבר אשר ליווה את החולה שילם את דמי הלינה, אך החולה לא היה בכיסו לשלם, בעל המלון הצהיר כי הוא מאמין לו שישלם אחר כך בהיותו בן ישיבה, ומשם המשיכו בדרכם לבית הורי החולה. החולה זכר מהחוב ונתן את הכסף ביד חברו, וביקשו כי בחזרתו לישיבה ישלם לבעל המלון. החבר הבטיח שכן יעשה, ונפרד מן החולה באיחולי רפואה שלימה. אך בחזרתו שכח לתת את הכסף לבעל המלון, ונסע לישיבה. בינתיים גבר חוליו של החולה, ולאחר זמן קצר נפטר. בהישמע דבר הבשורה המעציבה לחבריו בישיבה, בכו עליו והספידוהו כראוי.

איזה ימים לאחר מכן, היה הגאון רבי חיים עובר במסדרונות הישיבה, ונדהם לראות עין בעין את הבחור שנפטר צועד לקראתו! רבי חיים התעשת, ניגש אליו, ושאל אותו מה נשמע בדינך למעלה? השיב לו הנפטר, כי בשמים החלו לערוך זכויותיו בתורה ובמצוות, מול חובותיו אשר נתמרקו ביסוריו בעת חוליו לפני שנפטר, ונפסק דינו להוליכו לגן עדן. אך בהגיעו לשם התייצב מלאך חבלה אחד, וחסם את כניסתו בפניו, ואמר שיש עוון גזל בידו, מפני שלא שילם את החוב של דמי הלינה לבעל המלון, ואף על פי שאיננו אשם בכך, שהרי הוא מסר את החוב לחברו ועשהו שליח לפרוע החוב, מכל מקום כיון שבעל המלון לא קיבל את החוב, והוא לא מחל עליו, לכן אי אפשר להכניסו לגן עדן. ומכיון שבית דין של מעלה ראו שאיננו אשם בכך, באופן יוצא מן הכלל נתנו לו רשות להיפגש עם רבו ולבקש ממנו לסדר את ענין החוב בהקדם.

רבי חיים בשומעו את הדברים, הבטיחו לסדר את הענין בהקדם, ולפתע נעלם הבחור, חלף הלך ואיננו. רבי חיים קרא מיד את החבר שליווה את הנפטר, והלה אישר כי אכן קיבל את דמי הלינה מאת הנפטר, על מנת לפרוע את חובו, אך שכח למוסרם לבעל המלון, והביע צער על כך. רבי חיים ציוה עליו לנסוע מיד אל המלון ולפרוע חובו של הנפטר, וכן עשה החבר ופרע את החוב לבעל המלון, ובכך הגיע הבחור למנוחתו בגניז מרומים. מכאן מוסר השכל, לכל החרד לדבר ה', להסדיר כל חובותיו בטרם ילך ואיננו. (עניף עץ אבות עמוד קכה)

הופיע הלווה בחלום, ואמר שאין לו מנוחה בעולם הבא, כי לא פרע את חובו

סיפר הגאון המנוח רבי יעקב מוצפי זצ"ל: בבגדאד היו שני חברים טובים, שעזרו זה לזה בכל הזדמנות. פעם קנה אחד מהם דירה, וניזקק להלוואה בסכום גדול. בצר לו סיפר לחברו על כך, וחברו הלווה לו את כל הסכום, מרצונו הטוב. כעבור זמן מה, כשהגיע זמן עליית יהודי בגדאד לארץ ישראל, ממשלת בגדאד החרימה את הדירה, ושני החברים עלו לארץ ישראל, וכעבור שנתיים נפטר הלווה.

כעבור מספר חודשים מפטירת הלווה, הופיע הלה בחלום אצל רבי יעקב מוצפי, וסיפר לו על דבר ההלוואה אשר לוה מחבירו, ואמר שבהיות שלא פרע את חובו אין לו מנוחה בעולם האמת, ולכן התחנן לפני הרב שיזמין אליו את המלוה פלוני, ויסביר לו שלא היתה לו אפשרות לפרוע את חובו, ויבקש ממנו למחול לו את החוב במחילה גמורה. למחרת היום, הזמין רבי יעקב את המלוה, שאל אותו, האם היה לך חבר ששמו פלוני? השיב, כן, זכרנו לברכה. שאלו, האם הלוית לו סכום כך וכך לדירה שקנה בבגדאד? השיב המלוה, כן נכון. אמר לו הרב, בין כה וכה חוב אבוד הוא, מאחר שהלווה נפטר, בבקשה ממך אמור אחרי בפה מלא: הריני מוחל במחילה גמורה את החוב שהוא חייב לי, ולא יענש בסיבתי. המלוה אמר אחריו ככל הדברים האלה, והלך לדרכו לשלום. בלילה הופיע שוב בחלום הלווה הנפטר בשמחה, ואמר לרב, תנוח דעתך שהנחת את דעתי. (ענף עץ אבות עמוד קכה)

הלוואה בריבית

אב שעבר איסור וָלוּה כסף בריבית [בלי היתר עסקה] ונפטר, אף אם השאיר ירושה, לא יפרעו הבנים את הריבית למלוה בשום פנים ואופן.

אב שעבר איסור וְהִלִּיחַ כסף לאחר בריבית, וגבה האב מהלווה את הריבית ומת, אין הבנים חייבים להחזיר את הריבית ללווה. [שדווקא המלוה שגבה את הריבית, חייבתו התורה להחזיר, אבל בניו לא חייבים, שנאמר "אל תִּקַּח מאתו נשך ותרבית", למלוה הזהירה התורה שלא לקחת ריבית אבל לא לבניו שירשוהו. (בבא קמא קיב ע"א)] ואמנם, אם גבה האב מהלווה חפץ בתורת ריבית, ולאחר מכן התחרט על שהִלִּיחַ בריבית ועשה תשובה, ולא הספיק להחזיר את החפץ עד שמת, אם ניכר שחפץ זה שייך ללווה, כיון שהיה בדעתו להחזירו לבעליו, הרי זה נחשב כאילו לא הורישו לבניו, וחייבים להחזירו ללווה, מפני כבוד אביהם, למנוע ממנו בזיון, כאשר יראו אחרים שבניו משתמשים באיסור ריבית שעשה אביהם. אבל אם לא עשה אביהם תשובה, ולא היה בדעתו להחזירו לבעליו, נמצא שבניו ירשו את החפץ והריהו ממונם שלהם ממש, וכיון שהתורה לא חייבתם להחזיר כנ"ל, אינם חייבים לכבד את אביהם בממונם ולהפסיד כספם, כיון שלהלכה כיבוד אב מכספו של האב. (בית יוסף סימן רמ, ושלחן ערוך סימן קסא ס"ו)

מצות קימה מפני ההורים

החיוב לעמוד

כשהאבא או האמא נכנסים לבית, חייב הבן לעמוד לכבודם. [ולאו דוקא לבית, וכמבואר להלן.] (רגו, תקעא)

כמה פעמים ביום?

חייב אדם לעמוד מפני אביו ואמו בכל פעם שנכנסים, ואפילו מאה פעמים ביום. ויש מבני אשכנז הנוהגים להקל ולעמוד רק פעמיים ביום. (רסח. ה"ע צה, קד)

אוהב מצוות – לא יִשְׁפַע מצוות

בן שעומד ויודע שהוריו מתקרבים להיכנס לרשותו, טוב שישב כדי לחייב את עצמו במצוה לעמוד כשהוריו יכנסו. (שז)

"ויראת מאלהיך"

בן שיושב ורואה שהוריו מתקרבים להיכנס לרשותו, אסור לו לעצום את עיניו, כדי שבהגיעם אליו לא יראה אותם ולא יצטרך לעמוד. והעושה כן, עבירה היא בידו, ועל כך נאמר: "ויראת מאלהיך אני ה'", שזה דבר המסור ללבו של האדם, ולבד מבורא עולם ישתבח שמו שבוחן לבות וכליות, אין מי שיכול לדעת אם באמת לא ראה אותם או שעשה את עצמו כאילו לא ראה. (שז)

מצוה ניכרת

בן שקם לכבוד הוריו, ויש לו צורך ללכת לאיזשהו מקום, הנכון שקודם לכן ישב, ואחר כך ילך לענייניו, כדי שיהיה ניכר שנעמד לכבוד הוריו, ולא מפאת שצריך ללכת לאיזשהו מקום. (שט)

לא להטריח

אין ראוי להורים להטריח את בניהם ולעבור לפניהם בכוונה, כדי שיעמדו להם. ולכן אם יכולים ההורים לעבור בדרך אחרת שלא יצטרכו לעמוד להם, יעשו כן. וסגולה היא להם לאריכות ימים ושנים. (רעו)

קריאת שמע וברכות

גם אם הבן קורא קריאת שמע ונכנס אביו, חייב לעמוד לכבודו. והוא הדין אם נכנס האב בשעה שבנו מברך ברכת המזון או שאר ברכות. (ה"ע ח"ב נט. רפח)

עוסק בתורה

בן היושב ועוסק בתורה, והוריו נכנסו לחדר, חייב לעמוד לכבודם, אך לא יפסיק מלימודו, אלא יעמוד וימשיך ללמוד. ואולם אם הוריו נכנסים ויוצאים הרבה, והקימה בכל פעם מפריעה לו בלימודו, יבקש מהם מחילה שלא לעמוד. (רפו)

מאיזה מרחק?

כל שרואה את הוריו אפילו בריחוק גדול כמלוא עיניו, צריך לעמוד מפניהם. ולכן בן היושב באולם גדול מאוד, ורואה את אביו שנכנס מרחוק, חייב לעמוד לכבודו, אף שאביו אינו רואה אותו. ולא ישב עד שיתכסה מעיניו ולא יראהו.

והגם שבריחוק כזה גדול, לא ניכר כל כך שהבן עומד מפני אביו, ואם כן אין זו קימה שיש בה הידור, [כי ההידור לקום הוא דוקא כשניכרת הקימה שהיא לכבודו של אותו אדם, ולכן מטעם זה פטרה התורה לעמוד מפני זקן או חכם, כשהוא בריחוק ממנו יותר מארבע אמות.] מכל מקום מאחר והקימה מפני ההורים, איננה ממצות כיבוד, אלא ממצות מורא, ובמצות מורא אין דין של קימה שיש בה הידור, ודומה הדבר למלך שנכנס שכולם עומדים מפניו אף ממרחק גדול, מפני יראת הכבוד שלהם אליו, הגם שאינו רואה אותם, כן הדין גם בהורים שצריך לעמוד מפניהם אפילו ממרחק גדול. (רנב. ה"ע צה)

עיור

בן עיור היושב בחדרו, כששומע שהוריו נכנסים לחדר, חייב לעמוד. (כבוד הורים סד)

גם אם האב עיור ואינו רואה שקמים לפניו, או שהאב חלה במחלת השכחה ואינו מכיר את בנו, חייב הבן לעמוד לו מלוא קומתו, משעה שרואהו שנכנס. (תקע, תקעג)

צורת העמידה

החייב לעמוד הוא מלוא קומתו, דהיינו שיעמוד על רגליו ממש, ולא כאותם הקופצים מעט ממקומם. (רנג)

כשעומד הבן, לכתחילה לא יסמוך את עצמו על הקיר או על משהו אחר, אלא יעמוד בלי סמיכה כלל. ואולם מן הדין רשאי לסמוך את עצמו קצת, באופן שאם יינטל אותו הדבר, הוא לא יפול. (רסב)

לשמור ולקיים...

הגאון רבי צדקה חוצין זצ"ל, תלמידו של גאון עוזנו הבן איש חי זצ"ל, בשנת תרפ"ו עלה לארץ הקודש והשתקע בירושלים, בה הקים את בית הכנסת "שמש צדקה" המתנוסס לתפארה עד ימינו ברחוב חגי בירושלים. גאון גדול היה, וכל לימודו על מנת לעשות ולקיים. פעם למד בחברותא עם אחד מחשובי האברכים בירושלים, שהיה צעיר ממנו בכעשרים שנה. כשלמדו הלכות כיבוד אב ואם, שאל הרב את האברך, האם מקפיד הוא לקום מלוא קומתו בפני אמו כשנכנסת, כפי שמחייבת ההלכה. השיב האברך שהוא קם מעט, אך לא מלוא קומתו.

בו ברגע סגר רבי צדקה את הספר שלפניו, ואמר: "סיימנו ללמוד להיות - לא יתכן ללמוד ולא לקיים!" כשתבוא ותודיעני שאתה אכן קם בפני אמד מלוא קומתך - יתחדש לימודנו!". וכך היה, למחרת בא האברך ובישר לרבו שאכן תיקן את המעוות וקם הוא מפני אמו מלוא קומתו, ורבי צדקה חידש את הלימוד עמו. (מעייין השבוע ב רצג)

עד מתי צריך לעמוד?

יעמוד הבן, עד שישבו אביו ואמו, או עד שיתנו לו רשות לשבת. (רנג)

אם נשאר האב עומד

אם נכנס האב ואינו חפץ לשבת, אלא נשאר עומד במקום מסוים כדי לעסוק באיזה ענין, רשאי הבן לשבת, שכיון שעמד האב שם, הרי זה מקומו. אך אם עומד האב מעט כדי לנוח, ובדעתו להמשיך ללכת, לא ישב הבן עד שישב האב. (רנג)

הולכים ובאים

אם הבן יושב במטבח לאכול, והאמא נמצאת במטבח ומבשלת, ומפאת כך אינה עומדת במקום אחד, אלא הולכת מפניה לפניה, נותנת את הסיר על הגז, הולכת לשיש לחתוך ירקות, הולכת לארון להביא תבלינים, וכיוצא בזה, נראה

שאינו הבן חייב להשאר עומד בכל הזמן הזה, שכיון שעסוקה היא בבישול, כל החדר נחשב כמקומה, וכאילו ישבה או עמדה במקום אחד. אולם הנכון הוא שיבקש מאמו שתמחל לו בכל כיוצא בזה שלא יעמוד. ובפרט שזהו רצון האם, שבנה יושב לאכול במקומו, ולא יעמוד כל רגע באמצע האוכל, בגלל שהיא הולכת מפינה לפינה. ויעיין בבאור ה"ד"ל על פרקי דרבי אליעזר פרק ב הגהה ה. ועיין עוד בערוך השלחן, בצל החכמה, הגרש"א ועוד, בענין המקלים לישב בעת הריקודים בשמחת תורה, על אף שהספר אינו על התיבה, כיון שכל שטח הריקוד נחשב כמקומו של הספר, כמובא בחזו"ע סוכות תסו).

אבא שליח ציבור

בן שאביו עולה לתיבה להיות שליח ציבור, צריך הבן לעמוד ברגע שאביו קם מכסאו עד שמגיע לתיבה. ובגמר התפילה כשחוזר אביו למקומו, יעמוד שוב עד שישב אביו. אך אינו צריך לעמוד כל זמן שאביו עומד בתיבה, מאחר ועתה קבע שם האב את מקומו. (רס"ז)

אבא עולה לתורה

כאשר האבא עולה לעלייה בספר התורה, צריך הבן לעמוד לכבודו, וישאר הבן עומד בכל זמן הקריאה, עד שיחזור אביו לשבת.

אף על פי שהתבאר לעיל, שכאשר האבא עומד במקום מסוים, הרי זה מקומו ורשאי הבן לשבת, אם כן מאחר ובמשך זמן הקריאה עומד האב על יד ספר התורה, הרי זה מקומו, למה צריך הבן לעמוד כל זמן הקריאה? **תשובה:** מן הדין היה די שהבן יעמוד בהליכת האב לתיבה ובחזרתו, אך מאחר ופשט המנהג לעמוד לכבודו כל זמן הקריאה, חייב הבן לעמוד, שאם ישנה מהנהגה ולא יעמוד, נראה כמזלזל בכבוד אביו. (החיד"א, מהר"ח פלאג'י, חסד לאלפים ועוד. רס"ה)

אם בגמר העלייה לתורה, נשאר האב לעמוד בתיבה, כדי להמתין לעולה אחריו עד סיום קריאתו, אין צריך הבן לעמוד בזמן הזה, ובגמר העליה של אביו, רשאי לשבת. אולם, כאשר אביו חוזר למקומו לשבת, יעמוד הבן שוב עד שישב אביו.

אבא העולה לעליית 'מפטיר', די שיעמוד הבן בשעת הקריאה בתורה, ואין צריך לעמוד גם בשעת קריאת ההפטרה והברכות שלאחר מכן. (רס"ה)

מנהג ישראל קדושים שבסיום עליית התורה של האב, ניגש הבן ומנשק ידו, והאב מברכו. והטעם בזה, כי בשעה שעולה אדם לתורה, מקבל הארה של שפע קדושה וטהרה, ונעשה ראוי לברך את אחרים. ולכן כשאומרים הציבור לעולה "חזק וברוך", ישיב להם גם הוא בברכה: "כולכם ברוכים", שאז הוא שעת רצון, והברכה מתקבלת יותר. (ה"ע קסד)

בן עולה לתורה

בן שסיים עלייתו לתורה, יגש אל אביו וינשק ידו ואביו יברכו, שגם זה בכלל מצות כיבוד. (בן איש חי פרשת ויקרא אות יא. רס"ה)

ישקני מנשיקות פיהו

על כל אדם להזהר שלא לנשק את פני אביו, בנו וחברו בבית הכנסת, כדי לקבוע בליבנו שאין אהבה כאהבתנו למקום ברוך הוא. ואבא שנהג לנשק את

פני בניו לאחר התפילה בשבת או בסיום העלייה לתורה, ישתדל לעשות כן ביציאתו מבית הכנסת בחוץ. וכן כתבו כמה מרבני מרוקו לבטל מנהג הנשיקות בפנים בבית הכנסת, ומהם רבי יצחק חזן (יחזק דעת ח"ג סימן ה) ורבי יהושע מאמאן זצ"ל (עמק יהושע ח"ג סימן יח, ח"ו סימן כא). ולשומעים ינעם, ועליהם תבוא ברכת טוב. (רס"ז. השבת בהלכה ובאגדה)

ירבו שמחות בישראל

כשנמצאים בשמחה משפחתית, והאבא מסתובב בין המסובים ומוזג להם יין, אזי כשמוזג האב לבנו, יעמוד הבן, ולא ישאר יושב בעת שאביו מוזג לו. ומה שאין הבן צריך לעמוד לאביו קודם לכן, כאשר מסתובב הוא בין המסובים, מאחר וזהו רצונו של האב, שכל המוזמנים ישבו בסעודה איש איש על מקומו, ולא יעמוד בנו ויפריע למהלך הסעודה. (דש)

מזל טוב

אף על פי שאמרו חז"ל (פרקי דרבי אליעזר טז. ילקוט שופטים ע) שחתן בשבעת ימי המשתה דומה למלך, בכל זאת חייב החתן לעמוד מפני כבוד אביו ואמו. (שט"ז)

והטעם בזה, כי אפילו במלך ממש כתב הרמב"ם (הלכות מלכים פרק ב הלכה ה): מצוה על המלך לכבד את לומדי התורה, וכשיכנסו לפניו סנהדרין וחכמי ישראל יעמוד לפניהם ויושיבם בצדו, וכן היה יהושפט מלך יהודה עושה כשרואה תלמיד חכם, עומד מכסאו ומנשקו וקורא לו רבי ומורי. במה דברים אמורים בזמן שהיה המלך בביתו לבדו הוא ועבדיו, יעשה זה וכיוצא בו בצנעה, אבל בפרהסיא בפני העם לא יעשה, ולא יעמוד מפני אדם וכו'. ע"כ. ודוקא מלך ממש, לא יעשה כן בפרהסיא, וכמו שכותב הרמב"ם (שם הלכה א) כבוד גדול נוהגים במלך, ומשימים לו אימה ויראה בלב כל אדם, שנאמר "שום תשים עליך מלך", שתהא אימתו עליך. ע"כ. אבל בחתן שלא שייך טעם זה, הריהו חייב לעמוד מפני אביו ואמו בין בביתו ובין בפני אחרים.

אבל

אבל היושב שבעה, ונכנס אביו, אינו חייב לעמוד לו, כי בעת כזאת שטרוד בצערו, מן הסתם אביו מוחל על כבודו. ובכל זאת, אם רצה לעמוד, רשאי. (חזו"ע אבלות ג עד)

אבל שעמד מפני אביו, לא יאמר לו אביו "שב", אלא יאמר לו "תנוח" או "אל תטרח" וכיוצא בזה. (שם)

כתב מרן השלחן ערוך (סימן שע"ב): הבא לכבד את חברו ולקום מפניו, אומר לו: שב. אלא אם כן הוא אבל או חולה, שמשמע: שב באבלות שלך, שב בחולי שלך. ע"כ. והיינו שלא ישמע כאילו אומר לו שישב בעוד אבלות חס ושלום, וכפותח פה לשטן, לכן יאמר לו בלשון אחרת, "תנוח" וכיוצא בזה. ולצערנו, רבים לא יודעים הלכה זו וטועים בה.

תשעה באב

בן היושב בתשעה באב על הארץ ונכנס אביו, חייב לעמוד לכבודו. מפני שבאבלות ישנה, לא טרודים כל כך. (שי)

מחילה מההורים

הורים שמחלו על כבודם, כבודם מחול ואינו חייב לעמוד מפניהם, אך יהדר

לקום מעט. ובכל זאת אם עומד ממש לכבודם, מקיים מצוה. ואולם אם נמצאים שם אנשים שאינם יודעים שהוריו מחלו לו, הריהו חייב לקום מפניהם. (קכז, ער, רעג)

אם ההורים מתנגדים שבנם יעמוד להם, לא יעמוד להם, שרצונו של אדם זהו כבודו. ואולם יש להסביר להם בנחת, שזו מצוה שהצטוונו עליה בתורה לכבדם, וחבל שיפסידו את בנם ממצוה כה חשובה, גם כי שכרה רב מאוד, ואוכל מפירותיה בעולם הזה, והקרן קיימת לו לעולם הבא. (ערד)

אין ראוי לבן לבקש מחילה מהוריו שימחלו לו שלא לקום להם, אלא רק כשיש לו הכרח, כגון שיושב בחדרו וכותב דברי תורה, והוריו נכנסים מידי פעם, וקשה עליו להפסיק כל פעם מלימודו, וכן כל כיוצא בזה וכדלהלן. (ערד)

פיג'מה

בן השוכב במטתו לישון ונכנסו הוריו, אף שהוא לבוש בגדי לילה [פיג'מה], צריך לעמוד מפניהם. ואם קשה לו לעמוד, רשאי לבקש רשות שלא לעמוד. (דש)

ביטול תורה

בן תלמיד חכם המוסר שיעור, ואביו הוא הגבאי של בית הכנסת, ונכנס ויוצא כמה פעמים בתוך השיעור, טוב שימחל האב לבנו שלא יעמוד לו בשיעור, כדי שלא להפריע את רצף השיעור. (ערה)

בן תלמיד חכם המוסר שיעור, ואביו נכנס לשיעור ובנו קם לכבודו, ועקב כך גם אחרים קמים לכבודו, ונגרם לאב מזה אי נעימות, טוב שימחל האב לבנו שלא יעמוד לו בשיעור. [והטוב ביותר שיבוא האב מתחילת השיעור ולא יאחר. וכן ביקש מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל מאביו רבי יעקב עובדיה זצ"ל]. אולם אם על ידי שהבן לא יעמוד, ילמדו ממנו אחרים לזלזל בהוריהם שלא לעמוד לכבודם, יעמוד הבן לאביו. (שז)

בן תלמיד חכם

אפילו אם הבן תלמיד חכם והאבא פשוט מאוד, חייב הבן לעמוד לו, ולא יקל בכבודו כלל. ואדרבה, מן הראוי שבן תלמיד חכם יכבד את הוריו יותר. (שטז)

בן תלמיד חכם שביקשו אביו בפני רבים שיעשה לו מלאכה שהיא, אם הבן לעצמו לא היה עושה מלאכה זו, כי אינה לפי כבודו, אינו חייב לעשותה לאביו. אך אם לעצמו היה עושה, חייב לעשותה לאביו. ומכל מקום בצנעה, חייב הבן לעשות לאביו כל אשר יבקש, אף אם המלאכה אינה לפי כבודו. (שטז)

בן תלמיד חכם שזכה לחבר ספר ליזכות את הרבים, מצוה עליו לשבח ולהוקיר טובה להוריו, על שחינכוהו בדרך התורה, והגיע עד הלום לחבר ספר. ואפילו אם לא השכילו לחנכו בדרך התורה, יראה את הערכתו להם, כי סוף סוף כל מה שהגיע נזקף לזכותם, ויבהיר להם את הזכות הגדולה שנפלה בחלקם.

בפני רבו מובהק

היושב בפני רבו המובהק [שלמד ממנו רוב ההלכות למעשה], ונכנס אביו, אינו רשאי לעמוד מפניו, שנראה כמזלזל ברבו, אלא אם כן יודע שגם רבו חולק כבוד לאביו, כגון שאביו מפורסם בחסידות וגומל חסדים טובים לעמו ישראל, או שיודע שרבו אינו מקפיד עליו אם יקום לאביו. ובכל אופן אם יושב הבן רחוק מהרב, ולא ניכר שהוא קם לאביו, יקום מפניו. (רצב)

דין זה נלמד בגמרא (קידושין לג ע"ב) מהאמורא רב יהודה שכאשר היה יושב בשיעור לפני רבו שמואל, והיה נכנס אביו רב יחזקאל, היה עומד מלפניו. ומבארת הגמרא שלא היה חשש שרבו שמואל יקפיד, מאחר ואביו רב יחזקאל היה ידוע כבעל מעשים גדול, שאפילו מר שמואל היה קם לכבודו. ומוסיפה הגמרא שפעמים היה בא רב יחזקאל מאחרי שמואל, ורב יהודה בנו לא היה רוצה לעמוד מפניו, מאחר ורבו לא רואה למי הוא עומד, אך שמואל אמר לו שיעמוד, ולא יחוש על כבודו.

בן היושב בפני גדולי הדור, ונכנס אביו, דינו כבן היושב לפני רבו המובהק. (רצב)

אבא שהוא תלמיד של בנו

אם הבן לימד תורה את אביו ונעשה האב תלמידו, צריכים שניהם לעמוד זה מפני זה. ואולם, ראוי שהבן ימחל לאביו על כבודו שלא יעמוד לו, ואז די שהאבא יחדר מעט לבנו, מפני כבודו שהוא רבו, אבל הבן יעמוד לאביו. (סימן רמ סעיף ז. ה"ע צז. שיט)

במקרה זה שהבן הוא רבו של אביו, אין הבן חייב לשמש את אביו ככל בן. וגם האב, לא חייב לשמש את בנו, כדין תלמיד שמשמש את רבו. ואולם, רשאי הבן למחול על כבודו ולשמש את אביו, על אף שהוא רבו. (סימן רמ סעיף ז, וברמ"א שם. שיט)

מקום החיוב לעמוד

בית הכנסת

חייב הבן לעמוד לכבוד אביו, אפילו כשנכנס לבית הכנסת.

אף על פי שלכאורה לא היה מן הראוי לעמוד בבית הכנסת לכבוד האבא, שהרי "אין חולקים כבוד לתלמיד במקום הרב", דהיינו, בית הכנסת שהוא מקום השראת השכינה, כביכול הוא מקומו של הקב"ה, ולא ראוי לכבד במקום זה את האבא שהוא נחשב כתלמיד של הקב"ה? בכל זאת למדנו חז"ל שאדרבה זהו כבודו, חפצו ורצונו של הקב"ה, שנשמע בקולו לקיים את מצוותיו שציונו לכבד את האב, אף בביתו. וכשהרב בעצמו חולק כבוד לתלמידו, אזי אחרים רשאים לחלוק כבוד לתלמיד בפני הרב. (מסכת בבא בתרא קט ע"ב. רפה)

בית המרחץ

בן היושב בבריכה, ואביו נכנס, יעמוד לו מלוא קומתו. (ודש)

בן היושב במרחץ [מקוה], ופתאום נכנס אביו, יעמוד הבן מלוא קומתו. וצריך הבן להזדרז ולצאת מהר מהמקוה, מאחר ואסור לאב ובנו לרחוץ יחד, וכמבואר להלן.

והגם שאין זה הידור לעמוד כך [בלי בגדים] בפני האב, [ולכן מטעם זה פטרה התורה לעמוד מפני זקן או חכם במרחץ], מכל מקום מצות קימה מפני ההורים, אינה ממצות כיבוד, אלא היא ממצות מורא, ומצות מורא ישנה בכל מצב. (טורי אבן רוקח, המקנה, הל"ק ט, יד אליהו רגולר, חידושי הר"ם, הגר"ז הלוי ועוד. קע, דש, תא, תקעג. ה"ע צו)

מספרה

בן היושב במספרה ומסתפר, ונכנס אביו, אינו רשאי לעמוד לכבודו, מפני שמבטל את הספר ממלאכתו ומפסידו. [אך אם קיבל רשות מהספר לעמוד, יעמוד]. ואולם, אם אין הספר מספרו באותו רגע שנכנס אביו, וכגון שהפסיק רגע להביא איזשהו חפץ, יעמוד לכבוד אביו. ואם מתבייש לעמוד כך, יבקש רשות מאביו שלא לעמוד. (שג)

עבודה

אם הבן שכיר, ואביו נכנס למקום עבודתו, אם בעמידתו הוא מתבטל ממלאכת המעסיק, לא יעמוד מפני אביו, שהרי הוא גוזלו. אולם, אם אינו מתבטל ממלאכתו, או שיודע שהמעסיק לא מקפיד על כך, חייב לעמוד. (כבוד הורים עא)

אם הבן עצמאי ואביו נכנס למקום עבודתו, הריהו חייב לעמוד לכבוד אביו, אף אם תגרום לו הקימה חסרון כיס [הפסד כסף] בעת שבטל ממלאכתו.

והגם שבמקרה זה שיש חסרון כיס, פטרה התורה לעמוד מפני זקן או חכם, מכל מקום כבר בארנו שדין קימה בפני ההורים, אינה ממצות כיבוד, אלא היא בכלל מצות מורא השייכת גם אם יש חסרון כיס. (כבוד הורים עא)

פקיד בנק

בן שהוא פקיד בבנק, ורואה את אביו שממתין בתור, אין לו היתר להקדימו לפני שאר הציבור הממתנים, שהרי הוא גוזל את זמנם של הממתנים בתור.

כאשר מגיע התור של אביו, יעמוד הבן מכסאו, שאין זה כבוד שאביו עומד והוא יושב. אולם אם בעמידתו הוא ממעט ממלאכתו, אסור לו לעמוד שהרי גוזל הוא ממלאכת המעסיק. (ועיין מסכת שבוועות ל ע"ב. כבוד הורים עא)

שתי רשויות

כאשר נמצאים הבן והאב באותה רשות [מתחם], חייב הבן לקום לאביו גם כשאין זה ניכר שקם לכבודו. ואולם כשאינם נמצאים באותה רשות, חייב לקום רק כאשר ניכר שקם לכבודו. למשל:

* היה הבן יושב באולם שמחות, ונכנס אביו, אף שלא ניכר שעומד לכבודו מחמת המרחק הרב שביניהם, או שאפילו לא ראה אותו עדיין, ורק שמע שנכנס, חייב לעמוד, כיון שהם באותה רשות. * היה הבן יושב בחדרו ושמע את קול צעדי אביו הנכנס לבית, אך לא ראה אותו, אינו צריך לעמוד. שהרי הם בשתי רשויות ולא ניכר שעומד לכבודו. * היה הבן יושב בחצר ביתו ועברו הוריו ברחוב

בסמוך אליו, צריך לעמוד לכבודם, שהרי ניכר שעומד לכבודם. * היה הבן יושב בחדרו ורואה את אביו עובר על פתח החדר, חייב לעמוד לו. * היה הבן יושב בחדרו, ונכנס אביו לחדרו, אף שאינו רואה אותו, יעמוד, כיון שהם ברשות אחת. (רצב, רצו, שו)

בגמרא (קידושין לא ע"ב) מסופר על רב יוסף שכשהיה שומע את קול צעדי אמו מבחוץ, היה קם ואומר "אני קם מפני השכינה שבאה". ואם כן לכאורה נראה שצריך לעמוד גם קודם שרואה את הוריו אף שאינם באותה רשות ולא ניכר שעומד לכבודם? תרצו הפוסקים שמה שהקדים רב יוסף לעמוד, זה מחמת חסידותו אך לא מן הדין. ועוד מכיון שרב יוסף היה סגי נהור [עיוור], נמצא אפוא שלא היה יכול לדעת על ביאת אמו לרשותו, אלא בשמיעת קול צעדיה, ולכן כשהיה שומע את צעדיה, היה מיד קם. (ברכי יוסף, יפה ללב, נחלת צבי, שבט הלוי ועוד. שו)

מכונית, אופניים, כסא גלגלים – אב הנוסע ברכב, והבן יושב על הספסל ברחוב, כל שניכר שהבן עומד לכבוד אביו, צריך לעמוד. כמו כן, אם האב רוכב על אופניים או יושב על כסא גלגלים, חייב הבן לעמוד מפניו, כיון שניכר שעומד מפניו. ואף על פי שבכל האופנים האלו האבא יושב, מכל מקום למדונו חז"ל (קידושין לג ע"ב) שהרוכב, דינו כמהלך, ולכן צריך לעמוד מפניו. (רצח)

אוטובוס – בן היושב באוטובוס, ורואה את הוריו הולכים ברחוב, אינו צריך לעמוד מפניהם, שהרי אין ניכר כלל שעומד לכבודם.

בן היושב באוטובוס, ואביו או אמו עלו לאוטובוס, חייב לעמוד מפניהם עד שישבו. ופשוט שאם אין להם מקום לשבת, חייב לתת להם את מקומו. (ורנט, רס)

תיבת בית הכנסת שיש לה מחיצות ונחשבת רשות בפני עצמה, [כדין כל דבר שיש לו מחיצות גבוהות עשרה טפחים] 80 ס"מ], ורחב ארבעה טפחים [32 ס"מ] שהוא רשות לעצמו]. והבן יושב בספסל שבתובה, ואביו עובר למטה מהתיבה, יעמוד לאביו, מפני שניכר שעומד לכבודו. (ורצד)

עזרת נשים – בת היושבת בעזרת הנשים שבבית הכנסת, ורואה את אביה נכנס לבית הכנסת, אינה צריכה לעמוד מפניו, כיון שעזרת הנשים היא ברשות אחרת, ולא ניכר שעומדת מפניו. (ורצו)

❧ כיבוד הורים בקיום מצוות ❧

הדלקת נרות שבת

אמא [מבנות ספרד] המתארחת אצל בתה בשבת, ושתייהן מדליקות נרות שבת במקום שאוכלים, כיון שבמקרה זה, רק אחת יכולה לברך [כמבואר בהרחבה בחוברת השבת בהלכה ובאגדה], אין הבת צריכה לכבד את אמה שתברך היא על ההדלקה, מאחר ועיקר המצוה היא על הבת שהיא עקרת הבית, והאם רק אורחת, לכן תברך הבת, והאמא תשמע את הברכה ותצא ידי חובתה, וכל אחת תדליק את נרותיה. ואמנם אם רוצה דוקא לכבד את אמה, רשאית. (ורכח)

אם הבת מדליקה במקום שאוכלים, והאמא מדליקה בחדר אחר [באופן שקבלה חדר מיוחד לשינה], כל אחת מברכת ומדליקה את נרותיה בפני עצמה.

דין זה הוא רק לבנות ספרד שקבלו הוראות מרן השלחן ערוך, שפסק שאין שתי נשים מברכות בחדר אחד על הדלקת הנרות, אבל בנות אשכנז מנהגן שמברכות שתי נשים בחדר אחד, ואם כן גם האם תברך, וגם הבת. (שו"ע או"ח סימן רסג סעי' ז, ח, ובמשנ"ב שם)

קידוש

אבא המתארח בבית בנו בשבת, מן הראוי שיכבד הבן את אביו לקדש על היין, ויצאו כולם ידי חובה. אך אם האב אינו מברך כהוגן, וכגון שמגמגם בלשונו או שבוֹלע אותיות, יקדש הבן בעצמו. ומכל מקום, אם יש רגילות לכבד את האבא לקדש, ואם לא יכבדוהו עתה, יש חשש שהאבא יפגע, יאמר בצנעה קודם לכן לבני הבית, שיאמרו את נוסח הקידוש מילה במילה בלחש, ויכוונו על הכוס שביד המקדש, ובגמור הקידוש לא יענו 'אמן', ויטעמו מעט מהיין. (שנח)

אם האב אינו בקי בהלכה לכוון להוציא את חובה, יאמר הבן לאביו בנחת קודם הקידוש, שיכוון להוציא את חובה, ויבהיר לו שכאשר הוא אומר את הקידוש ומכוון להוציא את חובה, והשומעים גם כן מכוונים לצאת ידי חובה, נחשב כאילו השומעים אמרו בעצמם את הקידוש מילה במילה.

בציעת הפת

אבא המתארח בבית בנו בשבת, אף על פי שאמרו חז"ל (ברכות מו ע"א) "בעל הבית, בוצע על הפת", [כדי שיבצע בעין יפה, ויחלק למסובים פרוסה גדולה], מכל מקום אם רוצה, רשאי לכבד את אביו שיברך ויבצע על הלחם. [מאחר והיום לא מקפידים לחלק פרוסה גדולה מתחילת הסעודה לכל הסעודה, אלא נותנים מעט מהלחם, ולאחר מכן כל הרוצה לקחת עוד, לוקח]. ולחם חמודות, עט"ז, מג"א, אליה רבה, סולת בלולה, הגר"ז, משנ"ב, כף החיים ועוד. (שנח)

על פי הקבלה, לאחר שבעל הבית בצע על הלחם לעצמו, צריך לבצוע מיד לרעייתו ולא לאחר, אפילו שהאחר הוא אורח מכובד. אולם אם הוריו מתארחים אצלו, הנכון שיתן להוריו ולאשתו יחד. [וכך נהג הגאון רבי שלמה זלמן אוירבך זצ"ל, שכאשר חמותו היתה מתגוררת בביתו, היה נותן לה ולאשתו בבת אחת מהלחם]. (שנ"ט) ויש נוהגים לבצוע פרוסה לאשה ולהניחה על ידו, ולאחר מכן בוצע לאביו ואמו ונותן להם, ואחר כך נותן לאשה את הפרוסה שבצע לה בתחילה.

נטילת ידים

כשעומדים בני הבית ליטול את ידיהם לסעודה, יכבדו את האב והאם ליטול ראשונים, ולאחר מכן יטלו שאר בני הבית. אמנם אם האב מעדיף ליטול אחרון, מחשש הפסק בין הנטילה לברכת המוציא, או שהאם לא נוח לה כעת ליטול, מפאת שעסוקה בהגשת המאכלים לסעודה, יטלו הילדים תחילה. (שנח)

לקחת ראשון

כשיושבים בסעודה או כשמגישים פירות ומגדנות בפני המסובים, יכבדו את ההורים לקחת קודם, ורק לאחר מכן יקחו בני הבית. ואולם אם האם לא נוח לה שימתינו לה, מאחר ועסוקה היא בחלוקת המאכלים לבני ביתה, רשאים לקחת קודם אדם. (שנו)

כתב מרן השלחן ערוך (סימן קע ס"ב): שנים שיושבים על השלחן לאכול, הגדול פושט ידו תחילה. והשולח ידו בפני מי שגדול ממנו, הרי זה גרגרן. ע"כ.

ליכנס ראשון

בכל פעם שעומדים ההורים והבן בפתח, צריך הבן לכבד את הוריו שיכנסו קודם. והוא הדין, כאשר האב והבן עומדים בפתח בית הכנסת, ואם יכנס האב קודם, יפסיד הבן את המעלה להיות מתוך עשרה ראשונים בבית הכנסת, בכל זאת יכבד את אביו ליכנס ראשון. (אורח חיים סימן צ סעיף יד. אור לציון ח"ב רצא. שס)

לישב ראשון

אב ובנו הנוסעים ברכב יחד, יכבד הבן את אביו לישב בכסא הקדמי, אלא אם כן נוח לאבא יותר לישב בספסל האחורי. אולם אם יש לבן ענין לישב בכסא הקדמי, וכגון שיודע את הדרך ורוצה להדריך את הנהג, יבקש רשות מאביו.

ברית מילה

אב ובנו היודעים למול, ובסימן טוב נולד נכד, אין צריך שיכבד הבן את אביו - הסבא למול, מאחר והמצוה מוטלת על הבן עצמו, וכלל גדול בדינו "מצוה בו יותר מבשלוcho". (שסג)

כיסוי הדם

בן ששחט חיה או עוף, אין צריך שיכבד את אביו לכסות את הדם בעפר, מאחר ומצוה זו מוטלת על השוחט עצמו, ו"מצוה בו יותר מבשלוcho". (סימן כח סעיף ח. שסג)

קביעת מזוזה

בן הנכנס לדירה חדשה, אין צריך שיכבד את אביו בקביעת המזוזות, אלא יברך ויקבע בעצמו, ש"מצוה בו יותר מבשלוcho". (שסג)

וכמו כן, אין לכבד בקביעת המזוזות לכמה בני אדם, והיינו שמזוזה אחת יברך בעל הבית ויקבע, ומזוזה אחרת יכבדו את האב או אדם אחר מכובד, מאחר והוא גורם לברכה שאינה צריכה, שהרי כאשר אדם אחד קובע את כל המזוזות, מברך ברכה אחת, אך עתה יצטרכו לברך כל אחד ואחד. ואולם רשאים לעמוד האב והבן כשלכל אחד מזוזה בידו על יד פתח אחר, ויכבדו את האבא לברך בקול רם, ויוציא את בנו ידי חובה, ובגמר הברכה יקבעו מיד כל אחד את המזוזה בפתח אחר. ובאופן זה יכולים לכבד עוד אנשים כמספר מזוזות הבית. אך כאמור, הנכון יותר שהבן שהוא בעל הבית, יקבע את כל המזוזות, שהרי "מצוה בו יותר מבשלוcho". (שו"ע שמחות ח"א שנט, שס)

עזרה לאב בקיום מצוות

אם האב זקן או חולה באופן שאינו יכול ללכת לטרוח בעצמו בקניית המצוות, כארבעת המינים, מצוות לליל הסדר וכדומה, מצוה על הבן לטרוח עבור אביו ולקנותם לו, אך לא נכון שישלם הבן מכספו הפרטי, אלא מכספו של האב, מאחר ולא ראוי לקיים את המצוות בחינם. כמבואר בזוהר הקדוש (ותחילת פרשת תרומה): "וישלם אדם שכר המצוות מושלם בכל מה שיבקשו ממנו, בין רב בין מעט, ולא יעשה המצוה בשום אופן בחינם. כי העושה בחינם, הסטרא אחרא יונקת ממצוותו ושורה עליו ומטמאת אותו, אך הקונה מכספו, ומשלם שכר המצוה מושלם, ומתאמץ בחפץ לב למצוה, והולך בדרך הישר, זוכה שהשכינה שורה בו, ומקדשת אותו, ומכניע את הסטרא אחרא, ומעביר ממנו מדות רעות, כעס, גאווה, תאוות אסורות, קנאה, שנאה ועוד". (חרידים. כמובא בהרחבה בחוברת "חג הסוכות בהלכה ובאגדה")

ואולם, בן שאביו ברוך ה' בריא, אף על פי שרוצה לטרוח עבורו למצוות, לא נכון לעשות כן, מאחר ומפסיד את אביו ממעלות גדולות שזוכה בעצם ההכנה והטרחה למצוה, וכמו שאמרו חז"ל, שהטורח על המצוות בעצמו, זוכה לבנים צדיקים תלמידי חכמים, אריכות ימים, פרנסה טובה, ותועלת גדולה לנפשו וגופו, וניצול עם כל אנשי ביתו מכל צרה, ומכל גזירה רעה. [ורק אם אביו מבקש שיקנה עבורו, יקנה לו]. ובכל אופן, אם אין האב בקי בפרטי המצוה, ילך עמו הבן וידריך אותו, ויזכו יחד לכל המעלות הנ"ל.

תחרות במצוות

אב ובנו שבאו יחד לקנות ארבעת המינים, והמוכר מציע בפניהם שני אתרוגים טובים, אך האחד מהודר יותר מהשני, ושניהם חפצים לקנות את המהודר יותר, רשאי הבן להוסיף מעות למוכר על מחיר האתרוג המהודר כדי לקנותו לעצמו, ואין בזה זלזול בכבוד אביו חס ושלום, מאחר ועל כל אדם מוטל לקיים בעצמו את המצוה בהידור יותר. (עיין שערי תשובה ס"ס תרנה, לב חיים פלאג'י, חזו"ע סוכות רסג. שסא. ועיין בחוברת "חג הסוכות בהלכה ובאגדה")

עליה מכובדת

אב שקנה עליה מסוימת לספר תורה, רשאי הבן לקנות עליה שישי או שירת הים ועשרת הדברות וכיוצא, אף שהן עליות מכובדות יותר. אולם במקום שלא מוכרים את העליות אלא מכבדים את הציבור לעלות, אף אם הזמינו את הבן וקראו בשמו, לא יעלה לעליה מכובדת יותר, אלא אם כן קיבל רשות מאביו. (הרדב"ז. שסג)

מנהג הגאון רבי חיים אלעזר ממונקאטש בעל 'מנחת אלעזר' היה לעלות 'חתן תורה', ואביו הגאון רבי צבי הירש בעל 'דרכי תשובה', היה עולה 'חתן בראשית'. (חזו"ע סוכות תעה)

צינון בסוכה

אם האב מצטער שבנו יישן בסוכה, מחמת שחושש שיצטנן הבן, הריהו פטור מלישון בסוכה. והטעם בזה, כיון שהתורה צויה 'בסוכות תשב', ודרשו חז"ל: 'תשבו כעין

תדורו, דהיינו כדרך שאדם דר בביתו כך ידור בסוכה. והרי גם בבית, אם אביו היה אומר לו שלא יישן במקום מסוים מחשש שיצטנן, היה שומע לו. (שו"ת התעוררות תשובה. ב קפד)

מכירת חמץ לגוי

אם ההורים אינם שומרי תורה ומצוות, ואינם מוכרים את החמץ לגוי קודם הפסח, רשאי הבן למכור להם, כדי להצילם ממכשול של איסור חמץ שעבר עליו הפסח. אך טוב שיודיע להם קודם לכן, שמוכר להם את החמץ כדי שימנו אותו שלית. ואולם אף אם לא הודיע להם, רשאי למכור להם את החמץ, כי "זוכים לאדם שלא מדעתו". וכמבואר בחוברת "חג הפסח בהלכה ובאגדה". (ב לט)

❧ כיבוד בסנדקאות וקריאת שם ❧

לישב סנדק

המנהג אצל רוב העולם, שכאשר נולד הבן הראשון, מכבדים את הסבא אבי הבעל שהוא יושב סנדק, וכשנולד הבן השני, מכבדים את אבי האשה. ובמקום שנהגו כן, אין הבן רשאי להקדים את אבי אשתו לישב סנדק בבן הראשון, והעושה כן נגד רצון אביו, הרי הוא עובר איסור שמזלזל בכבוד אביו.

ומכל מקום אם יש לו איזו סיבה שרוצה להקדים את אבי אשתו, וכגון שהוא תלמיד חכם גדול ומפורסם, ורוצה לכבדו לכבוד התורה, רשאי לרצות את אביו שימחל על כבודו. ואם מחל, רשאי להקדים את אבי אשתו. (יבי"א ח"ה סימן כא. ב סג)

סבא שאינו שומר תורה ומצוות – ורוצה לישב סנדק לנכדו, הנכון והראוי לשכנעו בצורה יפה ועדינה שעדיף שישב סנדק אדם גדול בתורה, כדי שהשפעתו תחול על הבן לטובה ויהיה תלמיד חכם, ואת הסבא יכבדו בכיבוד אחר. אמנם אם יש חשש של מחלוקת, יניחו אותו שיהיה סנדק. וטוב להעמיד על ידו אדם אחר ראוי, שיפסק את רגלי התינוק לכאן ולכאן, כדי שיוכל המוהל למול היטב, כי זהו עיקר הסנדקאות לעזור למוהל, והסבא יאחז את התינוק רק למעלה בבגדיו מעל לרגליו. ויתאם כן מראש עם המוהל שהוא יאמר לעשות זאת, והכל על מקומו יבוא בשלום. (ב סח)

קריאת שם

כאשר נולד הבן הראשון, המנהג אצל בני ספרד לקרוא את שמו כשם הסבא אבי הבעל, וכשנולד הבן השני קוראים את שמו כשם אבי האשה. ומכל מקום אם אבי האשה נפטר, המנהג לקרוא את הבן הראשון כשמו, והבן השני כשם אבי הבעל. (יבי"א ח"ה כא. ה"ע קנד)

וכן עשה מעשה הרמב"ן, כפי שמספר רבנו שלמה בן רבי שמעון בר צמח שהיה מצאצאיו (שו"ת הרשב"ש סימן רצא): בתו של רבנו יונה מגירונדי, היתה נשואה לרבי שלמה בנו של הרמב"ן. וכשנפטר רבנו יונה, היתה בתו מעוברת, וכשילדה בן זכר, והיה לו לקרותו 'משה' כשם אביו, אמר להם הרמב"ן, אף על פי שצריך לקרותו על שמי, אני רוצה שיקרא 'יונה' על שם זקנו אבי אמו, משום "זרח השמש ובא השמש", עד שלא כבתה שמשו של זה, זרחה שמשו של זה. וכן היה, ויצא הבן הזה אדם גדול, והיה רב וגדול בישראל. ע"כ.

תקרא לבנך יצחק... וכשיתחיל לצחוק, פרצופו יסתדר

מנהל תלמוד תורה באחת הערים בצפון, הזמין שיפוצניק שישפץ לו את התלמוד תורה לקראת זמן הלימודים החדש, חודש אלול. השיפוצניק איש צפוני, אינטלגנט מאוד, ולצערנו לא שומר תורה ומצוות.

באחד הימים, תוך כדי השיפוצים נאנח המנהל. ולשאלת השיפוצניק, מדוע אתה נאנח? ענה המנהל כי חסרים לו עדיין כמה חדרי לימוד לשנה הבאה, והדבר מציק לו מאוד, ואין הוא יודע מה לעשות. לשמע הדברים, אמר לו השיפוצניק, למה לא תפנה לרב עובדיה יוסף, הוא בטח יפתור לך את הבעיה.

המנהל לא התייחס כל כך לדברים, אך בהישנות הדבר כמה פעמים, שהוא נאנח, והשיפוצניק חוזר לו על אותה תשובה, פנה אליו המנהל בשאלה, תאמר לי מה לך ולרב עובדיה יוסף, מהיכן בכלל אתה מכיר אותו?

אמר לו השיפוצניק, תשמע היטב: אני בעבר הייתי שומר ראש של הרב. ופעם בחודש אלול הייתי בטיסה במסוק מעכו לצפת יחד עם הרב, והמשמש בקודש ר' צבי חקק, ואליהו ישי. והנה באמצע הטיסה, הרב קיבל התקף לב. המסוק נחת, ואני עשיתי לרב החיאה, וכעבור כמה דקות הרב חזר לקדמותו. הרב שאל מי הציל את חיי? אמרו לו, השומר ראש. הרב קרא לי ואמר, מהיום אתה כמו הבן שלי, כל דבר שאתה צריך תפנה אלי. ובאמת שפעמים אני עולה לרב לקבל עצה וברכה. אבל הסיפור לא הסתיים, תקשיב היטב:

אשתי ילדה בן ראשון, ולא ספרתי לרב כלום. לאחר תקופה קצרה, הפרצוף שלו התעוות, הלכתי לרופאים גדולים ומפורסמים, ולא עלה בידם לעשות מאומה. לא ידעתי מה לעשות. יום אחד אמרו לי החברים, יש לך קשר עם הרב עובדיה, לך אליו ובקש ממנו ברכה. וכך עשיתי עליתי לביתו של הרב, וספרתי לו הכל, ובקשתי ברכה. הרב הקשיב, וכך אמר לי:

"אפילו שאתה לא אוהב את השם 'יצחק', תקרא לבנך יצחק, יצחק זה מלשון צחוק, וכשבעזרת ה' הוא יתחיל לצחוק, פרצופו יסתדר".

ואני עומד ומשתהה, מי אמר לרב שאני לא אוהב את השם 'יצחק'. כי באמת כך היה, כשבני נולד, אשתי רצתה שנקרא לו 'יצחק', כשמו של חמי שנפטר. אך אני טענתי: "אינני רוצה לראות תמיד את המצבה של חמי מול העיניים". והרב ראה זאת, ואמר לי שאקרא לו 'יצחק' למרות שאני לא אוהב את השם הזה, ובעזרת ה' תבוא הישועה. ברור שעשיתי כפי מה שהרב אמר, ובני הבריא ברוך ה'. עכשיו אתה מבין למה אני אומר לך, לך לרב ותראה את הישועה!! ("אור יצחק" פרשת כי תצא ה'תשס"ט)

בכל אופן, אם אבי הבעל מוחל על כבודו, ומסכים שיקראו את הבן הראשון כשם אבי האשה, וכגון שאבי האשה הוא תלמיד חכם גדול, כבודו מחול, ויכולים להקדים את אבי האשה. (ויבי"א ח"ה סימן כא)

מנהג בני אשכנז לקרוא את הבן הראשון כשם אבי האשה, ואת הבן השני כשם אבי הבעל. והטעם בזה, מפני שבזמנים עברו, היו רגילים שאבי האשה מתחייב לזון את חתנו ובתו כמה שנים לאחר החתונה, וכהכרת הטוב שגרים אצלו וניזונים ממנו, היו מכבדים אותו בקריאת השם הראשון, מאחר ונמצאים אצלו כל הזמן.

יש הנוהגים שאינם קוראים כשם הסבים בחיי חיותם כלל, ורק לאחר פטירתם קוראים כשמו. ואם בני משפחתו של הבעל נהגו כן, אך בני משפחתה של האשה לא נהגו בזה, רשאים לקרוא את הבן הראשון כשם אבי האשה. (יבי"א שם)

שני שמות – אם קוראים לתינוק שני שמות, יש להקדים את שם הסבא לשם השני. (ב פא)

יש להקפיד שלא לקרוא לתינוק על שם אדם שנפטר בקיצור ימים. על כן, אם הסבא נפטר בקיצור ימים, הנכון לקרוא לתינוק בשני שמות, ואת שם הסבא יקראו בשם השני. (ב צד)

שם שאינו מצוי – אם שם הסבא הוא שם לועזי, שהיום אין רגילות לקרוא בו, או שאין רגילות לקרוא בשמו, ויש חשש שכאשר יגדל הילד יתבייש בשם זה, לא יקראוהו כן, משום מצות "ואהבת לרעך כמוך", שלמדו חז"ל: מה ששנוי עליך אל תעשה לחברך. וכן הורה החזון איש, שאף שיש בקריאת שם משום מצות כיבוד אב, מכל מקום כל שיש לחוש שהבן יצטער כשיגדל, ימנעו מלקרוא לו כן. (ב צ)

שם של רשע – אם שמו של הסבא כשם אדם רשע, כגון: נמרוד, דואג, וכיוצא, לא יקראו כשמו כלל, שנאמר (משלי י ז): "וְשֵׁם רָשָׁעִים יִרְקָב". ויבהיר לסבא בצורה יפה ונעימה שלא נכון לקרוא כשמו של אדם רשע, הואיל ושמו של האדם משפיע עליו, ושואב חיותו על ידי אותיות שמו. (וימא לח ע"ב, פג ע"ב. רבנו האר"י ז"ל. ב פב)

ומסופר בגמרא (וימא לח ע"ב): מעשה בתינוק שקראוהו "דואג", ומת אביו כשהוא קטן והניחו לאמו. ומאהבתה אותו, בכל יום היתה שוקלת אותו, ונותנת זהב לבית המקדש כתוספת משקלו. וכשגברו האויבים בחורבן בית המקדש, שחטה אותו אמו, ואכלה את בשרו. וכל זה קרה לו, בגלל שקראוהו בשמו של אדם רשע "דואג האדומי", שאין לו חלק לעולם הבא.

סבא שאינו שומר תורה ומצוות – אך שמו כשמות הצדיקים, כגון: אברהם, יצחק, יעקב, וכיוצא בהם, אין שום חשש לקרוא לבן כשמו, אך יתכוון שקורא על שם כל הצדיקים ששמו כן. (ב פב)

גדול השלום – אם ישנם חילוקי דעות בין הבעל לאשה, בקריאת שם לתינוק, או בכיבוד הסנדקאות, הנכון לשאול חכם, ויקבלו עליהם לעשות ככל אשר יורה להם. וביותר יזהרו שלא לבוא לידי מחלוקת, והכל על מקומו יבוא בשלום. (ב ע)

🕒 תלמוד תורה וכיבוד אב ואם 🕒

התורה למעלה מכל

גדולה מצות תלמוד תורה, יותר ממצות כיבוד אב ואם. (סימן רמ סי"ג)

בגמרא (מגילה טו ע"ב) למדו זאת מיעקב אבינו שלא ראה את אביו יצחק 36 שנה, 14 שנה שלמד תורה בבית מדרשם של שם ועבר, ועוד 22 שנה שהתעכב אצל לבן הארמי, ולא חזר מיד לאחר שנשא את רחל ולאח. וכנגד זה נענש שנלקח ממנו בנו יוסף 22 שנה, אבל כנגד אותם 14 שנה שעסק בתורה, לא נענש, מכאן ש"גדול תלמוד תורה – יותר מכיבוד אב ואם".

שאלה: בן שחשקה נפשו בתורה מאוד, ורוצה ללמוד ולהתמיד למעלה מהנורמה הרגילה אצל בני גילו, אך הוריו חוששים לבריאותו, ולעומתם הבן טוען שהוא מכיר ויודע את כוחותיו, ויכול הוא לעמוד בזה ולהתמיד כאוות נפשו. האם חייב הבן לשמוע להוריו או לא?

תשובה: על הבן להבהיר להוריו בנועם את חשיבות ומעלת עסק התורה בהתמדה, שרק על ידי כך יוכל להתעלות יותר ויותר, ואינו חייב לשמוע להוריו. ואדרבה ישתדלו הוריו לדאוג לו שיאכל דברים בריאים ומחזקים הערבים לחיכו, כדי שיתחזק גופו לעבודת השם. ומכל מקום טוב שיתיעץ הבן עם תלמיד חכם אוהב תורה ולומדיה שמכירו היטב.

ובאמת שהורים אלו צריכים לרקוד ולשמוח כל היום, שנפש בנם חפצה כל כך בעסק התורה, ובפרט בדור הזה שהרחוב סוחף אחריו את הנערים בכל מיני פיתוים שונים, שבודאי עליהם לעודד את בנם ולעשות כמיטב יכולתם שבנם ישב כאוות נפשו ויתמיד בתורה יותר ויותר, כי רבים מגדולי ישראל צמחו וגדלו רק בזכות מסירות נפשם למען התורה, ללומדה בהתמדה ובחשק רב ועצום, והיא היא שעמדה להם לגדול ולפרוח לדרגות ופסגות גבוהות. וכמו שאמר שלמה המלך (משלי כז יט): "כַּפִּיִם הַפְּנִיִּים לַפְּנִיִּים - כֵּן לֵב הָאָדָם לָאָדָם", ודרשו חז"ל (יבמות ק"ז ע"א) פסוק זה על התורה, שלפי פנים ולב שהאדם נותן לתורה, כך זוכה כנגד זה ללמוד ולזכור את לימודו. שאם יגעת בתורה - תמצא, ואם לא יגעת - לא תמצא. (רש"י)

ככה נעשים גדולי ישראל

הצדיק רבי שלמן מוצפי זצ"ל משחר נעוריו ראו בו ברכה, וכי לגדולות נוצר, בהיותו שוקד על לימודו. בהיותו כבן תשע שנים נפטר רבן של ישראל גאון עוזנו רבנו יוסף חיים זצ"ל בעל הבן איש חי, והוא הלך להלוויתו, והיה בוכה אחר מיטתו של הצדיק. כשהורד הארון לקבר, קיבל על עצמו להתמיד יותר בלימוד התורה, וכי ינהג מהיום והלאה בפרישות וחסידות, על מנת למלא את החלל שנוצר בהסתלקותו של מנהיג הגולה, שהיה מפורסם בחסידותו וקדושתו. מאותו יום נעשה הנער סלמאן כמעין המתגבר, הנהגתו החלה להיות קיצונית, ונעשה מופרש ומובדל מן העולם.

הוריו שהיו מודעים להתנהגותו הקיצונית, חסו עליו וניסו למתן את דרכו, אך ללא הועיל. הוא גמר בדעתו כי עליו לקום בכל לילה בחצות, כמנהג אביו. אך בפניו עמדה שאלה, היאך יתעורר בחצות? הוא מצא עצה ותחבולה, כךד חבל סביב ידו, ואת הקצה השני קשר לברית הדלת, וכאשר היה קם אביו בחצות ומושך את הדלת, היה מתעורר גם הוא. אך לאחר זמן אביו הרגיש בחבל זה ומנעו מכך. אך אין דבר העומד בפני הרצון, והוא ביקש מחברו להעירו בחצות, וכך היה, בצאת אביו מן הבית, היה קם והולך עם חברו ללמוד בבית המדרש תלמוד ומוסר. (ע"ז)

הניחי לו - כך גדלים

שעות רבות היה משנן הילד הרך רבי מאיר אביחצירא את לימודיו שלמד עם רבו הצדיק רבי יחיא דהאן זיע"א בן בתו של רבנו יעקב אביחצירא זיע"א, שעות רבות

עד כלות הכוחות ממש - כוחותיו של ילד. ובעוד ששאר התלמידים בני גילו הסתפקו בדיעת החומר על בוריו, השקיע רבנו עוד ועוד, כשהוא מחכים ומרחיב את אפיקו להבין דבר מתוך דבר, הרבה מעבר למה שניתן לצפות ממנו בן גילו.

כשנכנסו אחדים מבני המשפחה לאביו הבבא סאלי זיע"א, וביקשו להסב את תשומת לבו לעובדה שבנו מונע מפיו מזון ומשקה ומרבה להתענות בהיותו שקוע בלימודו, הרבה מעבר לכוחותיו של נער בן גילו. נענה להם הרב: "אין לכם מה לדאוג... לא יאונה לו כל רע, שכן הוא ניוון ממזון רוחני..."

באחד הימים, ראתה אמו הצדקת פריחה ע"ה, כי החשיך היום ובנה לא שב הביתה מבית המדרש. כשיצאה לחפשו, ראתה את בנה שעודו שקוע בתלמוד. השמש שקעה מכבר ונר קטן שמצא באחד הארונות, שימש אותו בעינו העמוק. חשבה להפסיקו ולהביאו הביתה, למנוחת לילה ולאגירת כוחות ליום המחר, אך ביקשה קודם להיוועץ עם בעלה הדגול בבא סאלי. להפתעתה אמר לה הרב: "הניחי לו - כך גדלים".

לימים והוא בחור העומד על דעתו, נהג רבי מאיר בעצמו מה שאמרו חז"ל (וימא עא ע"א), שתלמידי חכמים דומים לנשים [תשושים] ועושים גבורה כאנשים. ארע, שהתעמק בסוגיא מורכבת במשך יומיים תמימים. מזון ומשקה לא באו אל פיו, והוא אינו מש מספריו ואינו מרפה מעינו. ביקש אביו להפסיקו, אך הפעם היתה זו אמו שעצרה בעדו, ואמרה: "הנח לו - כך גדלים".

וכששניהם גם יחד עומדים על המשמר לבל יזיק עצמו, תוך שהם מרחיבים את הגבולות עוד ועוד, הלך הנער מאיר וגדל והאיר!

כי עם הורים שכאלו, ועם דרך חינוך שכזו, באמת גדלים. ("אביר יעקב" עמוד 412)

הוא עתיד לצאת גדול בישראל

בשנת התרצ"ד באחד הערבים התחוללה בירושלים הפגזה קשה מאויבינו הערבים ימח שמש, ובגין המצב הקשה שררה בכל שכונות ירושלים עלטה מוחלטת. הנער הצעיר בן ה-13, עלה כבר בשעות היום לבית המדרש "בית יעקב" שמעל הבית הכנסת המרכזי בשכונת בית ישראל, שם איוה למושב לו לעסוק בתורה, ובידו האחת מחזיק נר להאיר לו את החשכה. מספר בחורים צעירים שעברו ברחוב, ראו את אור הנר הדולק בבית המדרש למעלה, וחששם עלה שמא ניצלו גנבים את החשיכה ונכנסו למקום. וימהרו להזעיק את רב השכונה הגאון רבי שמשון אהרון פולנסקי זצ"ל הנודע בשם הגאון מטפליק. הרב עלה חיש לבית המדרש לראות את אשר מתרחש שם, והנה לעיניו נגלו מראות אלוקים, הוא ראה את הנער רכון על ספריו, וכדי שלא יבהל, נגע בו ברוך בכתפו ואמר לו, שעת סכנה היא עתה מחשש הפגזות מהאויבים ולא עת ללמוד. ולקחו הרב יד ביד לבית הוריו. באותו זמן שהנער נעלם, חיפשוהו אביו ואחיו והתרוצצו בכל רחובות השכונה למוצאו מחשש לשלומם. וכאשר נראה הרב פולנסקי עם הנער, כעס עליו אביו וביקשו להוכיחו על פניו בעת כזו. אך מיד עצרו הרב פולנסקי ואמר לו, אינני נותן לך אותו אלא אם תבטיח לי שלא תכה אותו, לא תיגע בו יד, ולא תכעס עליו, כי הוא עתיד לצאת גדול בישראל. וכך במסירות נפש עילאית כזאת, זכינו ברוך ה' למרן מלכא מאור ישראל הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל. ("מלך ביופיו" עמוד 29)

"אין דבר העומד בפני הרצון"

בהיות הנער רבי עובדיה כבן 14, חשקה נפשו בתורה גם בלילות כבימים. הוא רצה לישוב ולהתמיד בלימודו עד לשעות הקטנות של הלילה, אך הוריו לא הסכימו לזאת מחשש שמא יזיק הדבר לבריאותו. מה עשה הנער שרצונו היה עז לתורה? התארגן בערב לשינה כשאר אחיו, שכב במיטה כמו כולם, ומשראה שהכל נמים את שנתם, לבש את בגדיו על הפיג'מה, ויצא את הבית בחשאי כאשר רגליו מוליכות אותו אל בית המדרש הסמוך לביתם "באר שבע" שבשכונת בית ישראל. את המפתח קיבל מיד הגבאי מבעוד יום, פתח את בית המדרש, הדליק את האור, וישב ללמוד בחשק גדול כאוות נפשו במשך כשלוש שעות. בסיימו את לימודו, חזר אל ביתו בשמחה וגיל, נס את שנתו כשאר אחיו, וקם עם כולם כאילו לא ארע דבר.

אחיו המנוח רבי אברהם ז"ל הבחין מספר לילות בנעשה, והתלבט האם להודיע זאת להוריו, כי סוף סוף נעשה כאן דבר בחשאי נגד רצונם. ומה גם שהדבר עלול אולי להזיק לבריאותו של אחיו. אך משמים דאגו לשנות את מחשבתו, ואכן במחשבה שניה נמלך בדעתו, והחליט שלא להודיע על כך להוריו, כי הלוא אחיו הולך למקום טוב ולמטרה טובה ברוך ה', ולא למקומות לא טובים חס ושלום, ואדרבה כך יכול הוא לעלות ולהתעלות בתורה, ולמה לו להפריעו... ("מלך ביופיו" עמוד 35)

הפסק באמצע הלימוד

בן העוסק בתורה, ואביו או אמו ציווהו לעשות עבורם דבר מה, אם אפשר שדבר זה יעשה על ידי אחרים, לא יפסיק הבן מלימודו, ואחרים יעשוהו, אך אם אי אפשר שאחרים יעשוהו, וגם אין אפשרות שהבן יעשה זאת בגמר לימודו, יפסיק הבן מלימודו, ויעשה את המצוה, ובסיום המצוה יחזור מיד ללימודו. (ועיי' סימן רמו סי"ח, יב"א ח"ד יו"ד סימן יט אות ב, ה"ע שצא)

אין ספק שעל ההורים להשתדל להימנע ככל היותר מלהפסיק את בניהם מלימודם, שהרי אין לך מעלה טובה מכך שזוכים ההורים שבניהם עוסקים בתורה. וכבר אמרו חז"ל (ירושלמי פאה פ"א ה"א): "כל מצוותיה של תורה, אינן שוות לדבר אחד של תורה". ובאר הגר"א דהיינו למילה אחת של תורה. אלא שבכל זאת כיון שמטרת הלימוד היא בשביל לקיים, לכך אף על פי שלימוד התורה גדול יותר מהמצוות, יקיים את המצוה ויחזור מיד ללימודו, אם אין מי שיעשה את המצוה. (ב קנב)

בְּנֵי אִם חֹכֵם לִבָּךְ – יִשְׁמַח לְבִי גַם אֲנִי!

הימים היו ימי צר ומצוק, בירושלים שררה עניות גדולה, וכל אב משפחה נלחם להביא טרף לביתו. גם רבי יעקב עובדיה ז"ל טרח רבות על המחיה ועל הכלכלה. באחד הימים כשכבדה העבודה על כתפיו, בחנותו שבשכונת בית ישראל, חשב לעצמו: הן הפרנסה קשה, ובני הגדול כבר בן 9 שנים, ויכול הוא לעזור לי ולשאת עמי קצת בנטל הפרנסה. הוא קרא את הילדה ששיחקה בשכנותם בחצר, וביקש ממנה לכי לביתי, ותקראי לבני הגדול עובדיה שיבוא לעזור לי בחנות. כשהגיעה הילדה לביתם, ראתה את הילד עובדיה יושב, ולמולו גמרא פתוחה והוא הוגה בה בחשק רב. היא קיימה את שליחותה, פנתה אליו ואמרה לו, אביך מבקש שתבוא

לעזור לו בחנות. ענה לה הילד: "אמרי לאבי, כי עתה אני לומד". כששמע זאת אביו, הבין ללבו כי רצונו עז לגדול בתורה בעמל ויגיעה רבה כבר מילדותו, ולקיים בעצמו "כי הם חיינו" כפשוטו, ושמח בו והניחו לנפשו.

בהזדמנות אחרת כשהדוחק גבר יותר והמשפחה גדלה, לא יכול היה אביו לעמוד בעומס קושי הפרנסה והמצוקה הכלכלית בנוסף לנשיאת הארגזים הכבדים, ועל אף שבנו הגדול היה עושה חיל בלימודיו בישיבת פורת יוסף, ומאור תורתו החל מתנוצץ בין כותלי הישיבה, הוצרך אביו לעזרה בבנו בכורו בכמה שעות מהיום, הן הפרנסה קשה מנשוא. כשהבחין ראש הישיבה הגאון רבנו עזרא עטיה זצ"ל שהבחור עובדיה נעדר כמה ימים מהישיבה, לקח עמו את ראש המקובלים הגאון רבי אפרים הכהן זצ"ל ויחדיו באו לבקש את היהלום ולהחזירו להאיר בישיבה. עמד ראש ישיבה בתוקף, כי לא יתכן שהבן יעבוד במחיה גשמית כל עוד שהוא צריך להיות למחיה רוחנית לדורות הבאים. אם חסר עובדים אני מוכן להחליף אותו - אמר ראש הישיבה - הביטול תורה שלו חמור מהביטול תורה שלי... בשמוע האב דברים אלו, שמח בלבבו, ונתרצה להעביר מעל כתפי בנו עול דרך ארץ, כדי שיוכל לשאת עול של תורה. (ו"מלך ביופיו" עמוד 27)

להתארח בשבת

בן שהוריו מבקשים ממנו שיתארח אצלם בשבת, מצוה על הבן ללכת אליהם ולכבדם. אולם אם ההורים מבקשים מהבן שיבוא אליהם בתדירות גבוהה, והדבר קשה עליו, ובפרט כשיודע שבביתו או בישיבתו הוא לומד בהתמדה, אבל בבית הוריו אין באפשרותו ללמוד כן, יבהיר להוריו את חשיבות עסק התורה ויפייסם שימחלו לו שלא יבוא אליהם. אך אם דוקא רוצים הוריו שיבוא אליהם, יעשה שאלת חכם. (ועיין מבקשי תורה רעט. וי"א שאם מבקש האב דברים מסוימים שאין רגילות בהם, אינו חייב. כבוד הורים פז)

בן המזכה את הרבים במקום מגוריו מידי שבת, והוריו מבקשים ממנו שיתארח אצלם בשבת, ישתדל למצוא ממלא מקום, וילך לכבד את הוריו. אך אם אינו מוצא ממלא מקום מתאים, יפייס את הוריו, וישתדל לבקדם בימי החול. ואם רוצים ההורים שיבוא אליהם דוקא בשבת, יעשה שאלת חכם.

החתם סופר מזכה את הרבים

הרבנית הצדקת מרת רייזל, אמו של הגאון החתם סופר זיע"א, התגוררה בעיר פרנקפורט, בעוד בנה הגאון מכהן פאר ברבנות פרשבורג. לעת זקנותה שיגרה הרבנית שליח מיוחד אל בנה, שיבוא לבקרה בפרנקפורט. בנה החתם סופר התלבט מאוד - מחד גיסא חפץ היה לקיים מצות כיבוד אם, אך מאידך לא רצה שבנסיעתו הארוכה יגרם ביטול תורה לרבים. אולם לא רצה להורות הלכה לעצמו, לכן הלך להימלך בדייני בית הדין הגדול שבפרשבורג. דייני העיר פסקו לו, שתלמוד תורה של רבים עדיף. לפיכך כלא החתם סופר את רגשותיו ואת געגועיו לאמו, ונשאר להרביץ תורה לתלמידיו שבפרשבורג. ואולם כדי לפייס את דעתה של אמו, שלח החתם סופר את רבי בר פרנק, אשר התעניין במצבה ובשלומה, ומסר לה פריסת שלום מבנה, ובעיקר הניח את דעתה של האם בספרו לה בהרחבה על מניעותיו וטרדותיו בציבור ובישיבה, שמנעו ממנו מלבוא ולכבדה. ואכן אמו נתפייסה, ומחלה לו. (וכבוד הורים)

ירבו שמחות בישראל

הורים המבקשים מבנם שיבוא לשמחה משפחתית, והבן יושב ועוסק בתורה, מן הדין אינו חייב לשמוע להם, [כיון שזה ציווי שאין להם הנאה ישירה ממנו, וכמבואר להלן]. והנכון שיבהיר להם את החשיבות בעסק התורה, שאין לך מעלה גדולה ממנה, שתלמוד תורה כנגד כולם. ובודאי שמי שרוצה לזכות לכתרה של תורה, ולהיות תלמיד חכם אמיתי, עליו לשקול בפלס אימתי להפסיק מלימודו וללכת לשמחות, ואימתי לא. והעיקר שיזהר שלא לגרום שום מחלוקת חלילה. (רג)

כתב בשו"ת מהרש"ג, הגם שמצוה רבה ללכת לסעודת מצוה, אבל אם יש שם מניין בלעדיו, אין לך מצוה רבה מלישב ולעסוק בתורה ולידע הדינים וההלכות שציונו הקב"ה בכל פרטיהם. וכשלמדתי תורה אצל מורי ורבי הגאון הצדיק המהר"ם שיק, ולעת חתונתי הלכתי להיפרד ממנו ולקבל ברכתו, אמר לו מר זקני שהיה מבעלי הבתים החשובים שבעיר חוסט, שיאמר לי שלא אלך לכל הסעודות והשמחות. ואז אמר לי מורי (תרגום מלשון אשכנז) "אם יושבים ולומדים, אף פעם לא מתחרטים!" ומאז הרבה פעמים נזכרתי בדבריו הקדושים, וראיתי על פי הנסיון שהם דברים אמיתיים ונכונים, שכמעט בכל השמחות והסעודות יש הוללות. ועל כל פנים לתלמיד חכם שיכול לברר הלכה, פשוט וברור בלי ספק שטוב לו לישב בביתו לברר הלכה, שזה גדול יותר מכל השמחות של זמן הזה, אלא אם כן במקום נחוץ מאוד. ע"כ. ודברי פי חכם חן, ושפתים ישק, משיב דברים נכוחים. וכל שיש להניח שנמצא מניין בלעדיו, יכול להשתמט מללכת, כיון שתורתו אומנותו. (שו"ת יביע אומר חלק ד יורה דעה סימן יט)

"אין אדם לומד אלא במקום שלבו חפץ"

שאלה: בן שרוצה ללכת לעיר אחרת ללמוד תורה, מפני ששם יראה סימן ברכה בלימודו, ואביו מוחה בו שאם ילך לאותה עיר יגרום לו צער גדול, כי תמיד ידאג לו, האם רשאי הבן שלא לציית לאביו?

תשובה: כתב בספר תרומת הדשן (סימן מ), מכיון שגדול תלמוד תורה יותר מכיבוד אב ואם, אינו צריך לשמוע לאביו, ואפילו אם יכול הבן ללמוד תורה בישיבה שבעירו, הרי שנינו (עירובין מז ע"ב) שלא מכל חכם, אדם זוכה ללמוד. ואין אדם לומד אלא במקום שלבו חפץ (עבודה זרה יט ע"א). ואף על פי שאביו מצטער על כך, אין לו לחוש לזה, שגם מורא אב ואם נדחה מפני מצות תלמוד תורה. עכ"ד. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (סימן רמ סעיף כה). ובספר חמודי דניאל כתב, אפילו אם הבן מסתפק אם יצליח בלימודו יותר במקום אחר או לא, בכל זאת מותר לו לצאת ללמוד בניגוד לדרישת הוריו. ומכל מקום נכון שישפיע על הוריו על ידי רבנים חשובים ותלמידי חכמים, כדי להודיעם גודל מצות תלמוד תורה וחשיבותה, כך שיעשה הדבר גם ברצונם. ומכל מקום יקפיד להתקשר אל הוריו לעיתים קרובות ולשמח לבבם. (שו"ת יחיה דעת ח"ה סימן נו)

"תלמוד תורה כנגד כולם"

שאלה: בן שחשקה נפשו להשקיע את כל זמנו לעסק התורה, כדי שיהיה תלמיד חכם אמיתי ומורה הוראות בישראל, אך הוריו מתנגדים לכך בטענה שחפצים הם שבנם ילמד מקצוע, כדי שכאשר יתחתן, יעבוד בשעות היום לפרנסתו, ובערב יקבע עיתים לתורה, האם רשאי הבן שלא לשמוע להוריו?

תשובה: מצוה וחובה על הבן ללמוד תורה כאוות נפשו, אף שדבר זה הוא בניגוד לדרישת הוריו, מאחר שגדולה מצות תלמוד תורה יותר מכיבוד אב ואם. ומכל מקום, ישתדל לעשות כן על ידי השפעה של רבנים חשובים על הוריו ולפייסם בדברים, כדי שהדבר יעשה גם ברצונם, ולהודיעם גודל מצות תלמוד תורה וחשיבותה, והאמת והשלום אהבו. (שו"ת יחווה דעת ח"ה סימן נו)

המקורות בקצרה לתשובה

ראשית עלינו לדעת כי אין מעלה גדולה יותר מעסק התורה, שמצות תלמוד תורה עולה על כל המצוות, כמו שאמרו (פאה פ"א מ"א) "תלמוד תורה כנגד כולם". ובאמת כי רבו המקראות והמדרשים בשבח העוסקים בתורה, וכמאמר דוד המלך עליו השלום בתהלים: **"כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יגהה יומם ולילה... וכל אשר יעשה יצליח"**. ובגמרא מסכת ברכות (ח ע"א) אמרו על הפסוק: **"אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב"**, אוהב ה' שערים המצוינים בהלכה, יותר מבתי כנסיות ובתי מדרשות. ואמר עולא מיום שחרב בית המקדש, אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד. ובתנחומא פרשת נח אמרו: **"כרת הקב"ה ברית עם ישראל שלא תשתכח תורה שבעל פה מפייהם ומפי זרעם עד סוף כל הדורות. ולפיכך קבע הקב"ה ישיבות לישראל שיהיו הוגים בתורה יומם ולילה, ונושאים ונותנים במלחמתה של תורה עד שמעמידם דבר על בוריו והלכה לאמתה, ומביאים ראיה מן המקרא ומן המשנה ומן התלמוד, כדי שלא יכשלו ישראל בדברי תורה. ע"כ.**

נמצא כי החפץ לעשות את רצון ה' יתברך באמת ובתמים, אין לו דרך אחרת, כי אם להיות שקוע כל כולו בעסק התורה ובהלכה יומם ולילה. וזהו באמת מה שכל אחד ואחד מאתנו מבקש כל בוקר בתפילה, בברכת אהבת עולם, **"ותן בלבנו בינה להבין, להשכיל, לשמוע, ללמוד, וללמד, לשמור, ולעשות, ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה"**, והאר עינינו בתורתך...", וכן בתפלת ערבית, **"בשכבנו ובקומנו, נשיח בחוקיך, ונשמח, ונעלוז בכלל תלמוד תורתך ומצוותיך וחוקותיך לעולם ועד. כי הם חיינו ואורך ימינו ובהם נהגה יומם ולילה..."**. ואין ספק כי נוסח זה תוקן עבור כל אחד ואחד מישראל, ולא רק על אנשים מסוימים. מכאן נבין היטב כמה לוקים אנו בחסר, בגודל חשיבות ומעלת עסק התורה.

ואל תאמר שאפשר להיות תלמיד חכם אמיתי, גם בשילוב של תורה ועבודה יחד, שכבר כתב הגאון רבי משה פיינשטיין בשו"ת אגרות משה (וכד' ו י"ד סי' פא, פב), כי הלומדים תורה עם מקצוע, צריכים לבזבז רוב זמנם בלימודי חול שונים, ואין להם סיכויים סבירים שיגיעו לכלל תלמידי חכמים שיכולים להבין ולהורות להלכה ולמעשה, שצריך לזה כל כוחות הנפש להבין ולהשכיל דרכי הלימוד בבקאות בש"ס ובפוסקים, ובעיון מעמיק ובסברה ישרה. וכבר אמר החכם: מימי לא נצחני אלא בעל מלאכה אחת. ולכן בנידון שלנו שהבן חשקה נפשו בתורה, ואדיר חפצו להתעלות במעלות התורה וביראת ה' טהורה, ומשאת נפשו להגיע לכלל מורה הוראות בישראל ולדון דין אמת לאמתו, ולזכות את הרבים, להגדיל תורה ולהאדירה, אשר אין לך מדה טובה ממנה, אין ספק שמצוה רבה לעודדו ולחזק את ידיו, אף בניגוד לרצון הוריו.

ואם ישיאך לבך לשאול, והרי משנה מפורשת במסכת אבות, **"יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ"** [דהיינו פרנסה], ועוד כיוצא בזה? דע לך, כי הנה בגמרא קידושין (פב ע"ב) שנינו, **"רבי שמעון בן אלעזר אומר: מימי לא ראיתי צבי קייץ [מוכר תאנים יבשות], ואריה סבל, ושועל חנווני, והם מתפרנסים שלא בצער, והם לא נבראו אלא לשמשני, ואני נבראתי לשמש את קוני. ומה אלו שלא נבראו אלא לשמשני, מתפרנסים שלא בצער, אני שנבראתי לשמש את קוני, אינו דין שאתפרנס שלא בצער, אלא שהרעותי את מעשי, וקיפחתי את פרנסתי, שנאמר "עונותיכם הטו אלה וחטאתיכם מנעו הטוב מכם"**. רבי נהוראי אומר: מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה". ע"כ. נמצינו למדים כי הן אמת כי מוטל על האדם לעבוד כדי מחייתו, אך זה רק מחמת שהרע את מעשיו וקיפח את פרנסתו, כי אם היה זוכה, היה יכול לעסוק בתורה בלבד, והקב"ה היה מזמין לו כל צרכו, וכרבי נהוראי.

ואמנם, בדורות הקודמים, היו חכמים שעבדו כדי מחייתם כרבי יוחנן הסנדלר, רבי יצחק נפחא, רבי שמעון הפקולי [מוכר צמר גפן], הלל הזקן ורבי עקיבא [חוטבי עצים], רבי אבין [נגר], ועוד ועוד, מכל מקום כל זה בזמנם שלא היה מושג שאדם ילמד תורה ויקבל משכורת, ולכן היו מוכרחים לעבוד כדי מחייתם, אבל בימינו שישנה אפשרות לעסוק בתורה ולהתפרנס, בודאי שאין לך מעלה טובה מאדם שיושב ועוסק בתורה, ועושה נחת רוח לבורא עולם.

וכבר כתב הרמב"ם (פי"ג משמיטה ויובל ה"ב) "ולמה לא זכה שבט לוי בנחלת ארץ ישראל ובביזתה עם כל שבטי ישראל? מפני שהובדל לעבוד את ה' לשרתו, ולהורות לרבים דרכיו הישרים ומשפטי הצדיקים, שנאמר: יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל. לפיכך הובדלו מדרכי העולם, לא עורכים מלחמה כשאר ישראל, ולא זוכים לעצמם בכח גופם, אלא הם חיל ה' יתברך. ולא שבט לוי בלבד, אלא כל איש ואיש אשר נדבה רוחו והבינו מדעו, להבדל לעמוד לפני ה' ולשרתו, לדעת את ה' ולהבין ולהורות בתורת ה', והלך ישר כמו שעשהו ה', ופרק מעל צווארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם, הרי זה נתקדש קודש קדשים, ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים, ויזכהו בעולם הזה בדבר שיספיק לו פרנסתו, כמו שזכר הכהנים הלויים. וכן אמר דוד המלך, ה' מנת חלקי וכוסי, אתה תומיך גורלי". עד כאן. ראה כמה דבריו נכוחים למבין וישרים למוציא דעת, למי שחפץ לקבל את האמת.

ומה שרצון ההורים שבנם יקבע עיתים לתורה בערב לאחר שעות העבודה, ונניח שהבן יעשה כן, על אף שרבים כאשר טעמו את טעם הכסף, שכחו מלקבוע עיתים לתורה, מכל מקום כבר משלו בזה משל לאדם שהציעו לפניו שתי אפשרויות לקחת מאוצר המלך, או שק מלא זהב, או שק מלא כסף וגם שקית קטנה של זהב, היתכן שיבחר בהצעה השניה, ויחדל מההצעה של השק המלא זהב, הלוא לטיפש יחשב! והנמשל: הלוא על התורה נאמר ותהלים יט יא: "הַנְּחֻמִּים מִזֶּהָ וּמִפֵּז רֵב", ונאמר (משלי ג יד, טו): "כִּי טוֹב סִתְּרָה מִסֶּחֶר כֶּסֶף", "יִקְרָה הֵיא מִפְּנֵינִים" ועוד ועוד. ואם אדם מאמין באמת שהתורה כה יקרה, אם כן בכל יום שהוא עוסק בתורה הוא מרוויח שקים מלאים של זהב ופנינים, ולמה לו לעבוד כל היום ולהרוויח רק כסף, ובערב ירוויח שקית קטנה של זהב, כי בא לשיעור תורה. ועל כל פנים, גם על מי שעובד, אמרו חז"ל (אבות פ"א מט"ו, פ"ד מ"ז): עשה תורתך קבע ומלאכתך עראי, הוי ממעט בעסק, ועוסק בתורה. ועל כרחנו שעיקר עסקו של האדם, צריך להיות בתורה, ויבטח בה, והיה ה' מבטחו.

מי זה שמחפש לעזור להשם יתברך!!

מעשה בבחור מיישיבת כפר חסידים, שהגיע לגיל הנישואין, ובא לפני המשגיח רבי אליהו לופיאן זצ"ל וביקש שרוצה לצאת ללמוד מקצוע קודש - כתיבת סת"ם. מדוע? שאל הרב. ענה הבחור: אני מקוה בעזרת ה' להתארגן בקרוב, וכדאי שיהיה לי מקצוע לחיות בכבוד. חקר המשגיח: ומי אמר שתתארגן בקרוב, אולי תשאר רווק ותוכל ללמוד בלי טרחה. נבהל הבחור: מה פתאום, "מה" אשה לאיש", הזיווג כבר נגזר משמים. אמר הרב, טוב, אך מי אמר שהמשפחה תגדל ויהיו לך ילדים, אולי תשארו זוג ויספיק לך בהרווחה משכורת הכולל. נרעש הבחור ושאל: מדוע המשגיח מנבא שחורות, ה' יעזור ויהיו לי בנים, למה לחשוב אחרת. והוסיף, אני מבקש שהרב לא יפתח פה לשטן, שלא יהיה חס ושלום כשגגה היוצאת מלפני השליט. אכן מיהר המשגיח להסכים עמו ולהרגיעו, ושאל: אך מי אמר שהמקצוע יהיה מבוקש, הלוא הרבה מובטלים יש? שוב התפלא הבחור למה לחשוב כך, ה' יעזור ותהיה לי כתיבה יפה, ויהיו לי הרבה קליינטים. חייך המשגיח ואמר: ישמעו אוזניך מה שפיד מדבר, על הכל אתה אומר: ה' יעזור, ה' יעזור שתהיה לי אשה, ה' יעזור שיהיו לי ילדים, ה' יעזור שתהיה לי כתיבה יפה ויבואו קליינטים, אינך נזקק לעזור לו כלל, אם כן למה בפרנסה אתה רוצה לעזור לו, תלמד והוא יעזור. הבחור המשיך בלימודיו ביישיבה, וה' עזר לו והתארגן, ה' עזר לו והתחתן, ה' עזר לו ונולדו לו ילדים, וה' עזר והיום הוא תלמיד חכם ראש ישיבה. (מעין השבוע במדבר סו)

ביום שבני מחדש דברי תורה, מעטרים אותי בעטרה עליונה

להלן מעשה שהובא בזוהר הקדוש (זוהר חדש רות מא ע"ב) שממחיש לנו מהי הזכות הגדולה של הורים שזכו שבנם תלמיד חכם, ויושב ועוסק בתורה יומם ולילה:

רבי זמירא יצא לכפר אוני, ראה בקעים, ושללהבות של אש עולות מהם, אמר בודאי כאן זה אחד מהמקומות שבגיהנם. התכופץ וראה אדם שצועק, ולקחו אותו לעומק מדור אחד, והתכסה מעיניו ולא נראה יותר. פתאום נרדם שם רבי זמירא, וראה בחלום את אותו אדם, שאלו מי אתה, אמר לו יהודי אני שלא השארתי דברים רעים וחטאים שלא עשיתי בעולם הזה. אמר לו מה שמך, אמר לו אינני יודע, שחייבי גיהנם אינם זוכרים את שמם. אמר לו מה מקום מגוריך, אמר לו בגליל העליון הייתי קצב, ומרוב החטאים שעשיתי שם, דנים אותי שלש פעמים ביום, ושלש פעמים בלילה. אמר לו האם הנחת בן, אמר לו כן. קם רבי זמירא והלך לגליל העליון לחפש אחר ביתו של רשע זה.

והנה מצא ילד אחד ושאלו על אותו רשע, אמר לו, רבי, יבואו עונשים על הרשע הזה, שלא הניח חטא שלא עשה. אמר לו האם הניח בן בעולם, אמר לו הניח בן אחד והוא גם כן רשע כמותו. חיפש אחריו רבי זמירא, לקחו והתחיל ללמדו, עד שלמד מקרא, תפילה וקריאת שמע. לאחר מכן המשיך ללמדו גם משנה, תלמוד, הלכות ואגדות עד שנעשה חכם גדול, והסמיכו אותו ונעשה התנא הגדול: "רבי נחום הפקולי". ולמה נקרא שמו פקולי, על שם הפסוק (ישעיה כח ז): "פְּקוּ פְּלִילִיָּה", שהוציא את אביו מעונש חמור מדינה של גיהנם. וזכה ויצאו מבניו כמה חכמי הדור, וכולם נקראו על שמו פקולי.

אחר כל זה, בא אותו האב בחלום לרבי זמירא, אמר לו, רבי כמו שאתה נחמתני, כן ינחם אותך הקב"ה. שמאותו יום שידע בני פסוק אחד, כבר הוציאו אותי מאותו עונש. וכיון שקרא קריאת שמע, הפסיקו לדון אותי כל כך, ודנו אותי רק פעם אחת ביום ופעם אחת בלילה. וכיון שהתחיל לקרוא פסוק בבית רבו המלמד, הפסיקו את עונשי מכל וכל. ובאותו יום שנעשה חכם וקראו לו 'רבי', הניחו את כסאי בין הצדיקים בגן עדן. ובכל יום ויום שהוא מחדש בדברי תורה, מעטרים אותי בעטרה עליונה שרק הצדיקים מתעטרים בה, ובגללך זכיתי לכל הכבוד הזה. ע"כ. אשריהם ואשרי חלקם של אותם אבא ואמא, שמחזקים ומדרבנים את בניהם לעסוק בתורה יומם ולילה, שאינם יודעים אלו מעלות גדולות, ואיזה שכר גדול ועצום, זוכים הם בעולם הזה ובעולם הבא. אשרי המשכיל והמבין זאת.

אינו חייב למלא את רצון אמו בזה!

מעשה בתלמיד שנפשו חשקה בתורה, אבל אמו רשמה אותו בבית ספר מקצועי, למרות מחאותיו. הגאון רבי מיכל יהודה ליפקוביץ שהיה רבו, הביאו לפני החזון איש. מיד הוציא הרב גמרא מסכת תענית וישב עם הנער ולמד עמו דף כא ע"א, מעשה באילפא ורבי יוחנן שהיו לומדים, וכשהגיעו לדוחק גדול בפרנסה, החליטו לצאת למסחר. בדרכם ישבו תחת כותל רעוע וסעדו ליבם. באו שני מלאכי השרת, ורבי יוחנן שמע את אחד מהם אומר לחברו: נפיל עליהם קיר זה ונהרגם, מפני שמניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה... כאן הפסיק החזון איש והעיר לתלמיד: מכאן למדנו, שאינו חייב למלא את רצון אמו בזה! שמע התלמיד לעצת הרב, והמשיך ללמוד בישיבה והתעלה ונעשה תלמיד חכם גדול. (מעשה איש א. סה. כיבוד הורים צז)

לשמח לבבם

כבר בארנו לעיל, שעל הבן להשתדל לשמח את לבב אביו ואמו כמיטב יכולתו, ובפרט כאשר רואה שיש להוריו איזו מועקה, שידבר על לבם ויפייס דעתם בדברי נועם וחיבה, וחיזוק באמונה, שתתיישב דעתם. (ראשית חכמה, מב"ת רעו. ה"ע קנב)

למשל: בן שאביו מלמד תורה ודעת את העם, וכידוע שכאשר היצר הרע רואה שיש הרבה קדושה, מנסה לשלוח מניעים ומפריעים, ויכול האב להיחלש חלילה בעבודת הקודש אשר עליו, כאן מוטל על הבן לחזק ולעודד את אביו, כמו שאומר רבנו נחמן מברסלב זיע"א, שהקב"ה שולח מתנגדים לבעלי תורה, כדי שלא תזוח דעתם עליהם, כי מאחר ומלמדים הם את העם, וכולם שומעים לקול דבריהם, יכולים הם להכשל ברשת הגאווה, לכן בצאת מפריעים אלו נגדם, ניצולים הם מן הגאווה. ומי לנו גדול ממשה רבנו מנהיגם של כל ישראל, העניו מכל האדם, ובכל זאת יצאו נגדו מעם ישראל וציערוהו. כמובא בהרחבה בחוברת "חג הסוכות בהלכה ובאגדה". עיין שם.

בן שחירפו וגידפו את אביו, יאמר להם שאינו מוחל על כבוד אביו. ואולם יזהר שלא ירים ידו עליהם. ואם הבן יודע שדרך אביו להעביר על מידותיו ולמחול על כבודו, ואדרבה אם יצא לריב עמם, יצטער בזה, הנכון שישתוק נגד המחרפים, וזהו כבודו של אביו. וכבר אמרו חז"ל (גיטין ז ע"א): דום לה' והתחולל לו" - השכם והערב עליהם לבית המדרש, והם כלים מאליהם". (מהרש"ל, ארחות חיים, יפה ללב. ה"ע קנב)

"ודע, כי בכל מניעה שיש לאדם בקיום התורה והמצוות, לא יכעס ולא יתעצב כלל, רק יאמין שאותם המונעים אותו ומתנגדים לו, פועלים לפי מה שה' נותן בדעתם. ואם כן מה יועיל להלחם בהם, וכי אפשר לנצח את ה', אלא יפנה למי שבאמת קובע, שהוא ה' יתברך, ויתחנן לפניו שיזכהו לקיים תורתו ומצוותיו בשמחה וישוב הדעת. ובד בבד יתנהג בסבלנות וברחמים כלפי המונעים אותו. ולא יפול לעצבות כלל ועיקר, רק יאמין שה' מונע אותו, והכל בשביל לנסותו אם יזכה להתנהג על פי האמונה או לא. ואם יזכה, יקבל ציון טוב במבחן האמונה. ועל ידי זה יתעלה ברוחניות, וגם חייו יהיו רגועים ונעימים תמיד". (בגן האמונה רנח)

מצות מורא אב ואם

מן התורה

מצות עשה מן התורה לירא מהאב והאם, שנאמר (ויקרא יט ג): "אִישׁ אָמוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ".

יראת כבוד

במצות 'מורא' כתב הרמב"ם: "והוא שיתנהג עימם, כמנהג מי שהוא ירא ממנו שיענישהו, כמו המלך. וילך עימם כדרך שילך עם מי שיפחד ממנו, ויירא מהגיע לו ממנו מה שימאס. והוא אמרו יתעלה: "איש אמו ואביו תיראו". ע"כ. (ספר המצוות ריא)

ברור שאין כוונת התורה שנפחד ונרעד מההורים חס ושלום, אלא הענין הוא

כך: כמו שר המקורב מאוד למלך, אף שיש לו פחד ומורא מהמלך, מכל מקום אינו רועד בדברו עם המלך, ואדרבה מדבר עמו באהבה ובידידות, ומרגיש זכות ומעלה בדברו עמו, והרבה פעמים גם מרשה השר לעצמו לצחוק עם המלך, רק שזהר מאוד בכבוד המלך, בצורת ישיבתו לפני המלך, ולא יזכיר את שם המלך בלא תואר, ולא ירים את קולו בדברו עמו, ויזהר שלא יגיע למלך דבר שאינו חפץ בו, וכיוצא בדברים אלו, שאין הנהגתו וזהירותו בהם רק מחשש שיענישהו המלך, אלא עיקר הנהגתו מהערכתו הגדולה למלך, ומחמת כן הוא ירא ממנו "יראת כבוד", ובודאי שזהירותו יתירה, מחמת שידוע שאם יתנהג שלא כהוגן יענישהו המלך, אך אין זה משפיע עליו עד כדי שירעד ויפחד, כגנב שירא מהמלך שיענישהו. וכך מצווה הבן להזהר בדברים אלו כלפי הוריו ולירא מהם "יראת כבוד", מהערכתו הגדולה כלפיהם, שמחשיבם ומעריכם כ'מלך'. [ועיין להלן בענין 'הנהגת ההורים עם בניהם', על חומרת המטיל אימה יתירה בתוך ביתו, ה' יצילנו].

מי המלך?

אמרו חז"ל: שמע יוסף שבא אביו לגבול מצרים, ולקח את כל האנשים עמו ויצא לקראת אביו. ואולם הלוא ידוע, שכל העם יוצאים לקראת המלך, ואין המלך יוצא לקראת אדם? אלא ללמדך שאביו של אדם כמלכו! (פרקי דרבי אליעזר פרק לט)

עד היכן מצות מורא?

אמרו חז"ל: "אפילו היה הבן לבוש בגדי חמודות, ויושב בראש הקהל, ובאו אביו ואמו וקרעו את בגדיו, והכוהו על ראשו, וירקו בפניו, לא יכלים אותם, אלא ישתוק ויירא ממלך מלכי המלכים שצויהו בכך". (סימן רמ ס"ג)

ועוד אמרו חז"ל: אפילו אם לקחו ההורים ארנק מלא מטבעות זהב של בנם, והשליכו אותו לים בפניו, לא יכלימם, ולא יצעק, ולא יצטער בפניהם, ולא יכעס כנגדם, אלא יקבל גזירת הקב"ה, וישתוק. ויירא ויפחד ממלך מלכי המלכים שצויהו בכך, שאילו מלך בשר ודם היה גוזר עליו דבר המצער יותר מזה, לא היה יכול לסרב בדבר, קל וחומר למי שאמר והיה העולם כרצונו.

ומכל מקום, אם הוריו מבקשים ממנו את הארנק, ויודע שברצונם לזרקו לים, רשאי לסרב להם בעדינות ולא ליתנו להם. (רמב"ם פ"ו ה"ז. סימן רמ ס"ח. קפו, תפה)

דין תורה

בן שיש לו ויכוח ממוני עם אביו, מן הדין רשאי לתובעו לדין תורה, אולם טוב שיעשה שאלת חכם, כי כל מקרה לגופו. ובכל אופן, פשוט שעל הבן להזהר לדבר בכבוד וביראה עם אביו, אף שברורה לו צדקתו בדין. ומדת חסידות היא, שלא יתבע הבן עצמו את אביו לדין תורה, אלא ייפה את בא כוחו שהוא יתבע. (תפד, תפו. ועיין בספר אמונה ובטחון לגאון החזון איש פרק ג)

ופשוט וברור שאין לתבוע שום אדם בבתי משפט המצויים כיום, ואיסור מן התורה להישפט שם. וכל התובע את חברו לבתי משפט אלו, ואינו פונה לבית דין רבני, כתב עליו הרמב"ם (סוף הלכות סנהדרין): "הרי זה רשע, וכאילו חרף וגדף

את ה', והרים יד בתורת משה רבנו. ומכל מקום אם אין יכול התובע להוציא מהנתבע בדייני ישראל, יתבעהו לדייני ישראל תחלה, ואם לא רצה לבוא, נוטל רשות מבית דין, ואז רשאי לילך ולדון בערכאות". ע"כ.

מרחץ

אסור לבן להתרחץ יחד עם אביו במרחץ או מקוה [מאחר ושוהים שם בלי בגדים, לכן יש חשש הרהור, וגם נראה כפריקת מורא], אולם בים ובריכה שלבושים בבגד ים, מותר. (שפג)

אם האב זקן או חולה, וצריך שירחצוהו, חייב הבן להשיג אדם אחר שירחצוהו, ואפילו בתשלום. אולם אם לא השיג אחר, יש להקל שירחץ הבן את אביו לאחר שילבש האב בגד ים. (שצח)

היה הבן יושב במרחץ, ופתאום נכנס אביו, יעמוד הבן לכבוד אביו, וכמבואר לעיל, ומכל מקום על הבן להזדרז לצאת מהמרחץ. (שפג)

על כסאו לא ישב זר

לא ישב הבן במקום המיוחד לאביו בבית, בבית הכנסת, בחנות, במשרד וכיוצא, מפני שנראה שמשווה עצמו לאביו. (וראב"ן, ט"ז, ערוך השלחן. סימן רמ סעיף ב. שלד, שלז)

כסא מיוחד – אם יש לאבא כסא מיוחד [שאינו ככל הכיסאות וניכר שהוא כיסא], אסור לבן לשבת על כסא זה, אף שאין הכסא נמצא במקומו הקבוע. (שמט)

מותר לעלות על כסא המיוחד לאביו, כדי ליטול איזה חפץ ממקום גבוה. (שלח)

שינוי מקום – אבא ששינה את מקומו הקבוע שבבית או שבבית הכנסת למקום אחר, או שעבר להתפלל בבית הכנסת אחר, מותר לבן לשבת במקומו הקודם של אביו, שמעתה אין זה נחשב כמקומו. (שנב)

שכיבה במיטה – לא ישכב הבן על מיטת הוריו, וראוי גם שלא ישב עליה. (שמט)

עמידה במקום אביו

לא יעמוד הבן במקום המיוחד לאביו לעמוד שם, וכגון במקום שרגיל אביו לעמוד בתפילה בבית הכנסת. אבל מותר לעמוד במקום המיוחד לו לשבת, ואין בזה זלזול. (סימן רמ סעיף ב. שלד)

אם האבא הוא איש חכם וחשוב שמדי פעם מתייעצים עמו אנשים, ויש לו מקום מיוחד ששם הוא עומד בשעת דיבורו עימהם, אסור לבן לעמוד במקום זה, שנראה שמשווה את עצמו לאביו. (סימן רמ סעיף ב)

עמידה בסמוך לאביו

לא יעמוד הבן בתפלת שמונה עשרה סמוך לאביו, שנראה כמשווה עצמו אליו.

אולם אם ישנה צפיפות בבית הכנסת, והוצרך הבן לעמוד על יד אביו, יבקש מאביו מחילה, ורשאי יהיה לעמוד לידו. (עיין שלחן ערוך אורח חיים סימן צ סעיף כד. שלט)

אם הבן רוצה לקנות כסא על יד אביו בבית הכנסת, הנכון הוא שיבקש מחילה מאביו, מאחר ויצטרך לעמוד על ידו בתפלת שמונה עשרה. (עיין באור הלכה סוף סימן צ)

לא יעמוד הבן בתפילת שמונה עשרה אחורי אביו, שמא יצטרך אביו להמתין מלפסוע עד שיסיים בנו את תפלתו. [וגם משום שנראה כגאווה, וכמשתחוה לאביו]. (שם) וכל שכן שלא יעמוד לפני אביו.

אם האב עומד במקום גבוה קצת, כמו על תיבת בית הכנסת, ולא על רצפת בית הכנסת, רשאי הבן לעמוד בסמוך אליו ממש. (שלט)

ישיבה בסמוך לאביו

כאשר מתכנסים האב וחבריו להתייעצות וכיוצא, אין לבן לשבת על יד אביו, מפני שמראה עצמו כשווה אל אביו, ולכן יושיבו אדם אחר ביניהם. אולם אם חפץ האב שבנו ישב על ידו, מצוה שישב על יד אביו. (שמא. ה"ע קמד)

בבית – כשמסבים בני הבית לאכול על השלחן, אף אם מתארחים גם אנשים זרים, מותר לבן לשבת על יד אביו. וכן כשנוסעים יחד לאיזשהו מקום ברכב או במטוס וכדומה, מותר לבן לשבת על יד אביו. ובפרט אם משרת את אביו, והאב שמח בזה, שבודאי מקיים מצוה. (שמא. ה"ע קמד)

בבית הכנסת – אם מקום ישיבת האב בבית הכנסת בין האנשים החשובים, אין לבן לשבת על יד אביו, מפני שמראה עצמו שווה במעלה כאביו. אולם אם האב יושב בין הקהל, רשאי הבן לישב על יד אביו, שאינו מראה בזה שום מעלה. (שמא. שמג)

בבית הבן – אב המתארח בבית בנו, יושיב הבן את אביו בראש השלחן, והבן יושב בצידו. (שנו. שבת א כרך ג תקמד)

לבישת בגדי ההורים

אם יש לאב בגד המתאים במידותיו לבנו, מותר לבן ללבושו, שאין בזה זלזול. (שפא)

ועשית כחכמתך

בן שהוא רב בית הכנסת, ומכבדים אותו בדבר מסוים, כמו שנהוג לכבד את הרב לברך על "ספירת העומר" תחילה בקול רם, ואחריו כל הקהל, ואביו נמצא גם כן בבית הכנסת, מן הדין אינו חייב לכבד את אביו בזה. ואמנם, אם אביו תלמיד חכם, בודאי שראוי לכבדו לברך תחילה, אלא אם כן לא נח לאביו.

וכמו כן, רב בית הכנסת שהנוהג להושיבו במקום חשוב, אף כאשר אביו יושב

בין הקהל, רשאי הבן לישוב במקומו, מפני שהכל יודעים שהבן הוא רב המקום, ואין בזה זלזול באב חס ושלוש. ואמנם, אם אביו תלמיד חכם, בודאי שראוי לכבדו לישוב למעלה, אלא אם כן לא נח לאביו.

ישיבה בכבוד

על הבן להקפיד לישוב בפני הוריו בכבוד ודרך ארץ, כמו לפני אדם חשוב, ולכן לא יסב בפניהם. ורק ב'ליל הסדר' שיש מצות היסבה, התיירו חכמים להסב, כי מן הסתם האב מוחל לבנו לצורך מצוה, אבל במשך השנה, אין לבן להסב או להשתטח על הספה ורגליו מורמות למעלה, בפני אביו או אמו. (שמד, שמה)

אם מותר לחלוק על דברי ההורים

איסור סתירת דבריהם

אסור לבן לסתור את דברי אביו או אמו, וכגון לומר לאביו: 'אין נראים לי דבריך', וכיוצא בזה. ואף שלא בפני אביו, יזהר שלא לסתור את דבריו, לומר: 'אין נראים לי דברי אבא'. (סימן רמ סעיף ב. שסד)

אבא שמספר שקרה כך וכך, והבן רואה שאביו לא מדייק בסיפור, אסור לו לסתור את דברי אביו, ולומר 'לא כך היה'. וכמו כן, אם שאלו את האבא, כמה עלה חפץ פלוני? וענה האב סכום מסוים, והבן יודע שלא עלה כך, לא יסתור את דברי אביו. (שסז) [ואולם אם השואל מתעניין כדי לקנות חפץ כזה, ויש חשש שיבוא לידי הפסד, רשאי הבן לומר לשואל שלא בפני האב, שידוע לו שאפשר להשיג את החפץ במקום פלוני בזול יותר].

אב שהוכיח את בנו על מעשה מסוים, והבן רוצה להבהיר את מעשיו, לא יאמר לאביו בלשון סותר, כמו: "אין זה אמת" או "לא נכון", אלא יאמר בנחת ובהכנעה, "יש לי לומר דברים המצדיקים אותי", ויעמיד האמת על בוריה. (מבקשי תורה רעח)

אבא שנתן לבנו לעבור על חשבון מסוים, ומצא הבן טעות בחשבון, לא יאמר לאביו 'טעות', אלא יתחמק בלשונות אחרים, כגון: 'לי יצאה תוצאה כזאת'.

רצון האב – אם האבא מבקש מבנו שיחווה את דעתו בעניין מסוים, יאמר הבן את דעתו לאביו, אף אם היא היפך דעת אביו, כי מאחר שביקש ממנו אביו, ורוצה לשמוע את דעתו, אין בזה זלזול, חס ושלוש. (שעט)

הכרעת דבריהם

אסור לבן להכריע את דברי אביו או אמו. למשל: אם האבא חולק עם חברו בעניין מסוים, אסור לבן להכריע ביניהם אפילו לטובת האבא, ולומר: 'נראים לי דברי אבא', כי עדיין מראה שדעתו חשובה ומכרעת יותר מאביו. אולם שלא בפני האב, מותר להכריע לטובת האב, שזהו מכבודו של אביו. (סימן רמ סעיף ב. שסד)

השב תשיבם – אם האבא חולק עם חבריו בעניין מסוים, ובנו יכול להשיב להם על טענותיהם, ישיב להם אפילו בפני האב, שזהו מכבודו של אביו. (ושד)

סתירה והכרעה בדברי תורה

מה שאמרנו שאין לסתור או להכריע את דברי אביו או אמו, הוא בדברי חולין דווקא, אבל בדברי תורה, רשאי הבן לחלוק על אביו, או להכריע בינו לבין החולק עליו, כל שיש לו ראיות ברורות שלא כאביו, ובלבד שיאמר את דעתו בלשון רכה, יפה ועדינה, בנחת ובכבוד הראוי, ולא בדרך העזה וניצוח חס ושלום.

והטעם בזה, מכיון שעל התורה נאמר: "תורת אמת היתה בפיך", ואין להחניף בה לשום אדם, ולכן אם נראה לבן להוכיח את דעתו שלא כאביו, רשאי להוכיח. וכבר אמרו חז"ל (קידושין ל ע"ב): אמר רבי חייא בר אבא אפילו האב ובנו, הרב ותלמידו, שעוסקים בתורה בשער אחד, נעשים כאויבים זה את זה, [מתוך שמקשים זה לזה, ואין זה מקבל דברי זה], ואינם זיזים משם עד שנעשים **אוהבים** זה את זה. (מושב זקנים מבעלי התוספות, הרא"ש, תרומות הדשן, הנצי"ב, ושכן דעת השאלות, פחד יצחק, המוסר, באר שבע, בית לחם יהודה, מהר"ם בריסק, מהרש"ג ועוד. שסח. ה"ע צ)

העמידני על האמת

פעם התעורר ויכוח בין הלומדים בישיבה, בדיבור אחד של התוספות, והתקשו התלמידים ומלמדיהם במציאת נתיב סלול אשר בו יהלכו. והנה התעורר ויכוח בין הנער רבי מאיר אביחצירא זיע"א לאחד מרבני הישיבה, הגאון רבי יעקב בן חמו זצ"ל. שלושה ימים נמשך הויכוח, כשזה טוען בכה וזה אוחז לעומתו בטענותיו. כששמע אביו הבבא סאלי זיע"א על הויכוח, נכנס להיכל הישיבה ונזף בבנו על שהוא חולק על רבו ולא מקבל את דבריו. נדם הנער מגערת אביו ונסוג אחורנית בבהלה, עד שנתקע בעמוד שמאחוריו. ימים אחדים לאחר מכן, זימן בבא סאלי לחדרו את בנו ואת רבי יעקב בן חמו, וביקש מהם שירצו בפניו את המהלך בדברי התוספות. לאחר ששטחו כל אחד את דבריו, הורה הבבא סאלי לבנו להישאר לבדו בחדר, ורק אז, שלא בנוכחות רבו, אמר לבנו, אמנם צודק אתה בפירוש התוספות, וזאת ידעתי בני כבר בבואי להיכל הישיבה, וראיתי שהצדק עמך. אולם, עם כל זאת, בל לך להתווכח עם רבך בפני התלמידים, פן ירד ערכו ויוסר חינו בעיניהם. ("אביר יעקב" עמוד 411)

הוי מחשב – אם יש לבן קושיא חזקה על דברי אביו עד שמשער שאביו לא יוכל לענות לו עליה, אם יש חשש שהאבא יתבייש, יזהר שלא לשאול את אביו, שכן אמר שלמה בחכמתו (משלי כג ב): "וְשִׁמְתָּ שִׁבְיָן בְּלֶעָד, אִם בְּעַל נָפֶשׁ אֶתָּה". וישמור לומר זאת לאביו בהזדמנות אחרת, באופן שלא יתבייש. (חולין ו ע"א)

הזהרו בכבוד אביכם

הגאון רבי חיים מוולוז'ין היה רגיל למסור שיעור שבועי בישיבתו הגדולה בוולוז'ין, ופעם אחת לעת זקנותו לא חש בטוב, וקרא את בנו הגאון רבי יצחק וביקשו שימסור את השיעור במקומו. רבי יצחק נענה לבקשת מר אביו, והלך למסור את השיעור. רבי חיים, שרצה להאזין לשיעורו של בנו, ישב אחר אחד הוילונות בבית המדרש והקשיב. והנה בתוך השיעור, הזכיר רבי יצחק איזו קושיא עצומה משם אביו, אך אמר אותה במהירות רבה, ולעומת זאת את תירוצו על הקושיא הרחיב

כיד ה' הטובה עליו, בהסבר ארוך על פי יסודות איתנים וחזקים. כשסיים את השיעור, בא אצל אביו רבי חיים. אמר לו אביו, בני, בא אספר לך את אשר ראיתי היום אצל השכנה, והנה היא לוקחת את שני בניה ומכניסה אותם לאמבטיה ורוחצת אותם, את האחד רחצה בשטיפה בעלמא, ואילו את השני שפשפה ורחצה היטב עם סבון, פעם ושנים ושלוש. ואמרתי בליבי כנראה שהראשון הוא ילד חורג שלה ואינו בנה האמיתי, לכן לא טרחה עליו כל כך ברחיצתו, ואילו השני שהוא בנה יגעה בכל כוחה לנקותו ולרחצו היטב. הבין רבי יצחק את רמזו של אביו, שאת הקושיא שאינה שלך לא טרחת להסביר כמו שצריך, ואמרת אותה במהירות, ואילו את התירוץ שהוא פרי מחשבתך הסברת באורך עד שיצא כנוגה צדקו והיה התירוץ מחוור וצח. ענה לו רבי יצחק, אבי היקר, דע לך כי הבן הראשון היה כבר נקי, ורק לצאת ידי חובת רחיצה שטפה אותו מעט במים וכבר כולו צח ונקי, לא כן הבן השני שהתבוסס ברפש ועפר היה זקוק לשטיפה והדחה בסבון מספר פעמים, עד שיצא נקי. כלומר הקושיא שלך היתה ברורה ומובנת מאוד, ולא היה צורך באריכות דברים להסבירה, אך התירוץ שלי היה זקוק להרבה באורים והסברים עד שיובן היטב. ונחה דעתו של אביו הגאון זיע"א. (משנת יוסף עמוד ד)

קדושים תהיו

אבא שמחמת חסידותו נוהג בחומרות מסוימות שאינן מעיקר ההלכה, אין בנו חייב להנהיג לעצמו חומרות אלו, אך טוב שינהג כן. ומכל מקום כאשר נמצא עם אביו, ישתדל לנהוג כמוהו כדי לכבדו ולשמחו.

למשל: אבא שנוהג להתפלל בשבת בנץ החמה, כמו שנהגו במקומות רבים, ולאחר התפילה עושים קידוש וכיבוד, ומקיימים שיעור בהלכה ובאגדה כשעתיים שלוש, והבן מתארח אצל אביו בשבת, אין הבן חייב לקום עמו. אך אם יודע שאביו ישמח בזה, טוב שיקום עם אביו להתפלל בנץ החמה. ואולם כל זה כאשר יודע הבן שלאחר התפילה יכלכל את מעשיו כהוגן, וישב ויעסוק בתורה או שישתתף בשיעור עם אביו, אך אם לאחר התפילה, ישב ויפטט בדברים בטלים, ויעביר את זמנו בהבל וריק עד סעודת שבת, הנכון שימשיך לישון ולא יקום בנץ, שהרי "יושב בטל - כישן דמי [דומה]". (עיין שלמת חיים זוננפלד. מגן אברהם סימן תקפ"ט ס"ק ו)

"ואל תיטוש תורת אמך"

עדה מסוימת שהנהיגו להם רבותיהם בהיותם בחוץ לארץ חומרות מסוימות, והאב המשיך בחומרות אלו גם בבואו לארץ ישראל, כל עוד שהבן בבית אביו, ינהג כמנהגי אביו, אולם לאחר נישואיו, אינו חייב להמשיך במנהגי אביו, ורשאי לשנות ולנהוג כהלכה. **למשל:** אבא מיוצאי מרוקו, תוניס וכדומה, שחלקם נהגו שלא לאכול קטניות בפסח, אין חיוב על בנו לאחר נישואיו להמשיך בחומרה זו, ורשאי לאכול קטניות ללא חשש, כמנהג הראשונים, מרן השלחן ערוך, ושאר בני ספרד. (זכרון יוסף שטיינהרט, מהר"ם שיק ועוד. חזו"ע פסח פב)

לכו אל יוסף - אבא מבני ספרד שנוהג בהלכותיו כדעה מסוימת שאינה כפסקי מרן השלחן ערוך רבנו יוסף קארו זיע"א שקבלנו הוראותיו, רשאי הבן לשנות מאביו וללכת כפסקי מרן השלחן ערוך. ואפילו אם אביו מצווה אותו שימשיך במנהגו, אינו צריך לשמוע לו, מאחר ובני ספרד קיבלו עליהם הוראות מרן השלחן ערוך, בין להקל בין להחמיר.

כן דעת כל גדולי הפוסקים, ומהם: מהראנ"ח, מהר"ם גלאנטי, הלכות קטנות, מהרי"ף, פרח מטה אחרון, מהר"א יצחקי גאב"ד חברון, גינת ורדים, נחפה בכסף, החיד"א, רבי חיים מודעי בשו"ת חיים לעולם, הראשל"צ רבי מרדכי יוסף מיוחס בשו"ת שער המים. והיעב"ץ כתב, שאין לנו לזוז מפסקי בעלי השלחן ערוך שהם הלכות קבועות לכל ישראל, והפורש מהם כפורש מן החיים. וכתב בשו"ת מטה לוי, ואנו מחויבים שלא לנטות מדבריהם ימין ושמאל, מאחר שכבר התפשטה הוראתם בכל העולם, וקבלו דבריהם כל עדת בני ישראל כהלכה למשה מסיני, כה דרכנו אשר קבלנו מהגאון שב יעקב, הפני יהושע, והגאב"ד רבי אברהם אבוש. ע"כ. וכ"כ בשו"ת בית אפרים, ובדברי חיים מצאנז ועוד. ובספר שלחן גבוה כתב, כיון שבני ספרד קבלו הוראות מרן השלחן ערוך, כך ההלכה, ואפילו כשהרמ"א ואלף פוסקים כמותו חולקים עליו, אנו פוסקים כמרן בין להקל ובין להחמיר. וכן כתבו בשו"ת משפט וצדקה ביעקב, בית דינו של שלמה אב"ד ארם צובה, מהר"י אלגאזי, רבי אליהו ישראל, חיים ביד, רבי ישועה בסיס גאב"ד תוניס, ערך השלחן, חקרי לב, מהר"ט אליקים, פתח הדביר, כרך של רומי, רבי שלמה משה סוזן, זכרונות אליהו מני, הראשון לציון רבי יעקב שאול אלישר ועוד רבים, כולם פה אחד, כי בני ספרד קבלו עליהם הוראות מרן השלחן ערוך, ואין לזוז מפסקי כלל. והרוצה להחמיר, יחמיר לעצמו, אבל אין להורות כן לאחרים. וגם בשו"ת רב פעלים כתב שאפילו מאה אחרונים חולקים על מרן, אין אנו שומעים להם, כי אנו מחויבים ללכת אחרי הוראות מרן מכח הקבלה. ומה שהרב זצ"ל חולק בכמה מקומות, כבר בארו האחרונים שהוא מפני המנהג שנהגו בבגדאד, או מכיון שבחוץ לארץ פסקי מרן הם בגדר 'קבלת הוראות מרן', אבל בארץ ישראל שמרן הוא 'מרא דאתרא', אין להורות נגד דעת מרן השלחן ערוך. (ה"ע א יז. שעה. ועיין בחוברת חג השבועות בהלכה ובאגדה)

אם מותר להעיר את ההורים משינה

אל תעירו ואל תעוררו

כשההורים ישנים, יש להזהר מאוד שלא לדבר בקול רם ושלא להרעיש, שמא יתעוררו משנתם. (תצח)

לאור הלבנה

היה זה בימי בחרותו של מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל, בהיותו יושב ועוסק בתורה בהתמדה יום יום בהיכל ישיבת פורת יוסף שבעיר העתיקה, והנה יום אחד נמשך הבחור הצעיר בלימודו מבלי משים אל תוך הלילה, ועד שחזר לבית הוריו, היתה הדלת נעולה. מחשש להעיר את הוריו ולהקיצם משנתם, ישב הבחור על המדרגה הסמוכה לדלת הבית ולמד כל הלילה לאור הלבנה, באשר תדיר היה בחיקו גמרא או ספר אחר. כאשר אביו רבי יעקב ז"ל השכים קום כהרגלו לתפילה בנץ החמה, הוא פתח את דלת הבית ולנגד עיניו הוא רואה בנו בכורו יושב על המדרגה ורכון על הספר. כשנשאל הבחור לפרש הדבר, השיב כי מאחר והדלת היתה נעולה, לא רצה לגזול את שנתם, ולא רצה גם לבזבז את זמנו לריק, לכן למד לאור הלבנה.

בפעם אחרת ארע שקם הבחור רבי עובדיה משנתו בשעה מוקדמת מאוד, ומיהר ללימודיו עוד קודם התפילה, אך לא מצא את נעליו וחשש להעיר את בני הבית, הסתפק הבחור בלבישת כמה זוגות גרביים זה על זה מן הבא לידו, ויצא לבית המדרש ולאחר מכן ללימודיו בישיבת פורת יוסף בעיר העתיקה. ("מלך ביופיו" עמוד 34)

במקום הפסד – אסור להעיר את ההורים משנתם, אפילו אם יגרם הפסד כספי לבן, וכגון שמפתח החנות של הבן נמצא בחדר שהאבא ישן, ואינו יכול להוציא את המפתח אם לא שיעיר את אביו, ויותר על הריוח, וישמח שבאה לידו מצוה כה יקרה עם ניסיון כה גדול, ועומד בזה ומקיים את רצון ה' שצויהו על כך.

(ותצח, ותצט)

אולם אם יודע הבן שאביו יצטער, כשישמע שנגרם הפסד לבנו מחמת שלא רצה להעירו, רשאי להעירו, מאחר וזהו רצון אביו. (ותצט)

עד היכן כיבוד אב ואם

שאלו את רבי אליעזר, עד היכן כיבוד אב ואם? אמר להם: צאו וראו מה עשה גוי אחד לאביו באשקלון, ודמא בן נתינה שמו, פעם אחת בקשו ממנו חכמים אבנים לאפוד של הכהן הגדול, במחיר שישים ריבוא [600,000] דינרי זהב, והיה המפתח של תיבת האבנים מונח תחת מראשותיו של אביו והוא ישן, ורגליו היו פשוטות על התיבה, ולא ציערו.

לשנה הבאה נתן לו הקב"ה את שכרו, ונולדה לו פרה אדומה בעדרו. ונכנסו חכמי ישראל אצלו, כדי לקנותה. אמר להם: יודע אני בכס, שאם אני מבקש מכם כל ממון שבעולם אתם נותנים לי, אלא איני מבקש מכם אלא אותו ממון שהפסדתי בשביל כבוד אבא [600,000 דינרי זהב]. (קידושין לא ע"א, תוספות שם, יד דוד שם, ירושלמי פאה)

והלוא דברים קל וחומר, ומה גוי שאינו מצווה על כבוד אביו ואמו, בכל זאת שילם לו הקב"ה שכרו מושלם, ונתן לו פרה אדומה בעדרו שאינה מצווה אלא בזמן רחוק ובדרך נס, ועולה ממון רב מאוד - עם ישראל המצווים על כיבוד אב ואם, על אחת כמה וכמה שהקב"ה ישלם להם שכר טוב כשמכבדים את הוריהם, שהרי "גדול המצווה ועושה, יותר ממי שאינו מצווה ועושה". ("מאה שערים" שער נו)

לקריאת שמע ותפילה - אבא שנרדם, ואם לא יעירוהו עתה, ימשיך לישון ויעבור זמן תפילה, או שיעבור זמן קריאת שמע, ישתדל להעירו על ידי אדם אחר, אך אם אינו מוצא אדם אחר, רשאי הבן עצמו להעיר את אביו. (תצט)

להשלים מנין - אם האב ישן, ובאו לבקשו להשלים מנין בבית הכנסת, אין לבן להעיר את אביו, אף על פי שמצוה גדולה להשלים מנין, אלא אם כן יודע שאביו ישמח שיעירוהו. והטעם בזה, מאחר ואין זו מצוה חיובית המוטלת על האב להשלים מנין, מה שאין כן קריאת שמע ותפילה שמצוות חיוביות הם. (תקב)

ליתן צדקה - אם האב ישן, ובאו לבקש צדקה, אין לבן להעיר את אביו, אף על פי שגדולה מצות הצדקה, אלא אם כן יודע שאביו ישמח בזה. והטעם כנ"ל, שהרי לא ברור כלל שהאב חייב ליתן צדקה לאדם זה, מאחר ויש סדר עדיפויות במקבלי הצדקה, שקרוב קרוב קודם. וגם אפשר שכבר נתן האב את סכום חיובו לאחרים. וכשהאדם ישן, אינו נחשב למעלים עיניו מן הצדקה. ולא דומה לקריאת שמע ותפילה שחייב בהם עתה. (תקג)

לשיחת טלפון - אם מבקשים את האבא בטלפון, או שהגיעו אנשים לבית כדי לשוחח עמו, והאב ישן, אין לבן להעירו, אלא אם כן יודע שהאב יצטער אם לא יקיצוהו. ובכגון זה, אפשר לסמוך על אנשים אלו שאומרים שיודעים הם שהאבא יצטער אם לא יקיצוהו לדבר עמם. (תקב)

❧ ציוויים שאין בהם הנאה להורים

ציווי כשאין הנאה

בן שנתבקש מהוריו לעשות דבר שאין להם הנאה ישירה ממנו, מן הדין אינו חייב לשמוע להם. אך טוב שישתדל לעשות רצונם גם בדברים אלו. (ב קה)

למשל: בן שאמרו לו הוריו אל תקנה בית זה או שדה זו, והבן רוצה לקנות, מאחר ואין להורים הנאה בזה, מן הדין אינו חייב לשמוע להם. וכן בן שאמרו לו הוריו, רצוננו שתפתח חשבון בבנק פלוני, והבן רוצה לפתוח חשבון בבנק אחר, אינו חייב לשמוע להם, אך בכל זה, כדאי לפייס דעתם שיסכימו עמו.

במקרים הנ"ל, אם לא נראה לבן לשמוע בקול הוריו, לא יאמר להם במפורש "לא נראה לי", אלא ישתוק או שיאמר "אני אחשוב", וכיוצא בזה. (ב קכח)

תאכל טוב!

האדמו"ר מגור זצ"ל בעל ה'אמרי אמת', באחד הימים נסע ברכבת מוורשא לביאלה, אל בית חותנו, וישב לאורך כל המסע עם גמרא ביד, שקוע בלימודו כדרכו בקודש. על ספסל ממולו ישב יהודי שלא גרע עיניו ממנו ונתמלא התפעלות: התמדה שכזאת! סיפר הלה: בחצי הלילה ראיתי שהרב שולף שעון מחיקו ומפליט מפיו: אוי, כבר קרוב לחצות. מיד הניח גמרתו, הוריד ופתח מזוודתו, הוציא מתוכה כריכים של לחם ובשר, נטל ידיו ואכל בחיפזון רב עד שסיים. תמהתי עליו: מה מקום לאכילה זו באישון לילה? כיון שהרגיש בפליאתי, פנה והסביר לי: בעצם אינני רעב כלל, אלא שלפני הנסיעה נתנה לי אמא את האוכל וצויתה עלי לגמור הכל עוד הערב, לכך מזדרז אני... (מגדולי התורה והחסידות עמוד עז. כיבוד הורים המנוקד כג)

ציווי מאביו ואמו

בן שנצטווה מאביו על דבר שאין בו הנאה לאב, ונצטווה גם מאמו על דבר שיש בו הנאה לאם, הגם שהתבאר לעיל שצריך לקיים את ציווי האב לפני ציווי האם, מכל מקום מאחר ואין כאן חובה לקיים את ציווי האב, ומאידך חובה לקיים את ציווי האם, יקדים לעשות את ציווי אמו. (תורה לשמה. ב קכז)

שלא לגרום בזיון

אם נצטווה הבן מהוריו על דבר שאין להם הנאה בו, אך אם לא ישמע להוריו, יגרם להם בזיון, הריהו חייב לשמוע להם. שהרי נאמר בתורה: "ארור מקלה [מזלזל] אביו ואמו", ואפילו אם היו מוחלים על בזיונם, אין בזיונם מחול. כל שכן שאין לו לעשות דברים שעל ידם יגרם להם בזיון. (ה"ע קלד, קמב)

שלא לגרום צער

אם נצטווה הבן מהוריו על דבר שאין להם הנאה בו, אך אם לא ישמע להוריו, יגרם להם צער ממעשיו, ישמע להם. (ה"ע קמב. ב קיב)

אם הבן רוצה ללכת בלבוש שונה ממה שנהגו ללכת בבית אביו, או שרוצה לגדל פאות ארוכות ובבית אביו לא נהגו כן, אם הדבר גורם צער או בזיון לאביו או אמו, על הבן לשמוע בקולם. (מבקשי תורה רכ, תשובות והנהגות ועוד. ב קכג, קעג. ועיין טובך יביעו ח"ב שג)

ובודאי שבכל כיוצא בזה, על הבן לחשוב היטב היטב, וכמו שאמר שלמה בחכמתו (משלי ד כו): "פֶּלֶס מַעֲגַל רִגְלָךְ, וְכָל דְּרָכֶיךָ יִפְנוּ". דהיינו על ידי שהאדם

שוקל את דרכיו ומעשיו, ויודע אימתי לנהוג כך ואימתי כך, כל דרכיו ומעשיו יהיו נכונים, וימצא חן ושכל טוב בעיני אלוקים ואדם. ויזכה להיות נוח למקום ונוח לבריות, אהוב למעלה ונחמד למטה, ישראל אשר בדך אתפאר. (מבשעי תורה רכ)

וכבר אמר אליהו הנביא זכור לטוב (ותנא דבי אליהו זוטא אות טו): "לעולם יהיה אדם עניו בתורה ובמעשים טובים, עם אביו ועם אמו, עם רבו, ועם אשתו, עם בניו ועם בני ביתו, עם שכניו, עם קרוביו ועם רחוקיו, ואפילו עם הגוי בשוק, כדי שיהיה אהוב מלמעלה ונחמד מלמטה". ע"כ.

חומרות והנהגות

בן שנוהג בחומרות מסוימות שאינן מן הדין, וכגון שרגיל לטבול בכל יום [במים קרים], או שרגיל להתענות תעניות שאינן חובה, כמו בערבי ראשי חודשים, ושני וחמישי בימי השובב"ם וכיוצא בהן, והוריו מצטערים מזה, וחוששים פן הנהגתו תזיק לו לבריאותו, ישמע להוריו וימנע מחומרות אלו.

וכן עשה מעשה רבנו האר"י ז"ל כשהיה חולה, ואמו הרבנית שרה גזרה עליו שלא יטבול במקוה בימי החורף, ולא טבל, אף על פי שהיה קשה לו מאוד לוותר על הטבילה. וכפי שהעיד עליו תלמידו רבי יונתן סאגיס זצ"ל: "אני ראיתי למורי האר"י ז"ל, שששה חודשים של החורף ברובם, לא היה טובל מפני שהיה חולני והיה לו שבר, ואמו לא היתה מניחתו לטבול, וזה ברור אצלי". ע"כ. (שער רוח הקודש דרוש ג, דף ט ע"ג)

ואמנם המפסיק ממנהג טוב, צריך שיעשה התרה על מנהגו ויתחרט על שלא אמר מתחילה שעושה כן בלי נדר, שאילו היה יודע שיאמרו לו הוריו שלא לטבול, היה אומר בפירוש בלי נדר. ומכל מקום, אם עשה התרת נדרים, כנהוג לעשות בכל ערב ראש השנה וערב כיפור, כיון שמוסר מודעה שכל מנהג טוב שינהג, הוא יהיה בלי נדר, אינו חייב לעשות התרה שוב. (מרו בשו"ת אבקת רוכל, מהריב"ל, המבי"ט, מהר"ם גלאנטי, מהר"א ששון, מהרימ"ט, מהר"ם אלשיך, מהריט"ץ, שלמת חיים זוננפלד ועוד. שו"ת יביע אומר חלק ט סימן צה אות טז. ה"ע קנב ועוד)

אין לזלזל ברגשות

גם כאשר מותר לבן להתנהג בחומרות ודברי חסידות, עליו להזהר לעשותן בענוה ובהבלעה, שלא ירָאָה כמתנשא וכמתגאה על אביו חס ושלוש. וכל שיכול האב להיפגע מהנהגותיו של בנו, אין לו לעשותן על יד אביו כלל.

אם האב מבקש מבנו להימנע מחומרות מסוימות, מחמת שמרגיש שבנו מתנשא עליו [אף שאין כוונת הבן כן, חלילה], אין לבן לזלזל ברגשותיו של אביו, ולא ינהג את חומרותיו אלא בצנעה באופן שלא יתגלה לאביו כלל. אך אם אי אפשר לו לעשותן בצנעה, אם יוכל להבהיר לאביו את טעמי חומרותיו ממקורות ההלכה, באופן שאביו יקבל זאת, תבוא עליו ברכה. אך אם אביו לא משתכנע, ישמע בקול אביו ולא יצעהו כלל ועיקר.

בכל מצב, יזהר שלא ידבר עם אביו בעזות, שבשביל חומרה וחסידות, יכול להיכשל חלילה בקללת: "ארור מקלה אביו ואמו", ויצא שכרו בהפסדו. (ב קטו)

כתב מרן החיד"א: אף שאדם מחמיר לעצמו בהלכותיו כאשר תאווה נפשו, את צנועים חכמה להחמיר בביתו ובחומותיו. וכל מה שיוכל יתחמק מלגלות מסתוריו לבני אדם. (חזו"ע פסח קי) ומסופר על הגאון הגדול החכם צבי, שהנהיג לעצמו בלבד שלא לאכול דבר חס בבוקרו של

שבת, מחשש שמא לא הקפידו כהלכה בהטמנת התבשיל וכיוצא, ופעם התארח באיזה מקום והגישו לכולם מאכל חם, ולחכם צבי הגישו מאכל קר. כששאל החכם צבי לפשר הענין, אמרו לו שמענו, כי רבנו אינו אוכל מאכל חם, אמר להם את החומרות האלו תשאירו לי לנהוג בבייתי, אך כאן - כמוני כמו כולם. ישמע חכם ויוסף לקח. (שמעתי ממרן הראש"ל זצוק"ל)

במקום שיש לבן ספק, שאולי האבא נפגע מהנהגותיו, הנכון שיפנה לחכם שמכיר את האבא והבן, שיורה לו כיצד לנהוג, כדי שלא יכשל בצער אביו, חלילה. (תשובות ונהגות. ב קעג)

אם מטרתו של האבא במניעת בנו מהנהגותיו, מחמת שעינו צרה בבנו שיתחזק ויתעלה ביראת שמים, ומחפש להצר את צעדיו, לא ישמע לאביו. (ב קטז)

העיקר שלא ירגישו

הגאון החזון איש הזהיר פעמים רבות מאוד מפני חיכוכים בין האב לבן. והדגיש פעם בפני רבי שמואל צבי קובלסקי זצ"ל, שלא יפגין מעשי צדקות בבית ההורים. ויעץ לו שאם הוא הולך לטבול לפני התפילה, יאמר שהולך להתרענן קצת במים. [בזמנו שלא היו מצויים כל כך מקלחות בבתים]. וגם אם מחמיר שלא להשתמש בחשמל בשבת אלא על ידי גנרטור, שלא יתן שיבחינו בזה הוריו. ובשלחן שבת, כאשר תרצה לחטוף דקות של לימוד, תשתדל מאוד לעשות זאת בהבלעה על פה, ולא מהספר. (נע)

כבוד הבריות

הנוהג לאכול בשר ושאר דברים רק מהכשר מסויים מהודר, ועתה התארח בבית הוריו והגישו לו מאכלים מהכשר אחר שאינו נוהג לאכול, לא ימנע מחמת כן מלאכול ויפגע בהם, אלא יאכל מה שמגשים לו, שאין לו לעבור על איסור מן התורה ולפגוע בהוריו בשביל שנוהג חומרה וחסידות. ואפילו אם היה בבית חברו, אין לו לפגוע בו מפני כבוד הבריות. **למשל:** בן המהדר לאכול רק מהכשר בד"ץ, ועתה הוא אצל הוריו ושם המאכלים מהכשר הרבנות הראשית, יאכל את המאכלים ולא יפגע בהם. (על שו"ת יביע אומר ח"י יורה דעה סימן כ. ה"ע נט)

ופשוט שכל זה באופן שאין חשש איסור, אלא שהוא מהדר ומחמיר יותר. אבל אם יש חשש איסור, כגון שהגישו לפניו עלי ירק שיש בהם חשש תולעים, אזי ברור שעל זה נאמר (משלי כא לו): **"אִין חֶכְמָה וְאִין תְּבוּנָה וְאִין עֲצָה לַנֶּגֶד ה'",** ולא יאכל ממאכל זה כלל. ואדרבה ימצא הזדמנות לדבר על לב הוריו שיקפידו לאכול אך ורק עלי ירק מגידול מיוחד ללא חשש תולעים, ואשריו ואשרי חלקו.

במקרה שהביאו לו למשל דג מבושל עם עלי כוסברה ופטרוזיליה וכיוצא בהם, שאינם מגידול מיוחד ללא תולעים, יסלק את העלים מהדג ויאכל את הדג לבדו בשימת לב, כי עליו להיזהר ככל היותר שלא לפגוע בהם.

החמרתם בכשרות, והקלתם באיסור תורה "כָּל אֱלֻמָּנָה וַיְתוּם לֹא תַעֲנוּן"

מעשה בכמה בחורים שהוזמנו לסעודת "שבע ברכות" שאירגנה אשה אלמנה בביתה לכבוד חתן וכלה, בסעודה הגישה בעלת הבית עוף ושאר מאכלים, אך הבחורים לא אכלו את העוף מכיון שהעוף לא היה בהכשר שהם היו רגילים בו. בעלת הבית

הצטערה על כך, אך לא היה בידה לשנות את דעתם. למחרת כשהגיעו הבחורים לישיבה אצל רבם גאון עוזנו רבנו בן ציון אבא שאול זצ"ל סיפרו לו בהתפארות את הנעשה אמש, היאך התגברו על תאוותם ולא אכלו את העוף, אמר להם הרב בצער רב: אמנם החמרתם בכשרות, אבל הקלתם במצות לא תעשה מן התורה שאמרה (שמות כב כא): "כָּל אֱלֻמָּה וְיָתוֹם לֹא תַעֲנֹן".

ועתה, שמענה ואתה דע לך, כי הנה בענין נוב עיר הכהנים שהתגלגל הדבר שנהרגו בה שמונים וחמשה כהנים ונחרבה העיר כולה, כמובא בנביא שמואל (א כב) שנאמר: "וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְדָוִד, סֵב אֶתָּה וּפָנֵעַ בַּפְּתָיִים, וַיֵּסֶב דָּוִד אֶת הָאֲדָמִי וַיִּפְּנֵעַ הוּא בַּפְּתָיִים, וַיָּקֶם בַּיּוֹם הַהוּא שְׁמֹנִים וְחֲמִשָּׁה אִישׁ נָשָׂא אֶפּוֹד בָּד. וְאֵת נֹב עִיר הַכֹּהֲנִים הִכָּה לְפִי חֲרָב, מֵאִישׁ וְעַד אִשָּׁה, מֵעוֹלָל וְעַד יוֹנֵק, וְשׂוֹר וְחֲמוֹר וְשָׂה, לְפִי חֲרָב". ואמרו חז"ל מפני מה אירע כך לנוב עיר הכהנים? מפני שאלמנה אחת מהם ילדה בן, והלכו אנשי העיר ביום השמיני ומלו את הבן, ולאחר המילה כל אחד הלך לו לביתו, ולא ישבו לסעודת מצוה, וצעקה האלמנה אל השם יתברך על צערה בדבר הזה, ונגזר עליהם שיהרגו 85 כהנים כמנין מיל"ה. השם יצילנו. (הובא בשלחן ערוך המקוצר של הר"י רצאבי (ברית מילה עמ' יז) בשם הר"ש מנצורה (מחכמי תימן לפני כ-200 שנה) בשם הרד"ק).

ישמע חכם ויוסף לקח, שפעמים נראה לו שהוא מחמיר ומהדר, אך אינו יודע ששופך את דמו של חברו, ופוגע בו, ועובר על כמה איסורים מן התורה.

לצבוע את הבית

בן שהתבקש מאביו לעשות לו איזושהי עבודה, כגון לצבוע את דירתו וכיוצא בזה, עליו להתאמץ לשמוע לאביו, אף שעבודה זו קשה עליו. ואולם, פשוט שכל ההוצאות הכרוכות בעבודה, על האב לשלם, וכמבואר לעיל שכיבוד אב מכספו של האב.

אם האב משלם לבנו עבור עצם עבודתו וטרחתו בצביעת הדירה, ובמחיר כזה יכול האב להשיג גם אדם אחר שיצבע את דירתו, נמצא שאין בציווי זה הנאה לאב, כי מה איכפת לו מי יצבע את דירתו, בנו או אחר, אזי במקרה זה, מן הדין אינו חייב לצבוע לאביו. אולם אם הבן צָבַע מקצועי, והאבא סומך רק על בנו שיצבע את דירתו כרצונו, על הבן לשמוע לאביו.

אם אין האב משלם לבנו עבור עצם העבודה והטרחת בצביעת הדירה, נמצא שישנה הנאה לאב בעבודת בנו, שחוסך את תשלום העבודה באם היה לוקח צָבַע אחר, במקרה זה על הבן לצבוע, אף שיש צָבַע אחר הבקי במלאכה יותר. [ואם עבור זה צריך הבן להתבטל ממלאכתו, עיין לעיל דיני "כיבוד אב ואם בממוין", שפעמים חייב גם בזה לשמוע לאביו.] וע' מב"ת רסד, רסה, שכ).

ומכל מקום כבר הבאנו לעיל, שעל ההורים להתנהג עם בניהם בנעימות, ולא להכביד עליהם בהטלת בקשות ודרישות שאין רגילות בהם, שדבר זה יכול לגרום שיכשלו הבנים ולא ישמעו לקול הוריהם כלל חס ושלום. (סימן רמ סעיף יט)

בלי בושות

אם צויה האב את הבן בפני אנשים, לעשות מעשה שאינו לפי כבודו של הבן, והבן מתבייש לעשות כן, אין צריך לשמוע לאביו. (ב קסג)

🕊️ כיבוד אב ואם בדבר עבירה 🕊️

כולכם חייבים בכבודי

נאמר בתורה (ויקרא יט ג): "אִישׁ אָמֹן וְאִבּוֹ תִירָאוּ, וְאֶת שְׁבֹתַי תִּשְׁמְרוּ, אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם". מכאן למדו חז"ל (ויבמות ה ע"ב): שאם ציוה האב את בנו לעבור על דברי תורה, כגון לחלל שבת, לא יאמר הבן, אשמע לאבי כדי שאקיים מצוות כיבוד אב, אלא ישמע להקב"ה שאסר לחלל את השבת, מאחר שגם הבן וגם אביו חייבים לשמוע לקול הקב"ה ולא לחלל שבת, וזהו שסיים הפסוק: "אני ה' אלהיכם" - כולכם חייבים בכבודי, אתה, אביך ואמך, חייבים לשמוע בקולי.

גם אם ציוה האב את בנו לעבור על איסור מדברי חכמים, אסור לו לשמוע לאביו. (סימן רמ סעיף טו)

אב שציוה את בנו להפסיק מהנהגה מסוימת, מחמת שאז אינו פנוי לשמש את אביו כהוגן, בודאי שעליו להפסיק מהנהגתו. (וב קטז. כבוד הורים קעא, קעז)

איזה שותף יכריע?

המשיל המגיד מדובנא: משל לשלושה אחים, שיצאו ממדינתם במטרה ללמוד חכמה מיוחדת. פנה כל אחד מהם לדרכו, תר וחפש, עד שכעבור שנה חזרו שלושתם לארצם, כשחכמתם באמתחתם: האחד - למד ליצור משקפת, אשר באמצעותה ניתן להשקיף למרחקים עצומים. השני - למד לייצר מרכבה משוכללת ומתקדמת, הנוסעת במהירות רבה. והשלישי - למד לרקוח מתפוח תרופה מיוחדת במינה המועילה לרפא כל מיני חולאים. לימים, השקיף האחד במשקפתו, והנה הוא רואה כי במדינה רחוקה שוררת בהלה ועצבות רבה, מפני שבת המלך חולה במחלה אנושה, ויד הרופאים קצרה מלהושיע. מיד קרא לשני אחיו, כדי שיסעו יחד עימו לאותה מדינה וירפאו את בת המלך. ואכן נסעו הם במרכבתו של האח השני, ובהגיעם ניגשו מיד אל המלך, והאח השלישי השקה את הבת החולה בתרופת הפלא אשר הכין. למרבה השמחה, כעבור מספר ימים החלימה בת המלך וחזרה לאיתנה. קרא המלך בהתרגשות לשלושת האחים, ואמר להם: מאחר שאתם אלו שהצלתם את חיי בתי, הוסכם בדעתי להשיאה לאחד מכם לאשה! כאן התווכחו השלושה, מי מהם ישא את בת המלך, הלוא שלושתם היו שותפים בהצלתה? אמר המלך: הבה ונשאל את בתי למי היא חפצה להינשא. חשבה בת המלך ואחר השיבה: באשר לעבר - שלושתכם צודקים, כי שלושתכם הייתם שותפים בהצלתה. אולם באשר לעתיד - אם חלילה אחלה שוב, רק האח השלישי בעל התפוח יוכל לעזור לי, ועל כן אני בוחרת להינשא אליו.

והנמשל: הרי אמרו רבותינו, כי שלושה שותפים הם ביצירתו של האדם, הקב"ה, אביו ואמו. ואמנם לולי אחד מהם לא היה יכול לבוא לעולם. אך כל זה בנוגע לעבר, אבל בנוגע לעתיד אינו צריך הוא כל כך לאביו ואמו, כי החי נושא את עצמו, אולם לשותף השלישי שהוא הקב"ה, אליו זקוק האדם בכל רגע ורגע, בכל נשימה ונשימה, ולכן אם מצוים אותו אביו ואמו לעבור על דברי תורה, אינו רשאי לשמוע להם, אלא עליו לשמוע לשותף השלישי, הבורא יתברך, שבו תלויים חיינו

תמיד. (נח)

הבאת שלום בין אדם לחברו

בן שצוהו אביו שלא לדבר עם אדם מסוים, והבן רוצה להתפייס עמו ולעשות עמו שלום, או בן שצוהו אביו שלא למחול לאדם מסוים, אך הבן רוצה להתפייס ולמחול לו, אין לבן לחוש לציווי אביו, ואדרבה יעשה שלום ויתפייס עם חברו, ויפה שעה אחת קודם. ומכל מקום ישתדל שלא להבליט את מעשיו מדאי, כדי שלא להכעיס את אביו.

זו לשון מרן השלחן ערוך (סימן רמ סעיף טז): האב שצוה את בנו שלא ידבר עם פלוני ושלא ימחל לו עד זמן קצוב, והבן היה רוצה להתפייס מיד לולי צוואת אביו, אין לו לחוש לצוואתו. והטעם לזה, כיון שאסור לשנוא שום יהודי, נמצא שהאב מצוה אותו לעבור על דברי תורה. ועוד אין האב נחשב בזה הדבר 'עושה מעשה עמד', ולא צריך לכבדו. (שו"ת הרא"ש כלל טו סימן ה)

וטוב שקודם שיתפייס הבן עם חברו, ידבר על לב אביו, ויבהיר לו את מעלת השלום, כמה הפליגו בה חז"ל עד מאוד, ומאידיך יבהיר כמה הרחיקו חז"ל וגינו את המחלוקת, וכמו שכותב הרמב"ם בצוואתו לבנו רבי אברהם, וזו לשונו: "אל תשקצו את נפשותיכם במחלוקת, המכלה הגוף, הנפש והממונ, ומה נשאר עוד. ראיתי לַבָּנִים גדולות שהשחירו, ופחות [שרים] נפחתו, ומשפחות נספו, ושרים הורדו מגדולתם, ועיירות גדולות נתערערו, וקבוצות נפרדו, ויחידים נפסדו, ואנשי אמונה אבדו, ונכבדים נקלו והתבזו, בסיבת המחלוקת". "נביאים ניבאו, וחכמים חכמו, ופילוסופים חיפשו והוסיפו לספר רעת המחלוקת, ולא הגיעו לתכליתה, לכן שנאו אותה ונסו מפניה, והתרחקו מכל אוהביה וגואליה ורעיה. וגם אם כל שאר בשרכם אוהב מדנים, התנכרו ורחקו מקרבתם, פן תספו בכל חטאתם". ע"כ. וכידוע כי בזמנו יצאו מתנגדים נגד הרמב"ם ונגד חיבוריו, ושרפו את ספריו, ובכל זאת הזהיר הרמב"ם את בנו שלא יתערב במחלוקת כלל ועיקר, אף על פי שאין ספק שהיה הצדק עם הרמב"ם. ואם כן על אחת כמה וכמה, בויכוח ומחלוקת שיש לאדם עם חברו, שהרבה פעמים אין הצדק עמו, ואף אם הצדק עמו, ילמד ממה שהורינו חז"ל, כיצד להתנהג במקרים אלו.

וכתב הרמב"ם על הפסוקים (ויקרא יט יז): לֹא תִשָּׂא אֶת אָחִיךָ בַּלְבֶּבֶךָ, הִזְכָּה תִזְכֶּיךָ אֶת עַמִּיתְךָ לֹא תִשָּׂא עָלֶיךָ חָטָא. לֹא תִקֵּם וְלֹא תִטּוֹר אֶת בְּנֵי עַמֶּךָ, וְאֶהְיֶה לְרֹעֶךָ כְּמוֹד אֲנִי ה'. ויאמר הכתוב, אל תשנא את אחיך בלבבך, בעשותו לך דבר שלא כרצונך, אלא תוכיחנו מדוע ככה עשית עמדי, ולא תשא עליו חטא - לכסות שנאתו בלבך ולא תאמר לו, כי בהוכיחך אותו יתנצל אליך, או ישוב ויתוודה על חטאו, ותסלח לו. ואחרי כן יזהיר, שלא תנקום ממנו ולא יטיור בלבבך מה שעשה לך, כי יתכן שלא תשנא אותו אבל תזכור את החטא בלבך, ולפיכך יזהירך שתמחה פשע אחיך וחטאתו מלבך לגמרי, ואחרי כן יצוה שתאהב לו כמוך.

וזו לשון אליהו הנביא זכור לטוב (ותא דבי אליהו רבה פרק כו): "אמר להם הקב"ה לישראל: בני אהובי, כלום חיסרתי לכם דבר, ומה אני מבקש מכם? הא איני מבקש מכם אלא, "שתהיו אוהבים זה את זה, ותהיו מכבדים זה את זה...". הלל הזקן היה אומר (ומסכת אבות פרק א משנה יב): "הי מתלמידיו של אהרן, **אוהב שלום ורודף שלום**". ורבי יהודה הנשיא מצא לנכון לסיים את ששה סדרי משנה, בלשון זו: אמר רבי שמעון בן חלפתא: לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום, שנאמר: "ה' עוז לעמו יתן, ה' יברך את עמו בשלום".

וכתב השל"ה הקדוש: "בודאי הגרוע שבישראל, היה סובל ארבע מיתות בית דין קודם שיעבור עבודה זרה, וחז"ל אמרו **שהמחלוקת קשה היא לפני הקב"ה יותר מעבודה זרה, ואיך לא יכבש את עצמו מלעורר מחלוקת שהיא קשה מעבודה זרה**, ועל כן לא זו בלבד שלא יצטער על דבר שנעשה לו, ובגלל זה יחזיק במחלוקת, אלא אדרבה ישיש וישמח בניסיונו להעביר על מידותיו, ובעבור זה יעבירו לו על כל פשעיו".

והנה בברכת כהנים כלולות כל הברכות, אולם בסופה מסיים הפסוק: וישם לך **"שלום"**, כי

השלום הוא הבסיס לכל הברכות, אם יש שלום, יש הכל. ואם אין שלום, אין כלום. יתכן שיהיו לאדם הרבה כסף וזהב, בנים ובנות, נכדים ונינים, בתים מלאים כל טוב, דשא, בריכות, זקוז, אבל בלי שלום, אהבה ואחוה, אין לו כלום. וכמו שאומר רש"י על הפסוק, ונתתי שלום בארץ, שמא תאמרו הרי קבלנו הרבה הבטחות טובות שיהיה מאכל ומשתה וכו', אך **אם אין שלום, אין כלום**! תלמוד לומר, **ונתתי שלום בארץ, מכאן שהשלום שקול כנגד הכל**. וכן אמר ישעיה 'עושה שלום ובורא את הכל'. כי כשיש שלום יש כלי לקבל את כל הטוב והשפע הרוחני והגשמי. וכבר אמר שלמה בחכמתו (משלי יז א): **"טוב פת חרבה ושלום בה, מביט מלא זבחי ירב"**. וכן נאמר (משלי טו יז): **"טוב ארחת ירק ואהבה שם, משור אבוס ושנאה בו"**.

וחז"ל (חולין ה ע"ב) דרשו על הפסוק (תהלים לו ז): **"אדם ובהמה תושיע ה'"**, אמר רב יהודה אמר רב, אלו בני אדם שהם ערומים בדעת, ומשימים עצמם כבהמה. ופירש רש"י שהם חכמים בדעת כאדם הראשון, אבל בכל זאת משימים עצמם כבהמה, דכאי רוח, אלו זוכים שיקויים בהם "תושיע ה'". **שבזכות שמשפילים עצמם, אף שיודעים בברור שטענתם והנהגתם צודקת**, שהרי יש להם חכמה גדולה כמו אדם הראשון, בכל זאת מבטלים דעתם, למען הרבות שלום ולמנוע מחלוקת בישראל, בזה **זוכים שיושע אותם הקב"ה בכל ענייניהם. ומי לא צריך ישועות**!!

ועל ציווי התורה בבניית מזבח בבית המקדש שלא להניף עליו ברזל, נאמר (שמות כ כב): **"כי הָרַבֵּד הִנֵּפֶת עָלֶיהָ וַתַּחֲלֶלֶה"**, וכתב רש"י: **"הא למדת, שאם הנפת עליה ברזל חללת, שהמזבח מטיל שלום בין ישראל לאביהם שבשמים, לפיכך לא יבוא עליו ברזל שהוא כורת ומחבל. והרי דברים קל וחומר, ומה אבנים שאינן רואות ולא שומעות ולא מדברות, על ידי שמטילות שלום אמרה תורה לא תניף עליהן ברזל, המטיל שלום בין איש לאשתו, בין משפחה למשפחה, בין אדם לחבירו, על אחת כמה וכמה שלא תבואהו פורענות"**.

מצות ישוב ארץ ישראל

בן הדר בארץ ישראל, והוריו דרים בחוץ לארץ, ומבקשים ממנו שיבוא לדור עמם, אסור לו לשמוע להוריו אף שמטרתו לקיים מצות כיבוד אב ואם.

בן הדר בחוץ לארץ ורוצה לעלות לדור בארץ ישראל, והוריו מתנגדים שלא יעלה, אין לו לשמוע להוריו, כיון שמצוה לדור בארץ ישראל, ואסור לשמוע להורים כשמצווים לעבור על מצות התורה. ומכל מקום אם הוריו מבוגרים מאוד, ואין אפשרות שאחרים ישמשו אותם כאוות נפשם, ישאל מורה הוראה **כיצד לנהוג**. כן פסקו המהר"ם מרוטנבורג, הגאון המב"ט, שו"ת מעיל צדקה, שמחת יהודה נג'אר ועוד. (יחזה דעת חלק ג סימן סט)

חומרת המצוה וחשיבותה

כתב המב"ט, חייב הבן לעלות לארץ ישראל, ואינו צריך לחוש למצות כיבוד אב ואם, וכמו שאמרו ביבמות (ו ע"א), אם אמר לו אביו אל תחזיר אבידה, יכול ישמע לו? תלמוד לומר, איש אמו ואביו תיראו, ואת שבתותי תשמורו, אני ה', כולכם חייבים בכבודי. וכן כאן הרי הוא ואביו חייבים לעלות לדור בארץ ישראל, כמו ששנינו (כתובות קי ע"ב), הכל עולים לארץ ישראל. ואין לבן עונש על שאינו מקיים מצות כיבוד אב ואם, שהרי גם הם יכולים לעלות עמו. ומהגמרא ביבמות הנ"ל מוכח שאפילו במצות השבת אבידה, שהיא מצוה שבממונו, שהיא קלה שניתנה להימחל, וישנם מקרים שפסור מלקיימה כגון שאינה לפי כבודו, ואף על פי כן השבת אבידה דוחה למצות כיבוד אב ואם, כל שכן מצות ישוב ארץ ישראל, שהיא חמורה מאוד ששקולה כנגד כל המצוות, שבדאי לא ישמע בקול הוריו שמעכבים בעדו קיום המצוה. ע"כ.

בן הגר בארץ ישראל, רשאי לצאת לחוץ לארץ לאיזה זמן שהוא, כדי לבקר את הוריו, ולאחר מכן לחזור לביתו שבארץ ישראל.

אם ההורים רוצים לעלות לארץ ישראל, מותר לבנם לרדת אליהם לחוץ לארץ, כדי לקבל את פניהם, ולהביאם לארץ ישראל. (יחזקאל דעת ח"ג סימן סט) וכמבואר כל זה בחוברת מצוות הארץ בהלכה ובאגדה.

כמה ישמח אבא לראותני!

עד היכן הגיעה דרגת כיבוד אב של יוסף הצדיק? הפסוק אומר: "וַיֵּאָסֶר יוֹסֵף מִרְכָּבָתוֹ, וַיַּעַל לְקִרְאֵת יִשְׂרָאֵל אָבִיו גִּשְׁנָה וַיֵּרָא אֵלָיו" - מסביר רש"י: "וירא אליו - יוסף נראה אל אביו". מה מוסיפות המילים הללו בפסוק, ומה מוסיף רש"י הקדוש?

ננסה להיכנס אל תוך עוצמת ההתרגשות שאחזה ביוסף הצדיק לקראת פגישתו עם אביו, לאחר פרידה כה ממושכת של 22 שנה. הרי ברור שהיתה לו השתוקקות עצומה לראות את אביו שכה אהבו, להביט שוב בהדרו ובזיו פניו, לשתות בצמא את דבריו. אין זה פלא שהוא רותם את מרכבתו ורץ לראות את אביו! אבל הפסוק מגלה לנו, שלא זה מה שהניע את יוסף למחר אל אביו - לא געגועיו שלו עצמו, אלא כל מחשבתו היתה על אביו, לשמחו ולהרנין את ליבו! "וירא אליו - יוסף נראה אל אביו" - כל כוונתו היתה שאביו יראהו וישמח. ולא להיפך! איזה כיבוד אב! (ועלינו לשבח ח"א עמוד תקל בשם הגאון רבי נפתלי טרופ זצ"ל)

סיגריות

בן שאביו רגיל לעשן, והתבקש מאביו לקנות לו סיגריות, הנכון שיתחמק הבן בתואנות שונות ולא יקנה, מאחר ויש אומרים שאסור מן הדין לעשן, [כן פסקו: החפץ חיים בספרו ליקוטי אמרים, עמודי אור, שו"ת השב"ט, באר משה, תשובות והנהגות, צץ אליעזר חט"ו סימן לט ועוד.] ואולם אם אינו יכול להתחמק, רשאי לקנות לאביו.

ומה טוב, שימנע כל אדם לגמרי מעישון הסיגריות, מאחר והעישון מסוכן מאוד לבריאות, השם יצילנו. ושומר נפשו ירחק מזה, ויקיים בעצמו: "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם". ועל כל פנים, אדם שאינו מעשן, אסור לו מן הדין להתחיל לעשן. (ה"ע א רסה. וכן הורה מרן הראשון לציון זצוק"ל)

אם הרופא קבע באופן מיוחד שהעישון לאבא מסוכן, פשוט שאסור לבן להביא לאביו סיגריות. (ב נד)

מאכל מזיק

אבא שביקש מבנו שיתן לו איזה מאכל המזיק לו, לא יתן לו, כי אף שיש לאב הנאה רגעית באכילתו, מכל מקום אין ההנאה שווה בנזק הגוף. ואם נותן הוא לאביו, הרי שמפסידו יותר ממה שחושב להרוויחו ולעשות את רצונו. (ב נב)

עיתון

בן שנתבקש מאביו לקנות לו עיתון שאסור לקרותו, וכגון שיש בו לשון הרע ורכילות, או דברי מינות וכפירה, ותמונות אסורות, אסור לבן לקנותו לאביו כלל. ויאמר לאביו בעדינות, שאינו יכול לקיים את צויו, מאחר והתורה אסרה עליו. (כן שמעתי ממרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל)

שמירת העיניים

בן שאינו רוצה ללכת ברחוב עם משקפיים, מחמת שחושש שמא יראה מראות אסורות, והנהגתו אינה מוצאת חן בעיני הוריו, יבהיר להוריו בטוב טעם ודעת את חומרת העוון של מראות אסורות, ואשר כמה מכשולים וירידה ביראת שמים יכולים להיגרם מחוסר שמירת העיניים, ולא יוותר על הנהגתו כלל. ובפרט בדור הזה, שבעונות הרבים ישנן נשים שעדיין אינן יודעות את חומרת האיסור, ומכשילות את הרבים באיסור התורה של "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם", ואף בציבור הדתי ישנם שלובשות בגדים צמודים, אשר בודאי הן מודות בעצמן שאינן הולכות ב"לבוש צנוע", כי איד יתכן וזה יהיה "צנוע", בשעה שכל מטרת הלבוש להצניע את הגוף, והן עושות להיפך, ה' יצילנו.

ולהלן נביא מעט מדברי המדרש (כתפוח בעצי היער אות א, יג) בעונש המכשילות את הרבים בהרהורי עבירה: "כשנגלה הקב"ה למשה בהר חורב, ואמר לו לך והוצא את עמי בני ישראל ממצרים. באותה שעה ציוה הקב"ה למלאך שר הפנים, לך והבא את משה עבדי לשמים וכו', אמר הקב"ה לשר של גיהנם, לך עם משה והראה לו את הגיהנם, וכיצד נידונים הרשעים בתוכה. כשבאו לתחילת גיהנם, ראה משה בני אדם תלויים בעיניהם, ותלויים באוזניהם, ובידיהם, וברגליהם, ובלשונם, והנשים תלויות בדדיהם, ובשעריהם, וברגליהם, בשלשלאות של אש. אמר לו משה מפני מה הם תלויים בעיניהם? אמר לו מפני שהביטו באשת איש, ובממון חבריהם ברעה. ותלויים באוזניהם? מפני ששומעים דברים בטלים ודברי הבלים, ומסירים אוזנם משמוע תורה. והתלויים בלשונם, הם המספרים לשון הרע, ומרגילים לשונם על דברים בטלים. ותלויים ברגליהם? מפני שהולך ברכילות חברו, ולא הולך לדבר מצוה, ולא לבית הכנסת להתפלל לבוראו. ותלויים בידיהם? מפני שגוזלים ממון חבריהם בידיהם, וההורג את חברו. והנשים תלויות בדדיהם בשלשלאות של אש? מפני שהן מכשילות את הבחורים, ויבואו לידי הרהור עבירה". עיין שם עוד דברים מבהילים, השם יצילנו, ויזכנו לעבדו באמת ובתמים, ובלבב שלם. ואין ספק כי אשה אשר תתחרט על לבושה הצמוד, ותחזור למוטב ללכת בלבוש צנוע, ובפרט אם גם בעלה יחזק אותה ויזרז אותה על זה, יזכו לראות זרע קודש ברכ' ה', בנים ובני בנים עוסקים בתורה ויראת שמים טהורה. "ובמקום שבעלי תשובה עומדים, אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד".

ועצה טובה, לכל אדם להשתדל להיות מחובר עם התורה, ובזה ינצל ממחשבות זרות והרהורים רעים, כמו שאמר רבי שמעון בר יוחאי: "כל הנותן דברי תורה על לבו, מעבירים ממנו הרהורי עבירה, הרהורי חרב, הרהורי מלכות, הרהורי שטות, הרהורי יצר הרע, הרהורי זנות, הרהורי אשה רעה, הרהורי עבודה זרה, הרהורי עול בשר ודם, הרהורי דברים בטלים". (תנא דבי אליהו זוטא אות טז) וכתב הרמב"ם (הלכות איסורי ביאה פרק כב הלכה כא): "ויפנה עצמו ומחשבתו לדברי תורה, וירחיב דעתו בחכמה, שאין מחשבת עריות מתגברת עלו; האדם, אלא בלב הפנוי מן החכמה". ע"כ. וכיום, ברוך השם יש 'נגן' שכל אחד יכול בקלות לשמוע ממנו דברי תורה, בהליכה, בנסיעה, בשכבו ובקומו, ואשרי הזוכה והמזכה לאחרים, בעולם הזה ובעולם הבא.

לא להתפשר

אבא המבקש מבנו שיבוא לנישואי אחיו, והבן אינו רוצה לבוא מחמת שתהיה שם תערובת אנשים ונשים, וריקודים מעורבים, אין הבן צריך לשמוע לאביו, ויבהיר לו בנחת שאינו מצווה לשמוע בקולו כאשר מצווהו לעבור איסורים, ולטמאות את עיניו ומחשבותיו. ואם מותר לו לבוא לחופה בלבד, יש להתייעץ עם חכם. [וברור שגם אם התירו לו, הוא דוקא שיכנס בעת שהחופה מתחילה, אך לא שישעה שם לפני החופה, ויטמא את עיניו עד החופה.] אך לאחר החופה, אין היתר בשום פנים ואופן. וכמו כן, אין שום היתר שיקח עמו את בניו אפילו לחופה בלבד, ויטמא את עיניהם וליבותיהם הרכים, הקדושים והטהורים. (ב רנב)

חתן וכלה יראי השם שרוצים שחתונתם תתקיים על טהרת הקודש, אנשים לבד ונשים לבד, ללא ריקודים מעורבים חס ושלום, והורי החתן והכלה מתעקשים שהחתונה תהיה מעורבת, על החתן והכלה לעשות את כל המאמצים לשכנע את ההורים שיחדלו מרצונם, ולהרבות עליהם חברים טובים שידברו על ליבם. ואם עדיין ההורים לא השתכנעו, אסור לשמוע להם כלל ועיקר. ובפרט בלילה הקדוש הזה שכל עיונות החתן והכלה נמחלים, היאך יחטיאו את הרבים במראות ונגעים אסורים, וידמו לירבעם בן נבט הרשע שחטא והחטיא את הרבים, וכבר אמרו חז"ל (אבות פ"ה מ"ח): "כל המחטיא את הרבים, אין מספיקים בידו לעשות תשובה". על כן, יעמדו על המשמר מבעוד מועד להכין את בחורי החמד הקדושים והטהורים חברי החתן, שירקדו בקדושה ובטהרה, ולא יתנו לשטן לקלקל את האווירה הקדושה בריקודים מעורבים. ואשרי החתן והכלה העומדים על המשמר בעוז ותעצומות שחתונתם תתקיים בקדושה ובטהרה, שבודאי תהיה משכורתם שלימה מעם השם, וכגודל טרחתם כך גודל שכרם, ויזכו לבנים תלמידי חכמים, קדושים וטהורים, מורי הוראות בישראל, אמן.

אין ספק כי ריקודים מעורבים של אנשים ונשים יחדיו, אסורים בהחלט איסור חמור ונורא. ואפילו אם אין ריקודים מעורבים ממש אלא אנשים לבד ונשים לבד, אך ללא מחיצה מבודלת ביניהם, ורואים האנשים את הנשים ורקדות, הרי זה איסור חמור מן התורה, שמגרים בעצמם את היצר הרע, ועוברים כמה וכמה איסורי לאווים.

וכבר אמרו חז"ל, בכל מה שניסה בלעם הרשע לקלל את ישראל לא הצליח, אך בדבר אחד הצליח, שנתן עצה לבלק לשלוח את בנות מואב אצל ישראל, והם יחטיאו אותם, וכיון שאלוהיהם של ישראל שונא זימה, הוא כבר יענישם. וכן היה, כמו שנאמר (במדבר כה א): "וַיִּחַל הָעָם לְזָנוֹת אֵל בָּנוֹת מוֹאָב... וַיַּחַר אֶף ה' בְּיִשְׂרָאֵל... וַיְהִיו הַמִּתִּים בְּמִגְפָּה אֲרֻבָּה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף".

ומה שיש בדורנו כמה עמי הארץ שטוענים להקל ראש בעניינים אלו, בטענה כדי שיכירו הבחורים והבחורות ויבואו בקשרי שידוכין, הרי זו טענת שוא הבל ורעות רוח. ופשוט שאלו הן דעות משובשות, מוקצות ומשוקצות, פסולות ומגונות, ואינן על פי רוח תורתנו הקדושה כלל, והכל מהיצר הרע, ומהתאוות האסורות המגונות והשפלות שבאותם אנשים. ומיותר לומר, כי לצערנו הרב כמה מכשולים ואיסורים חמורים נגרמו מהנהגות גרועות בדברים אלו והדומים להם, וכבר אמרו חז"ל (כתובות יג ע"ב) אין אפוטרופוס [אין ביטוח!] לעריות, שהעריות נפשו של אדם מחמדתם (מכות כג ע"ב). אשר על כן, שומר נפשו ירחק מכל הנהגה שכזו. ואף אם היה רגיל בעבר להשתתף במקומות אלו, יפרוש מכל זה, שכבר נצטוונו בתורה (ויקרא יט ב) "קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלוהיכם". ולא יבוש מפני הלועגים עליו ואפילו הם משפחתו, ואמרו חז"ל (עדות ז ע"ב): "מוטב שיקרא האדם שוטה כל ימיו, ואל יקרא רשע שעה אחת לפני המקום". וברוך השם הניסיון מורה שאותם שהתחזקו באמת, ועמדו איתנים שלא להשתתף במקומות אלו, וכל שכן שהם עצמם אינם מארגנים את שמחותיהם בצורה כזו, הבינו אותם בני משפחתם וכבדו את דעתם. אשריהם ואשרי חלקם, מחלקם יהיה חלקנו. ואמרו בגמרא (מכות כג ע"ב): "צא ולמד מציווי התורה שאסרה לאכול דם, ומה אם דם שנפשו של אדם קצה ממנו, בכל זאת הפורש ממנו מקבל שכר - גזל ועריות, שנפשו של אדם מתאוה להם ומחמדתם, הפורש מהם על אחת כמה וכמה שיזכה לו ולדורותיו ולדורות דורותיו עד סוף כל הדורות!" ואמר הקב"ה: שמעו לי, שאין אדם שומע לי - ומפסיד!" (דברים רבה פרשה ד)

ועל קצה המזלג נביא ממה שכתב בשו"ת זכרון יוסף, וזה תוכן דבריו: "חיל ורעדה אחזתני, בכל צרותיהם לי צר, על דבר הפירצה הגדולה שעשו פריצי בני עמנו, לעבור בשאט נפש על דת ודין תורתנו הקדושה, וחוללו במחולות נערים 'בני בלי תרבות' עם בתולות, והתערבו בהם גם אנשים ונשי אנשים, ושעירים ירקדו שם, אוי לנפשם כי גמלו רעה לעבור על דת

בפרהסיא, והתורה חוגרת שק עליהם, והשם יצילנו מעונש זה. וכל רב ומורה בעירו מחויב למחות ולבטל את הריקודים והמחולות של בחורים 'בני בלי תרבות' ובתולות יחד, וקל וחומר בן בנו של קל וחומר לאספסוף אשר בקרבו ותערובות אנשים ונשים. וידוע שאין חילוק בזה בין נשואות לפנויות. ואין לך דרגה גדולה מזו להסתת היצר הרע לזנות, על ידי שמתבוננים ומביטים 'בני בלי תרבות' האלה בפני הנשים והבתולות בעת הריקוד, ופעמים גם אווזים בידיהן, וקורא אני עליהם 'יד ליד לא ינקה מדינה של גיהנם' וכו'. וידוע שכל הנוגע בבתולה, עובר על איסור התורה, שנאמר (ויקרא יח יט): "ואל אשה בנידת טומאתה לא תקרב", שאפילו קורבה בלבד אסורה וחייב מלקות, ופשוט הוא, ומרוב פשיטותו לא ניתן לכותבו, ורק כדי להוציא מלב הבורים ועמי הארץ שחושבים שאין איסור בפניה, אך האמת שאין חילוק, וחס ושלוש לא יעלה על הדעת לחלק כלל. כללו של דבר: אין לך גדר ערוה גדול מזה לבטל את המחולות והריקודים של אנשים ונשים יחד, בין נשואות ובין פנויות, ואנחנו שקבלנו את התורה הקדושה, מחויבים לעשות גדר וסייג שלא יעשה כן, והיה לא תהיה". עד כאן דבריו. ישמע חכם ויוסף לקח. (ב רנד. הובא גם במשנה ברורה סימן שלט בבאור הלכה)

ציווי אביו – ומצוה לפניו

ציוויו אביו לשרתו, ובאה לפניו מצוה שאם לא יעשנה עתה, יעבור זמנה, אם אפשר שהמצוה תתקיים על ידי אחרים, יעשה את ציווי אביו, ואחרים יעשו את המצוה, אך אם אי אפשר שהמצוה תתקיים על ידי אחרים, יעשה את המצוה, ואחר כך יקיים את ציווי אביו.

למשל: בן שהוא מוהל והזמינוהו למול, וגם אביו ציווה לשרתו, אם יש מוהל אחר שימול, יעשה הוא את ציווי אביו, ומוהל אחר ימול, אך אם אין מי שימול, ימול קודם, ואחר כך יקיים את ציווי אביו.

ואמנם, אם באה לפני הבן מצוה שאם לא יעשנה עתה, לא יעבור זמנה, יעשה את ציווי אביו, ואחר כך יעשה את המצוה. (סימן רמ סעיף יב)

❧ כיבוד אב ואם בענייני נישואין ❧

התנגדות ההורים

בן שחפץ להתחתן עם בחורה מסויימת, והיא בעלת מדות טובות ויראת שמים, אך הוריו מתנגדים, בטענה שהבחורה איננה מוצאת חן בעיניהם, או שהיא מעדה מסוימת שלא נראית להם, ואילו לדעת הבן הבחורה הגונה ומתאימה לו, אין צריך לשמוע להוריו. אך טוב שיהיה מתון וייתיעץ עם רב תלמיד חכם, כי פעמים שהוא טועה בשיקוליו. (ה"ע קלג)

אם ההורים מתנגדים לשידוך, בטענה שהבחורה אין לה יראת שמים, וכגון שאינה הולכת בצניעות כיאה לבת ישראל כשרה, או שיש לה מכשיר פלאפון טמא ופרוץ, פשוט שעל הבן לשמוע להוריו, שהרי אף בלי ציווי הוריו, אסור לו לשאת אותה. (ב קלה)

בושה ובזיון

בחורה יראת השם וטובה, והורי הבחור מתנגדים לשידוך, בטענה שמשפחתה

פחותה מדאי [וכגון שהם ידועים בעבירות פליליות ובישיבה בבתי הסוהר וכדומה], ויש להם עוגמת נפש ובזיון מנישואין אלו, חייב הבן לשמוע בקולם. שהרי צייתה התורה "ארור מקלה אביו ואמו", ומקלה היינו מזלזל, ואפילו אם היו מוחלים על בזיונם, אין בזיונם מחול, כל שכן שאין לבן לעשות דברים שעל ידם יגרם להוריו בזיון. (ה"ע קלד, קמב. תשובות והנהגות חלק ב סימן תמה)

והוא הדין בכל הנ"ל, לבחורה הרוצה להינשא לבחור מסויים, אך הוריה מתנגדים מהסיבות הנ"ל. (ה"ע קלג)

התערבות הורים

הן אמת שיש מצוה על ההורים להשיא את ילדיהם ולעזור להם כמיטב יכולתם, אך עליהם להיזהר שלא להתערב בהחלטות, ואינם רשאים אלא לייעצם בלבד. והורים הכופים את דעתם על בניהם להינשא למי שאינם חפצים, עבירה היא בידם, ואין חייבים לשמוע להם בזה כלל. (הנישואין כהלכתן ח"א פח)

השידוך של החפץ חיים

סיפר החפץ חיים זצ"ל כיצד התגלגל זוגו הראשון. בעודו ילד רך כבן 11 שנה, התייתם מאביו, ואמו האלמנה נישאה ליהודי פשוט מאוד, שלא כאביו שהיה מתלמידי הישיבה הגדולה בוואלוזין. כשהיה בחור בן 16 שנה, מקום לימודו היה בעיר וילנא בחברת בחורים עילויים מאוד. פעם כשרצה לבקר את אמו, נסע אליה לראדן. ובהזדמנות זו ראה אותו בעל אמו, ומאוד מצא חן בעיניו, והיתה החלטתו נחושה שיקח אותו לבתו, שהיתה אז כבת 26 שנה. ותבע מאשתו - אמו של החפץ חיים, שתסדר את הענין בכי טוב, אחרת הוא יגרשה. כאשר אמו התחילה לדבר עמו בענין, החלה לבכות ומתוך בכי סיפרה מה שבעלה דורש ממנה. ענה לה החפץ חיים: "מה הרעש, אז אני אתחתן עמה". וכך נגמר השידוך בשעה טובה ומוצלחת. וחיו אחרי החתונה בעניות, ועד כדי כך היתה העניות, שבקרקע הבית היה עפר, ולכבוד שבת היה מפזר חול צהוב.

החפץ חיים היה מציין תמיד את הצלחתו בשידוך זה, כי היא היתה אשה כשרה ותמימה, לא הלכה בגדולות, והסתפקה במועט, ואודות לכך יכול היה לגדול בתורה בצעדי ענק, כפי הדרך שייעד לעצמו. (מבקשי תורה רכא)

כמובן שיש לסייג את הדברים, שהחפץ חיים נהג כפי שנהג, מפני שראה בה שהיא כשרה ותמימה, והיא תאפשר לו לעבוד את ה' כאוות נפשו הסתורה, ואין להסיק מכאן על מקרים אחרים. ובהרבה פעמים אותו צעיר שהגיע לפרקו מושפע מכל מיני דברים צדיים, וחושב שיוכל להתגבר על איזה פגם גשמי או רוחני שיש במוצעת, ואילו הוריו כאנשים בעלי ניסיון, יודעים שכאשר יתפקח ויעמוד על טעותו, יהיה הדבר מאוחר. לכן בשום אופן אין לו לבחור להחליט על דעת עצמו בלבד, אלא יציע את הדברים בפני רב מוסמך. (כבוד הורים)

גיל הנישואין

בן הרוצה להתחתן, ואביו אינו מסכים, בטענה שעדיין בנו לא למד תורה מספיק, או שעדיין לא התמחה במקצוע מסויים, אין צריך הבן לשמוע לאביו,

אלא אדרבה יזדרז וישא אשה. בפרט שבעוונות הרבים רבה הפריצות ברחוב, ולא קל בכלל לשמור על מחשבות הלב והעיניים. וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים, וכן נאמר: "הולך בדרך תמים, הוא ישרתני". (וב קנא) ועיין בחוברת "הנישואין בהלכה ובאגדה" בהרחבה בכל הנושא הזה, ותרונה נחת אמתית.

עזרה בזקנותו

אבא אלמן שצוה את בתו שלא תינשא לאיש, כדי שתשאר בביתו ותשרת אותו, אסור לבת לשמוע לאביה כלל ועיקר, וגדול עונו מנשוא שמצער את בתו, ויענש על זה. ואדרבה, תלך ותינשא לאשר תחפוץ, ותביא בנים לעולם שיזכו אותה בעולם הזה ובעולם הבא, ואין בזה מצות כיבוד אב כלל. (ה"ע קלג)

כתב בשו"ת אבני צדק, אין כח ביד האב למחות בביתו שלא תנשא לאיש שתחפוץ בו, וכל שכן שיש כאן צער הגוף, שהרי טוב לה לשבת עם בעל מלשבת כאלמנה בודדה. ואפילו אם הדבר נוגע לאביה על ידי מזונות שהיא מרויחה, אינה מחוייבת לכבדו בזה, במה שנוגע לגופה ונפשה. ואני מתפלל על האב הזה שחס על גופו, ואינו חס על גופה ונפשה של בתו, והלא כתוב "כרחם אב על בנים", וכל שכן בדבר כזה הנוגע לנפש. ולכן יאמרו נא לאביה בשמי, שאני מבקשו ומזהירו שלא ימנע את בתו מזה, ואם ישמע בקולי מוטב, ואם יעמוד בדעתו, יש להודיע לבתו לבל תאבה לו ולא תשמע בקולו ותנשא למי שהיא חפצה בו, ויהיה במזל טוב. ע"כ. וכן כתב הכנסת הגדולה בספרו חמרא וחי, על הגמרא בסנהדרין (עו ע"ב) "הוי זהיר מן היועצך לפי דרכו", והיינו לפי הנאתו, כגון המשהה את בתו בוגרת מלהנשא, ואחד מבני העיר מדבר אודותיה לאחד מבניו לאשה, ואביה מיעץ לבתו הבוגרת שלא תתרחק לו, ומראה פנים לעצתו, שאין הבחור בן גילה במשפחה טובה ונקיה, צריכה היא לבחון ולבדוק הענין, שמא אביה נוגע בדבר ומכוון לטובת עצמו, ואז לא תשמע לו. ע"כ. (ה"ע קלט)

ובספר חסידים כתב, מעשה באחד שמתו בניו בחייו, ואמר לתלמידיו בשעת מיתתו, יודע אני שאין בי עוון, אלא שהיתה לי אחות קטנה אלמנה, והיה ברצונה להנשא, אך היתה מתביישת לומר לי קח לי בעל, ואני הייתי יכול להשיאה לאיש, ולא רציתי, כדי שישאר לי ממונה ונכסיה, ובשביל זה נענשתי ומתו עלי בני. ע"כ. מכאן מוסר השכל לאיש אשר במקום שישתדל לקיים את המצוה להשיא את בתו עם נדוניה ומלבושים נאים, הוא מצווה עליה לבל תנשא לאיש, שגדול עונו מנשוא, וצפוי לו עונש מהקב"ה, כי צער הגוף לא ניתן להימחל. (ה"ע קמ)

גדול השלום

על הבן להשתדל להרבות ולהוסיף אהבה ואחוה, בין הוריו לאשתו. ואפילו אם אשתו עשתה דבר שלא כהוגן, לא ילך רכיל ויספר להוריו, שמלבד שעובר על איסורים חמורים מאוד של לשון הרע ורכילות, הרי הוא הורס את השלום ומחריב את ביתו. ואדרבה ישתדל אך ורק לדבר טוב על אשתו, ועל ידי זה תרבה האהבה והאחוה ביניהם, ויבנה בית נאמן ומתוקן.

אם בכל זאת קרה איזה ענין בין הוריו לאשתו, יעשה את כל המאמצים להחזיר את השלום, וכמו שאמר הלל הזקן (אבות פ"א מ"ב): "הוי מתלמידיו של אהרן, אוהב שלום ורודף שלום", דהיינו שאף אם ברח השלום, צריך לרדוף אחריו ולהחזירו.

ועצה טובה, שיקבע הבעל עם אשתו בכל יום לימוד בצוותא כ-10 דקות, ובעיקר ילמדו את ההלכות המעשיות והמצוות ביום יום וכן ילמדו מוסר להתחזק ביראת השם טהורה, ואין ספק שבזה יזכו לשלום, שלווה ושמחה.

מקום מגורים

"לב אבות על בנים"

בן שזכה ברוך ה' לעזוב את הבלי העולם הזה, ולהגיע אל דרך האמת - דרך התורה והמצוות, והוריו עדיין לא זכו, לא יעזוב את בית הוריו חס ושלום, כי אדרבה כאשר יראו את הכבוד שבנם חולק להם, ואת דיבורו עימהם בנחת ובדרך ארץ, יתקרב לבבם ליראה ולאהבה את ה'. ואמנם עליו להזהר בכשרות המאכלים והכלים, וטוב שיתיעץ עם חכם, שיורהו כיצד לנהוג בדברים אלו.

עד כדי כך!!

לישיבת פוניבז' נכנס פעם בחור מבוהל, וסיפר כי הוריו חולים מאוד, והוא נאלץ לגור עמם כדי לסייע להם. לתומי חשבתי כי העוף שאימי מבשלת כשר הוא, אך הפעם הבחנתי כי אמי מוציאה את העוף לחצר, ושם עורפת את ראשו ללא שום שחיטה כשרה. לכן ברחתי מהבית ובאתי לישיבה על מנת לקבל עצה מה לעשות. הבחור נלקח עם כמה בחורים בבהלה לגאון החזון איש, כששמע זאת הרב, השיב להם: ומה אתם רוצים ממני, שאומר לו לעזוב את בית הוריו ולנטוש אותם חולים?! איני יכול לומר לו דבר כזה! הבחורים הבינו שהרב מתכוון כי עליו לעזוב את בית הוריו, אך אין הוא יכול לומר לו לעשות כך. תוך כדי דיבור הוחזרו הבחורים אל הרב, שהבהיר את דבריו: לא לכך התכוונתי, אלא עם כל הבהלה והחשש, עליו לחזור לבית הוריו ולסייע להם, אלא שמעתה צריך להזהר בענייני הכשרות בבית. (וה')

מנעם ה' מכבוד

בן שהוריו לא זכו לשמור מצוות, והם עוינים אותו ומיצרים לו מחמת שנאתם לדת, הרי הם בכלל המינים והאפיקורסים שמנעם השם מכבוד, ואינו חייב לכבדם. וטוב שילך לגור במקום אחר, לבל יפריעו לו להתקדם בעבודת השם. וכדאי שיתיעץ עם חכם, כי פעמים ההורים נעשים עוינים, מחמת שהבן לא יודע להתנהג עימהם בחכמה ותבונה, ומכעיס במעשיו. ואילו יקבל הדרכה, ישרור השלום ביניהם. (וה"ע קכב)

כרצון איש ואיש

בן נשוי רשאי לגור בכל מקום אשר יחפוץ, ואין עליו שום חובה לגור דוקא בסמוך להוריו. ואולם, אם הוריו מתנגדים שיגור בעיר אחרת, יש לדון בכל מקרה לגופו וכדלהלן.

אופנים שונים

ישנם אופנים שרשאי הבן לגור בעיר אחרת אף נגד רצון הוריו, אך ישתדל לפייסם ולדבר על ליבם שייבנו אותו. כגון: א. אם אין לבן די כסף עבור דירה במקום הוריו. ב. אם אינו מוצא מקום ללמוד תורה כחפצו במקום הוריו. ג. אם אינו מוצא מקום לימודים טוב עבור בנו ובנותיו שיוכל לחנכם ביראת שמים אמיתית. ד. אם מזכה את הרבים בשיעורי תורה וכדומה בעיר אחרת. ה. אם הוריו גרים במקום שיש פריצות, והדבר גורם לו או לילדיו הפרעה ביראת שמים. ו. אם הרופא המליץ לו לגור במקום שהאוויר שונה. ז. אם אינו מוצא עבודה במקום הוריו. ח. אם הוריו קשים ומצערם אותו מדאי, וחושש שיכשל

בכבודם. ט. אם הוריו יצאו מדעתם. וימנה מי שיטפל בהם כהוגן, אך אסור להשאירם ללא טיפול. (תיד) י. אם אינו מוצא אשה לשאת, אלא בעיר אחרת. יא. אם יש חשש של הפרת שלום בית עם אשתו. יב. אם ההורים מוחלים לו שיעבור דירה.

בכל צורך אחר שנראה לבן להעתיק מקום מגוריו, ישאל חכם מורה הוראה. (תג)

כי מכבדי אכבד

הורים זקנים הצריכים שבנם ישרת אותם בתדירות, בודאי שאין לבן לעבור עתה לגור בעיר אחרת, ואדרבה ישתדל לגור בסמוך קצת אליהם, באופן שיהיה זמין לשרתם ולכבדם תמיד. ואולם אם הבן מוכרח לעבור, והותר לו על פי ההלכה, עליו למנות אדם אחר שיטפלו כהוגן, ואסור לו להשאירם ללא טיפול מסודר. (מהרי"ל, יפה ללב, ערוך השלחן, איש מצלית. תג, תד, תז, תיד)

עתה נזכרת להעתיק את מקום מגוריד, ומי יטפל באביך לעת זקנותו!!

מעשה באברך מירושלים שפרנסתו היתה קצת בדוחק, אי לכך חשב בדעתו לעזוב את ירושלים ולהעתיק את מקום מגוריו לעיר אחרת, ששכירות הדירות שם הרבה יותר זולה. קודם שעשה כן, נמלך בדעתו לשאול "דעת תורה" מפי מורנו ורבנו הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל. והנה ענה לו הרב: אביך מתחיל להזדקן, ודוקא עכשיו הוא יצטרך את עזרתך, עתה נזכרת להעתיק את מקום מגוריד, ומי יטפל באביך לעת זקנותו?! הודה האברך שעל זה לא חשב, וחזר בו ממחשבתו, ונשאר לגור בירושלים, והוסיף עזרה על עזרתו להוריו.

ועל זה יאות להביא את דברי המדרש (בראשית רבה פרשה לט אות ז): "ויאמר ה' אל אברהם לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך, לפי שהיה אברהם מפחד ואומר: אצא, ויהיו מחללים בי שם שמים ואומרים, הניח אביו והלך לו לעת זקנותו, אמר לו הקב"ה לך לך, לך אני פוטר מכיבוד אב ואם, ואין אני פוטר לאחר מכיבוד אב ואם".

יציאה לחוץ לארץ

בן הנוסע לחוץ לארץ לאיזה זמן, מצוה שקודם צאתו, ילך אצל הוריו ויפרד מהם לשלום, וינסק ידיהם ויבקש את ברכתם. ובהגיעו למחוז חפצו, מצוה שיתקשר אליהם להודיעם שהגיע. וטוב שיהיה עמם בקשר טלפוני בכל יום, כדי שיהיו רגועים לשלומם. (כף החיים פלאג"י. תיג)

ברכת שהחיינו

אדם שלא ראה שלושים יום את אביו, או אמו, או רבו, או אחיו, או אחותו, או חברו, ומרגיש שמח מאוד בראייתם, צריך לברך ברכת "שהחיינו" בשם ומלכות. וכן עשה מעשה הגאון ממונקטש, בראותו את הסבא קדישא הגאון רבי שלמה אליעזר אלפנדר זצ"ל, ושמח מאוד בראייתו, וברך עליו "שהחיינו". וכן עשה מעשה לפני כ-50 שנה, מורנו ורבנו הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל, בראותו את הרב הראשי לפנמה הרה"ג רבי ציון לוי זצ"ל, בביקורו בשיבת פורת יוסף, ושמח מאוד בראייתו, וברך עליו "שהחיינו". (ברכות נח ע"ב, תוספות, הרמב"ם, הרא"ש, טור ושלחן ערוך, ברכי יוסף, ערך השלחן, ברכת יוסף ידיד ועוד. תכח)

אם לא ראה את הוריו שלושים יום, אך מדבר עמם בטלפון, עליו להתבונן היטב אם שמח מאוד בראייתם, שרק אז יברך, ואם לאו, לא יברך. (תכח)

🕒 הזכרת שם ההורים

איסור הזכרת השם

מדיני מורא אב ואם, אסור לקרוא לאב או לאם בשמם הפרטי, למשל: יצחק, רבקה. ואפילו שלא בפניהם, וכגון שמספר דבר בשמם. אולם רשאי לומר 'אבי יצחק' או 'יצחק אבי', 'אמי רבקה' או 'רבקה אמי' ואפילו בפניהם. כמו שמצאנו בשלמה המלך (מלכים א ב כד) שאמר: 'דוד אבי' (שם לב) או 'אבי דוד'. וכן יהושע בן נון אמר למשה רבנו בפניו: 'אדוני משה'. ורבי שמעון בר יוחאי אמר: 'יוחאי אבא'. ורבי יוסי בן חלפתא אמר: 'אבא חלפתא' ועוד. (הגר"א, החיד"א. ה"ע צב, צב. תלו)

לאור האמור מתבאר, כי למנהג בני אשכנז שקוראים לעולה לתורה בשמו, רשאי האחראי לקרוא לאביו ולומר: 'יעמוד אבי יצחק בן אברהם'. וכמו כן, בן הקורא בתורה ועורך 'מי שברך' לעולים, ועלה אביו לתורה, רשאי לברך את אביו, ולומר: 'הוא יברך את אבי יצחק בן שרה'.

כשמתפלל על הוריו שהקב"ה יצליח אותם או ירפאם רפואה שלימה וכיוצא, לא יתארם בתארי כבוד כמו, 'אבי מורי עטרת ראשי', שאין גבהות לפני ה'. אלא יאמר 'עבדך אבי פלוני בן פלונית', וכן 'אמתך אמי פלונית בת פלונית'. (רמב, תעו)

קריאת השם בברית

כשאבי הבן קורא את שם התינוק בברית כשם אביו, אין ספק שמותר לו לומר את שם אביו בפניו, כי כבוד הוא לאב שיקרא הנכד בשמו, ובודאי שמסכים ושמו על כך. (תעה)

מה שם אביך?

אם שואלים את הבן, מה שם אביך? רשאי לומר: 'אני בנו של יצחק', כיון שניכר שמכבדו בתור אביו. וכן מצאנו בתורה שיעקב אבינו אמר לרחל: 'כי בן רבקה הוא'. וכן אמר רבן יוחנן בן זכאי (ברכות לד ע"ב): אלמלי הטיח 'בן זכאי' את ראשו. (ה"ע צב. תנב)

מותר לבן לחתום את שמו כך: 'יצחק בן אברהם'. וכן, אם הובא לפניו 'טופס רשמי' למלאותו, מותר לכתוב את שם אביו אף בלי תואר, מאחר וניכר שמכבדו בתור אביו, [שהרי כתוב שם האב: והוא ממלא את השם]. וגם יש אומרים שכתובה אינה חשובה כדיבור לענין זה. ומכל מקום מאחר והיום נהגו להרבות בשבחים על כל אחד, טוב שיוסיף על שם אביו ר'. אך אם יראה הדבר כמגוחך, רשאי לכתוב את שם אביו בלי שום תואר. (בן איש חי. תסא, תסז)

שם אחרים כשם אביו

אם רוצה לקרוא לחברו, ושם חברו כשם אביו, אם שם זה נפוץ, כמו: אברהם, יצחק, יעקב, וכיוצא, רשאי מן הדין לקרוא לחברו בשמו הפרטי, אפילו בפני אביו. אולם אם שם זה אינו נפוץ כל כך, כמו: נח, זבדיה, זמיר, זוהר, עמוס וכיוצא, לא יקרא לחברו בשמו בפני אביו, אלא ישנה מעט, כמו: נוחי, זבדי, זמירי, זוהרי, עמוסי. (ה"ע צב. תמ. דברי הלכה טו)

מכיון שהדין הנ"ל נתון במחלוקת הפוסקים, טוב להחמיר שלא לקרוא לחברו ששמו כשם אביו בפני אביו כלל, ואפילו בשם שהוא נפוץ. **למשל:** אם קוראים לאביו 'יצחק', יקרא לבנו 'יצחקי'. ואם אין שם זה נפוץ, אזי לא יקרא לחברו בשמו, אפילו שלא בפני אביו, אלא ישנה את שמו. ומכל מקום אם קורא לחברו גם בשם משפחה, הרי זה מותר, מאחר וניכר שאין כוונתו על אביו. (ה"ע צב. תמ, תנ)

ופשוט שכל הדינים הנ"ל, שייכים גם בשמה של האמא.

מדוע נקרא שמו 'אבי'?

האמורא 'אבי' נולד כשהוא יתום מאבא, ואמו נפטרה בעת הלידה. לקחו דודו האמורא רבה, ואימץ אותו כבן, וקרא את שמו 'נחמני' כשם הסבא - אבי אביו של התינוק. אך מאחר והסבא 'נחמני' הוא גם אביו של רבה, לא היה נוח להשאיר את שם הילד כן, מפני שפעמים הרבה היה רבה נמצא עם אביו 'נחמני', ולא היה יכול לקרוא לילד בשמו, כי שמו כשם אביו. לכך שינה את שמו וקראו 'אבי' בלשון ארמית, כבן הקורא 'אבי', ובזה רמז לשמו של אביו. וגם כי יש בשם זה רמז: "אשר בך ירוחם יתום", ר"ת אבי, שהיה יתום מקטנותו. (ספר הערוך ערך אבי)

ומסופר על רבנו האר"י ז"ל שפעם קם מכסאו לכבוד אחד מתלמידיו. התפלאו התלמידים על כך, והרב הסביר את מעשיו: תלמיד זה קיים עתה מצות כיבוד אב ואם בהידור, בעקבות כך נכנס בו ניצוץ מנשמתו של האמורא אבי, שהיה יתום מאב ואם, ולא זכה לקיים מצות כיבוד אב ואם...

שמות דומים

מה שאמרנו שלא יקרא לאחר ששמו כשם אביו, הוא הדין אף אם אין השמות שווים ממש, אלא דומים זה לזה, כגון 'יהונתן' ו'יונתן', שמאחר ואין מבדילים בין השמות, ומצוי שמי ששמו 'יהונתן' קוראים לו 'יונתן', ול'יונתן' קוראים 'יהונתן', [כמובא בנביא (שמואל א יד) שפעמים קרא ליונתן בן שאול 'יונתן', ופעמים 'יהונתן']. נמצא שעדיין נראה כמלזלזל בכבוד אביו. וכן, 'גרשום' ו'גרשון' וכל כיוצא בזה.

שינוי השם

אם האב שינה את שמו או שתרגם את שמו ללשון הקודש, והורגלו הציבור לקוראו בשם החדש, ונשכח שמו הקודם, מותר לקרוא לחברו בשם הקודם של אביו. (תעא)

שני שמות

אם שם האב 'יוסף', ושם חברו 'יוסף חיים', מותר לקרוא לחברו 'יוסף חיים' אפילו בפני אביו, שנחשב הדבר כשינוי משם האב. (תנ)

וכמו כן, אם שם האב 'יוסף חיים' וכך קוראים אותו, ושם חברו 'יוסף', מותר לקרוא לחברו 'יוסף' אפילו בפני אביו, שנחשב הדבר כשינוי משם האב. (תנ)

אם שם האב 'יוסף חיים', אך אין קוראים אותו אלא 'יוסף' בלבד, מותר לקרוא לחברו 'יוסף חיים' אפילו בפני אביו, שנחשב הדבר כשינוי משם האב. (תנ)

רצונו זהו כבודו

הקוראים לבניהם כשם הוריהם, ישימו לב לכל הדינים הנ"ל, לבל יכשלו. ועל כל פנים, אם רצון הוריהם שיקראו לנכדיהם כשםם דוקא בלי שום שינוי ואפילו בפניהם, רשאים לקרוא להם כן. (תעג)

הרב. חכם.

אבא שהוא תלמיד חכם, והציבור קוראים אותו בשם תואר בלבד, 'הרב' או 'חכם' או 'רבי', אף לבן מותר לקרוא כן לאביו, מאחר ואין זה שמו הפרטי. (ותסט)

שם האב: אבא

מי ששמו הפרטי 'אבא', מותר לבניו לקרוא לו 'אבא', כיון שמתכוונים לתואר כבוד 'אבא', ולא לשמו הפרטי. (וה"ע צג)

שם האם: מזל טוב

אם שמה של האמא 'מזל טוב', מותר לבניה לברכה בברכת 'מזל טוב' בשמחה משפחתית וכיוצא בזה. (ותעב)

"וילכו אחרי ההבל ויהבלו"

אין לאב למחול לבניו שיקראו לו בשמו. ואב העושה כן, עבירה היא בידו, שמרגיל את בניו לזלזל בו, ומזה יגררו לעוד ועוד איסורים. ואב שעשה שלא כהוגן, והתיר לבניו לקרוא לו בשמו, לא יקראו לו הבנים אלא 'אבא'. (ותעס)

להפריש את ההורים מאיסור

הוכח תוכיח

ראה הבן את אביו שעובר איסור, לא יאמר לאביו "עברת עבירה" או "טעית" כדי להפרישו מהאיסור, אלא יאמר לו בלשון שאלה, כאילו הוא שואל ממנו: "היאך הדין בדבר זה?", או שיראה לו כתוב בספר שדבר זה אסור, ואז ישאלהו "מה הביאור בהלכה זו?", או שישאלהו "מה מקור ההיתר למעשה זה?", ועל ידי כן, יבין האבא מעצמו שטעה ולא יתבייש. (ב רפה)

אם עדיין האבא לא מבין שיש במעשהו איסור, רשאי בנו לומר לו: "מעשה באדם אחד שעשה כך וכך, והרב אמר לו שלא יעשה כן". ובזה יבין האבא מאליו שמעשה זה אסור. (בן איש חי שופטים אות יט. ב רפה)

אבא שטעה בהלכה ועשה מעשה מסוים לפי הבנתו, מותר לבן לעשות מעשה אחר כאילו לתומו בפני אביו, כדי שיזכור אביו את ההלכה. (ב רצ)

למשל: ישנה הלכה בהלכות מוקצה בשבת, שכלי שמיועד למלאכת היתר, כמו כסא, מפתח וכיוצא בהם, מותר להזיזו רק לצורך שהוא, אבל ללא שום צורך כלל, אסור. על כן, אם רואה הבן את אביו מתעסק בכלים שעל השולחן

כסכנים, כפות, ומזלגות, ומזיזים שלא לשום צורך, מותר לבן לקחת את הכלים מידו של אביו, כדי שיזכור האבא שיש בזה מוקצה. עיין בחוברת "השבת בהלכה ובאגדה", שכן פסקו רבים מהראשונים והאחרונים, וכתב בערוך השלחן, ומי יבוא להקל בדבר שמרן הבית יוסף פסק להחמיר, ואין מי שחולק עליו.

מזיד

אם האב רשע, שיודע שעושה איסור, ובכל זאת עושהו, אין הבן צריך להפרישו. כמבואר בתנא דבי אליהו: "הוכח תוכיח את עמיתך, עמיתך שהוא אוהבך, והוא עמך בתורה ובמצוות, אתה חייב להוכיחו, אבל לרשע שהוא שונא, אין אתה חייב להוכיחו". ע"כ. ומכל מקום ישתדל הבן מידי פעם להשחיל לאביו מנעימות תורתנו הקדושה, או שישפיע עליו ללכת לסמינר, ויתפלל עליו שיחזור בתשובה שלימה. (הגר"א, באור הלכה סימן תרח ס"ב. ב רצ)

מי האיש החפץ חיים? נצור לשונך מרע

בן השומע את הוריו שמדברים לשון הרע, צריך למנוע אותם מלדבר, ויאמר להם בעדינות בלשון שאלה: "האם אין בדיבור זה לשון הרע?". (ב רצב)

בן שיודע שבדיבורו עם הוריו, הריהו נכשל באיסור החמור מאוד של לשון הרע ורכילות, ראשית, עליו לעשות את כל המאמצים שבדברו עימהם, לא יזכיר אישים מסוימים שעליהם יוכל להתפתח דיבור איסור חלילה, ומאידך, יכין כמה נושאים המעניינים את הוריו, וכך גם הם לא יתנו ליבם לדברי איסור.

אם ההורים מפצירים בבנם שישפר להם איזה ענין שיש בו לשון הרע או אפילו אבק לשון הרע, אסור לו לשמוע להם, ויסביר להם בנעימות ובנחת שהתורה אסרה זאת עליו, ואינו יכול לקיים את ציווים. (חפץ חיים הלכות לשון הרע כלל א הלכה ה)

המדבר לשון הרע ורכילות, פעמים שעובר על 17 מצוות לא תעשה, ו-14 מצוות עשה, ו-3 ארורים, ה' יצילנו. ואם מספר על אביו או אמו, לבד מכל הנ"ל עובר גם על ביטול מצות עשה של כיבוד אב ואם, וגם על ארור נוסף של "מקלה אביו ואמו". (חפץ חיים בפתיחה להלכות לשון הרע. ב רצה)

עצה טובה לבן הנ"ל, שיקבע עם הוריו ללמוד בכל יום הלכה או שתיים מספר "חפץ חיים" על הלכות לשון הרע ורכילות. ואין ספק שלימוד זה ישפיע עליהם לטובה, ואט אט יפסיקו מלדבר דיבורים אסורים, וינצלו מאיסורים ועונשים החמורים מאוד מאוד.

עורו ישנים

אב ובנו שלומדים יחד, ופעמים רבות מתנמנם האב בתוך הלימוד, רשאי הבן בהזדמנות שהיא, להראות לאביו את דברי הרמב"ם (הלכות תלמוד תורה פרק ד הלכה ט) וזו לשונו: אין ישנים בבית המדרש, וכל המתנמנם בבית המדרש, תורתו נעשית קרעים קרעים, וכן אמר שלמה (משלי כג כא): "וְקִרְעִים תִּלְבֹּשׁ נֹמֵה".

בן שאביו מתנמנם באמצע שיעור תורה, ונגרם בזה בושה לאביו, וכגון שילדים מגחכים עליו, יעיר את אביו בעדינות, כדי שלא יזלזלו בו חס ושולים.

דיבורים בטלים באמצע הלימוד

אב ובנו שלומדים יחד, והאב מדבר דברים בטלים בתוך הלימוד, רשאי הבן להראות לאביו את דברי הרמב"ם (שם) שכותב: "אין משיחין בבית המדרש אלא בדברי תורה בלבד, ואפילו מי שהתעטש, אין אומרים לו רפואה [לבריאות] בבית המדרש, ואין צריך לומר שאר הדברים". וכמו כן, ישתדל שאביו יראה את חומרת הענין במסכת חגיגה (יב ע"ב): "כל הפוסק מדברי תורה ועוסק בדברי שיחה, מאכילים אותו גחלי רתמים", ה' יצילנו.

ומכל מקום ישתדל גם להבהיר לאביו, מה שאמרו חז"ל (ברכות לד ע"ב): "מקום שבעלי תשובה עומדים, אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד", ועל כן, אם יקח האב את הדברים לתשומת לבו, ויתחרט על העבר, ויקבל להבא להיזהר שלא לדבר דברים בטלים באמצע הלימוד, כמה נכבד ויקר הוא יהיה אצל בורא עולם, ושכרו גדול לאין ערוך, כי לפי הצער והקושי, כך גודל השכר.

דברי חול בשבת

בן השומע את הוריו שמדברים דברי חול שאסור לדבר בהם בשבת, יאמר להם בעדינות ונחת 'שבת היום', כדי שיבינו מעצמם שאסור לדבר דברי חול בשבת. אך לא יאמר להם בלשון אזהרה ותוכחה - 'אסור לדבר דברי חול בשבת'.

וכך מסופר במדרש (ויקרא רבה סוף פרשה לד): שכאשר אמו של רבי שמעון בר יוחאי היתה מדברת יתר על המידה בשבת, היה אומר לה: אמא, שבת היום! והיתה מבינה מעצמה ושותקת.

ביטול תורה של רבים

אבא שהוא גבאי בית הכנסת ומונע נערים מללמוד בבית הכנסת, מחשש שאינם נוהגים בכבוד קדושת המקום וכיוצא, על בנו לדבר עם אותם נערים שיתנהגו בכבוד ובדרך ארץ מפאת קדושת המקום. ומאידך, עליו לדבר עם אביו בנעימה ונחת, כי לא זו הדרך, בפרט בדור הזה שלצערנו הרב, ישנם נערים שנושרים מדרך התורה, ואדרבה הדרך היחידה לקרבם היא אך ורק בעבותות אהבה וחיבה, וקשר לבבי. וזכות גדולה ישנה לעושים כן, שהרבה נערים מפאת שהתנהגו אליהם בכבוד והערכה וחיבה יתירה, חזרו למוטב.

כותב המהרש"א (קידושין ל ע"ב) על הפסוק בתהלים (קכז ד): כְּחָצִים בְּיַד גִּבּוֹר, כֵּן בְּנֵי הַנְּעוּרִים, אֲשֶׁרִי הִגְבַּר אֶשֶׁר מֵלֵא אֶת אֲשַׁפְתּוֹ מֵהֶם. "כי עיקר החידוד והשינון הם בימי הנערות, ויש בעלי בתים המונעים את הנערים מללמוד בביתם, שאומרים שהם ממלאים ביתם באשפה, על כן אמר, אשרי הגבר אשר מלא על ידי הנערים הללו את ביתו באשפה, ואינו מונע את ביתו מהם". ע"כ. ואם כך הוא על המונעים את הנערים מללמוד בביתם הפרטי, קל וחומר על המונעים את הנערים מללמוד בבית ה', אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות.

וזו לשון מדרש תנחומא (פרשת שמיני אות ט): "אמר אחז הרשע: אם אין גדיים אין תיישים, אם אין צאן אין רועה, היכן העולם. כך אמר, אם אין קטנים, אין גדולים. אם אין גדולים, אין תלמידים. ואם אין תלמידים, אין חכמים. אם אין תורה, אין בתי כנסיות ובתי מדרשות. ואם אין בתי כנסיות ובתי מדרשות, אין הקב"ה משרה שכנתו בעולם. מה עשה, עבר על כל בתי כנסיות ובתי מדרשות וסגר אותם. וכשראו ישראל כך, התחילו צווחים, ווי שיחרב העולם כשבטלו את התורה". ע"כ.

ובספר קדושת בית הכנסת (עמוד קטו), הובא מעשה על הגאון רבי יעקב ישראל קנייבסקי זצ"ל, הסטייפלר, שפעם בא אליו אדם מלונדון, וכשאמר לו את שמו, שאלו הרב האם יש לך אח שגר בשיכון ויזניץ ברק, ושמו כך וכך? השיב לו, כן. אמר לו הרב תבקש ממנו שיבוא אלי. כאשר בא אליו, שאלו הרב, האם כשהיית בחור למדת בבית מדרש פלוני בימי שיש אח הצהריים? השיב, כן. שאלו הרב, האם אתה זוכר את השמש שהיה פעם מנקה את בית המדרש? השיב, כן. אמר לו הרב, הנה הלילה הזה בא אלי אותו שמש בחלום, ואמר לי שאין לו מנוחה בעולם העליון, בגלל שהיה מפריע לך בלימוד והיה מקים אותך ממקום למקום, ולכן אני מבקש ממך שתלך מיד על קברו ותמחל לו על כל מה שצערך וביטל אותך מלימודך, וכך עשה. ואמר הרב, שאף על פי שהיה השמש צריך לנקות את בית המדרש, בכל זאת לא היתה לו מנוחה בעולם הבא. ע"כ. ישמע חכם ויוסף לקח, ואדברב ישמח על הזכות שניתנה לו מאת הבורא יתברך לשרת את הציבור. וינצל זכותו להנעים ללומדים, וירבה חשקם לבוא לבית המדרש, ולהביא עימם עוד חברים לעסוק בתורה, ואשריו בעולם הזה, וטוב לו לעולם הבא.

וכאן המקום לעורר על אותם הנוהגים עם הציבור שלא כהוגן, ומזלזלים בהם, ומטילים עליהם אימה יתירה, וכמבואר בגמרא ראש השנה (ו' ע"א): כל פרנס [שם כללי לכל אדם האחראי במשרה כלשהי על הציבור] המטיל אימה יתירה על הציבור שלא לשם שמים, אין רואה בן תלמיד חכם. וכתב הרמב"ם (פרק כה מהלכות סנהדרין) "ואסור לו לנהוג בציבור קלות ראש, ואף על פי שהם עמי הארץ, הדיוטות ושפלים; בני אברהם יצחק ויעקב הם, וצבאות ה' שהוציא מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה, ויסבול טורח הציבור ומשאם". ובהלכות תשובה (פרק ג הלכה ו) כתב, ואלו הם שאין להם חלק לעולם הבא אלא נכרתים ואובדים ונידונים על גודל רשעם וחטאתם לעולם ולעולמי עולמים: המינים, והאפיקורסים, והכופרים בתורה, והכופרים בתחיית המתים, ובביאת הגואל, המורדים, ומחטיאי הרבים, והפורשים מדרכי ציבור, והעושה עבירות ביד רמה בפרהסיא כיהויקים, והמוסרים, "ומטילי אימה על הציבור שלא לשם שמים", ושופכי דמים, ובעלי לשון הרע... ע"ש. מכאן רואים כמה חמור הדבר להטיל אימה על הציבור שלא לשם שמים, עד שהשווה זאת הרמב"ם לשאר הפושעים והרשעים הנ"ל.

ובגמרא חגיגה (ו' ע"ב): תנו רבנן שלשה הקדוש ברוך הוא בוכה עליהם בכל יום, על מי שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק, ועל שאי אפשר לו לעסוק בתורה ועוסק, "ועל פרנס המתגאה על הציבור". ובגמרא פסחים (ק"ג ע"ב) אמרו: ארבעה אין הדעת סובלתם, אלו הם: דל גאה, ועשיר מכחש, וזקן מנאף, "ופרנס המתגאה על הציבור בחינם". ופירש רש"י: אין הדעת סובלתם, אפילו הם עצמם מתחרטים לאחר זמן, ונבזים הם בפני עצמם. ה' יצילנו.

ועיין במה שכתב המאירי (וימא כב ע"ב): "אין ראוי להעמיד פרנס על הציבור אלא מי שנודע במידותיו, עניו ושפל רוח וסבלן, מפני שהוא צריך להתנהג עם הבריות בדרכים משתנים לכמה גוונים, זה בכה וזה בכה, ולהתאהב עם כל אחד מהם כפי מידותיו". וכתב עוד שם: "לעולם יהא אדם נאמן בכל עסקיו, ולכל אדם. וכל שיעשה כן, יהא בטוח שנכסיו מצליחים, כמו שאמרו (נדה ע' ע"ב): הרוצה להתעשר - יתעסק באמונה, ולא אמר יתעסק באמונה לחברו, אלא לכל אדם שבעולם. ואף במשלי החכמים אמרו: היושר - הכנת העושר. ואף על פי שמדת הנאמנות משובחת בכל אדם, וכל אדם צריך לה, מכל מקום מי שהוא ממונה פרנס על הציבור, צריך שיהא מעוטב במידה זו עד תכלית, שלא תהא פרצה קוראתו". ע"כ. וכתב הרש"ל (ו' של שלמה חולין פרק ו סימן כ): ואומר אני, לא רק זו שלא יתגאה הפרנס על הציבור, אלא צריך לקבל עליו להיות סבלן, שומע חרפתו ואינו משיב, כמו שאמר המקרא (דברים א' יב) "טרחכם ומשאכם וריבכם", משה רבנו לא התלונן בכל זה אלא שלא ישא לבדו, כמו שאומר המקרא, איכה אשא לבדי וגו'. ודומה לזה הגבאי הממונה, צריך לסבול גם מן המחרפים והמקללים, כמו שכתב המרדכי שיותר זכות גדול הוא לו שיחרפוהו, ממה שיברכו אותו, כדאמר בירושלמי. ע"ש.

וכמה מצער מה שסיפר לאחרונה תלמיד חכם חשוב, שעבר לדור באיזו עיר, ולפי תומו ביקש מגבאי בית הכנסת שיתן לו מפתח ללמוד במשך שעות היום בבית הכנסת, הסכים הגבאי ונתן לו. והנה כששמע זאת הגבאי השני, התנגד שהוא ילמד שם, וכשנשאל על ידי אותו חכם, למה

אתה מתנגד, השיב לו: "למה לא בקשת ממני רשות, אני קובע!". ה' יצילנו. ובאמת שגבאי זה אינו אשם, כי מאחר ואינו מבין בערכה ומעלתה של התורה, אין הוא נותן יחס, ערך וחשיבות כראוי ללימוד התורה, על כן לא איכפת לו לבטל את התורה בשביל "פגיעה" בכבודו. ועיין בבאור הגר"א (וירא דעה סימן רמט סעיף טז) בשם הירושלמי, על אותם גבאים המשקיעים את הכסף בבנין בית הכנסת ליפותו עוד ועוד, במקום ליתנם ללומדי התורה, שיעסקו בתורה עוד ועוד. ועל כן העצה היעוצה היא, שירבו אותם גבאים בעסק התורה, ובזה יבינו כמה חסרים הם מידיעת התורה, וכמו כן, ילמדו מוסר על חשיבות מעלת לומדי התורה, ויבטלו דעתם מפני דעת תורה, ובזה יהיו מעשיהם מיושבים, נוחים למקום ונוחים לבריות. ועיין עוד בחוברת "סדר היום בהלכה ובאגדה" בדיני בית הכנסת.

ואין ספק כי איש אשר יתחרט על מעשיו, ויחזור למוטב להתנהג עם הציבור בנחת, בכבוד ובדרך ארץ, ולא יטיל עליהם אימה חס ושלוש, אלא להיפך ירבה עימם אהבה ואחוה שלום ורעות, בודאי שבזכות זה, יזכה לראות זרע ברך ה', בנים ובני בנים עוסקים בתורה ויראת שמים טהורה. וכבר אמרו חז"ל (ויקרא רבה כא ד): אם עשית חבילות של עבדות, עשה כנגדן חבילות של מצוות. ועוד אמרו (שמות רבה כג ג): הצדיקים באותו דבר שחוטאים, בו הם מתרצים. רגלים ממהרות לרוץ לרעה - יהיו רצות לדבר מצוה. דיבר שקר בלשונו - אמת יהגה חכו, ותורת חסד על לשונו. עיניים רמות - יהיה דכא ושח עיניים. לב חורש מחשבות און - בלבו יצפון אמרי התורה. משלח מדנים בין אחים - יבקש שלום וירדפהו. ע"כ. "ובמקום שבעלי תשובה עומדים, אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד".

והיה מחניך קדוש

בן הרואה שאמו אינה מקפידה ללכת בבגדים צנועים על פי רוח ישראל סבא, וכגון שלובשת בגדים צמודים, עליו להשתדל לדבר עמה בנחת, ולהבהיר לה את חומרת האיסור, וגם את העוון החמור שמכשילה היא את הרבים באיסור מן התורה של "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם". ויתפלל עליה שתזכה לשוב בתשובה שלימה. ויתן לה לקרוא בספרים המדברים בנושאים אלו, כגון החוברת הנפלאה "להיות את" שנשים רבות התחזקו ממנה מאוד מאוד, וראו ישועות גדולות בהרבה דברים. ועיין היטב במכתב שהובא להלן (עמוד 209), ותרווה נחת.

קיצוץ הפאות

אבא המגלח במכונת גילוח את פאות הראש [בצידי האוזניים] לגמרי, באופן שלא נשארות שערות, וכמו בגילוח הזקן, אין הבן צריך למחות בו, אך טוב שיאמר לו בעדינות שישיר אפילו מעט מאוד שערות, וראוי שיהיו השערות ניכרות.

כתב הרמב"ם (הלכות עבודה זרה פי"ב ה"ז): ופאה זו שמניחים בצדעיים... מותר ללקט הפאות במספריים, לא נאסר אלא השחתה בתער. ע"כ. וכן נהג הרמב"ם בעצמו לגלח פאות הראש לגמרי, וכמו שכתב בשו"ת הרמב"ם (סימן רמד): ומותר לו לגלח הפאות כולן במספריים, וכך עושים אנחנו תמיד, רוצה לומר נגלח פאתי הראש במספריים, לפי שלא נאסר אלא השחתה של תער, ולא נצטוונו לגלח הצדעיים כמו שחושב ההמון, ... ולפיכך אינו חייב לגדלן, אלא אסורה עליו ההשחתה לבד. ע"כ. ומרן בשלחן ערוך (וירא דעה סימן קפא סעי' ב, ג) כתב: בין שגילח הפאות בלבד, בין שגילח כל הראש עם הפאות, חייב. ואינו חייב אלא בתער. ויש אוסרים במספריים כעין תער, ויש לחוש לדבריהם. ע"כ. ומבואר שמעיקר הדין פסק מרן להקל כהרמב"ם, רק שיש לחוש למחמירים. על כן בודאי שיש להיזהר בזה לכתחילה לשייר מעט, אבל אין חובה להוכיח את האב על זה. גם במשנה ברורה (סימן רנא ס"ב בביאור הלכה, ד"ה אפילו) כתב, ובעונות הרבים מצוי שמעבירים את הפאות עד סמוך לבשרן ממש ואין משיירים כלל ויש בזה חשש דאורייתא, והיה להם לשייר על כל פנים קצת מן הקצת. עי"ש.

הורים שאינם שומרי תורה ומצוות

הנהגת הבנים עם הוריהם

גם אם ההורים אינם שומרים תורה ומצוות ומחללים שבת וכו', צריכים בניהם לכבדם ולירא מהם ככל אב ואם, ויעמדו מפניהם, ולא יסתרו את דבריהם וכו', ואדרבה על ידי שיראו שמכבדים אותם, יתאהב שם שמים עליהם, ויחזרו למוטב, כי תורתנו דרכיה דרכי נועם, וכל נתיבותיה שלום.

דרכיה דרכי נועם

מעשה שהיה לפני כשלושים שנה, כשמרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל, טס במסוק מעיר לעיר בלילות של חודש אלול, כדי לדבר על לב אחינו בני ישראל התועים מדרך השם ולהחזירם למוטב. והנה באחת ממסעותיו הגיע לעיר אילת, ולאחר דרשתו בשעת ליל מאוחרת, לן שם בלילה במלון, כדי שלמחרת בבוקר יתן שיחה בבית הספר שמונה כאלף תלמידים. בבוא הרב לבית הספר, דיבר על חשיבות שמירת השבת, שציונו בורא עולם שלא לחללה חס ושלוש. ובאמת, כמה מהתלמידים לקחו את הדברים לתשומת ליבם והחליטו לשמור שבת. אך בעקבות זאת, חלקם זלזלו קצת בהוריהם, בטענה שכיון שהם מחללים שבת, אינם חייבים בכבודם, והגיעו דברים אלו לאוזניו של מרן זצוק"ל.

לשנה הבאה שוב הגיע מרן בחודש אלול לעיר אילת, ונתן שיחה באותו בית הספר, אך הפעם דיבר עמם על "כיבוד אב ואם", ואמר להם הלכה זו, שאפילו ההורים אינם שומרים תורה ומצוות, בכל זאת חייבים לכבדם, שהרי אם לא נכבדם, יתרחקו יותר מהתורה, אך כאשר נכבדם ונראה להם פנים מאירות, יראו כי תורתנו תורת חיים, ומחנכת על עבודת המידות, ועל הכבוד שבין האדם לחברו, ואין ספק שיתקרבו גם הם, בעזרת ה' יתברך. (כן שמעתי ממרן הראש"ל זצוק"ל)

כל האמור שחייב הבן לכבד את הוריו, אף שאינם שומרי מצוות, הוא בתנאי שההורים אינם מפריעים לו על שזכה להכיר את האמת ולשוב בתשובה, אך אם הם עוֹנִיִּים אותו, וצוררים לו מחמת שנאתם לדת, הרי הם בכלל האפיקורסים שאסור לכבדם. (ה"ע קכב)

צירוף לזימון

אב שמחלל שבת בפרהסיא [בפני עשרה יהודים, וכגון שנוסע ברכב בשבת], אין לצרף אותו לזימון. ויזהרו לעשות כן בחכמה, שלא יפגע. ואולם אם יש חשש שהאב יפגע ויבואו לידי מחלוקת, יצרפוהו לזימון, כי בדרך כלל אנשים אלה, הם בגדר 'תינוק שנשבה'. כמבואר בחוברת 'הלכות סעודה' (ב יז)

שתיית יין

יהודי המחלל שבת בפרהסיא, אפילו אם אינו עושה זאת להכעיס את הקב"ה, אלא רק למלא תאוותיו, אם מזג את היין לכוס, נאסר היין בשתייה. וכן אם נגע ביין עצמו, נאסר היין. וכן אם שתה מהיין, נאסר היין הנותר. (ה"ע ז קנח)

על כן, אבא שעדיין מחלל שבת בפרהסיא, אך מקדש על היין בשבת, יש לבן

להבהיר לאביו בצורה נעימה ורגועה, שעל פי ההלכה אין לו לשתות משיירי היין שלו, וימזוג לעצמו מהבקבוק וישתה. ואמנם, אם יש חשש שאולי יפגע האבא או יבזה את התורה חס ושלום, יש להקל לשתות משיירי היין שלו. (ה"ע ז קנח)

יש להבהיר שכל מה שנאסר היין במגע של מחלל שבת, הוא דוקא ביין שאינו מבושל, אבל יין מבושל או מפוסטר, אינו נאסר במגע. על כן, הנכון שישים לב הבן מראש שאביו יקדש על יין מבושל, [ורוב היינות הנמכרים כיום, הם מפוסטרים [מבושלים]]. והכל על מקומו יבוא בשלום. כמבואר בחוברת 'כשרות המטבח'. (ב כ)

אכילה ללא ברכה

הורים שאינם מברכים על אכילתם ושתיתם, ינסה הבן בדרכי נועם להסביר להם את חשיבות הברכה, ושיש בזה גם הכרת הטוב לבורא עולם להודות לו שזן ומכלכל אותנו, וכשלא מברכים, נראים ככפויי טובה. ואם בכל זאת אינם רוצים לברך, רשאי להגיש להם מאכל ומשקה [אף שהם נכשלים לאכול בלי ברכה], מאחר ויש לתלות שעל ידי התנהגותו עמם בכבוד, תתקרב דעתם לתורה ולמצוות, [ואם לא יתן להם, יתרחקו יותר ויכשלו באיסורים גדולים יותר]. ועל כל פנים אם אפשר, נכון שגם הבן יאכל ויברך ויוציאם ידי חובה בברכתו. רק שיבהיר להם קודם לכן שיכונו לברכתו, וכך יחשב להם כאילו הם עצמם ברכו. (ב כו)

כתב הגרש"ז אוירבך, הן אמת שצריך כל אדם לשום דרכיו ולכוון מעשיו לשם שמים, מכל מקום חושבני שמי שבא אליו אורח חשוב אשר איננו שומר תורה ומצוות, אבל עדין יש לו אהבה לבני תורה, וגם תומך במוסדות תורה, ואם בעל הבית לא יתנהג עמו בנימוס המקובל לכבד אותו במאכל ומשקה, יתכן שבגלל זה יתרחק חס ושלום מהתורה והמצוות, וגם יבוא לידי כעס ושנאה על ההולכים בדרך התורה. על כן, חושבני שהנכון לכבד אותו באכילה ושתיה ולא לחשוש כלל לאיסור של "לפני עיור לא תתן מכשול", שאף שאין אומרים לאדם לעשות איסור קטן כדי להציל אחרים מאיסור גדול, מכל מקום בנידון זה, הואיל וכל האיסור של הנותן לאכול הוא רק עבירה של נתינת מכשול, וכיון שיש חשש שעל ידי מניעת כיבוד, יבוז לבני תורה ותגרם שנאה על ידי כך לשומרי התורה, נמצא שיכשילו באיסור גדול יותר, על כן אין כאן נתינת מכשול, אלא אדרבה הסרת מכשול שלא יבא לעוון חמור יותר. וכן בן שהוריו אינם שומרי מצוות, וניסה בדרכי נועם לשדלם לברך על מאכל ומשקה שמגיש להם ולא עלה הדבר בידו, רשאי להגיש להם, כי על ידי התנהגותו עמהם בנימוס המקובל, אולי תתקרב דעתם ובמשך הזמן יבואו לקיים תורה ומצוות. כמבואר בחוברת "הסעודה בהלכה ובאגדה".

ביקור בבית ההורים

הורים שאינם שומרי מצוות, יש להיזהר שלא לשלוח את הנכדים לבדם אלא רק בליווי ההורים שישגיחו עליהם כהוגן, כי שמא יתחברו לחברים לא טובים או יכשלו במראות אסורות במכשירים טמאים, או שמיעת דברים אסורים וכיוצא, חלילה. (תקסה. ב ז) ועיין מזה לעיל בסוף שער האגדה.

כתב מרן הראשון לציון זצוק"ל: וכבר ידועה ומפורסמת חומרת הכנסת מכשירים טמאים לבית, אשר כל רבותינו גדולי הדור הזה והקודם, אסרו בתכלית האיסור את ההסתכלות בו. ומיותר לכתוב את ההרס הגדול והנורא שגורם מכשיר טמא זה, וזאת לבד מכל האיסורים הנוראים שעובר המסתכל בו, באיסורי לא תעשה המפורשים בתורה, ובפרט בלאו שקוראים בכל יום בקריאת שמע: "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם", ומגרה בעצמו את היצר הרע כשמסתכל בסרטים המלאים זימה ומראות נגעים, משאות שווא ומדוחים, המלאים בפריצות

ותועבות אשר שנה ה', ובשמיעת דברי כפירה ונאצה נגד ה', נגד התורה ונגד חכמי ישראל, ואיסור מושב לצים וביטול תורה, ועוד איסורים רבים ונוראים. ומשחית נפשו הוא יעשנה, וגדול עוונו מנשוא, ועל הכל יביא אלוקים במשפט, ומי לא יירא מיום דין הנורא. וקל וחומר כשיש לו ילדים בבית, שכידוע כמה מכשיר זה מקלקל ומשחית, ומוציאם מדרך הישרה, ועובר משום "אל תשכן באהלך עוולה". ועתיד ליתן את הדין על שמכשיל את עצמו ובניו, והריהו חוטא ומחטיא את הרבים. ובספר ענף עץ אבות (עמוד שסג) כתב, שהמסתכל בזה, אפשר שפסול לעדות. ולכן, על כל מסדרי הקידושין להקפיד שלא לצרף גֵּד שיש לו מכשיר טמא. ולצערנו, ישנם שמחמת חוסר מודעות לא נזהרים בזה, ומכשילים את החתן והכלה לחיות כל חייהם בדיעבד. ועל כל פנים היודע שהעד קידושין שלו היה כזה, מן הראוי לחזור ולקדש את אשתו בצינעה בפני שני עדים כשרים, כדי שחיינו עם אשתו יהיו לכתחילה ולא בדיעבד. וכמבואר כיצא בשר"ת רב פעלים (חלק ג' אבן העזר ס"ג). ועיין יביע אומר (חלק ב' אבן העזר סימן ט' אות ג').

הורים אפיקורסים

אם האב כופר בבורא עולם או בתחיית המתים או בביאת הגואל שיבוא במהרה בימינו, וכיוצא בזה, או שהמיר דתו והלך לו לדת אחרת, השם יצילנו, אין צריך הבן לכבדו כלל לא בחייו ולא במותו, ורק לא יבזהו ולא יקללהו. ופשוט שאינו מצטרף לזימון כלל, ואוסר את היין במגעו כיין נסך. (ורבנו חיים בן עטר בספרו ראשון לציון סימן רמא ס"ד. ועיין רמב"ם הלכות תשובה פ"ג ה"ו. ב טו, יז, יח. הבית היהודי ח"ט עמ' קנג)

הורים גויים

גוי שהתגייר, אף על פי שלפי הדין אין לו יחוס משפחתי אחר אביו ואמו כלל, מכל מקום אסור לו לקלל את אביו ואת אמו הגויים או לבזותם, כדי שלא יאמרו, שכאשר היה גוי היה מתנהג עם הוריו מעט בכבוד, מטעמי נימוס והכרת הטוב, ועכשיו שהתגייר מזלזל בהם. (סימן רמא סעיף ט. תקנז, תקסד)

אין מן הראוי שהבן הגר יבקר אצל הוריו הגויים באופן תדיר, ואדרבה יתרחק מהם ולא ילמד ממעשיהם. וכל שכן כשיש לו ילדים, שצריך להזהר בזה הרבה יותר. אך לעיתים רחוקות יבקרם, כדי שלא יראה ככפוי טובה. (תקסה)

גר שאביו ואמו חולים, רשאי להתפלל עליהם לרפואתם. וכן יכול לומר עליהם קדיש והשכבה, לאחר מותם. [אך יאמר את ההשכבה בלחש, שלא יראה כדבר תמוה.] (תקסז)

הנהגת ההורים עם בניהם

לא להכביד

אסור לאב להכביד עולו על בנו ולדקדק בכבודו עמהם, פן יכשילים שלא ישמעו בקולו. ועל כן, לא ידרוש מהם דברים שקשה עליהם לעשותם. ומכל מקום גם אם התבקשו הבנים מהוריהם דבר שקשה עליהם לעשותו, יתאמצו ויעשו כמיטב יכולתם, ושכרם מושלם יהיה מאת השם יתברך. (סימן רמ סעיף יט. ב שיז)

אם האב מסופק אם בנו ישמע לו לבקשתו או לא, לא יאמר לו בלשון ציווי: "עשה לי כך וכך", אלא יאמר לו דרך עצה טובה, כגון: "אם ברצונך לעשות לי כך וכך, אשמח מאוד" או "אשמח מאוד, אם תעשה לי כך וכך". (ב שיז)

כותב הרב פלא יועץ (אהבת הבנים): "לפי דעותיו ומידותיו של הבן, יתנהג עמו האב באופן שלא יחטא. ואם חטא, ימהר האב למחול לבנו לבל יענש בסיבתו. ולא ידקדק כל כך עם בניו. ולפעמים יעשה עצמו כחרש לא ישמע, וכאילו אינו רואה. ולפעמים יבטל רצונו מפני רצונם, וזה כלל גדול לרוצה לזכות את נפשו ואת נפש בניו". ע"כ.

ההנהגה עם בניו הגדולים

כתב מרן החיד"א: ראוי להחשיב את בניו הגדולים כאילו הם אחיו, ובזה ישבו הוא ובניו בנחת ושלוח, כמו שנאמר (בראשית לא מו): "ויאמר יעקב לאחיו לקטו אבנים". ופירש רש"י: לאחיו, הם בניו. נמצא שיעקב אבינו החשיב את בניו כאחיו, וכן ראוי לאב שיחשיב את בניו הגדולים כאילו הם אחיו, ובזה יהיו שקטים ושאננים. ע"כ. (ב שיח)

ואמנם כשהבנים קטנים, ילמדם להתנהג בהכנעה ובכבוד להורים ולגדולים מהם, ולא כאותם המתנהגים עם בניהם כבר בקטנותם כחברים, ומדמים בעצמם שעל ידי כך הם יגדלו עצמאיים. הורים אלו אינם נוהגים כהוגן, מאחר ובדרך זו יכולים לבוא הילדים לפתיחות יתר עמהם ולזלזל בהם. (ב שכה)

מחילה

אף שההורים יכולים למחול לבניהם שלא יכבדו, מכל מקום לא נכון למחול להם בעודם קטנים, כדי שיתרגלו לקיים מצות כיבוד אב ואם כציווי התורה. (תקטז)

מחילה מפורשת – אין המחילה מועילה אלא דוקא אם אמרו ההורים בפיהם שהם מוחלים לבנם, או שנענעו לו בראשם לאות הסכמה, אך אם שאל אותם אם הם מוחלים לו, ושתקו, אינה נחשבת מחילה. ובכל אופן אם חזרו בהם ההורים מהמחילה, בטלה המחילה וחייב לכבדם. (ער. ב שיז)

שכרו גדול – אף אם ההורים מחלו על כבודם, בכל זאת כשקם הבן מפניהם, שכרו רב ומקיים מצוה מן התורה כמי שמצווה ועושה, ולא כמי שאינו מצווה ועושה. (ספר חסידים, הרמ"ה, הרא"ש, הרדב"א, החיד"א, מהר"י אלגאזי, רבי עקיבא איגר. קכז)

בזיון – אין מחילה מועילה על להבא שיוכל הבן לבזות ולזלזל בהוריו, חלילה. (תקטז)

כתב הגאון החיד"א (שוריי ברכה יורה דעה סימן רמא אות ג) בלשונו המליצית: "בן עובד אלהים, ימהר לבקש מוטו [מחילה] מאביו בכלל על מה שחטא כבר. ויתוודה ויבכה על חלק גבוה, ויזהר מאוד בזה, כי יצר סמוך ואינו נראה, הוא ירה החצי להעבירו". ע"כ.

פרוטקציה

אמרו חז"ל (שבת י ע"ב): לעולם אל ישנה אדם לבנו בין הבנים, שבשביל מעט משוי שנתן יעקב אבינו לבנו יוסף בפס ידו יותר משאר בניו, התקנאו בו אחיו, ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים. (ב שכה)

אימה יתירה

"אמר רב חסדא: לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו, שהרי 'פילגש בגבעה', הטיל עליה בעלה אימה יתירה, והתגלגל הדבר, ונגרם שנהרגו למעלה מ-70,000 מישראל, אנשים, נשים וטף". (גיטין ו ע"ב) כמסופר בנביא שופטים (פרקים יט - כא).

"אמר רב יהודה אמר רב: כל המטיל אימה יתירה בתוך ביתו, סוף הוא בא לידי שלש עבירות: גילוי עריות, ושפיכות דמים, וחילול שבת". (גיטין ו ע"ב)

"אמר רבי אבהו: לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו, שהרי היה אדם גדול שהטיל אימה יתירה בתוך ביתו, וכמעט שהאכילוהו איסור חמור של אבר מן החי". והיינו, ששחטו לו בהמה, ונתחו את כל אבריה אחד לאחד, ופתאום נאבד אבר אחד מהבהמה, ומפני אימתם שלא יכעס עליהם שחטר אבר, חתכו אבר כזה מבהמה אחרת שעדיין חיה, שזהו איסור גמור לאוכלו מן התורה 'אבר מן החי', והניחוהו יחד עם כל אברי הבהמה השחטה, כדי שלא ירגיש בחסר. (גיטין ז ע"א)

הקשר העמוק בין ההורים לילדים

כתב בספר עלי שור (ח"א רס): "דוקא הקשר העמוק בין אבות וילדים, הוא המכוון את הילדים אל דרך השם. אי לזאת, חייבים לשמור על הקשר הטבעי הזה לבל ינתק לעולם. הא כיצד? אסור לאדם להטיל אימה יתירה בתוך ביתו, כי הרבה קלקולים באים על ידי רוב מורא. אין לך דבר המקלקל את היחס הלבבי בין אבות לבנים, כמו רוב מורא. כשהילדים עוד רכים, על האבות לדאוג ליום שבו יעמדו על דעתם, פן חס ושלוש מהתקבץ רשמים שליליים מרוב פחד והטלת אימה בבית, יבעטו בהוריהם וילכו לדרכם!

הכלל הגדול בהנהגת הבית ובחינוך הוא, לומר את הדברים בנחת. דברים שאינם נאמרים בשקט וסבלנות, אינם מתקבלים. אף אם לשמע צעקת האב נחפזים לעשות כדבריו - בל ישלה האב את עצמו לחשוב, כי נודעת לצעקתו השפעה חינוכית אמיתית. אך ורק בנחת, בשקט ובסבלנות יכולים לחנך, ואל תבוא הבהילות והרוגז במלאכת ה' - חכמת החינוך!"

הגע בעצמך, מה שאצלך מושכל ראשון, הכרח חיים והרגל משנים קודמות, בשביל ילדך זוהי תורה חדשה, שבירת מדות, ובעיקר: גזרה בלתי מובנת לו! גם אם הילד לא עשה תיכף מה שנדרש לעשות, אין להענישו תיכף, אלא יש להעמידו על חובתו בתקיפות שקטה. (יסודות החינוך 30)

הנהגת רבי מאיר אביחצירא זיע"א עם בניו

להלן יובא קטע מהספר הנפלא "אביר יעקב" (עמוד 443), אודות הנהגתו של גאון עוזנו ותפארתנו המאיר לארץ ולדורים רבנו מאיר אביחצירא זיע"א עם בני ביתו שיחיו.

בשנים הראשונות לשיבתו בארץ ישראל, התעטף רבנו בתעניתו וגזר על עצמו תענית

דיבור בת שלוש שנים. היה זה לאחר שראה את מצבו הרוחני של עם ישראל בארץ, את ההתדרדרות הערכית בכל שכבות העם, את הנוטלים את דור העתיד ומנתקים אותו מעברו המפואר... הרבה הרב לבכות את מצב הדור, והרבה בתפלות ובפעולות שמימיות אחרות לחיזוק העם כולו. אך גם בתקופת הסתגרותו, חפפה על הבית אווירת ההתעלות שרבנו השרה סביבותיו. הילוכו בנחת, דיבורו בחמלה, שיחו ושיגו בנועם, והיחס השורר בינו לילדיו מהול ברוממות. בעלות השחר מעוררם משנתם, מדרבן אותם לתפילת שחרית עם הנץ החמה. הוא מרבה להשיח עמם דיבורי התעלות, המעדינים את הנשמה ומזככים את ההסתכלות. אינו מטיף ואינו מייסר, אלא פורס כשמלה מסכת הנהגות מגדולי הדורות בבחינת "כזה ראה וקדש".

בנו האדמו"ר רבי דוד חי אביחצירא שליט"א סיפר, כי בעודו ילד רך בשנים נהג אביו להושיבו למרגלותיו, כשהוא מורה לו להקריא בפניו מתוך הספר, משנה וגמרא... למביט מן הצד, נדמה היה שרבנו מתנמנם ואינו שומע כלל במה דברים אמורים, ברם, לו רק טעייתי בניקוד של תיבה אחת, היה מהמהם לעברי, ובוועט בי קלות ברגלו.

באחד מן הימים הגיע אברך לבית בבא מאיר באשדוד. והנה, מצא הוא את בני הבית כשהם טרודים בחיפושים אחר הילד הקט בן שלוש - בן זקוניו של רבנו, שנקרא בשם "ישועה ורחמים" ה' ישמרהו ויחיהו, אשר נעלם מן הבית. עמד האברך מן הצד והמתין שיסתיימו החיפושים במציאת הילד בריא ושלם. ואכן, לאחר זמן מה הובא הילד, ששהה בבית חברו מבלי שהוריו יודעים על כך. כעת, נכונה לאורח הזדמנות לחזות בנתיב חינוך זך ובהיר -

"ישועה ורחמים!" פתח רבנו בקול אבהי, "כמה דאגתי לך... הלכת בלי לומר לי היכן אתה נמצא, ולא ידענו מה קרה לך"... אך מיד הוסיף ושאל: "אכלת משהו אצל החבר?" לאחר שהילד השיב בחיוב וסיפר שאכל סוכריה, שאל אותו רבנו ברחימאות: "והסוכריה היתה כשרה?"... לא זו שחסך מן הילד נזיפה כעושה בשעה שהוא נבון מההמולה סביבו, אלא שטרח להראות לו מה חשוב לאביו, ולפי הסדר.

ואהבו שְׁחָרוּ מוֹסֵר

ילד שמתנהג שלא כהוגן, רשאי אביו להכותו, אך מכה קטנה, לחנכו לדרך הטובה, כפי שכותב הרמב"ם (תלמוד תורה פ"ב הלכה ב): "ולא יכה מכת אויב, מכת אכזרי, לפיכך לא יכה בשוטים, ולא במקלות, אלא ברצועה קטנה". ולא יכהו כאשר הוא כועס. (הגר"א) וכבר אמר שלמה המלך (משלי יג כד): "חֹשֶׁךְ שֶׁבֶטוּ שׁוֹנֵא בְנוֹ, וְאַהֲבֵוּ שְׁחָרוּ מוֹסֵר". ובאר רש"י, המונע מבנו שבט מוסר, סופו ששונא את בנו, כשרואהו בסופו יוצא לתרבות רעה. וכן אמר (משלי כט יז): "יֵסֵר בֶּנְךָ וְיִנְיֶיךָ, וְיִתֵּן מַעֲדָנִים לְנַפְשְׁךָ". ועל כל פנים גם מבט כעוס או מניעת ממתק וכיוצא, מהווים כשבט מוסר עבור הילד. (יסודות החינוך 31)

אין להכות ילד קטן פחות מגיל חמש, מאחר ואינו בר הבנה כל כך. ומכל מקום אם נוגע הילד בכלים העלולים להישבר, או שעושה מעשה שיוכל להיזק ממנו, יכהו מכה קלה ורכה על ידו דרך הרתעה, כדי למנעו ממעשיו. (ב שלב ה"ע קנא)

אסור לאבא להכות את בנו כשכבר גדול. ואם הכהו, עובר באיסור מהתורה

(ויקרא יט יד): "לִפְנֵי עֹר לֹא תִתֵּן מִכְשָׁל", שהרי יש חשש שמא יכעס ה' כנגדו, וידבר או יעשה מעשים שלא כהוגן. וגדול נחשב לפי טבעו של הילד, שאף בילד קטן פחות מגיל בר מצוה, אם יש חשש שאם יכהו האב, יתנהג שלא כשורה כלפי אביו, אסור להכותו. (ריטב"א, חיד"א, חיי אדם, פלא יועץ, גדולות אלישע ועוד. ב שכת. ה"ע קמט)

"ואברכה מברכך"

יזהרו ההורים שלא לקלל את בניהם, ובכלל שלא לקלל שום אדם, כי מלבד איסור לא תעשה מן התורה שעובר המקלל, וכמבואר להלן, על ידי הקללה יכול להגיע נזק להם ולבניהם חס ושלוש. (ב שכה)

כתב בספר פלא יועץ: "הקללה היא רעה חולה למקלל ולמקולל, שאם היא קללת חניס בלי אשמה, תחזור למקלל. ופעמים גם אם הקללות אינם על חניס, חוזרות הן למקלל. ואם התקיימו קללותיו, הרי הוא עתיד ליתן את הדין שגורם שחברו יענש ורעה תבוא עליו על ידו. ופעמים שהקללות מתקיימות אפילו מפי איש קל והדיוט. על כן, טוב לגבר כי טוב עין הוא יברך, וכששומע קול מקללים, יהפוך את הקללה לברכה, ויענה לא כן יהיה אלא גם ברוך יהיה, אולי יש תקוה שלא תאוונה רעה. וישנם שפיהם מלא קללות לילדיהם, ויודעים כי לא טוב עושים, ובאמת שאינם רוצים בתקלת ילדיהם אפילו באצבע קטנה, אך מחמת כעסם לא יוכלו לעצור במילים. נמצא שהמקלל הוא סימן רע שכעס, וידוע שהכועס הרי הוא כעובד עבודה זרה, ועבירה גוררת עבירה.

והנה המקללים ילדיהם אם יתקיים בהם, אוי להם שהם שוחטי הילדים ועתידיים ליתן את הדין, ואם לא יתקיים בהם, בודאי שמנכים מזכויותיהם, שמדת הדין מקטרגת ומבקשת שיתקיים הקללה, אלא שיש זכות תולה, ונמצא אוכל זכויותיו תמיד. ויש כמה ששומעים זאת מהדרשנים ולבבם יכאב, אבל אינם מניחים מנהגם הרע, כי יאמרו לא נוכל להתאפק ולא נוכל לעזוב מנהגנו הרע, כי הורגל הלשון, אבל שקר ענה, כי כל אשר יחפוץ האיש יעשה אם ירצה, ומעט מעט יעזוב דרכו על ידי קנסות וכיוצא. ובאמת היא תמיהה גדולה, הפלא ופלא איך לא יחרדו חרדה גדולה להוציא קללה מפייהם על ילדיהם או על שום אחד מישראל ולבקש רעתם, תצלנה אוזניים ששומעו. ויותר טוב היה שיכו אותם מכה רבה, שבזה לא ימותו, ובקלה יוכל למות חס ושלוש. מי האיש החפץ חיים נצור לשונך מרע, ושפתך מדבר קללה. וידוע שהמקלל עובר בלא תעשה מן התורה. וכבר אמרו חז"ל שהמברך מתברך, שנאמר "ואברכה מברכך", אם כן המקלל מתקלל, שנאמר "ומקללך אאור". הנה כי כן, יזהר וישמור האיש ויזהיר את אשתו ואת כל הסרים למשמעתו, שלא ישמע קללה מפייהם, רק ברכות לראש כל אדם, ובזה "יצו ה' אתך את הברכה".

וראוי לאדם גם כן להזהר ולהשמר שלא להיות גורם קללה לעצמו אפילו מפי גוי, וקל וחומר שלא יגרמו כעס לאביהם ואמם עד שיקללום, כי אוי להם לבנים שמביאים את אביהם ואמם לידי חטא גדול כזה, שזו רעה גדולה יותר ויותר מאם היו מכים אותם, ובודאי יענשו, שאם גדלה רעת המחטיא את אחרים, על אחת כמה וכמה המחטיא את אביו ואת אמו בחטא הכעס, שהוא חמור מאוד וגורם קללה לעצמו, אבל "בן חכם ישמח אב", שכל מנמתו לעשות רצון אביו ואמו, ועליו תבוא ברכת טוב מאביו ואמו, וישא ברכה מאת ה', וגמולו ישלם לו ה', שיהיו לו בנים מהוגנים עושי דברו ורצונו כרצונם". עד כאן. וראה עוד להלן מדברי הרמב"ם בחומרת האיסור של המקלל.

אב המקלל את בנו גדול, מלבד איסור לא תעשה מן התורה שעובר כל מקלל, עובר גם באיסור נוסף: "לִפְנֵי עֹר לֹא תִתֵּן מִכְשָׁל", כי יש חשש שהבן ישיב לאביו דיבורים שלא כהוגן, ונמצא מכשילו בשלושה איסורים חמורים [חוסר כבוד, חוסר מורא, ומקלה], ה' יצילנו. (חסידים, ראשית חכמה, פלא יועץ. מב"ת שכ)

זעקה גדולה

אב הצועק על בנו גדול, עובר באיסור מן התורה: "וּלְפָנַי עֹר לֹא תִתֵּן מִכְשָׁל", כי יש חשש שהבן ישיב לאביו שלא כהוגן, ונמצא מכשילו בשלושה איסורים חמורים [חוסר כבוד, חוסר מורא, ומקלה], ה' יצילנו. (ראשית חכמה, מעם לועז, פלא יועץ) ובלאו הכי, כבר כתבנו לעיל על גנות הצעקה, לבל ישלה האב את עצמו, כי בצעקותיו יצליח להשפיע חינוך אמיתי על ילדיו. וקל וחומר כאשר הם גדולים שלא ישיג בזה שום מטרה, ואדרבה רק להיפך, בניו יכולים להתרחק ממנו. ובודאי שלא לזה התכוונה התורה בציוויה: "אִישׁ אָמֹו וְאָבִיו תִּירָאוּ", שיצעק ויגנה את בניו, ומחמת כן יראו ויפחדו ממנו, וכמבואר לעיל בהסבר "מצות מורא".

האהבה האמיתית

אבא האוהב את בניו באמת ומרחם עליהם, יעסוק בתורה ומעשים טובים, ויהיה נוח למקום ונוח לבריות, ובזה יתכבדו בניו בו. אבל אם אינו הולך בדרך הישר, ואין דיבורו ומשאו ומתנו בנחת עם הבריות, גם זרעו מגונה אחריו. ובעוון אבות – בנים מתים, ואין אכזריות גדולה מזו שגורם בחטאיו שימותו בניו חס ושלום. ומאידך, אין מרחם על בניו יותר מהצדיק, כי זכותו עומד לאלף דור. (קצוש"ע, זוהר. מבקשי תורה שטז)

כתב בספר ראשית חכמה: "וצריך האדם להיזהר ביותר, לשמור פיו ולשונו שלא ידבר בפני בנו דבר מגונה, והגם שמגונה הדבר לעשותו גם שלא בפני הבן, מכל מקום יותר מגונה אם ידבר או יעשה בפני בנו, כי שמא ילמד ממנו.

אם שמע האב דבר מגונה שעשו אחרים, יתעב הדבר בעיני בנו ויפליג בגנותו, כדי שיתגנה הדבר בעיני הבן, ויתרחק ממנו ומכל כיוצא בו. ומאידך, אם ישמע דבר משובח שעשו אחרים, כגון שפלוני סיים מסכת, ישבחוהו מאוד בעיני בנו, ויאמר כמה נאה דבר זה שעשה פלוני, וסופו לרשת מעלה עליונה, ויפליג בשבחו, כדי שיתאוהבו בנו לעשות גם הוא דבר נאה כמותו". עד כאן. (מבקשי תורה שטז)

חינוך הבנים

אבות ובנים

מצות עשה מן התורה על האב ללמד את בנו תורה, שנאמר (דברים יא ט): "וְלִמַּדְתֶּם אֶתְּם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם". ומכל מקום בן שלא למדו אביו תורה, חייב לדאוג לעצמו ללמוד תורה. (רמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק א הלכה א. סימן רמה סעיף א)

כשם שמצוה על האב ללמד את בנו תורה, כך מצוה עליו ללמד את בן בנו, שנאמר (דברים ד ט): "וְהוֹדַעְתֶּם לְבְנֵיכֶם וְלִבְנֵי בְנֵיכֶם". ומכל מקום אם ישנה אפשרות ללמד רק את אחד מהם, יקדים את בנו לבן בנו. (רמב"ם שם הלכה ב. סימן רמה סעיף ג)

מאימתי מתחיל האב ללמד את בנו תורה? כשיתחיל לדבר, מתחיל ללמדו: פסוק (דברים לג ד) "תוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה מֹרְשֵׁה קְהֵלֶת יַעֲקֹב", ופסוק (דברים ו ד) "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד". ואחר כך מלמדו עוד מעט מעט, עד שמוליכו אצל מלמד תינוקות. (רמב"ם שם הלכה ו. סימן רמה סעיף ה)

עד סוף ימיו זכר לאמו שהוציאתו ממים הרעים, להעניק לו מקור מים חיים

משחר ימיו הצטיין הילד יהודה צדקה בשכל זך ובמזג טוב, ילד מלא חן ורווי עדנה נפשית, חביב ונחמד. מיטבי רואי הבחינו בו כבר אז, בעונת הפעוטות, שנוצר לגדולות - נשמה גדולה שוכנת בחובו.

כשהתחיל לדבר, לימדו אותו ההורים בבית להגיד "תורה צוה לנו משה" ופסוק "שמע ישראל", וקצת ברכות. אחר, הוליכתו אמו בתמימותה למקום לימודים מסוים שילמד שם אלפא-ביתא וסדר תפילות מפי מלמד התינוקות.

כשעמד בשנתו החמישית, פרצה המלחמה העולמית הראשונה, שלהי תרע"ד, שנמשכה קרוב לחמש שנים רצופות. ביני לביני חלו תמורות וזעזועים רוחניים בעיר הקודש ירושלים, רוחות חדשות נשבו בה, ניצני הפקרות ופריקת עול. השפעת הדברים חדרה והזיקה גם לחינוכו של הילד יהודה, אשר חבש בעת ההיא את ספסל הלימודים במקום מסויים ששכן ברחוב הסמוך לביתם, בשכונת "בית ישראל" בצפון ירושלים.

בכל בוקר יצא יהודה מן הבית כרגיל, שמח וטוב לב, אך בשובו הביתה הבחינה אמו הצדקת כי הוא נעצב אל ליבו ורוחו נכאה. גם שמה ליבה לכך, שהילד נתמלא לאחרונה רפיון מסויים, עייפות מוזרה, עד שאינו מסוגל להשכים בבוקר מוקדם כדי להתפלל עם הנץ החמה, כפי שהרגילה אותו כל הימים. הדבר גרם לה דאגה מרובה. היא לא ידעה מנחם בנפשה, יום אחד החליטה ללכת אל בית ספרו, כדי לדבר אודותיו עם הרב שמלמדו. והי בהיכנסה אל הכיתה, חשכו פתאום עיניה, בראותה שאדם זה אשר הופקד על חינוך הילדים אינו ירא שמים מרבים.

כהרף עין הובהר לה כל הענין. מיד עשתה מעשה: באין אומר ואין דברים, החזיקה ביד בנה יהודה, והוציאתו מן המקום - לצמיתות.

אמו דואגת לחינוכו הכשר בחירוף נפש, עוד באותו יום פנתה לחפש עבורו מקום חינוך כשר. היא התדפקה על דלתות התלמוד תורה של עדת הבוכרים, מסיודו של רבי שלמה מוסיף זצ"ל, ששכן בפאתי השכונה הקרובה. מזכיר המוסד השיב את פניה ריקם. הוא סירב לרשום את הילד, בנימוק, שאין מקבלים תלמיד חדש באמצע השנה. אף על פי כן היתה האם נחושה בהחלטתה, לא להשיבו אל המקום שהוציאתו משם, ותחגור בעוז מותניה לשכור עבורו בכסף מלא מלמד פרטי, יהודי תלמיד חכם וירא שמים, שילמדנו תורה בטהרה.

עד סוף ימיו זכר לאמו הצדקת חסד זה, שהוציאה אותו ממקום מים הרעים, והתאמצה בחירוף נפש להעניק לו חינוך ממקור מים חיים שכולו קודש קדשים.

בכך באמת מיטיבים אנו לעמוד על גודל-רוחה של צדקת זו אשר השכילה והיטיבה להבחין: איזהו מקום כשר לחינוך הילדים - ואיזהו שאינו כשר. ובזכותה זכינו לבנה הדגול, רב רבנן, מורנו ורבנו הגאון רבי יהודה צדקה זצ"ל ראש ישיבת "פורת יוסף".

כמה מתאימים לה הדברים הבאים שפירש בנה, מורנו ורבנו זצ"ל, במאמר חז"ל הקדושים (פסחים קיג): "שלושה מנוחלי עולם הבא, ואלו הן, הדר בארץ ישראל, והמגדל בניו לתלמוד תורה, והמבדיל על היין במוצאי שבתות". מאמר זה, כולו אומר: דרשני! הלוא ידענו שעולם הבא איננו מהדברים הקלים לרכישה, כמו שמצאנו (ברכות ה ע"א): "שלוש מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל, וכולן לא נתנן אלא על ידי יסורים, ואלו

הן: תורה, ארץ ישראל ועולם הבא". ואם כן, תינח איפוא שתי המעלות הראשונות, הדר בארץ ישראל, והמגדל בניו לתלמוד תורה, שבאמת קשה להשיגו, לכך זה שכרו שיביאוהו לחיי העולם הבא - אבל "המבדיל על היין במוצאי שבתות", מהי המעלה שיש בו כל כך יותר מכל מצוה אחרת, עד שדווקא היא מביאתו לחיי העולם הבא?

אין זאת, אלא שהכוונה להבדלה מקיפה בין קודש לחול, ובין אור לחושך המשמשים בעולמנו בעירבוביא, והמדובר דווקא במי שמקיים שלושתן כאחת, דהיינו שמתגורר בארץ ישראל, ומגדל פה את בניו לתלמוד תורה, אך יודע גם כן להבדיל - בעצם חינוך בניו לתלמוד תורה - בין קודש לחול, ואינו שולח את בניו למקום כזה שאין בו הבדלה בין אור לחושך, והכל שם בעירבוביא. אדם כזה בצדק נחשב מנוחלי העולם הבא האמיתיים. ולא עוד אלא שתתקיים בו הבטחה נוספת שהבטיחו חז"ל (שבועות יח ע"ב): "המבדיל על היין במוצאי שבתות, יהיו לו בנים מורי הוראה".

ולכאורה, מה הקשר בין שני הדברים? אלא מי שרגיל תמיד להבדיל בין קודש לחול, הלה יבדיל גם בין "תלמוד תורה" כשר - לבית ספר שאינו כשר בתכלית, ויגדל את בניו לתורה בדרך הנכונה והישרה, ממילא יזכה גם כן לראות את בניו כשהם גדלים תלמידי חכמים וצדיקים בעלי הוראה יודעי בינה לעיתים. ("וזאת ליהודה" עמוד 40)

עידוד וחיוזוק

מה שנהגו הורים רבים להבטיח שכר ומתנות לבניהם, כדי לעודדם לסיים מסכתות, דבר חשוב הוא ביותר, ומעלתם גדולה עד מאוד. ובפרט בדור הזה, שהניסיונות ברחוב רבים לצערנו הרב, והמצויאות מוכיחה שקשה להושיב ילד או בחור צעיר שיעסוק בתורה בחשק וברציפות זמן ממושך, אם לא שמעודדים אותו בפרסים ומתנות שהם. ומצוה רבה שיתנו להם שכר, אפילו עבור לימודם בשבת, ואין בזה חשש איסור של שכר שבת כלל. (כמבואר בחוברת "השבת בהלכה ובאגדה")

גם אם הבן מוצלח בלימודיו, ראוי ונכון להצמיד לו מורה פרטי, כדי שיחכים אותו יותר, ויסיים עמו מסכתות רבות, וכך יעלה מעלה מעלה במעלות התורה. (הוראת מרן הראש"ל רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל, ושכן נהג עם נכדיו)

ומסופר על אחד מגדולי הדור, שבהיותו נער בר מצוה, פנה אליו אדם אמיד, ודיבר עמו שיסיים בכל חודש מסכת, ובכל ראש חודש יעשה לו סעודה בבית הכנסת לסיום מסכת, ויתן לו סכום כסף לעידוד. וסיפר אותו גדול, בתחילה היו מסכתות קטנות, ביצה, תענית, מגילה, וכו' והיה קל לסיימם בחודש אחד, אך לאחר מכן המשיך גם במסכתות הגדולות יותר, והיה מתאמץ ושוקד על לימודו לילות כימים, כדי לסיים את המסכת עד לראש חודש הבא, וכך עשה והצליח לסיים מסכתות רבות. והעיד שלימוד זה דחף ודרבן אותו הלאה להתמיד בלימודו יומם ולילה, ולחזור ולסיים עוד ועוד.

אשריהם ההורים שלוקחים את הדברים לתשומת לבם, ומדרבנים את בניהם להתמיד בתורתנו הקדושה ככל היותר. ובלבד שיעשו הכל באהבה וחיבה, בנחת ושלום, אשריהם בעולם הזה, וטוב להם לעולם הבא.

דוגמא אישית

אין ספק כי החינוך הגדול ביותר, הוא הדוגמא האישית של ההורים. על כן,

בצאת האב לדבר מצוה כקניית סכך, ארבעת המינים, מצות שמורה עבודת יד לליל הסדר וכיוצא בזה, יקח את בניו, כדי להקנות להם את השמחה והחביבות בעשיית המצוות. (ראשית חכמה. וכמבואר בחוברת חג הסוכות בהלכה ובאגדה)

כמו כן, ישתדל שיראוהו בניו עוסק בתורה בחשק ושמחה. ואף אב שאינו יודע ללמוד כל כך, ילמד דברים קלים יותר המובנים לו, והעיקר שידגיש להם את החשק והשמחה והזכות שהוא זכה ללמוד תורה. וכמו כן, יראה להם שהולך לשיעורי תורה בחשק ובשמחה, כדי שגם בליבם יכנסו החשק, השמחה וההתלהבות בעסק התורה.

חינוך אמיתי

סיפר רב מאזור המרכז, כי בצעירותו היה מוסר שיעור בגמרא מידי יום משעה 5:00 עד שעה 7:00 בערב בעיר בת ים. אחד ממשתתפי השיעור, היה מקפיד לבוא כל יום בזמן, וקנה במיוחד גמרא לשיעור, והיה מביאה עמו יום מביטו, אך למרבה הפלא לא יאחר מ-5 דקות מתחילת השיעור, כבר היה מתנמנם ונרדם עד סוף השיעור. לאחר שנשנה הדבר על עצמו יום אחר יום, אמר לו הרב, שמע נא ידידי, למה לך להטריח את עצמך אחר יום עבודה מייגע ומעייף לבוא לשיעור, האם לא עדיף שתישאר בבית ותנוח על מיטתך, במקום להצטער כך ולהירדם על השולחן?

ענה אותו יהודי: דע לך כבוד הרב, כי עובד אני קשה כל היום, וחוזר מהעבודה בשעה 4, טועם משהו, בקושי רואה את ילדי, וכבר אני צריך לצאת לשיעור. ילדי אומרים לי, אבא! הישאר איתנו, אנחנו רוצים שתהיה איתנו, בקושי אנחנו רואים אותך, ואני אומר להם: "בני! כל היום עבדתי קשה, ולא זכיתי ללמוד תורה, לפחות עכשיו אני הולך ללמוד תורה". לכן אף על פי שאני ישן בשיעור, אבל אני מרוויח שבני רואים שאבא הולך ללמוד תורה, אפילו שהוא עייף וקשה לו, ובכך נחקק בליבם אהבה עצומה וחשק וערך ללימוד התורה. התפעל הרב מתשובתו, ובאמת זכה אב זה וכל בניו יצאו תלמידי חכמים אוהבי תורה באמת.

הזכות הגדולה – בני תלמידי חכמים

כתב הרב "פלא יועץ" (ערך "תורה"): מי ימלא שבח התורה כי טוב סחרה מסחר כסף, וכבר אמר התנא הקדוש רבי נהוראי: מניח אני כל אומנויות שבעולם, ואיני מלמד את בני אלא תורה. והתלמוד והמדרשים והזוהר הקדוש וכל ספרי הקודש מלאים זיו, הם המדברים בשבח התורה, ולמפורסמות אינן צריכות ראייה, וכולי עלמא יעידון יגידון כי גדולה תורה ולגדולתה אין חקר, אבל אין איש שם על לב למסור נפשו ומאודו ללמד את בניו תורה כמו שצריך לעשות.

ומי שרוצה לזכות את בניו לכתרה של תורה, צריך להשתדל עליהם מן הבטן ומן ההריון שיקדשו עצמם ויחשבו בגדולי הדורות, ולבם יצעק לאב שבשמים שיתן להם זרע קודש, זרע אנשים שלמים במידות ובדעות, והמה חכמים מחוכמים. ויתפלל אל השם תמיד קדם ההריון ואחר ההריון והלידה, תפילה מפיהם לא יפסיקו, ויחלקו מעות לתלמידי חכמים ויבקשו מהם שיתפללו על זרעם. ובזמן ההריון תשתדל האשה לשמוע קול התורה, וכן אחר הלידה יושיבו הולד במקום תורה, וכמו שאמרו על רבי יהושע בן חנניה "אשרי יולדתו", שאמו גרמה לו שיהיה חכם גדול, שבזמן הריונה

היתה הולכת לבית המדרש לשמוע דברי תורה, והיתה אומרת לחכמים, בקשו על הולד שבמעיי שיהיה חכם. וכשילדה, הולכה עריסתו לבית המדרש כדי שישמע דברי תורה ויקבעו במוחו. [והיום ברוך השם, יש קלטות ודיסקים של דברי תורה מכל הנושאים כולם, בהלכה, באגדה, במוסר ועוד ועוד, ויכולה האמא לשמוע, וגם להשמיע לילדיה כאשר הולכים לישון וכיוצא בזה, ויקלטו אוזניהם דברי אלוקים חיים וישפיע עליהם כנ"ל].

וכבר הזהירו בעלי המוסר באזהרה יתירה שלא לשורר לולד כשבוכה, בשירי נכרים ושירי עגבים, כי נפש הולד הוא חובל, אלא אם ירצה לשורר כדי לשתקו, ישורר לו שירים של תורה. ובמקום שישמע הולד קול תורה, שומע קול שירי נכרים ושירי עגבים, וזה גורם שבעוונות נמצאים הרבה בנים טיפשים, בנים משחיתים, בנים לא אמונים, כי בעוון חוללו, שומר נפשו ירחק מזה, ולא יניח לעשות זאת בתוך ביתו לעולם, וכל שכן בפני הילד הנולד.

וכשיגדל הילד מעט ויהא קטן היודע לדבר, אביו מלמדו תורה, ובכל יום ובכל שעה יאמר עמו פסוקי תורה ועניני תורה. וכשיגדל עוד מעט, יוליכנו אצל מלמד תינוקות, ולעולם הלימוד של הבית הוא העיקר. ובכל יום ובכל לילה ובכל שבת ובכל עת שהוא פנוי ילמד עם התינוק כפי כוחו, ואם אינו יכול, יתן כסף לאיזה תלמיד חכם, או תחנונים ידבר רש שילמד עמו בשעות מזומנות. ואם אין תלמיד חכם בעיר, יהיה גולה עם בניו למקום תורה, וילחך עפר רגליהם של חכמים, עד שירחמו עליו וילמדו את בניו תורה.

והנה כי כן, האיש אשר הוא טהור, וראה או ידע שבחה של תורה, ובשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל על שלא זכה להיות חלקו מיושבי בית המדרש, יחוס על נפש בניו וימסור נפשו על כל בניו, שיהיו תלמידי חכמים, ולא יניחם שיהיו עמי הארץ, אלא יהיו יודעי ספר ומלאים יראת השם. ולא על נפש בניו בלבד הוא חס, כי אם גם על נפשו, רוחו ונשמתו, כי רבה התועלת שעושים הבנים לאביהם בהיותם תלמידי חכמים על ידי תורתם ועבודתם להשם יתברך שמו. ומתוך שהם תלמידי חכמים, זהירים בכבוד אביהם בחייהם ובמותם, ותמיד כל הימים עושים כל אשר בכוחם למנוחתם ולעילוי נשמתם, באפן שמעלים אותם מגיהנם ומצילים אותם מכל דינים ומעלים אותם במעלות, מעלה אחר מעלה, עד שיעמדו במחיצתם של צדיקים, כמובא כמה מעשיות במדרשים. ואילו היה ניתן רשות לאדם לחזור מאותו עולם אחרי ראותו אופן ודין העולם הבא, היה נעשה צדיק גמור והיה מוסר נפשו ממש ללמד את בניו תורה. ולא על נפש בניו ועל נפשו בלבד הוא חס, אלא העיקר הוא שיחוס האדם על כבוד קונו, כי זה העיקר שיתאווה האדם לבנים שיהיו עושים רצון קוניהם, לעשות נחת רוח ליוצרנו, כי בלאו הכי מה יתן ומה יוסיף הבנים. ואם הם בנים רעים, ההעדף טוב ממצאות הרע.

ולא טוב עשו איזה תלמידי חכמים שאינם רוצים ללמוד עם בניהם ועם תלמידים קטנים, מפני שדומה בעיניהם כביטול בית המדרש, שכשלוּמדים לעצמם יכולים ללמוד ביום אחד כמה דפי גמרא ופוסקים ולכתוב רובי תורתם, לא כן עם התלמידים צריך להוציא זמן זמנים להיות חוזר עמהם עד שילמדו כל דבר, וצריך טרחה ועמל ויגיעה רבה. ומי שמעשי לשם שמים לעשות נחת רוח ליוצרנו, כי זה צריך להיות כל מגמתנו בזמן חיותנו, להוציא החיים בעשיית נחת רוח לפניו יתברך שמו, לא יחוש על כל זה, רק יבחר לו את אשר הוא יותר נחת רוח ליוצרנו.

וזה כלל גדול, שאל יתייבש אדם מן הרחמים כמנהג איזה אנשים שאומרים, זה הבן בודאי לא יצא חכם, ואם אניחנה בתלמוד תורה, יהיה קרח מכאן וקרח מכאן, הלא טוב שאוציאנו למשא ומתן שילמד להביא טרף לביתו. וזה הבל, שכל אשר ישב על התורה בודאי ירויח ולא יפסיד, שאם לא יצא חכם, לפחות יהיה יודע ספר ולא יהיה עם הארץ, אבל ללמוד להיות סוחר אין צריך חכמה וזמן, כי במהרה ילמד, והזויזים הם זויזים מאליהם, ואפשר שמלאכתו תהיה נעשית על ידי אחרים.

ויתאמץ על זאת, כי אף אם לא יגיעו בניו להיות חכמים גדולים מורי הוראות בישראל, על כל פנים יוכלו להיות חזנים ומלמדי תינוקות ויהיו מצדיקי הרבים ככוכבים, ויהיו עוסקים במלאכת שמים ויהיה חלקם מיושבי בית המדרש ולא יהיה חלקם מיושבי קרנות. ואף שאי אפשר לעולם בלי סוחרים, אבל כבר אמרו חכמים "אי אפשר לעולם בלא בשם, ואי אפשר לעולם בלא בורסקי" [מעבד עורות שעבודתו בריח לא נעים], אשרי מי שאומנותו בשם, אוי לו מי שאומנותו בורסקי. כך אי אפשר לעולם בלא חכמים ואי אפשר לעולם בלא סוחרים ומלמדים וחזנים, אשרי מי שמלאכתו מלאכת שמים, ואשרי מי שחלקו מיושבי בית המדרש. וכל אדם צריך לומר: מניח אני כל אומנויות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה. ואם צריך העולם לסוחרים, אפשר לעולם שיתקיים על ידי אחרים. ע"כ.

"והודעתם לבניך ולבני בניך"

מאחר וחובה על האב ללמד את בנו תורה, ולא תמיד האב פנוי לעשות זאת, לכן ישנם כיום ספר שמרכזים את הילדים ומלמדים אותם חוקי חיים, חוקי תורתנו הקדושה המתוקה מדבש ונופת צופים. אי לכך, על כל אדם לחנך את בניו ובנותיו אך ורק בבתי ספר תורניים ההולכים לפי חוקי התורה, עם מלמדים יראי השם המקפידים על שמירת התורה והמצוות כראוי, ולא ישלחם חס ושלום למקומות שאינם מקפידים כהוגן על התורה והמצוות, שעליהם בוכה הקב"ה ואומר (ירמיה ב ה): "מה מצאנו אבותיכם בי עול פי רחקו מעלי, וילכו אחרי ההבל ויהבלו". ועוד נאמר (ירמיה ב ג): "כי שפתים רעות עשה עמי, אתי עזבו מקור מים חיים לחצב להם בארות, בארות נשברים אשר לא יכלו המים". דהיינו, לא רק שעזבו את הקב"ה ואת התורה והמצוות, שזו רעה אחת, אלא עשו גם רעה שניה שהלכו לרעות בשדות זרים, ולומדים לימודים שהם נגד התורה ודברי כפירה, חינוך לא רק לחוסר צניעות אלא לפריצות ממש, ועוד ועוד, ה' יצילנו. האם שמענו פעם כי בבתי ספר כאלו ילמדו מוסר ודרך ארץ, לתת כבוד לאנשים מבוגרים וזקנים? איך להתנהג לאבא ואמא, איך לעשות להם נחת? מה המעלות של השבת והתפילין? כל מחשבותיהם בכדור רגל וכדור סל ובמיני תועבות, ה' יצילנו. לא כן תורתנו הקדושה - תורת חיים, המחנכת ומדריכה אותנו בדרך ישרה, מצווה אותנו: "כבד את אביך ואת אמך", "מפני שיבה תקום, והדרת פני זקן", "ואהבת לרעך כמוך", לא תקום ולא תטור, וכל המצוות כולן הן בכלל "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום". (מסכת גיטין נט ע"ב, וברש"י מסכת שבת לא ע"א)

איני יכול לגרד את התוכחה הכתובה בתורה

הבית הקטן היה הומה אנשים. פשוטי עם לצד תלמידי חכמים, מבוגרים גם צעירים, צבאו על דלת הבית כדי לזכות בברכה מאת הגאון ה"חפץ חיים" זצ"ל. היה זה בזמן התכנסות ה"כנסיה הגדולה" - אסיפת רבנים גדולים מכל רחבי אירופה, שהתכנסו

בעיר וינה, כדי לדון בבעיות השעה. תושבי וינה ניצלו הזדמנות זו כדי לזכות בברכה מגדול הדור. "אני איני רבי", אמר להם החפץ חיים, אך התושבים הפצירו בו רבות עד שבליט ברירה נענה להם והחל לברכם. והנה הגיע תורו של איש אחד, אשר עמו התלווה נער צעיר. "רצוני לקבל ברכה מכבוד הרב", אמר האיש ביראת כבוד. החפץ חיים, שלא הכירו מקודם, התבונן בו בריכוז, ואחר נענה ואמר: "איני יודע מה אתה מבקש ממני ברכה, אם אתה שולח את בנך לשיבה, אינך זקוק לברכה שלי, ברכתך מפורשת בתורה (דברים כז יב) כשעמדו כל ישראל על הר גריזים והר עיבל עם הכהנים והשכינה וארון הברית וענו ואמרו: "ברוך אשר יקים את דברי התורה הזאת". אבל אם אתה נותן את בנך בבית ספר ללא יראת שמים, איך אוכל לתת לך ברכה? איני יכול לגרד את התוכחה הכתובה בתורה!!!" היהודי רעד, שיניו נקשו זו לזו, מנין ידע ה"חפץ חיים" לומר לו זאת?

"הזורעים בדמעה ברנה יקצורו"

אב ואם שזורעים בדמעה בקטנותם של הילדים, ובעודם רכים מתאמצים לחנך אותם בבתי ספר תורניים ללא פשרות, ולא בבתי ספר שרק קוראים לעצמם "דתיים", ולצערנו רואים את התלמידים היוצאים מהם, כמה מהם נשארים שומרי שבת, והולכים בדרך ה' באמת - אזי ברנה יקצורו. אמנם בתחילת הדרך, מוטל על ההורים להשגיח רבות: על לימודם, על שמירת המצוות, על דרך ארץ ומדות טובות, כבוד לזולת ועוד ועוד, אך לאחר שגדלו בדרך זו, ליבם סמוך ובטוח שבניהם אט אט הולכים בדרך ה', אשר סללו אבותינו קדושים. או אז אם הילדים יצאו בערב לאיזה מקום, אין ההורים חוששים שאולי הלכו למקומות שאינם לרוח התורה, כאותם נערים מבוזבזים, היושבים משועממים על ספסלים וברזלים, ושורפים זמנם בהבל וריק.

לא אוכל מהאוכל שלך עד שבננו יהיה בישיבה!

להלן מלל משיעורו של מרן הראשון לציון זצוק"ל ("מעדני המלך" ח"ג עמוד 188) כמה על האדם לעשות מסירות נפש למען חינוכם של ילדיו:

הנביא זכריה (פרק ג) אומר: "וַיִּרְאֵנִי אֵת יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עֹמֵד לִפְנֵי מַלְאָךְ ה', וְהַשֹּׁטָן עֹמֵד עַל יְמִינוֹ לְשָׁטְנוֹ. וַיֹּאמֶר ה' אֶל הַשֹּׁטָן יִגְעַר ה' בְּךָ הַשֹּׁטָן וַיִּגְעַר ה' בְּךָ הַבְּחֵר בִּירוּשָׁלַם, הֲלוֹא זֶה אֹד מִצֵּל מָאֵשׁ. וַיְהוֹשֻׁעַ הָיָה לְבָשׁ בְּגָדִים צֹאֲמִים וְעֹמֵד לִפְנֵי הַמַּלְאָךְ. וַיֵּעַן וַיֹּאמֶר אֶל הָעֹמְדִים לִפְנֵי לֵאמֹר: הִסִּירוּ הַבְּגָדִים הַצֹּאֲמִים מֵעָלַי, וַיֹּאמֶר אֵלָיו: רָאֵה הַעֲבַרְתִּי מֵעָלַי עֹנֶה וְהַלְבַּשׁ אֹתָךְ מַחְלָצוֹת". אמרו בגמרא מסכת סנהדרין (צג ע"א): וכי דרכו של יהושע היה ללבוש בגדים צואים? אלא מלמד שבניו נשאו נשים שאינן הגונות לכהונה, ולא מיחה בהם כמו שצריך. וזהו הבגדים הצואים, שנחרכו בהרות בהרות כחות לבנות, מפני שלא חנך את בניו.

מכאן מוסר השכל איך צריך למסור את נפשו לחנך את בניו לתורה. לפעמים יש ילד שובב שאינו רוצה ללמוד, צריך לשחד אותו לתת לו כסף ושוקולד עד שישכים ללמוד, ידבר אותו בטובות וישפיע עליו, יביא אנשים מבחוץ, רבנים חשובים שישפיעו עליו עד שישכים ללמוד תורה, ואז יהיה לו 'בן חכם ישמח אב', רק יעשה כל מאמץ.

הגאון רבי יהודה צדקה עליו השלום סיפר לי, היה אדם אחד מבאי שיעורו שהתייעץ

עמו: אני רוצה לשים את בני בישיבה, אך אשתי מתנגדת, מה אעשה? אמר לו, תעשה בכל כחך שבנך יכנס לישיבה. אחרי כמה ימים ראה אותו, שאל מה עם בנך?
 - אשתי גברה עלי, אני יכול עליה.
 - כשאמרת לה שאתה רוצה שילך לישיבה, עשית איזה איום, שאם לא ילך לישיבה, לא תאכל מהתבשיל שלה?
 - לא עשיתי כלום.
 - סימן שלא כואב לך, אם היה כואב לך היית מתעלף!

ראה שהרב צודק, חזר לביתו והודיע: לא אוכל ולא אשתה מהאוכל שלך עד שבננו יהיה בישיבה! ראתה כך, השתכנעה, אמרה לו: קחהו לאן שתמצא. לקח אותו לישיבה ונעשה תלמיד חכם.

ללמדך שלא יתייאש תיכף ומיד כשאשתו אינה מסכימה. למה אתה מבטל דעתך? תעשה איומים "אני אוכל עד שתסכימי שבננו יהיה בישיבה", וכשתראה שפעם פעמיים אינו אוכל אלא לחם ומרגרינה, לחם ופלאפל, יכאב לה. מי לנו יותר צדיק מיהושע כהן גדול שנענש על דבר זה, על גדולתו נאמר (זכריה ג ח): "שָׁמַע יְהוָה הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אֶתָּה וְרֵעֶיךָ הַיֹּשְׁבִים לְפָנָיִךָ כִּי אֲנֹשִׁי מוֹפֵת הָמָּה", חבריו היו חנניה מישאל ועזריה ולמד עימם תורה, לא בחינם עשאוהו כהן גדול. ובוודאי שחנך את ילדיו ואמר להם, והם לא שמעו לו, אך לא עשה אמצעים של איומים.

ועל ידי שיחנך את בניו תהיה נשמתו בגן עדן עולה מעלה מעלה, ברא מזכה אבא. כמה מפליג בזוהר הקדוש על הזכות של אדם שמניח בנים תלמידי חכמים, איך מקבלים אותו ומעלים אותו ממדרגה למדרגה בזכות בניו, זהו לא רק לטובת בניו אלא גם טובתו האישית. לכן כל אדם יתאמץ לא ירפה, שבניו ילכו בדרכי טובים לישיבה ויגדלו בתורה.

סופו של בית הספר "קצלנסון"

סיפר מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל, כי פעם הזדמן באיזו חתונה וישב לידו עשיר מופלג. מפעם לפעם היה העשיר נאנח אנחה עמוקה ומרה. שאלו הרב לפשר הדבר, אולי יוכל לעזור לו. אמר לו העשיר, לא תוכל לעזור לי. בכל זאת - הפציר הרב - דאגה בלב איש ישיחנה. הלה סיפר כי בן יחיד יש לו, ומקטנותו דאג לו לכל מחסורו ביד רחבה ותפנוקים למיניהם כמאות לבן יחיד. והנה לאחרונה כל לילה הולך הוא עם חבריו להעביר את הזמן מהשעמום, וחוזר בשעות הלילה המאוחרות 12:00, 1:00 ואני ממתין לו עד בואו מפאת דאגתי אליו. אמש המתנתי לו עד שעה 1:00, 2:00, ועדיין לא הגיע, ולבי דואג. לפתע בשעה 2:30 אני רואה אותו מרחוק כשחבריו תופסים אותו משני ידיו והוא מיטלטל מצד לצד, הבנתי שהוא שיכור. החברים הביאוהו עד פתח הבית, זרקו אותו והלכו. ואני בוכה על מר גורלי, מדוע קרה לי כן, אחר שכל כך השתדלתי עבורו, ודאגתי לכל צרכיו מעל ומעבר, האם מגיע לי כך? אמר לו הרב, תאמר לי היכן חונכת אותו, באיזה בית ספר? אמר לו בבית ספר "קצלנסון", [המפורסם והידוע לפני 40 שנה בירושלים, לבית ספר שאין בו לא תורה ולא יראת שמים, ככל בתי הספר שאינם שומרים תורה ומצוות שיש כיום בעוונות הרבים]. אמר לו הרב, עכשיו כבר אין שאלה למה יצא לך בן כזה. אם היית שומע להקב"ה ומחנך את בנך בתלמוד תורה עם יראת שמים, היית מאושר היום מאין כמוך, אך לא השכלת עשה, ולכן לא פלא כי אלו הן התוצאות.

כיום ברוך ה', בנין בית הספר קצלנסון נהפך לתלמוד תורה "יקירי ירושלים", המונה למעלה מ-1,000 תלמידים, בן פורת יוסף בן פורת עלי עין, כן ירבו בעזרת ה'. ובנו שם עוד שתי ישיבות ברוב פאר והדר, אשר מונים למעלה מ-700 בחורי חמד העוסקים בתורה יומם ולילה, כן ירבו. ועוד רבים הם המקומות שהיו בתי ספר ומתנ"סים למיניהם שלא על פי התורה והמצוות, וכיום נהפכו ברוך ה' לתלמודי תורה וישיבות קדושות. כפי הבטחת חז"ל: "עתידיס בתי קרקסאות ובתי תיאטראות ליהפך לבתי כנסיות ולבתי מדרשות".

החינוך שבבית

ואל ישיאך יצרך, כאותם התועים אחר יצרם הרע, כי החינוך הוא רק בבית, ועל סמך זה נותנים את ילדיהם בבתי ספר שלא על פי חוקי התורה, ומסתמכים על זה שלוקחים את ילדיהם לבית הכנסת להתפלל, וטוענים כי הילדים רואים את אשר האבא עושה, קידוש של שבת ועוד, וכך יחקהו. אך כל זה עצת היצר הרע, וכבר אמרו חז"ל, כי טבעו של אדם להמשך אחר חבריו, שכניו ומכריו הסובבים אותו, ואינו מן הנמנע שיהיה מושפע ממעשיהם ודרכיהם. ואמנם אין אנו שוללים את חשיבות החינוך שבבית, אך אי אפשר להסתפק בזה. ועינינו הרואות רבים מהילדים שהוריהם סמכו על דעתם הכוזבת לחנך בניהם במקומות אלו, ובסופו של דבר, סרו לגמרי מדרך ה'. ישמע חכם ויוסף לקח.

חינוך לשכר ועונש

להלן מלל משיעורו של מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל (ו"מעדני המלך ח"א עמוד קס, וח"ד עמוד קמז): בבית המקדש תיקנו שהמברך אומר בסוף כל ברכה: ברוך אתה ה' אלהי ישראל מן העולם 'ועד העולם', כדי להדגיש שיש שתי עולמות.

וזה החינוך האמיתי שלנו, המחנכים את הילדים באמונת אומן כבר מקטנותו של הנער 'חנוך לנער על פי דרכו, גם כי יזקין לא יסור ממנה', אתה משריש בלבו: "דע לך שיש עולם אחר שבו גן עדן וגיהנם, מי שעושה מצוה מקבל שכר בגן עדן, ומי שהוא רשע הולך לגיהנם". יתברך שמו של הקב"ה צופה ומביט עד סוף כל הדורות ורואה כל אחד ואחד, "גַּדְל הָעֶצֶה וְרַב הָעֲלִילָה אֲשֶׁר עֵינֶיךָ פְּקֻחוֹת עַל כָּל דְּרָכֵי בְנֵי אָדָם לְתֵת לְאִישׁ כְּדַרְכּוֹ וְכַפָּרִי מַעַלְלָיו". אם אדם עושה איזה מעשה לא טוב, עובר על התורה, הקב"ה מעניש אותו, מביא אותו לגיהנם, ושם נותן לו עונשים קשים מאוד. ולהיפך אדם שהוא צדיק, נותנים לו גן עדן, קורת רוח, 'יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי עולם הזה', אפילו חיים של נסיכים ומלכים.

כך מכניסים לו מקטנותו, ועל ידי כך כשהוא רואה 'עוון', הוא פוחד, לא מפני שהוא פוחד מאביו, הוא יכול לעשות בהעלם עין שאביו לא ידע, אבל הוא יודע שהקב"ה יתברך שמו מסתכל עליו, "אִם יִסְתֵּר אִישׁ בְּמִסְתָּרִים, וְאֲנִי לֹא אֶרְאֶנּוּ נְאֻם ה'?" דע מה למעלה ממך, עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים. אלה הדברים שצריך להכניס בשכלם של התלמידים מקטנותם, ועל ידי כך תהיה להם יראה מהקב"ה.

אך כשאין עולם אחר, אין שכר ואין עונש, ממי הוא יפחד? יאמר כשלא יראו אותי אעשה מה שארצה, אגנוב וארצח, "רַק אֵין יִרְאֵת אֱלֹקִים בְּמָקוֹם הַזֶּה וְהִרְגוּנִי".

אם כן יסוד היהדות שלנו הוא שיש אמונה בעוד עולם, ללא אמונה אין יראת שמים ולא כלום, איש הישר בעיניו יעשה, והעקום בעיניו יעשה, לכן כשקלקלו הצדוקים הללו שאינם מאמינים בעולם הבא, תקנו לומר "מן העולם ועד העולם" להדגיש שיש שני עולמות.

גם גר שבא להתגייר מלמדים אותו את עיקרי תורתנו הקדושה, שהיא מן השמים ושלא תשתנה בשום זמן, והקב"ה מעניש את הרשעים ומשלם שכר טוב לצדיקים, וכל שאר עיקרי האמונה.

לצערנו בבתי הספר הממלכתיים לא מלמדים את עיקרי האמונה בשכר ועונש, מה שמלמדים אפילו את הגוי שבא להתגייר, מחנכים שם כמו שמחנכים גויים להבדיל. יש מיליון ילדים שלצערנו אינם יודעים אפילו את פסוק שמע ישראל.

ילידים אין דעות קדומות

גם את הילדים בתלמודי התורה שלנו, שהמורים תלמידי חכמים, מפעם לפעם יקדיש הרב מזמנו לפרש את י"ג העיקרים, היאך התורה ניתנה למשה רבנו מן השמים, וכן השאר, ולא יחכה עד שיגדלו יותר, אלא מקטנותם יחדיר להם זאת לתוך הוורידים, שהם יגדלו עם הדעות האלה ושום רוח לא תוכל להזיזם ממקומם.

בגיל זה אין להם דעה קדומה, אלא הם מקבלים הכל, הרב יסביר להם על שכר ועונש, וכך אם ירצה לעשות דבר רע, ידע שהקב"ה מסתכל בחדרי חדרים, לא יאמר אף אחד אינו רואני, 'אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו', הקב"ה מלא כל הארץ כבודו, הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה', אפילו ילד יכול להבין שהדבר אסור, ואפילו אם יכשל פעם אחת חלילה, מצפונו יעיק עליו וידע שנכשל, 'אכל וחי לעולם', לעולמי עד הוא ישאר כך. אך אם הילד לא ידע את כל ההקדמות האלה יעשה בסתר כל מה שלבו חפץ.

שאלתו הנוקבת של הגאון רבי שלום משאש זצ"ל לשר החינוך

כשהיינו בשווייץ במסיבה לכבוד מלאת שמונים שנה לרבה הראשי של שווייץ, נסעתי עם הרב משאש ועוד כמה רבנים גדולים, עמד "שר החינוך" חסר החינוך של מדינת ישראל, ואמר: וכי אפשר ללמד את דורנו שכר ועונש?! צריך לחנך על פי תרבות ותרבות ותרבות... והכל צריך להיות רק בהגיון.

הרב משאש הפסיק אותו באמצע דבריו, לקח את המטה שבידו, כמו המטה של משה רבנו... הכה על השלחן ושאל אותו: אתה מאמין בכלל בשכר ועונש? והלה לא ענה לו.

לפחות יאמר אני מאמין, אך אי אפשר לחנך כך, הוא אפילו לא תירץ את עצמו כן, כי באמת אינו מאמין בכך, והתלמידים המסכנים - "אם רבי לא שנאה, רבי חייא מנין לו", להבדיל.

לכן לא פלא שאם הם מתאכזבים מאיזו תאווה, יורים לעצמם כדור בראש וחושבים שהעסק נגמר, אילו היתה להם אמונה שהקב"ה מעניש את הרשעים, ומי שרוצח אוי לו ואוי לנפשו, והשולח יד בנפשו גרוע יותר מרוצח, לא היו מגיעים לכך.

כל הדברים הללו הם א-ב של היהדות, אם ילמדו הכל בהגיון - שיגיון, ההיגיון יאמר לנער למה לא ליהנות מהעולם הזה, למה לא לעשות את כל התאוות? מה בכך שהוא רוצה ליהנות מהחיים. אם אין עונש בעולם הבא למה לא יהנה?

אם יאמרו לו רק 'הזהר שלא יראו אותך שאתה גונב, אוי ואבוי לך', הוא יחשוב 'אגנוב שלא יראו אותי, מה בכך'. אך אם יודע שיש עונש מהקב"ה, הוא פוחד, יודע שהכל יצא מהעיניים שלו, אם יהנה מהעולם הזה, יאכל נבלות וטרפות, יעבור על עריות, יקבל שם את עונשו, זה מפחיד אותו, הוא סולד ופוחד.

וזהו החינוך הקלוקל שיש לחלק גדול מהמפד"ל, בתפיסת עולמם אינם מאמינים בשכר ועונש, ולא במציאות עולם-הבא בכלל, והם בכלל המינים והאפיקורסים שאמרו עליהם רבותינו. הם מתיימרים להיות שרים של הדת, יש אמון באנשים אלה?

יש להם בית ספר שנקרא "ממלכתי דתי", עינינו הרואות, רוב ככל התלמידים יוצאים לתרבות רעה, 'וילכו אחרי ההבל ויהבלו', כיון שהמורים אינם מחדירים להם מקטנות שיש עולם הזה ויש עולם הבא, יש צדיקים ויש רשעים, יש גן עדן ויש גיהנם.

מצינו במנורה שצריך להיות שמן זית זך כתית למאור, אך בשמן למנחות אינו צריך להיות "זך", ללמדנו שבענייני רוחניות אסור להתפשר כלל ועיקר, וחובה לדאוג שהחינוך יהיה זך וצלול ללא שום פשרה, מה שאין כן בגשמיות שלא יקרה דבר אם תתפשר על מה שאינו בתכלית השלימות.

שר החינוך הנ"ל יכל לסייע רבות למען הדת בארץ, היו ישובים רבים בוכים ומשוועים לפניו שיבנה להם מקוה, ולא היה בונה. אם היו מבקשים ממנו לעשות ביוב היה עושה, כבישים היה עושה. גשמיות כן, רוחניות לא!

נניח שראש המועצה אינו דתי ואינו מבקש מקוה, "את פתח לו", פתח פיד לאילם, הוא אילם שאינו יודע לשאול מקוה, אך אמור לו אתה השר, "אדוני, אם רצונך נעשה לך ביוב גדול... אך נעשה לך גם כן מקוה". מקוה שווה מאתים חמשים אלף דולר שאינם מכיסו הפרטי, אלא מהאוצר שמחלק לכולם, ואף אחד לא יתנגד לקבל מקוה.

מיום שנכנסנו למשרד האוצר, כולם 'אפים ארץ' ישתחו לך, בנו מקוואות לכולם, ראשי המועצות שמחו לבנות מקוה, כדי שכל האזרחים יהיו מרוצים מהם, והאוצר מימן להם הכל. וגם חילקו תמיכה לכוללים, כמו שיש להבדיל 'בית ז'בוטינסקי' של ראשי הליכוד, 'בית ברל' של מפא"י-מערך, שמקבלים הון תועפות, כך דרשנו שיתנו גם לתלמודי תורה!

אך לשר החינוך לא אכפת מהתורה, יש לו חלב על כסלו, 'אף בשרי ישכון לבטח', לא צר לו בצרת עמו, צרת התורה וצרת הדת.

אם אין מקוה, מה תעשה אותה הבת ולא תחטא. היום הכל מודרני, מי ילך למקוה כמו שהיה פעם מקוה ישן שעבר עליו הכלח מלוכלך ומזוהם, רוצים מקוה טוב, מים זכים ונקיים, אם יש - לא עוזבים את ההיתר ועושים איסור, כל ביאה זה כרת, אך אם אין, להיכן תלך?

בגוש קטיף יש שלושה עשר ישובים, בכל ישוב יש מאות משפחות, ובין ישוב לשוב יש מרחק נסיעה כחצי שעה. פעמים צריכה האשה מקוה ביום ששי בערב, ובעוד

שבעבר היו עושים מאמץ ודוחים את הטבילה ביום או יומיים, כיום לא כל אחד מסוגל לזה, יש אנשים שיצרכו בוער באש ועלולים להיכשל.

ראש מועצה אחד - שכחתי את שמו, סיפר לי, מזמן אני משווע שיבנו לנו מקוואות, ניגשתי לשר שלכם וביקשתי שיהיה מקוה אחד במרכז וכולם יבואו לשם. אמר לי, למה תבקש מקוה אחד, נעשה לך ארבעה חמישה מקוואות, כדי שיהיה קרוב לכל אחת ואחת, ונעשה מקוה לכל ישוב וישוב. מעולם לא הכרתי מושגים כאלה שאנשים יהיו נדבנים בדת, זו הפעם הראשונה בחיי שפותחים את פי.

כל בעל נפש, צריך שלבו יכאב שחלילה לא יכשל שום בר ישראל, הלא כולנו ערבים זה בזה, מי שבידו למחות ולא מוחה נתפס בעוון הדור, ואפילו בעוון העולם כולו.

אכן אדם שאינו מאמין בשכר ועונש, לא נקרא שמו יהודי! מי יודע איזה עוונות ותועבות הוא עושה בחדרי חדרים, אם אינו מאמין שיש שכר ועונש, שהקב"ה מסתכל עליו ויתן לו את העונש המגיע לו, למה לא יחטא?

משום כך תקנו חכמים לענות 'מן העולם ועד העולם', זו לא רק תקנה מילולית שבמקום שיענו 'עד העולם' יענו 'מן העולם ועד העולם', אלא זהו עיקרון שהוא יסוד של התורה כולה. ללא זה אין תורה חס ושלום, אין דת ואין מצוות חס ושלום, האמונה קודמת לכל.

ולכן אשרי המורים המסורים שנוטעים בלב התלמידים את האמונה הקדושה האמיתית והישרה שיש שתי עולמות, והקב"ה יתברך שמו מביט על כל מעשיו של כל אחד ואחד, ככתוב 'אל אמונה ואין עוול צדיק וישר הוא'. וכל אחד מגיע למקום הראוי לו, כדברי הגמרא בחגיגה טו (ע"א), "בראת צדיקים - בראת רשעים, בראת גן עדן - בראת גיהנם".

מעיד עדות שקר

אמרו חז"ל (מסכת ברכות יד ע"ב): כל הקורא קריאת שמע בלא תפילין - כאילו מעיד עדות שקר בעצמו. מאחר ובקריאת שמע הוא אומר "וקשרתם לאות על ירך, והיו לטוטפות בין עיניך", והוא אינו מניח תפילין. כך גם מי שנותן את בניו ובנותיו בבתי ספר שאינם שומרי תורה ומצוות, וקורא קריאת שמע, כאילו מעיד עדות שקר בעצמו, שהרי הוא אומר "ושננתם לבניך", "ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם", והוא אינו מלמדם תורה ודעת, כי בבתי ספר כאלו הס מלהזכיר בשם השם יתברך בורא העולם, ואפילו פסוק "שמע ישראל" אינם אומרים.

על כן, מצוה רבה להוכיח בדרכי נועם את כל אחינו התועים מדרך האמת, ולא ידעו ולא יבינו, ונותנים את בניהם בבתי ספר כאלו אשר אפילו המורים שלהם אינם יודעים את מאור התורה ומצוותיה, אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. וכל העושה כן, עליו נאמר (משלי כח כג): "מוֹכֵיחַ אָדָם אַחֲרָי, חֵן יִמָּצֵא מִמֶּחֱלֵיק לְשׁוֹן". [המוכיח אדם ומפרישו מן העבירה, הנה אחר שפירש מן העבירה ימצא המוכיח חן, יותר ממי שדיבר עמו בחלקלקות ויִפָּה מעשיו בעיניו (מצודת דוד)]. והוא בכלל מה שאמרו חז"ל (מסכת בבא מציעא פה ע"א): כל המלמד את בן עם הארץ תורה, עליו נאמר: "אם תוציא יקר מזולל, כפי תהיה". (מאור ישראל - דרושים עמוד רכד)

מה יצא מילדי בתי הספר הללו!!

להלן מלל משיעורו של מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל, שכאב ורתח ליבו אודות החינוך החילוני הקלוקל ("מעדני המלך" ח"א עמוד קס"ז): בעוונותינו הרבים מה נדבר ומה נצטדק, יש הרבה אנשים חוטאים, שמים את ילדיהם בבתי ספר חילוניים, ואין שם ידיעת שמירת שבת, שמירת התורה, שמירת המצוות, אין שום דבר, מלמדים אותם כמו גויים. ואיננו מוכיחים אותם, ולא מדברים איתם, אולי מחמת שמתביישים לדבר איתם. איפה כל ישראל ערבים זה לזה? כל אלה אנחנו ערבים עליהם, מיליון ילדים לומדים בבתי ספר חילוניים, מוריהם רשעים, מחללי שבת, בועלי נדות, אוכלי טריפות. מה יהיו אלו הילדים? מה יעשה אותו הבן ולא יחטא?

אלה שהיום מחללים שבת, זה מהחינוך של בתי הספר החילוניים האלה, כי המורים רשעים מחללי שבת, מה יצא מהילדים האלה. ואנחנו לא מוחים מספיק, אנחנו חוטאים! זה חטא שלנו! אנו נתפשים בעוונותיהם. מבקשים מחילה מהקב"ה שימחל לנו על הערבות.

היה צריך שכולם יחזרו בתשובה וישימו אותם בתלמודי תורה וישיבות, שילמדו תורה, שישמרו מצוות ומעשים טובים, אך לא יודעים, 'כי לכל העם בשגגה'.

הנה ארבעים אלף איש הלכו נרשמו לנסוע ל'דרך טאבה', לנסוע לסיני לג'הינם, לטייל במדבר סיני בימים הנוראים, במקום להתפלל לקב"ה, עד שאינם יכולים לעמוד בעומס מרוב שנרשמו לעזוב את התורה, לעזוב מצוות, את הבתי כנסיות ובתי מדרשות ללכת אחרי ההבל ויהבלו.

כל אלה החניכים של בתי הספר החילוניים, מה ידעו, מה זה ראש השנה בשבילם, כלום, אין להם כלום, הם שוגגים גם כן. אבל תחילתם באונס, סופם ברצון בפשיעה, הוריהם פשעו, שמו אותם בבתי ספר חילונים, לכן אין להם שום ידיעה מה זה תורה, מצוות, בית כנסת, מה זה ראש השנה - יום הדין, שהקב"ה שופט כל אדם ואדם מה תהיה אחריתו, כותב לכל אחד את המגיע לו, הם לא יודעים את זה.

ואנחנו אשמים, לא הוכחנו מספיק את האנשים האלה שיחזרו בתשובה, שישירו את בניהם בתלמודי תורה, מה שעשינו, לא עשינו מספיק.

ברוך ה', 'מעשר' מילדי ישראל כולו קודש, אבל השאר בעוונות הרבים לומדים בבתי ספר חילונים, לא תורה ולא דת ולא דין, לא שבת ולא מועד, שום דבר.

איך נישא את חרפתנו? נבוא לפני הקב"ה, יאמר לנו למה לא עשית, למה לא הוכחת עוד, למה לא דיברת עוד עם פלוני אלמוני שאתה מכיר אותם? הם באו להתפלל, למה לא הוכחת אותם שיקחו בניהם לתלמוד תורה?

איני מכיר את כולם, את חטאי אני מזכיר היום, אולי הייתי צריך להתעניין יותר, זה איפה לומד בנו, כואב לך? למה אתה לא מתעניין?

אך אין לדבר סוף, יכלה הזמן והמה לא יכלו, אנו עסוקים בלימודנו, **בלי לימוד התורה נישאר עמי הארץ** (!) מי שלא לומד תורה יהיה עם הארץ, מה יהיה ממנו, כל אדם שלא לומד תורה שוכח, כמו שכותב הרמב"ם ע"ה, חייבים ללמוד תורה. אם אלך לחפש על כל אחד ואחד איפה ילדיו לומדים, אני צריך לסגור את הספרים

שלי וללכת, נישאר אחר כך עמי הארץ, יש לנו תשובה.

אבל אצל הקב"ה זה לא מספיק, הערבות היא ערבות חזקה, 'כל ישראל ערבים זה לזה', כולנו כרתנו ברית עם הקב"ה, אנחנו מתעלמים מאחרים, 'לא תוכל להתעלם' כתוב בתורה, 'לא תראה שור אחיך או חמורו נופלים בדרך והתעלמת מהם, לא תוכל להתעלם'. אומר רבנו אהרן הלוי, אם התורה חסה על חמורו של חברך או שורו שתועה בדרך, אם חברך עצמו תועה בדרך על אחת כמה וכמה 'השב תשיבנו לו', תחזיר אותו. למה שתקת לו שילך אחרי ההבל ויהבלו? למה לא הוכחת אותו? למה לא השבת אותו אל אבינו שבשמים? למה לא החזרת אותו בתשובה?

יום הדין קשה מאוד, נוקב ויורד עד התהום! מה נענה מה נדבר מה נצטדק, מה שנשיב כל התשובות, אין לנו פה להשיב ולא מצח להרים ראש. בושנו וגם נכלמנו. כמה שצריכים אנחנו הרבה לעשות, זה חטא לא יכופר, פשע לא יכופר, עוון כזה שלומדים בבתי ספר חילוניים, זה עוון שקול כנגד כל התורה כולה, זה עוון גדול שאנשים לא יודעים, עוון עד השמים. בו תלויה כל התורה כולה!

זה שלומד בבית ספר חילוני, לומד כמו גוי, נהיה כמו גוי, לא יודעים מה זה שבת, מה החומרה. המורים עצמם מחללי שבת, איך יגידו להם? וכי הממשלה שלנו מחפשת מורים יראי שמים? שם המורים 'שמעו נא המורים', סוררים ומורים כולם, על כל דבר קטן עושים שביתה, אכפת להם? רוצים כסף! אלה נביאי הבעל, כמו כומרים רשעים חוטאים ומחטיאים, וכל התלמידים המסכנים האלה רואים שהמורה כזה רשע, מה יעשה ולא יחטא?

אם אני יודע שבנו של שכני לומד בבית ספר חילוני ולא בתלמוד תורה, מה יוצאים הפירות של הבתי ספר, וכי אומרים להם מה זה שבת, מועד, דת ודין? שום דבר! מלמדים אותם כמו בית ספר של גויים, אין שום דת של תורה, אם הייתי מדבר עמו 'שים את בנך בתלמוד תורה שלומדים בו יראת שמים, לומדים מה זה שבת ומועד', היה הילד נהפך מרשע גדול לצדיק גדול. אבל התביישתי להוכיח אותו. כשהוא יבוא לשמים יאמרו לו "למה עשית שבנך יהיה רשע?" יענה, "היה לי שכן דתי והוא לא אמר לי כלום". יביאו את שכנו ויענישוהו "למה לא הוכחת אותו, למה התעלמת ממנו, למה לא החזרת אותו בתשובה, למה לא הורית לו את הדרך הנכונה שישם את בנו בתלמוד תורה". כשהילד גדל ונעשה מחלל שבת, זה שלא הוכיחו הוא אשם! אפילו על ספק היה צריך להוכיחו.

ועל כך עלינו לעזוב את החטא וללכת להוכיח, לא יאמר אני מתבייש, מי שמתבייש בעולם הזה יכלם לעולם הבא, כל אחד יעשה הלכה למעשה, ילך וידבר עם ידידו שיעביר את בנו לתלמוד תורה. וידבר בנחת באהבה בחיבה ובידידות, לא כאילו בא למשול ולכופף עליו חס ושלום, יאמר לו 'אני אוהב אותך כנפשי, שים את בנך בתלמוד תורה', ויקבל את דבריו. עם ישראל כולם צדיקים, ואז 'הקטון יהיה לאלף', וגם יאלף אחרים שילמדו ממנו לשים את ילדיהם בתלמוד תורה, ועל ידי כך ירבו שומרי תורה ומצוות.

כל אחד מצווה על כך, מצוה גדולה לחקור ולדרוש היכן לומד הבן של שכנו, וידבר עמו בכבוד ובעדינות בדרכי נועם ובחביבות. ובפרט ישפיע על האבא שיבוא לשיעורי תורה, זה החיים שלנו - 'אשר יעשה אותם האדם וחי בהם', והבא ליטהר מסייעים אותו. אפילו אם הוא כבד פה וכבד לשון, הקב"ה יסייעהו שדבריו ימצאו מסילות בלב חברו.

איזו ישיבה עדיפה?

שאלה שנשאל בה מרן הראשון לציון זצוק"ל (שו"ת יחווה דעת ח"ג סימן עה): נער שסיים את לימודיו בבית ספר יסודי, האם עדיף לו להמשיך את לימודיו בישיבה תיכונית שלומדים שם גם לימודי חול, או שעדיף יותר ללמוד בישיבה קדושה, אשר בה כל הזמן מוקדש ללימוד התורה בלבד?

תשובה: לאחר אריכות דברים שכתב שם מרן, סיים: לאור כל האמור נראה שכל שיטתה אפשרות שימשיך את לימודיו בישיבה קדושה, שעוסקים בה בתורה בלבד, אין ספק שעדיף ללכת לישיבה כזאת, יותר מאשר ללכת ללמוד בישיבה תיכונית, כדי שיוכל להיות מושלם בכל מקצועות התורה, שהמציאות מוכיחה שבעניין תלמוד תורה בבקיות ובפלפול יש הצלחה רבה בישיבות שכל עסקם בתורה, מאשר בישיבות תיכוניות שעוסקים גם בדברים אחרים, וכמאמר החכם, מימי לא נצחני אלא בעל מלאכה אחת. ואשרי חלקו של השם כל מעיינותיו בתורתנו הקדושה, כי היא חיינו ואורך ימינו, וכמו שנאמר (משלי ח לד): "אֲשֶׁרִי אָדָם שָׁמַע לִי לִשְׁקֹד עַל דִּלְתָתִי יוֹם יוֹם לְשֹׁמֵר מְזוּזָת פֶּתָחַי. כִּי מִצָּאִי מָצָא חַיִּים". ואם ישקוד על דלתות תורתנו הקדושה, אפשר שיהיה מורה הוראות וממצידי הרבים, שמעלתו גדולה מאוד, ובפרט בדורנו זה. ע"ש. (ועיין עוד בח"ה נו)

חצי עובד וחצי לומד, לא יצא ממנו מורה הוראה, בקושי נקרא סוחר...

להלן מלל משיעורו של מרן הראש"ל רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל (מעדני המלך ח"ג עמ' 185):
אנו מצפים בכליון עיניים שיהיו מאורות כאלו! ישנם צעירים שקדנים, עוד עשרים שנה לפחות יהיו מאורי הדור, אנו מצפים להם! צריך לטפחם לחזקם ולגדלם, ולתת להם את האפשרות שילמדו מתוך עיון ומחשבה, ולא מתוך דאגה על פרנסה.

תורתנו 'ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים', אם יעסוק במשך היום במלאכתו 'יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב', ואחר כך בסוף היום ישאיר זמן ללמוד תורה, כמה שילמד יתכן שיהיה תלמיד חכם, אך הוא לא יוכל להיות מורה הוראות בישראל. המורה הוראות צריך שיהיה לומד דבר מתוך דבר בכוח סברותיו, שיהיו לו סברות דקות, ולומד כל דבר ודבר 'דבר דבור על אופניו', זהו דבר שאינו מצוי אפילו בתלמידי חכמים אמיתיים שכל היום עוסקים בתורה, רק מעטים הם שזוכים להיות מורי הוראות בישראל. בתורה יש כל כך חילוקים דקים, ואם אדם אינו תלמיד חכם מושלם קשה מאוד לסמוך על הוראותיו.

בלימוד ההלכה לא רבים יחכמו לדעת מי כן יודע הלכה או לא. כל שלוקח ספר ולומד, כבר נחשב ליודע הלכה. אומרים העולם "לא כל מי שמשחיר את פניו נעשה פחח"... אומנות התורה הינה מיוחדת במינה, רק יחידי סגולה מבינים מי הוא תלמיד חכם שיכול להיות מורה הוראות בישראל. התלמיד חכם אינו יכול להיות "חצי-חצי", חצי יום עובד וחצי לומד, לא יצא ממנו מורה הוראות, בקושי נקרא סוחר... 'היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה', לא תצא ממנו תועלת לרבים. אך אם ילמד יום שלם, יוכל להגיע לדרגה של מורה הוראות, לדרוש ברבים ולהשיב רבים מעוון.

בימים האחרונים קבלתי ספר שאלות ותשובות עמוק, וכותב לי המחר: "אני הייתי לומד בישיבה תיכונית, ובאתי פעם לשיעור של כבודו שדיבר בשבח התורה, מיד קמתי ועברתי לישיבה, ועתה נעשיתי תלמיד חכם בזכות כבודו!"

אשרי אבא שזוכה לכך, אם על ידי לשון רכה תשבר גרם, או אמצעים אחרים. וייתעץ עם חכמים מה ניתן לעשות. שיהיה הדבר נוגע ללבו, לא ישב בביתו כמו אדון, אלא יחקור וידרוש, והקב"ה ישלח לו את עזרו כשיראה כמה הוא מצטער ורוצה באמת את טובת בנו, יפתח את מוחו לטובה וירצה ללכת לישיבה כשיראה בצער אביו ועוניו. כשאדם מגיע למצב שאינו יכול בעצמו, הקב"ה עוזרו, 'הבא ליטרה מסייעים אותו'.

שלא תמצא התורה – אלא באדם שכל כולו מונח בתורה

להלן עוד מלל משיעורו של מרן הראש"ל זצוק"ל ("מעדני המלך" ח"ד עמוד קא) בענין זה: כתר תורה מונח בקרן זוית, כל הרוצה ליטול יבוא ויטול. אשרי אדם שעוסק בתורה, הקב"ה מגביה אותו, ובדרך שאדם רוצה לילך, מוליכים אותו. לכן מי שהקב"ה זיכהו בבנים בעלי חכמה בינה ודעת ורוצה שיהיו גדולי תורה, בשמים יסייעוהו שבניו יהיו גדולי תורה.

צריך גם כן להתפלל לקב"ה, כי ה' יתן דעת ותבונה. אך קודם כל, עליו לעשות את חובתו המוטלת עליו, לא יחפש להם בית ספר ממלכתי דתי – ממלכתי לא דתי כמעשה השוטים. ילך למקום שהמורים תלמידי-חכמים, שיאצילו מהודם עליו, ירשום את בנו לתלמוד תורה שילך מחיל אל חיל ויעלה לישיבות קדושות ולבתי מדרשות. לא ישלחנו לישיבות תיכוניות, כי מה יצא ממנו שם?

בתפקידנו כרבנים ראשיים היינו עושים מכרז שיבואו להיבחן בדיינות, אפילו אחד מיוצאי הישיבות התיכוניות לא היה מעיז לבוא, כיון שהיה ידוע שיכשל מראש. הלומד שם אינו יכול לזכות לחכמה, מגייסים אותם 'ששה חדשים בשמן המור', מחזירים אותם ללמוד, ועוד הפעם יוצאים להתגייס, התלמיד הזה מסכן, נפשו מפוזרת ואינה מצומצמת רק בתורה. היו באים למבחנים רק מהישיבות הקדושות שעוסקים בתורה יומם ולילה, אינם יודעים מה זה צבא ולא שום דבר אחר, אין להם בעולמם אלא תורה, והיו עוברים את הבחינה, אך ההם לא היו באים בכלל. כעת מעודדים אותם שיבואו, ונותנים להם בחינות קלות שיוכלו לעבור אותם, משתדלים לקרבם רק כדי להכניס את 'אנשי שלומנו'.

אך האמת היא שלא תמצא התורה אלא באדם שכל כולו מונח בתורה. וכי אנו יותר מאביי שהיה אומר (עירובין סה ע"א) 'אי אמרה לי אם קריב לי כותחא, לא תנאי?' כלומר, אביי היה יתום מאב ואם, ואסף אותו רבה בר נחמני לביתו, ואשתו של רבה היתה כמו אמו, והוא אמר, אם אמי תבקש ממני פעם אחת להביא לה מהחנות ספל של לֶבָן, לא יכולתי ללמוד כל אותו היום, שלא הייתי מיושב בדעת, ולכן לא היתה אומרת לו דבר. כל מוחו היה אך ורק בתורה, ולא פלא שנעשה גדול הדור. אם אינו משעבד את כל מוחו ושכלו ודעתו לתורה, אינו יכול להיות גדול הדור בשום אופן! וההולך להעסיק את עצמו בישיבה תיכונית, מה ישאר משכלו? רק כשכל כולו דבוק בתורה, יצמו ממנו פרי לתפארת, "וַיֵּצֵא פָּרַח, וַיֵּצֵץ צִיץ, וַיִּגְמַל שְׁקֵדִים". (במדבר יז כג)

אמנם אין לנו דבר נגד הישיבות התיכוניות חלילה וחס, הם לומדים שם, ומשרתים את עם ישראל, וכוונתם לשם שמים, אין לנו טענות עליהם. אך דברינו לגבי בחירת רבנים ודיינים בישראל, מי שרוצה שבנו יהיה רב בישראל, מזכה הרבים, שיגדיל תורה ויאדירה, דיין בישראל, הדן דין אמת שנעשה שותף לקב"ה במעשה בראשית,

לא כל הרוצה ליטול את השם יבוא ויטול, אלא צריך להיות כל כולו שקוע ומסור לתורה, ואז הקב"ה בעצמו מסייע בידם. כשהולך לתלמוד תורה, עולה מחיל אל חיל לשיבות קדושות, והולך ועולה במעלות רמות, ושוקד על התורה.

השקידה היא העיקר, ללא שקידה אינו שווה מאומה, "אֲשֶׁרִי אָדָם שָׁמַע לִי לְשִׁקֹּד עַל דְּלֹתַי יוֹם יוֹם", מהם תצא תורה, יהיו גדולי הדור, מזכי הרבים, דרשנים טובים, הכל צפוי להם.

כעת הדבר תלוי בידו של האב, הוא עצמו כבר גדול בשנים, עסוק בפרנסתו, אך עליו לדאוג לדור העתיד, יש לו בנים, נשמות קדושות שהקב"ה הפקיד בידו, ומה אפשר לצפות מהם, שיהיו בניו נגרים ופחחים? כמה נגרים ופחחים יש בשוק. צריך שיהיה דבר שיש בו נחת רוח לבורא יתברך, שיזכו את הרבים, 'אחד ירדוף אלף ושנים יניסו רבבה', צריך לדאוג לכך כבר משחר נעוריהם.

וכי בבחירת הדיינים אנו הולכים אחרי יחוס? וכי אבותיהם של הדיינים כולם צדיקים כולם גדולים? רבים מהם אנשים פשוטים! יש דיינים רבים שהוריהם אינם בעלי תורה, רק העיקר שהדיין הזה יהיה "מִשְׁפִּיל עַל דָּבָר יִמְצָא טוֹב" (משלי טז כ).

לכן כל אחד ואחד יקח מוסר לעצמו, בעזרת ה' לא אלמד את בני אלא תורה, אסור לעשות עונה בזה, ולומר: וכי בני זה ראוי שיהיה חכם? אתה יודע מה הוא יכול להיות כשיגדל? אסור להתיימשך חס ושלום מראש, צריך לבטוח בקב"ה ויתפלל בדמעות לקב"ה שבנו יהיה תלמיד חכם. וגם אם יש לבנו כישרונות והוא שקדן, לא יתרפה, אלא יתפלל תמיד לקב"ה, 'אנא פתח את לבו של בני לתורה, פקח את עיניו בתורה, שיגדל בתורתך הקדושה ויהיה מזכה הרבים'. ושערי דמעה לא ננעלו.

עלינו לשים לב על הנוער שלנו, הילדים שיש בידכם הם פיקדון יקר, נשמות טהורות, נשמות קדושות, צריך לשים לב עליהם יותר ויותר. הלומד תורה בהתמדה ושקידה לא יתן שינה לעיניו ולעפעפיו תנומה, רק כך יוכל לגדול בתורה.

ברצוני להתייחס לאותם שטוענים כי הישיבות מיועדות עבור בחורים שיצאו לתלמידי חכמים גדולים, רבנים ודיינים, ומי שאינו מתאים לכך, שילך לעבוד.

זו לא דעת תורה! זהו בניגוד לדעת התורה ממש!

אנו מאמינים בני מאמינים שהלומד תורה מקיים את העולם, "כֹּה אָמַר ה' אִם לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וְלַיְלָה, חֻקֹּת שְׁמַיִם וְאָרֶץ לֹא שָׁמַתִּי" (ירמיה לג כה), כל מי שלומד תורה עושה נחת רוח לקב"ה. "אשרי מי שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו", לא אמרו "אשרי מי שהוא דיין ורב", אלא אשרי מי שעמלו בתורה.

כל בני הישיבות שמואסים בחיי העולם הזה ושמים את כל חשקם בתורה, למרות שיש להם משפחה גדולה וחיי צער, אוכלים לחם צר ומים לחץ, ומוסרים את עצמם וחיהם בשביל התורה, צריך לשבחם לפארם, הם מעמידים את העולם. צריך לנשק את לומדי התורה, שהם מקיימים את העולם.

אשרינו שיש אנשים כאלה שעם כל הקושי אינם הולכים לעבוד, אלא מוסרים עצמם על התורה, "בְּאַהֲבָתָהּ תִּשְׁגָּה תְּמִיד" (משלי ה יט), צריך להתפאר ולשמוח בהם, ולא לדבר עליהם שאינם עושים טוב. צריך לעטר אותם בכל הכבוד שבעולם, ואשרי

מי שיכול להחזיק בהם ולתמוך בהם, וכמו שהיו בימי חכמי התלמוד מחזיקים את בני הישיבות, הרבה לפני עולם הישיבות.

הגמרא במסכת גיטין (ס ע"ב) אומרת, היתה להם קופה של צדקה בצורת שופר, שממנה היו מחזיקים את בני הישיבות, היו להם אלפי תלמידים, איפה יש כולל כזה? כולם היו אחראים לפרנס את תלמידיהם, ולא אמרו להם לכו לעבוד. מי שהוא חסר אמונה בתורה אומר כן, אנו מאמינים בני מאמינים, לימוד התורה עושה נחת רוח לקב"ה, ודיינו בכך.

חינוך הבנות

הן אמת שכתב הרמב"ם, שלכתחילה לא ילמד אדם את בתו תנ"ך, מכל מקום כתבו הפוסקים שבזמנינו יש להתיר לכתחילה ללמד את הבנות תנ"ך בהסברה מלאה עם מוסרי חז"ל, וכמו שכתב החפץ חיים: ונראה שכל זה הוא דוקא בזמנים הראשונים, שכל אחד היה דר במקום אבותיו, וקבלת האבות היתה חזקה מאוד אצל כל אדם להתנהג בדרך שהלכו בה אבותיו, וכמאמר הכתוב: "שאל אביך ויגדך, זקניך ויאמרו לך", בזה אמרו שלא ללמוד תורה, שיש לה לסמוך בכל הנהגתה על מסורת אבותיה הישרים. אבל כעת בעוונות הרבים, שקבלת האבות התרופפה מאוד, בודאי שמצוה רבה ללמדן תנ"ך ומוסרי חז"ל, כדי שיתחזק אצלן ענין אמונתו הקדושה, שאם לא כן עלול הדבר שיסורו לגמרי מדרכי ה' ויעברו על כל יסודות הדת, חס ושלום. (שפ"ז)

וכיוצא בזה כתב בספר זקן אהרון וולקין, שבימינו שהרחוב מלא הוללות וסכלות, כפירה ומינות, ועיינו הרואות שרק הבנות המתחנכות בבתי הספר של 'בית יעקב', רוח הקדושה חופפת עליהן, טוב שתלמדנה תנ"ך אף שאין זה נוגע להלכה, אלא רק להתפתחות הבנות לרמה גבוהה, שגם בזה יש כח למשוך בעבותות אהבה את לב האבות והבנות החפצים גם בלימודים אלו, להתחנך בהשכלה גבוהה על פי רוח התורה. וגם הלימודים האחרים שאינם קודש כמו חשבון וכדומה, הרי הם כחולין על טהרת הקודש, ושום תקלה לא תצא מזה, ואדרבה הנערות אשר תלמדנה בבתי ספר אלו, תנצלנה מזרם הכפירה ורוח המינות המנשבת ברחובות הקריה. (שפ"ז)

אין ללמד את הבנות תורה שבעל פה, שהיא המשניות והגמרות, שעל זה אמרו חז"ל (מסכת סוטה כ ע"א): "כל המלמד את בתו תורה, כאילו מלמדה תיפלות". וזאת מלבד כל המכשולים שיש בדברים אלו לצערנו הרב, שבדרך כלל בבתי ספר כאלו, הן יושבות בכיתה אחת עם בנים, ובא מורה ומלמד אותם, והיכן מצות התורה שציוותה בחומרה רבה "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם"? וכמבואר להלן בחומר איסור לימוד בנים ובנות במקום אחד, ודבר זה אסור מן הדין ואינו לא חומר ולא חסידות, אלא איסור תורה חמור ביותר.

"לְבַלְתִּי הִיּוֹת שֶׁם עָרֵב"

איסור חמור הוא ללמוד בנים ובנות בבית ספר אחד, וברור שבמעשים אלו גורמים ליצר הרע להתגרות בהם, וכבר אמרו חז"ל (קידושין פא ע"א): לא ילמד אדם

את בנו אומנות בין הנשים. ובאר המאירי, שלא יושב תינוק ותינוקת כאחת לאומנות אחת, כדי שלא ירגילים זה עם זה ויבואו לידי עבירה. ע"כ. מכאן אנו למדים כמה גדולה חובת ההפרדה לא רק בין בחורים לבחורות, אלא אפילו בין ילדים לילדות. וכן אמר דוד המלך ע"ה בתהלים: בחורים "וגם" בתולות, זקנים "עם" נערים. ולא אמר בחורים עם בתולות, אלא אלו לבד, ואלו לבד.

אשר על כן, על ההורים, המנהלים והמורים ועל כל אשר יראת ה' נוגעת אל ליבם, לעמוד על המשמר ולעשות הפרדה מלאה בין הבנים לבנות. וכבר לפני למעלה מארבעים שנה התקיים כנס חירום של כל גדולי רבני ארץ ישראל, ובו השתתף גם הגאון הצדיק "הבבא סאלי" זיע"א, והכריז יחד עם כל גדולי ישראל, שחלילה להקים בתי ספר מעורבים לבנים ובנות יחדיו, והעושה כן אסור לשתף עמו פעולה, שהוא פורץ גדר הצניעות, ויש להבדילו מקהל עדת ישראל. וברוך אשר יקים את דברי התורה הזאת לעשותם, ולעמוד באמת בכל כוחותיו על המשמר, אשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא.

ומרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל בספרו מאור ישראל - דרושים (עמוד רצד), בדברי ההספד על הבבא סאלי זצוק"ל כתב כך: כשהתעוררה בעיה בנתיבות (מקום מחנה קדשו של הבבא סאלי) ורצו אנשים מסויימים לייסד בית ספר תיכון "דתי" בתערובת תלמידים ותלמידות, ישבנו על מדוכה זו, יחד עם רבני וגאוני נתיבות, ועל צבאם האדמו"ר רבנו הבבא סאלי ז"ל, והודיעו בחוצות קריה במודעות ובהכרזות שכל מי שישתף פעולה עם המייסדים בית ספר זה, הרי הוא פורץ גדר ויבדל מן הציבור. ובקשו ממני להצטרף אליהם, בהיותי אז משרת כרב ראשי לישראל, וכן עשיתי... וכל זה כתב ידיד נפשי הג"ר רפאל צבאן רבה של העיר נתיבות בספרו זרע יעקב, וזו לשונו: "ובכן אנו מזהירים את הציבור, הורים, מורים, ומורות, שאם חס ושלום יקום מי שהוא להכניס צלם בהיכל וירצה לעבור על ההסכמה להקים בקריה זו כיתה מעורבת בנים ובנות חס ושלום, הוא פורץ גדר, ונאסור בהחלט כל שיתוף פעולה עמו, ויבדל מתוך הקהל." ע"כ. וכל מי שראה חתימת ידו של האדמו"ר רבי ישראל אביחצירא בראש הקרואים הרבנים החתומים במודעה הנ"ל, חרד לבו, ובכך סוכלה מזימתם של אלו הפורצים גדר ומתיימרים לקרוא לעצמם דתיים. עושים מעשה זמרי ומבקשים שכר כפינחס. ועל ידי כל זה דוחו ולא יכלו קום, ובטלה מזימתם, תהלות לאל יתברך. ע"כ.

וכתב עוד מרן זצוק"ל בשו"ת יביע אומר (חלק י אבן העזר סימן כג): וכן יש ללמוד ממסע התשובה שערכו גדולי ישראל בשנת תרע"ד, הגרא"י קוק והגר"ח זוננפלד, והגר"מ חרל"פ וסיעתם זצ"ל, שאחד התיקונים החשובים שתיקנו במושבים, להקים כתות נפרדות בין הבנים לבנות, וכמובא בספר האיש על החומה. ולדאבון לבב נשתקע הדבר במשך הזמן, והתחילו להקים בתי ספר "ממלכתי דתי" בתערובת בנים ובנות, והקילו ראש בתקנתם ז"ל. ואין להם על מה שיסמוכו. וזה כמה שנים שניסיתי לזמן את ראשי "בני עקיבא", ולדרוש מהם הפרדה בין הבנים לבנות, ולא הסתייע הדבר. וכבר אמרו (וסוכה כו ע"א) "פרצה קוראת לגנב". ולכן כשעלתה על הפרק בזמנו שאלת מי שרצה להקים בית ספר תיכון מעורב בעיר

"נתיבות", הסכימו גדולי הדור עם המרא דאתרא, שהוא פורץ גדר, ושיש להבדילו מעדת ישראל, וחתמו על זה הרבה גדולים בראשות הגאון הצדיק רבי ישראל אבוחצירא זצ"ל. ולרוב הענווה בקשו את הסכמתי להם, וצירפתי דעתי והסכמתי לפסק דינם, כמובא כל זה בספר זרע יעקב.

ומקרב דרשתי ברבים שאסור לרשום את בניהם לבית ספר ממלכתי דתי, שאין הפרדה בין הבנים לבנות נשמרת שם, ואחד מן המנהלים שלהם, שאצלו לומדים בבית הספר בתערובת בנים ובנות יחד, יצא לחרף ולגדף אותי על כך, ודינו מסור לשמים, וידי אל תהי בו. כי זה דרכם כסל למו, כמאמר חז"ל (קידושין מ ע"א), עבר אדם עבירה ושנה בה נעשית לו כהיתר. וכל לימודם הוא כתורתו של דואג שאינה אלא מן השפה ולחוץ, ואין יראת ה' נגד עיניהם, ועליהם נאמר: "מהרסיך ומחריביך ממך יצאו". ולא כאלה חלק יעקב החרדים לדבר ה' ומפחד גאונו, שעושים משמרת למשמרת, והיה מחננו קדוש. וכן ראיתי הלום בשו"ת מספר הסופר שכתב, **שכל אשר לו עיניים לראות ולב להבין ישכיל לדעת כי בבתי הספר שלומדים ביחד נערים ונערות, אי אפשר שלא תהיה ביניהם קורבה יתרה, ומרעה אל רעה יצאו, ומה שהיא עבירה חמורה מן התורה, נחשבת בעיניהם כהיתר, ולפי דעתם הנפסדת של מנהלי בתי הספר הללו, אין כאן איסור כלל, ועוברים על לאו מפורש "לא תקרבו לגלות ערוה"**, כי אין הבדל בזה בין אשתו נדה לפנויה. וכמו שכתב בשו"ת הריב"ש, ואפילו בלא יחוד, באופן שאין לחוש לביאה, הקריבה עצמה אסורה. ועל כן, כל המאמין בתורתנו הקדושה אסור לו לשלוח בנו או בנותיו לבתי ספר אלה המרגילים לדבר עבירה, ומכניסים מחשבת זימה בלבבות הרכות. ועל כל מי שיש יכולת בידו חיוב מוטל עליו למחות ולמנוע מעשות התועבה הזאת, ולהודיעם באזהרה חמורה, כי לא יאבה ה' סלוח להם, ומרה תהיה אחריתם, ולא יעשה כן בישראל. עכ"ד. וכל דבריו נכונים ואמתיים. ושומע לנו ישכון בטח ושומר מעשות רע. עד כאן דברי מרן הראשון לציון זצוק"ל.

חובת התפילה

על האב והאם להתפלל על בניהם ובנותיהם שיגדלו לתורה ויראת שמים טהורה, וישתדלו לעשות כמיטב יכולתם להצלחת משימה זו, וכגון במה שאמרו חז"ל (מסכת שבת כג ע"ב): הרגיל בנר, זוכה לבנים תלמידי חכמים. שנאמר, **כי נר מצוה – ותורה אור**, שעל ידי שמהדר בנר מצוה של שבת ושל חנוכה, יבוא אור התורה לביתו. על כן, חובה קדושה על ההורים להדר שיהיה הנר יפה, ויתאמצו להדליק בפמוטים יפים מכסף, ובשמן זית, ולא בנרות שעווה פשוטות. ובזכות מצוה זו יזכו לבנים תלמידי חכמים, עוסקים בתורה ויראת שמים. וראוי מאוד שהאמא תתפלל לאחר הדלקת הנרות, שיזכו היא ובעלה לבנים מאירים בתורה ביראת שמים טהורה ומידות טובות, כי בעת עשיית המצוה, התפילה נשמעת יותר. וכמבואר בחוברת השבת בהלכה ובאגדה.

כוחה של תפילה

הגאון החזון איש כותב באיגרותיו, כי התפילה היא מטה עוז ביד כל אדם. אין תפילה ששבה ריקם, אין מילה של תחינה וריצוי שמוציא יהודי מפיו שלא תפעל את

פעולתה, אם היום אם למחר, אם בשנה זו אם לאחר שנים רבות, אם אצל המתפלל אם לזרעו אחריו. דבר זה צריך להיות חדור בתודעתו של כל יהודי.

בירושלים חי יהודי תלמיד חכם שחזר בתשובה לפני שנים רבות, ומקורביו יודעים לספר על יראת השמים המופלגת שלו, על הצלחותיו בכל תחום, ועל כך שבכל מה שהוא עושה ה' מצליח בידו. כל מפעל שהוא מייסד, עולה למעלה ראש, לכל שיעור שהוא מקים נמשכים על אתר לומדים רבים, וכן הלאה. האיש ששמו הרב ברוך היימן, סיפר לאחרונה על הגורם להצלחותיו, וכדאי לחרוט את הדברים על לוח הלב, למען נלמד ונשכיל מכך על כוחה הגדול של כל תפילה.

הדור הצעיר אולי כבר לא יכיר את השם שיוזכר להלן, אבל כיון שהוא 'גיבור' הסיפור, צריך להזכירו. שמו היה זלמן ארן, מי שהיה שר חינוך בממשלתו של בן גוריון ואחד ממקורביו ו'מעריציו' הנלהבים של אותו ראש ממשלה.

הוא עצמו לא היה שומר מצוות, אך אשתו שמרה מעט על כמה סממנים של מסורת יהודית. היא הדליקה נרות שבת, ומכיון שידעה גם על כוחה של תפילה, התפללה על ילדיה שיהיו כמו ... בן גוריון, שהרי בעלה תמיד סיפר בבית על 'כוחו' ו'גדולתו' של האיש שעמד בראשות הממשלה.

לימים נפגש כידוע בן גוריון עם הגאון החזון איש זצוק"ל בביתו שבבני ברק. קודם שהחלה הפגישה הוריד החזון איש את משקפיו, כדי שלא להתבונן בפרצופו של מי שהיה אחראי להעברתם על הדת של רבבות רבבות אחינו בני ישראל, אבל לא נעל את הדלת בפניו. לאחר הפגישה, כשחזר בן גוריון ללשכתו ומקורביו, סיפר לזלמן ארן על גדולתו הענקית והיוצאת מן הכלל של החזון איש, ואף התבטא שראה בו דמות של מלאך.

ארן לא שמר את הדברים בלבד, ותיאר גם הוא בפני אשתו את ההתפעלות של ה'בוס' מדמותו של אחד מגדולי ישראל. האשה האזינה לדברי בעלה בקשב רב, עד שהחליטה בו במקום שמעתה ואילך תתפלל על ילדיה שיגדלו ויתחנכו כמו ה'... חזון איש, שהרי אם האדם המוערץ על ידי בעלה מעריץ אף הוא את החזון איש ומתארו כמלאך אלוקים, צריך ללכת אל המקור...

"אני, סיפר הרב ברוך היימן, נכדו של זלמן ארן, ותפילותיה של אותה סבתא - אף שלא היתה מל"ו צדקניות שבדור - פעלו את פעולתן גם לאחר שנים רבות וקירבוני לתורה ולמצוות, ואף נתנו בידי את כוח ההצלחה". (טובך יביעו ח"ב עמוד רפו)

✧ "אַרְוֵר מְקַלָּה אָבִיו וְאִמּוֹ" ✧

מן התורה

נאמר בתורה (דברים כז טז): **"אַרְוֵר מְקַלָּה אָבִיו וְאִמּוֹ"**. ומקלה פירושו 'מזלזל', ואפילו אם אינו מזלזל בפיו אלא ברמיזה בלבד, כגון בקריצת עין וכדומה, הריהו ארור, חס ושלום. ואפילו בלב בלבד, אסור לבזותם ולזלזל בהם. (סימן רמא ס"ו. חרדים. פה)

מבהיל מאוד, ה' יצילנו

כדי להבין מעט מהו פירוש 'ארור', בר מינון, יש לדעת מה שכתבה התורה (דברים

כז טז: שְׂכֵאֲשֶׁר יִכְנְסוּ עִם יִשְׂרָאֵל לָאָרֶץ יִשְׂרָאֵל בְּהִנְהַגְתּוֹ שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון, יַעֲלוּ שֵׁשׁ שְׁבֻטִים [שמעון, לוי, יהודה, יששכר, יוסף, ובנימין] לְהַר גְּרִיזִים, וְשֵׁשׁ שְׁבֻטִים [ראובן, גד, אשר, זבולון, דן, ונפתלי] לְהַר עֵיבֵל, וְהַכְּהָנִים וְהַלְוִיִּם הִרְאוּיִם לְשֵׂאת אֶת אֲרוֹן הַבְּרִית, יַעֲמְדוּ לְמִטָּה בֵּין שְׁנֵי הַהָרִים, וְכֵן בְּמַעֲמַד שֶׁל כָּל יִשְׂרָאֵל, הִפְכוּ הַכְּהָנִים וְהַלְוִיִּם אֶת פְּנֵיהֶם כְּלָפִי הַר גְּרִיזִים, וּפָתְחוּ בְּבִרְכָּהּ וַאֲמָרוּ: "בְּרוּךְ הָאֵישׁ אֲשֶׁר לֹא יִקְלָה אֶת אָבִיו וְאִמּוֹ", וְכָל יִשְׂרָאֵל עָנוּ 'אֲמֵן'. וְלֵאחֶר מִכֵּן הִפְכוּ פְּנֵיהֶם כְּלָפִי הַר עֵיבֵל, וּפָתְחוּ בְּקִלְלָהּ וַאֲמָרוּ: "אָרוּר מִקְלָה אָבִיו וְאִמּוֹ", וְכָל יִשְׂרָאֵל עָנוּ 'אֲמֵן'. ע"כ. (סוטה לב ע"א)

לב מי ישמע ולא יחרד, לב מי ישמע ולא ילפת, שמפני שהוא מזלזל באביו ואמו, כל ישראל בבת אחת קללו אותו, ה' יצילנו. כמה חמור ומפחיד הדבר. הלוא אם קרה וסתם אדם קילל את חברו, כמה מפריע לו הדבר. ואם חס ושלום איזה צדיק גדול כמו ה"בבא סאלי", היה מקלל אותו, מי לא היה מפחד ורועד מהקללה של הצדיק!! וכאן עם ישראל, עם כל גדולי האומה שבאותו הדור, יהושע בן נון, וכל הנביאים ועוד ועוד, שאין לנו מושג כלל מי הם ומה מעלתם, כולם פה אחד קללו את המזלזל באביו או אמו. ועל הכל בורא עולם כתב כן בתורתו הקדושה, היאך לא נפחד ולא נבהל, לא נרתע ולא נרעד.

על כן, על כל אדם להשתדל לדמות בלב, כי הוריו גדולים ונכבדי ארץ מאוד, שזהו עיקר כיבודם להחשיבם כאנשים מיוחדים ונכבדים, אף שבעיני שאר בני אדם אינם חשובים, ובמחשבה זו יקל לו להעריכם, ולא יזלזל בהם אפילו בלב. (חרדים. קפג)

אמרו חז"ל: "כל המשחק [מרמה] באביו, כאילו עובד עבודה זרה". (תנחומא תולדות יח)

עונש המזלזל, ה' יצילנו

אמר רבי שמעון בן יוחאי: כשם שמתן שכרן מרובה, כך עונשן מרובה, שנאמר (משלי לא יז): "עֵין תִּלְעַג לְאָב, וְתִבּוֹז לִיקָהָת אִם, יִקְרוּהָ עֲרִבִי נָחַל, וְיִאֲכֹלֶיהָ בְּנֵי נָשָׁר". אמר הקב"ה יבוא עורב שהוא אכזרי על בניו, וינקר אותה ואל יהנה ממנה, ויבוא נשר שהוא רחמני על בניו, ויאכל אותה ויהנה ממנה. (פסיקתא רבתי, ילקוט שמעוני יתרו רחצ ועוד)

"מעשה באחד שאביו מת, ואמו נישאת לאחר, והיה זן את אמו, אך היתה קלה ובזויה בעיניו, בגלל שנישאת אחר מות אביו. והיה היום הלך בדרך רחוקה, ונהרג שם והושלך לים, וחיפשוהו ומצאוהו על שפת הים, ועין אחת מנוקרת". (חרדים. קפד)

ה' יצילנו

מספר הגאון רבי חיים קנייבסקי שליט"א בספרו אורחות יושר (עמוד מח): בזמן הגאון החזון איש זצ"ל, היה בבני ברק בן אחד שאמרו עליו שאינו מתנהג עם אביו כראוי. וכשאביו נפטר, אחר כמה שבועות מת פתאום, והוא היה צעיר ובריא, ואמרו שאביו תבעו לדין בשמים על התנהגותו כלפיו. גם היום יש אחד שלא היה מתנהג עם אביו כשורה, ויצאו בניו לתרבות רעה, ה' יתברך יצילנו מכל זה.

הנהגת האדם

כתב בספר אור לציון (חכמה ומוסר ריז): "פעמים אדם לא משתווה עם הוריו וצוחק מהם, או שאומר להם אתם לא צודקים וכדומה, ידע שהוא בארור מקלה אביו ואמו. וכך פסק הרמב"ם: המבזה את אביו או את אמו אפילו בדברים ואפילו ברמיזה, הרי זה ארור מפי הגבורה, שנאמר: "ארור מקלה אביו ואמו". וכתב בספר חרדים, שאפילו המבזה בלבו, עובר בארור.

ועל כן צריך האדם להזהר מאוד במורא אביו ואמו, והוא כעין המורא שמחויבים לנהוג למפקד בצבא, שאף אם אין דבריו נראים בעיניו, בכל זאת אסור לו לזלזל בו מחמת סדרי וחוקי הצבא. להבדיל כן צריך לנהוג גם באביו ואמו. וגם אם אין הצדק עמם, צריך לשמוע להם, כי כך חוקת מלך מלכי המלכים עלינו, ולבד אם רצונם נוגד את תורתנו הקדושה. וזאת מלבד שעל הרוב, הם הצודקים ולא הוא, וכשדרכם לא ישרה בעיניו ונדמית לו כטורדנית, ידע נאמנה כי בדרך כלל דעתו היא היא הטורדנית.

ואין די בכל זה, אלא צריך לכבדם ממש, וירגיש שהם ככתר על ראשו, ולא רק במעשה אלא גם בלב. [ובספר חרדים מנה את מצות כיבוד אב ואם לאחת ממצוות התלויות בלב]. וכשאמו מבשלת או מכינה לו איזה דבר, ישבח אותה בפה מלא, כי זהו העונג שלה ויכבדה בכך. ואיסור גמור הוא להעיר הערות על מעשי ידיה, ולא יתכן כדבר הרע הזה, שינהג באמו כמנהג שנוהגים עם משרת המחויב לבשל בשבילו.

וגם אם לא זכה האדם להורים כל כך נוחים, ואפילו נראה לו שמכעיסים אותו במקרים מסוימים, ידע שזה דבר שאי אפשר לשנותו, כמו אדם שנולד ארוך או קצר, היתכן שלא יאהב את עצמו, הלוא מחמת שאי אפשר לשנות דבר זה, הוא משלים עמו". עד מכאן מדברי קדשו של הגאון מורנו ורבנו חכם בן ציון אבא שאול זצ"ל זיע"א.

זהירות מונעת איסור

בן האומר לאביו, למשל: "כמה גיבור אתה, בכל יום אתה מרים כל כך הרבה ארגזים, מה זה בשבילך להרים את זה?" הרי זה מזלזל באביו. ולעערנו, ישנם הורים שמחמת פתיחות יתר שנוהגים עם בניהם, גורמים שבניהם יזלזלו בהם, וידברו עמם שלא בכבוד. על כן, יזהרו ההורים מאוד, וינהגו עם בניהם באהבה, אך עם יראת כבוד, לבל יכשלו חס ושלוש.

ילד קטן שמדבר עם הוריו שלא כהוגן, צריכים לגעור בו ולהדריכו בדרך הישרה, וכבר אמר שלמה (משלי כב ו): "חָנֹךְ לַנֶּעַר עַל פִּי דַרְכּוֹ, גַּם פִּי יִזְקֶינָה לֹא יִסּוּר מִמֶּנָּה". (ב תקלב)

יזהר כל אדם שלא להתקוטט עם אחרים, שמלבד שעובר בזה כמה וכמה איסורים, יש חשש גם כן שבעת הקטטה יבזו גם את הוריו, ונמצא שהוא גרם לביזיונם. (חרדים. קעד)

שלום בית

אם קרה חלילה איזה סכסוך בין ההורים, על פי רוב אין לבנים להתערב לטובת האב או לטובת האם, כדי שלא יכשלו חס ושלום בזלזול בהורה השני. והנכון הוא שישלחו את ההורים ליועץ חכם ובקי בתחום זה, שיעץ להורים היאך לשפר את מעשיהם, ויוותרו אחד לשני, והכל על מקומו יבוא בשלום.

בקשת מחילה

בן שהתנהג עם אביו או אמו שלא כהוגן, חייב לבקש מהם מחילה, ויפייס אותם וידבר על לבם ויתנצל על טעותו, וישים לב להבא היטב היטב שלא יכשל חלילה. ועיין בזה עוד להלן בסוף החוברת.

חייב כל אדם לבקש מחילה בערב יום הכיפורים מאביו ואמו, על כל מה שחטא כנגדם במשך השנה. ומי שאינו עושה כן, הריהו מזלזל בכבוד אביו ואמו ונקרא חוטא, כי אין אדם שיכול לומר: זך אני מפשע וחף אני מעוון זה. ומכל מקום אם הבן חסר דעת או שהיה אנוס ולא ביקש מחילה, יאמרו ההורים בפייהם בפירוש: "הרינו מוחלים לבננו פלוני, על כל מה שחטא לנו, ולא יענש חס ושלום בסיבתנו". (ה"ע קנא) ועיין רש"י (קידושין לא ע"ב) שכתב, אשרי מי שלא חמאן [שלא ראה אותם], שאי אפשר לקיים כבודם ככל הצורך, והוא נענש עליהם. ה' יצילנו.

❧ "ומקלל אביו ואמו, מות יומת" ❧

איסור מן התורה לקלל כל אדם

המקלל אדם מישראל, בין איש בין אשה, בין קטן בין גדול, בין חכם בין טיפש, בין בפניו בין שלא בפניו, ואפילו הוא חרש שאינו שומע ולא יודע לו כלל, ואפילו המקלל את עצמו, עובר באיסור לא תעשה מן התורה, והרי הוא לוקה.

כתב הרמב"ם בספר המצוות (מצוה שיז): שלא יקלל את אחד מישראל, שנאמר (ויקרא יט יד) "לֹא תִקְלַל חֵרֶשׁ". ואפילו המקלל את עצמו לבד, עובר באיסור מן התורה, שנאמר (דברים ד ט): "רַק הַשֹּׁמֵר לִדְּוֹשֶׁמֶר נִפְשָׁהּ מֵאֵד". (סנהדרין סו ע"א. שבועות לו ע"א. הרמב"ם הלכות סנהדרין פרק כו. שו"ע חושן משפט סימן כז. החינוך, חרדים, שו"ת יהודה יעלה אסאד ח"א יו"ד סימן רמט ועוד. ב תקכה)

ובבאור מצוה זו כתב הרמב"ם (ספר המצוות מצוה שיז): הזהירנו מלקלל איזה איש שיהיה מישראל, והוא אמרו "לא תקלל חרש". ומה ענין אמרו חרש? כי כשהנפש חפצה לנקום מן המזיק, הנה לא תסור חפצה עד שתגמול למזיק כפי רצונה. ופעמים יושלם חפצה בקללה ובחירופים לבד, ותנוח דעתה במה שהגיע למזיק מן הנזק באותם המאמרים והחירופים. ופעמים יהיה הענין יותר קשה, ולא תנוח דעתה עד שיאבד לו את כל ממונו. ופעמים לא תנוח עד שתנקם ממנו בגופו בהכאות וחסרון האיברים. ופעמים לא תנוח עד שתיקח את נפש המזיק ותסלקו מן המציאות.

ופעמים תהיה רצון הנפש קטנה לבקשת עונש המזיק, כפי קטנות עונו, עד שיתפק בצעקו וכעסו עליו וקללו אותו, ואף על פי שאותו אדם לא ישמע אותו, ולא יהיה כלל במעמד ההוא. והוא מפורסם מפועל בעלי החמה והכעס, שתנוח נפשם בזה בחטאים הקלים מאד, ואף על פי שהחוטא בלתי יודע בכעסם, ובלתי שומע גידופיהם.

ואולי היה עולה במחשבתנו, כי סיבת התורה שאסרה קללת איש מישראל, בגלל הצער והכאב ששיגהו בזה, אבל קללת חרש כיון שאינו שומע ולא יכאב לו, אין המקלל יהיה חוטא בזה, לזה הודיענו התורה שהוא אסור והזהיר ממנו. **כי התורה לא הקפידה בענין המקולל בלבד, אלא גם בענין המקלל, שהזהירה שלא יניע את נפשו אל הנקמה, ולא ירגילה לבעוס.** עד כאן מהרמב"ם.

וכתב בספר החינוך (מצוה רלא), משרשי מצוה זו, שמנענו ה' מהזיק בפינו לזולתנו, כמו שמנענו מהזיק לזולתנו במעשה [הכאת]. וכענין זה אמרו חז"ל (מועד קטן יח ע"א): ברית כרותה לשפתיים, כלומר שיש כח בדברי פי האדם. ועיין במה שהבאנו לעיל בזה בשם הרב פלא יועץ.

איסור נוסף למקלל אב או אם

המקלל את אביו או אמו, לבד מאיסור תורה שעבר על קללת כל אדם מישראל, עובר איסור נוסף מן התורה, שנאמר: **"וּמִקְלַל אָבִיו וְאִמּוֹ, מוֹת יוּמָת"**.

והמקלל את אביו או את אמו בשם ה', אזי כשבית המקדש היה קיים, היו בית דין מענישים אותו במיתת בית דין החמורה ביותר שהיא 'סקילה', כעונש שניתן לאדם שעובד עבודה זרה או מחלל שבת. (סנהדרין דף נג ע"א)

❧ "וּמִכָּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת" ❧

איסור מן התורה להכות כל אדם

המכה כל אדם מישראל, עובר באיסור לא תעשה מן התורה, והריהו חייב מלקות ארבעים. וכך כותב הרמב"ם (מצות לא תעשה ש): הזהירנו מהכות כל איש מישראל, שנאמר (דברים כה ג): **"פֶּן יִסֹּף לְהַכּוֹתוֹ עַל אֵלָה מִכָּה רַבָּה"**. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (חושן משפט סימן תכ ס"א).

חומרת האיסור

אמר ריש לקיש: המגביה ידו על חברו להכותו, אף על פי שלא הכהו, נקרא רשע, שנאמר (שמות ב יג): **"וַיֹּאמֶר לְרָשָׁע לְמָה תִּכֶּה רַעֲד"**, למה 'הכית' לא נאמר, אלא למה 'תכה', שאף על פי שלא הכהו, נקרא רשע. רבי חנינא אמר: נקרא חוטא. רב הונא אמר: תיקצץ ידו. רבי אלעזר אומר: אין לו תקנה אלא קבורה, ופירש רש"י שראוי להמיתו ולקברו. אמר רבי חנינא: הסוטר לועו של אדם מישראל, כאילו סוטר לועו של השכינה. (סנהדרין נח ע"ב)

יש אומרים שהמכה את חברו, הריהו בחרם הקדמונים, ואין לצרפו למנין לעשרה, עד שיעשו לו התרה. ומכל מקום מאחר והדבר תלוי באלו נסיבות היו המכות, ובלאו הכי יש אומרים שאין דין זה נוהג בזמן הזה, לכן הנכון לעשות שאלת חכם. והעיקר להתריע על הדבר הרע הזה, שלא יִשָּׁנָה חס ושלום, וירבו אהבה ואחוה שלום ורעות. (חושן משפט סימן תכ ס"א, תכא ס"ג, ובפתי תשובה)

איסור נוסף למכה אב או אם

המכה את אביו או אמו, לבד מאיסור תורה שעבר על הכאת אדם מישראל, עובר איסור נוסף מן התורה, שנאמר (שמות כא טו): **"וּמִכָּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוּמָת"**.

הוצאת דם

הכה את אביו או אמו, עד שהוציא להם דם, בזמן שבית המקדש היה קיים, היו ממיתים אותו מיתת 'חנק', אולם אם לא הוציא להם דם, היו מלקים אותו מלקות ארבעים, ככל מכה אדם מישראל. (סימן רמא סעיפים א ב)

בן שהכה את אביו על אזנו וחרשו, חייב מיתה, מאחר ואי אפשר שיעשה חרש בלי שיצא לו דם, וכיון שהתחרש, בודאי שיצא לו מעט דם באוזן. (סימן רמא ס"ב)

בן שהכהו אביו

גם אם האב הכה את בנו שלא כדין, אסור לבן להכות את אביו כלל. ואדרבה ישתוק ויירא ממלך מלכי המלכים שצוהו בכך, שאילו מלך בשר ודם גזר עליו דבר שהוא מצער יותר מזה, לא היה יכול לסרב בדבר, קל וחומר למי שאמר והיה העולם כרצונו. (רמב"ם הלכות ממרים פ"ו ה"ז. סימן רמ ס"ג)

ומכל מקום אין הבן צריך להשאר עומד ולקבל מכות, אלא ילך משם שלא יכהו אביו עוד ויכשל באיסור. ובמקרה שיש חשש סכנה לחיי הבן, רשאי להתגונן על עצמו מפני אביו, אף אם יצטרך בשל כך להכות את אביו. (ב תקלג)

עד היכן כיבוד אב ואם?

שאלו את רבי אליעזר: עד היכן כיבוד אב ואם? אמר להם: אותי אתם שואלים!! לכו ושאלו את דמא בן נתניה! דמא בן נתניה היה שר העיר וראש הצבא, ופעם אחת היתה אמו סוטרת לו על לחיו, בפני כל אנשיו וחיליו, ונפלה הכפפה מידה, והושיט לה אותה, כדי שלא תצטער. (תלמוד ירושלמי מסכת פאה פרק א ה"א)

הוצאת דם לרפואה

אם יש צורך שהוא לקחת מהאבא דם לבדיקה וכיוצא, אף אם הבן רופא מומחה, והאב מוחל לבנו, לא יקח הבן דם מאביו. וכמו כן, אם היה לאב קוץ תחוב בבשר, לא יוציאהו הבן, שמא בטעות יצא דם לאביו. (סימן רמא סעיף ג)

אם האב חפץ שדוקא בנו יטפל בו, לבני אשכנז רשאי הבן לקחת דם מאביו או לנתחו וכדומה, וכל שכן אם אין שם רופא אחר שיעשה זאת. ולבני ספרד, יש להתאמץ מאוד לחפש רופא אחר באופן שהאב יהיה רגוע וסמוך ובטוח בו, אך אם לא השיגו, יש להקל שהבן יטפל בו. והנכון ביותר, שרופא אחר ינתח, אך הכל יהיה בהדרכתו הצמודה של הבן. (ב תקלט, תקמז, תקמח)

אם האב זקוק לקבל זריקה בכל יום, וקשה עליו לחפש כל יום מישהו שיזריק לו או שהדבר כרוך בהוצאות וטרחות, רשאי הבן להזריק לאביו, מאחר ובדרך כלל אין יוצא דם בעת הזריקה שבתוך הבשר, ובלבד שיבקש מחילה מאביו, שמא יגרום לו איזה צער שהוא. ואולם אם הזריקה נעשית בתוך הוריד, מאחר ויוצא דם, דינו כמבואר בהלכה הקודמת. (ב תקמה)

תספורת לאבא

מותר לבן לספר את שערות אביו בראשו או בזקנו, מאחר ואין חשש שיצא דם. ואמנם אם יש לאבא פצעים בעורף, יש להזהר שלא לגלח שם בסכין, שהרי בדרך כלל יוצא מהם דם. (ב תקנ)

לגרד את הגב

מותר לבן לגרד את גבו של אביו, מאחר ולא יוצא מכך דם, אך אם יודע שיש לאביו פצעים בגבו, ובגרדו יצא מהם דם, לא יגרד. (ב תקנ)

לעורר מעלפון

בן שראה את אביו מעולף, רשאי לסטור לו על לחייו כדי להעירו מעלפון, ובלבד שאין שם אחר שיעשה כן במהרה. (ב תקנ)

ילד קטן שהכה

בן קטן שהכה את אביו או את אמו, ועתה ברוך השם גדל, ומתחרט על מעשיו, מן הדין אינו צריך לעשות תשובה, מאחר שכאשר הכה לא היה בר דעת כל כך. ומכל מקום טוב שיקבל על עצמו חיזוק מסוים, והנכון שיקבל על עצמו לשנן הלכות כיבוד אב ואם, ויחזק גם את האחרים בלימוד ההלכות, כגון בחלוקת חוברות אלו. [ואין זה נכון כלל להתענות תעניות באופן שיבטלו אותו מלימוד התורה או משיעורי תורה, שאין לך דבר המכפר על העוונות יותר מעסק התורה, ועיין עוד בזה להלן בסוף החוברת.] (ב תקנה)

❧ כיבוד על ידי אחרים ❧

שלוחו – כמותו

ישנן מצוות שאפשר לעשותן על ידי שליח, דהיינו שממנה אדם אחר שיעשה עבורו את המצוה, ונחשב למשלח כאילו הוא בעצמו עשה את המצוה.

למשל: יכול אדם למנות שליח שיקדש לו אשה. ואף על פי שרק החתן יכול לקדש אשה לעצמו, ואין איש אחר יכול לקדש עבורו, בכל זאת חידשה התורה שאם החתן ממנה שליח, אנו אומרים "שלוחו של אדם – כמותו", דהיינו שלוחו של האדם הוא כמו האדם עצמו, וכאשר השליח נותן לאשה את הטבעת, כאילו החתן בעצמו נתן, והאשה מקודשת לחתן. אך לולי מינוי שלוחותו של החתן, אינה מקודשת לו כלל.

אמנם מצוות הנעשות בגופו של האדם בלבד, כגון: לבישת ציצית, הנחת תפילין, נטילת לולב, אין מועיל למנות שליח, אלא רק הוא עצמו יכול לקיימן. אי לכך, במצוות כיבוד אב ואם – אם המצוה בגופו לבד, כגון לעמוד לכבוד הוריו, לא מועיל שימנה שליח שכאשר יכנסו הוריו, יעמוד השליח במקום הבן.

אך כשאין המצוה בגופו לבד, כגון: להאכיל את הוריו, להלבישם וכיוצא, שהוא עושה בגופם של ההורים, רשאי מן הדין למנות שליח שישרת את הוריו. אולם, המעלה היותר גדולה שהוא בעצמו יעשה, כי כלל גדול בדינו: "מצוה בו יותר

מבשלוחו", אך אם לא מתאפשר לו מסיבה שהיא, רשאי למנות שליח.

אם חפץ האב שרק בנו ישרתהו, וכגון בדברים אישיים שמתבייש שאחר ישרתהו, יתאמץ הבן מאוד על זה, ולא ימנה שליח. אך אם אינו יכול, רשאי למנות שליח, רק שישביר לאביו בצורה יפה שאין באפשרותו לעשות. (רכ"ד)

לכבד אפילו שקשה

גם אם הכיבוד גורם לבן צער וקושי, חייב בכיבוד. לפיכך אב זקן שזקוק לטיפול תמידי וממושך, ומצריך את הבן להיות זמן רב עם אביו, חייב לכבדו. אלא שרשאי גם למנות שליח שיטפל באביו כהוגן. ומכל מקום אם הכיבוד גורם לבן שיחלה ויפול למשכב, ואי אפשר למנות שליח, פטור הבן מקיום המצוה. מפני שהתורה דרכיה דרכי נועם, לחיים ניתנה ולא שיקיים את המצוה ויהיה חולה. (לקט יושר, בשמים ראש, בנין עולם. ב קפו)

ובמושב זקנים יהללוהו

לכתחילה אין לשלוח את ההורים למושב זקנים, אלא יכניסם לביתו, והוא ובני ביתו יטפלו בהם כיאות. אך אם לא נוח להורים לגור בבית בנם, אלא מעדיפים הם ללכת למושב זקנים, ישלחם למושב זקנים, אך יקפיד לבקדם רבות מאוד. וכשישנם כמה אחים ואחיות, יעשו תורנות ביניהם כפי הצורך, והעיקר שיזהרו שלא להזניחם חס ושלוש, שדבר זה מצערם, ועוונם חמור מאוד. (רכ"ט)

המשכורת

שח יהודי יקר, אשר אביו הקשיש מתגורר בביתו, ועליו לטרוח בעבורו יום יום טרחה מרובה: פעם התעניין רבי חיים ברים בשלומו של אבי. שחתי לו את כל הנעשה, אודות הטרחה המרובה הכרוכה בטיפול באבא. נענה רבי חיים ואמר: "דע כי אף אם יציע לך משהו לקנות ממך את המצוה הזו תמורת חדר מלא ביהלומים מהארץ ועד הגג - אל תמכור זאת, אין לך מושג באיזה אוצר כביר אתה מתעסק!"

ברגעים קשים אני מחזק את אשתי ואומר לה: הביטי וראי, הרי את כל המלאכה המפרכת הזאת של טיפול בקשיש, מבצעות אחיות בבתי אבות ובתי חולים, עם כל המסירות. מה שמניע אותן להמשיך בעשייה זו היא המשכורת החודשית. אם כן, הבה ונשאב אף אנו כוחות לטפל באבי הישש מהמשכורת הנצחית המובטחת לנו לעולם הבא! (נפלאותיו לבני אדם ח"א)

תשלום למושב זקנים

כפי שבארנו לעיל, הוצאות כיבוד ההורים הוא מכספם של ההורים, אלא שבמקרה ואין כסף להורים, צריכים הבנים לטפל בכל צרכי המימון לזה כפי שידם משגת, כדי שיוכלו ההורים להיות רגועים ושמחים. ואם אין לבנים כדי כל הצורך, יעשו את כל המאמצים להשיג ממקומות שונים, וזכות מצוה זו תגן עליהם אלף המגן, וישלם ה' פעלם, ותהי משכורתם שלימה מעם ה', ויזכה אותם ה' יתברך לבריאות איתנה, לאורך ימים ושנות חיים בטוב ובנעימים. (רכ"ט)

לטובת ההורים

אם לתועלת ההורים, עדיף שיהיו במושב זקנים, וכגון שאינם בקו הבריאות כל כך, ושם במושב זקנים, לבד מכל מה שדואגים להם לכל צרכם, כאכילה, רחיצה, כיבוס הבגדים ועוד, ישנו גם צוות רפואי זמין שיטפל בהם בשעת הצורך, כדאי שישבירו להורים בצורה יפה ועדינה מאוד, שדבר זה הוא לטובתם, ולא שרוצים להתפטור מלכבדם חלילה, ויבטיחו להם שיבקרו אותם ככל היותר, עד שיקבלו זאת בשמחה ובהבנה. וטוב גם שקודם לכן, יקחו אותם לבקר במקום ולראותו, והעיקר שהכל יהיה באווירה שמחה, בכבוד והדר. (ורכט)

כן היה מעשה ביהודי זקן שהיה גר לבדו בביתו, והנה בוקר אחד כשחזר מתפילה בנץ החמה, ראה שכל ביתו הפוך, והוברר הדבר שבאמצע הלילה באו גנבים לביתו, ובחשדי ה' הוא היה רגיל לצאת מוקדם מאוד לבית הכנסת, וכך ניצל מהם. אך מאז בניו חששו לשלומם, ושאלו את הגאון רבי יהודה צדקה זצ"ל, אם לשולחו למושב זקנים, ואמר להם הרב, שיראוהו את המקום, ואם יתרצה, יקחוהו. וכן היה, הראוהו את המקום ומצא חן בעיניו, והסכים ללכת. והיה מזכה שם את הרבים בארגון מנין לתפילות, ולכל הזקנים הסעודיים שלא היה באפשרותם, היה מניח להם תפילין. ובחג הסוכות, לא היה רוצה להתארח אצל בני משפחתו, מפאת שהיה מזכה אותם שיטלו ארבעת המינים.

שלום בית

בן שרוצה להכניס את הוריו לביתו, ולטפל בהם בעצמו במסירות, אך אשתו אינה מסכימה, ישתדל לדבר על לבה, אך לא יעשה נגד רצונה, ויסביר לה כמה שכרה יהיה רב ועצום, ולפי גודל הקושי, כן יגדל שכרה פי כמה וכמה, וכמו שאמרו חז"ל (אבות דרבי נתן פ"ג מ"א): טוב לו לאדם מצוה אחת בצער ממאה בריח. (ורכט) [ועיין במדרש שיר השירים רבה על הפסוק "האלף לך שלמה, ומאתיים לנוטרים את פרו": העושה בצער נוטל אלף, שלא בצער נוטל מאתים בשכרו. ממי אתה למד, משבט יששכר ומשבט נפתלי. שבט נפתלי על ידי שהיו עוסקים ולומדים תורה בצער, נטלו שכר אלף, שנאמר (דברי הימים א יב לה): "ומנפתלי שרים אלף", אבל שבט יששכר על ידי שהיו לומדים תורה שלא בצער, שהרי זבולון היה דואג לכל מחסורם, נטלו שכר מאתים, שנאמר (שם לג): "ראשיהם מאתים".]

אין לבן מושג עד כמה מעשים אלו שהוא מתאמץ עבור הוריו, מגנים עליו ועל בני ביתו, ועיין לעיל בשער האגדה במאמר "טרחה תמורת טרחה", ותרווה נחת.

על הבן להיזהר מאוד מאוד שלא יכשל חס ושלום באיסורים, כי פעמים מחמת הטורח וההיגיעה וההרגל עמהם, יכול לדבר דברים שאינם לפי כבודם או לרמוז רמיזות שאינם לפי כבודם, ויצא שכרו בהפסדו.

אם ההורים אינם נוחים, ומתערבים בענייני בני הזוג, ונפגם השלום בבית עם אשתו, רשאי לשולחם למושב זקנים, אלא שבכל אופן כדאי שישאל חכם, ויעשה זאת בכל הכבוד וההדר, שלא יצטערו חס ושלום, וכנ"ל. (ורכט)

שלא יצא שכרו בהפסדו

מסופר על יהודי שעלה עם אמו האלמנה מחוץ לארץ להתיישב בארץ ישראל, ורצה לשכן את אמו בביתו עם כל משפחתו, כדי שיוכל לדאוג לכל מחסורה, אך

הלך קודם לכן לשאול את פי הגאון החזון איש זצ"ל, אמר לו הרב: לא זו הדרך הנכונה, כי מאחר שישהה עמה בקביעות, לא ימלט שברוב הזמן ומרוב המעמסה, לא יפגע פעם בכבודה, ואז יצא שכרו בהפסדו, לכן עדיף שידאג לה לבית משלה, ולכל צרכיה, וישלח לה מבנות המשפחה שיבואו לעזרתה, וכך תהנה היא יותר, ויקיים מצות כיבוד אם כראוי וכהוגן. (שאל אביך ויגדך. רלב)

השתבשה דעתם

מי שנטרפה דעת אביו או אמו, ישתדל לנהוג עמהם כפי דעתם, עד שהשם ירחם עליהם ויחזרו לדעתם הצלולה. אך אם השתגעו ביותר, ואי אפשר לו לטפל בהם כראוי, רשאי לעוזבם ולצוות לאחרים שיטפלו בהם כראוי להם. (סימן רמ ס"י)

שכחה

אם אביו או אמו חלו במחלת השכחה, יש להשגיח עליהם בעין פקוחה, שלא יצאו לבד חוץ לבית, כדי שלא יאבדו חס ושלושם. וילכו תמיד כשעל צוואריהם טס שחרוט עליו את שמם, מקום מגוריהם, ומספר הטלפון.

הנהגת אשה נשואה בכבוד הוריה

שלום בית

אשה נשואה פטורה מלשרת את אביה ואמה, מאחר והיא חייבת לעשות את המוטל עליה לבעלה, ואם תזניח את ביתה, יגרום הדבר למחלוקת, ויופר השלום בבית, חלילה. אולם אם אין זה גורם שום הפרעה לבעל, ואין לו כל התנגדות, וכגון שבעלה חוזר לבית רק בערב, ויכולה להספיק את צרכי בעלה וביתה, וגם צרכי הוריה, חייבת לעשות את צרכי הוריה. (תקז, תקיד)

אל דאגה...

שאל הרב הצדיק שמואל קובלסקי זצ"ל את הגאון החזון איש זיע"א, על מקרה בו הציעו שידוך, והתברר שהבת מסורה מאוד להוריה, מייחלת למוצא פיהם, ממלאה משאלותיהם, ומקדישה למענם הרבה מכוחה ומזמנה. אולי קיים החשש שמא הנהגתה זו כלפי הוריה תהיה לרועץ כאשר תינשא? אולי תזנח את חובותיה כלפי בעלה? השיב החזון איש בפסקנות: נערה שמכבדת את אביה ואמה, בידוע שתכבד כך את בעלה! (אנא עבדא עמוד 45)

כיבוד בביתם

כאשר האשה הולכת לבקר מידי פעם בבית הוריה בזמנה הפנוי, חייבת היא לעשות את צרכי הוריה, ככל דיני כיבוד האמורים לעיל. (תקיד)

הבעל מסכים

אם הבעל מסכים שאשתו תשרת את הוריה על אף שכתוצאה מכך יגרם עיכוב בענייני הבית, חייבת האשה לכבדם ולעשות את צרכיהם. (תקז)

זהירות ושימת לב

אב או אם הצריכים את בתם לאיזה שירות עבורם, צריכים להקפיד שלא לצוותה בשעה שעסוקה בצרכי בעלה. (ספר חסידים. תקטו)

ובכלל זה, אין ראוי להורים להאריך עם בתם בשיחה בטלפון בשעה שהיא עסוקה בצרכי בעלה, וכל שכן שאין לבת להאריך בשיחה עם הוריה או עם חברותיה, בשעה שבעלה צריך לה. ודבר זה הוא יסוד גדול וחשוב בשלום בית. ועל כל פנים, גם אם טעתה האשה, לא יקפיד עליה בעלה, אלא ידבר עמה באהבה ונחת, ובודאי שתקבל את דבריו, כי דברי חכמים בנחת – נשמעים.

"תתנהג תמיד לדבר כל דברך בנחת"

בספר כל בו כתב: נהגו הנשים לדלות מים במוצאי שבתות, כמבואר במדרש אגדה, שבארה של מרים שנמצא בים טבריה, מחזר על כל הבארות והמעיינות בכל מוצאי שבת, וכל מי שהוא חולה ויזדמנו לו המים וישתה, אפילו כל גופו מוכה שחין, מיד מתרפא. ומעשה באדם אחד שהיה מוכה שחין, והיתה אשתו שואבת מים בכל מוצאי שבת, שמא תזדמן לה בארה של מרים. והנה במוצאי שבת אחת הלכה והתעכבה יותר מדאי בדיבורה עם חברתה, ובדיוק באותו מוצאי שבת הזדמנה לה בארה של מרים, ומלאה כדה מאותם המים. וכיון שבאה אצל בעלה, כעס עליה על שאיחרה, ומרוב כעסו נפל כדה משכמה, ונשבר הכד, ונפלו מעט טיפי מים על בשרו, ובכל מקום שנתזו המים, נרפא השחין. אבל אילו לא נשפכו המים והיה שותה ומתרחץ מהם היה נרפא כליל. ועל זה אמרו חכמים (קידושין מ סו"ב): **"רגזן – לא עלתה בידו אלא רגזנותו"**, ה' יצילנו. (בית יוסף אורח חיים סימן רצט)

מצות מורא

אשה נשואה חייבת במצות מורא אב ואם, מאחר ובדרך כלל אין זה פוגע בצרכים המוטלים עליה לבעלה. ולכן חייבת לעמוד מפני הוריה, ואסור לה לשבת במקומם הקבוע, ואסור לה לסתור ולהכריע את דבריהם, וכמבואר לעיל בדיני מורא. (שכז. כבוד הורים קכז)

יש לאשה להזהר מאוד מאוד בדיבורה עם אמה, מאחר ומצוי שהאם מפטפטת עמה רבות, ומבלי משים סותרת הבת את דבריה או מדברת עמה שלא כהלכה.

גרושה. אלמנה.

אשה שהתגרשה או התאלמנה, חייבת שוב לכבד את הוריה מן הדין. (סימן רמ סי"ז)

כבוד שאר הקרובים

כבוד אשת האב ובעל האם

אבא שנשא אשה שניה, חייב הבן לכבדה מן התורה, שזהו כבודו של אביו. וכן, אשה שהתגרשה או התאלמנה ונשאת לבעל אחר, חייב בנה לכבדו מן התורה, שזהו כבודה של אמו. ומכל מקום אין הבן חייב לכבדם כאביו ואמו ממש ולעמוד לפנייהם מיד כשרואה אותם, אלא כאשר יגיעו לארבע אמותיו [כ-2 מטר], יעמוד. (ב תנז)

עליה לתורה – כשבעל האם עולה לספר תורה, יעמוד הבן לכבודו. (ה"ע קסג)

בחיי אביו ואמו – החיוב לכבד את אשת אביו, הוא דוקא בחיי אביו, וכן החיוב לכבד את בעל אמו הוא דוקא בחיי אמו, אבל לאחר מיתת האב או האם, אינו חייב לכבדם מן הדין, אך נכון והגון לכבדם. (ב תנז. ה"ע קס)

מורא – אין החיוב אלא לכבדם, אבל לירא מהם אינו חייב, ולכן אין איסור לישב במקומם או לסתור את דבריהם, כמו שאסור באביו ואמו. (ב תע)

קריאה בשמם – אף על פי שאין מצות מורא בבעל האם ובאשת האב, מכל מקום אין הגון וראוי לקרוא בשמם הפרטי, וכן המנהג. (ב תע)

בחייהם – החיוב לכבדם הוא רק בחייהם, אבל לאחר מיתתם אינו חייב לכבדם, כמו שמכבד את אביו ואמו, באמירת קדיש ובעשיית אזכרה, וכיוצא. (ב תעה)

תלמיד חכם – אינו חייב לעמוד מפני אשת אביו ובעל אמו, ודי שיהדר להם, וגם הם יהדרו לו מפני כבודו. (כבוד הורים רסט)

בן תורה – אברך או בן ישיבה שעוסק כל היום בתורה, יש אומרים שאף שלא הגיע עדיין לדרגת 'תלמיד חכם', בכל זאת אינו חייב לעמוד מפני אשת אביו ובעל אמו. והנכון שימחלו לו שלא יעמוד, ודי שיהדר להם. (כבוד הורים רסט)

זהירות בכבודם – כתב בספר מאה שערים [לגאון רבי אליהו קפסאלי לפני כ-500 שנה]: "רבים מעמי הארץ מתייחרים לבזות את אשת אביהם או את בעל אמם, וחושבים שזוכים הם בכך ועושים כבוד להוריהם המתיים, עד שלוקחים את נקמתם מהחיים שירשו את מקומם. ולא זו הדרך ולא זו העיר, ולא זו דרכם של יראי ה' וחושבי שמו, שאדרבה נענשים הם בכך, כיון שעוברים על מצות אדון העולמים שצוה והזהיר על כבודם, ועתידים הם ליתן את הדין. ולכן יזהר כל אדם בנפשו ויכבד את בעל אמו ואשת אביו, ואף על פי שיש לו מהם נזק וצער, ישים יראת השם נוכח פניו, ויטה שכלו לסבול כשור לעול וכחמור למשא, מפני מצות כיבוד אב ואם הגדולה, שמכלל כבודם הוא גם זה, ומי שצוה בזה צוה בזה". ע"כ. (ב תסז)

כבוד האחים והאחיות

על כל אדם לכבד את אחיו ואחיותיו הגדולים ממנו, בין אחים מאב בין אחים מאם. [ולאו דוקא את האח הבכור, אלא כל אח או אחות הגדולים ממנו]. (ה"ע קסא, חזו"ע שבת א שלח. ב תעו)

תאומים – גם שני אחים תאומים, חייב האח השני לכבד את האח הראשון, שכל שנולד אפילו רגע אחד לפניו, הרי הוא גדול ממנו. (ב תעו) כמו שמצאנו בתורה ביעקב ועשו שהיו תאומים, ועשו היה נחשב בתחילה הבן הגדול ויעקב הבן הקטן, שנאמר (בראשית כז מב): "וַיַּגֵּד לְרִבְקָה אֶת דְּבָרֵי עֲשׂוֹ בְנֵה הַגָּדֹל, וַתִּשְׁלַח וַתִּקְרָא לְיַעֲקֹב בְּנֵה הַקָּטָן".

יש לעמוד מפני האח הגדול בתוך ארבע אמות [2 מטר], ויש מקילים שלא לעמוד לו, וסומכים שמן הסתם הוא מוחל על כבודו שלא יעמדו. אך הנכון לעמוד ולקיים את המצוה, אלא אם כן מחל במפורש שלא יעמדו לו. (ב תפח. שבט הקהתי ח"א סימן רסב)

כשהאח עולה לספר תורה, יעמדו לו אחיו הקטנים ממנו, שזהו בכלל כבודו. (ה"ע קסג)

יש אומרים שגם לאחר מיתת האב והאם, חייבים בכבוד האחים הגדולים, ולכן ראוי והגון לכבדם גם לאחר מכן. (ה"ע קסא, קסג)

נחת רוח – מצוה רבה להשתדל בכבוד האחים והאחיות הגדולים, שנחת רוח גדול הוא להורים, כאשר רואים שבניהם ובנותיהם מתנהגים בכבוד, בדרך ארץ, באהבה ובהערכה אחד כלפי השני. וקל וחומר שיש להזהר מאוד שלא לגרום חיכוכים ומחלוקות במשפחה חלילה, שדבר זה מצער מאוד מאוד את ההורים ומתבזים הם בזה, ונכשלים בזלזול כבוד אביהם ואמם.

אח גדול שאינו שומר מצוות – אין חובה לכבדו ככל אח גדול. ומכל מקום יזהרו שלא לגרום מחלוקות, ואדרבה ירבו אהבה ואחוה שלום ורעות, ובכך יקרבו אותו יותר ויותר לבורא עולם. (ב תצב)

אח תלמיד חכם

אחים שזכו שיש להם אח תלמיד חכם, ופרנסתו בדוחק, מצוה רבה לתמוך בו ולסייע בעדו, כדי שיוכל ללמוד תורה ולחנך את בניו ובנותיו מתוך ישוב הדעת. ופשוט שהתמיכה באח קודמת לשאר עניים. (סימן רנא ס"ג ב תעו)

גודל הזכות להחזיק תלמיד חכם

אמרו במדרש (בראשית רבה עב ה, צט ט): "מאתים ראשי סנהדראות העמיד שבט יששכר לישראל, שכולם היו משיבים הלכה לאמתה של תורה, כהלכה למשה מסיני, וכל ישראל אחיהם מסכימים ונוהגים על פיהם. וכל השבח הזה מנין לו ליששכר? מאחיו זבולון שהיה עוסק במסחר, ומביא סחורה באניות ומוכרה, ונותן ליששכר כל צרכו כדי שיעסוק בתורה. לפיכך כשבא משה רבנו לברך את שבטי ישראל, הקדים ברכת זבולון לברכת יששכר, שנאמר: "שמח זבולון בצאתך ויששכר באוהליך". ועל זבולון נאמר: "עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר". ובמסכת סוטה (דף כא ע"א) שאלו על מי נאמר הפסוק (שיר השירים ח ז): "אם יִתֵּן אִישׁ אֶת כָּל הוֹן בֵּיתוֹ בְּאַהֲבָה, בּוֹזֵז וּבּוֹז לוֹ?" אמר עולא, לא על עזריה שהיה עוסק במסחר ומפרנס את אחיו התנא שמעון, כדי שיעסוק בתורה. ולא על בית הנשיא שפרנסו את רבי יוחנן, כדי שיעסוק בתורה. אלא על הלל הזקן ואחיו שבנא, כי שבנא עסק במסחר והתעשר מאוד, ואילו הלל עסק בתורה מתוך עוני ודוחק עצום מאוד, ושבנא לא תמך בהלל. לאחר שנים, כשנתמנה הלל להיות נשיא ישראל, בא אליו שבנא ואמר לו: קח לך חצי מכל רכושך, ותמורת זה תן לי חצי מחלקך בעולם הבא בזכות התורה שלמדתי, יצאה בת קול מן השמים ואמרה: אם יִתֵּן אִישׁ אֶת כָּל הוֹן בֵּיתוֹ בְּאַהֲבָה – בּוֹזֵז וּבּוֹז לוֹ. בּוֹז לך, עכשיו שאחיד נעשה נשיא ישראל, ולא חסר לו מאומה, אתה נזכר לפרנסתו! מדוע כשהיה שרוי בעוני ובדוחק, לא עזרת לו? ע"כ. ופשוט שהמעלה לתמוך בתלמיד חכם, אינה דוקא באח, אלא שהעדיפות היא לאח, כי הקרוב קודם לשאר תלמידי חכמים.

אח קטן תלמיד חכם

אם האח הקטן תלמיד חכם, ואחיו הגדולים אינם תלמידי חכמים, ינהג האח הקטן כבוד בהם, ואף הם יכבדוהו בגלל תורתו. (ה"ע קסא) ומכל מקום אין האח הקטן צריך לעמוד מלוא קומתו לאחיו הגדולים, אלא די להדר להם מעט, אך הם חייבים לעמוד לו מלוא קומתם, כדין קימה מפני תלמיד חכם. (כבוד הורים רפג)

חומרת המזלזל בתלמיד חכם

כתב מרן בשלחן ערוך (סימן רמ סעיף כג): "אח גדול שחירף וביזה לאחיו שהוא תלמיד חכם וקטן ממנו בשנים, ונידה האח הקטן את האח הגדול, יפה עשה שנידהו, שכיון שאינו נושא פנים לתורה ואינו מכבדה, אינו עושה מעשה עמך, ואינו חייב לכבדו".

והנה במשנה (סנהדרין צ ע"א) אמרו, כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, ואלו שאין להם חלק לעולם הבא: האומר אין תחיית המתים מן התורה, ואין תורה מן השמים, ואפיקורוס. ובגמרא (צט ע"א) שאלו, על מי נאמר הפסוק (במדבר טו לא): "כִּי דָּבַר ה' בָּזָה וְאֶת מִצְוֹתוֹ הִפְרָה, הִפְרֹת תִּפְרֹת הַנֶּפֶשׁ הֵהוּא עֲוֹנָה בָּהּ? ומשיבה הגמרא: על האפיקורוס. ומיהו אפיקורוס? זה המבזה תלמיד חכם. ובמסכת שבת (קט ע"ב), אמר רבי יהודה, לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביוז בה תלמידי חכמים. ואמר רב יהודה אמר רב, כל המבזה תלמידי חכמים, אין לו רפואה למכתו. ואמר רב יהודה אמר רב, אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו, אל תגעו במשיחי - אלו תינוקות של בית רבן, ובנביאי אל תרעו - אלו תלמידי חכמים. ע"כ. וזו לשון הרמב"ם (הלכות תשובה פרק ג הלכה יד) יש עבירות קלות, ואף על פי כן אמרו חכמים שהרגיל בהן אין לו חלק לעולם הבא, על כן כדאי להתרחק מהן ולהזהר בהן, ואלו הן: המלביין פני חברו ברבים, והמבזה תלמידי חכמים, והמבזה את רבותיו... במה דברים אמורים שכל אחד מאלו אין לו חלק לעולם הבא? כשלא עשה תשובה, אבל אם שב מרשעו והוא בעל תשובה, הרי זה מבני העולם הבא, שאין לך דבר שעומד בפני התשובה.

וכתב מרן בשלחן ערוך (סימן רמג סעיפים ו-ט): "עוון גדול הוא לבזות תלמידי חכמים או לשנאותם, וכל המבזה את החכמים אין לו חלק לעולם הבא, והוא בכלל "כי דבר ה' בזה". השם יצילנו. מי שהעידו עליו שביזה תלמיד חכם, בית דין היו מנדים אותו, ואין מתירים לו עד שירצה את החכם. ואף החכם עצמו רשאי לנדות לאדם שהפקיר כנגדו. ואף על פי שיש רשות לחכם לנדות לכבודו, אינו שבה לחכם שינהיג את עצמו בזה. במה דברים אמורים שחירפוהו בסתר, אבל אם חירפוהו בפרהסיא, אסור לו למחול על כבודו, אלא נוקם ונוטר הדבר כנחש, עד שיבקש ממנו מחילה ויסלח לו. ע"כ. ישמע חכם ויוסף לקח, כמה חמור הדבר לבזות תלמידי חכמים. וכתב התשב"ץ (חלק א סימן לג) שגם בזה אמרו: "יפתח בדורו כשמואל בדורו". ועל כל פנים, מי שחטא בדברים אלו, יתחרט בכל לבו, ויפייס את החכם שימחל לו, ויעשה תשובת המשקל לאחוב תלמידי חכמים ביתר שאת, ושם ורפא לו.

וכמו שכתב בתנא דבי אליהו (כו), כשם שהקב"ה יהי שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים, אוהב את ישראל, ואוהב תלמידי חכמים ביותר, כך יהיה אדם אוהב את ישראל ואוהב תלמידי חכמים ביותר. וכן אמרו בגמרא (כתובות קג ע"ב) על הפסוק: "ואת יראי ה' יכבד", זה יהושפט מלך יהודה, שכשהיה רואה תלמיד חכם, היה עומד מכסאו, ומחבקו ומשקו, וקורא לו רבי רבי, מורי מורי. וכן אליהו הנביא, כשהיה רואה בני אדם צדיקים, היה מגפפן ומחבקן ומנשקן (ולקוט מלכים רכד). וכן העיד רבי בן ציון מרדכי חזן על גאון עוזנו ותפארתנו רבנו יוסף חיים, בעל הברכה אש חן, וזו לשונו: גודל ענוותנותו אין הפה יכול לספר, כשהיה רואה תלמיד חכם נכנס אצלו, היה שמח לקראתו כמוצא שלל רב, והיה בא לקראתו, ומקבלו בסבר פנים יפות, ומושיבו אצלו, ושומע כל דבריו ובקשותיו. וכשגומר ורוצה ללכת, היה הולך עמו ומלווהו עד שער החצר. וכשהיה רואה את הלמדנים הצעירים שיודעם ומכירים שנפשם איותה בתורת השם, היה מראה להם פנים צהובות יותר ויותר. ועימי היה מעשה, כשהייתי רך בשנים כבן עשרים, הייתי הולך לביתו, והיה קם מלפני ומושיבני אצלו, ומדבר עמי כאב את בן ירצה.

והגם שלא הייתי תלמיד חכם, כי אם למדן פשוט ומשרת בקודש בחזנות בבית הכנסת שלו. (שלחן ערוך המדות, אהבת הבריות שער המוסר סימן ה)

בן תורה – אם האח הקטן אברך או בחור ישיבה ועוסק כל היום בתורה, אך עדיין לא הגיע לדרגת 'תלמיד חכם', ואחיו הגדולים אינם עוסקים בתורה, ינהג בהם כבוד לדבר עימם בענוה וכדומה. ונכון שימחלו לו שלא לעמוד, ודי שיהדר להם, כיון שיש אומרים שלא חייב לעמוד להם מלוא קומתו. (כבוד הורים רפד)

כבוד הסבא והסבתא

חייב אדם לחנך את בנו שיכבדו את הסבא והסבתא, בשמחה ובסבר פנים יפות. (תנא דבי אליהו. קא. ב תקח)

על הנכד לעמוד בפני סבו וסבתו [בתוך ארבע אמות]. ולא יקראם בשמם אלא בתואר 'סבא', 'סבתא'. וכשעולה הסבא לספר תורה, יעמוד לכבודו עד סיום קריאתו בתורה, ולאחר הקריאה יגש אליו לנשק ידו. (ה"ע קסז)

סבא וסבתא שאינם שומרי מצוות – אין חובה על הנכדים לעמוד לפניהם. ומכל מקום ינהגו בהם מנהגי כבוד בדיבור עימם וכיוצא בזה, כי רק בדרך זו ירבו אהבה ואחוה שלום ורעות, ויקרבו אותם לבורא עולם. (ב תקח)

וכבר בארנו לעיל שיש להזהר שלא לשלוח את הנכדים לבדם לביתם, אלא עם ההורים שישגיחו עליהם לבל יטמאו את נשמתם ועיניהם. (תקסה)

כבוד חמיו וחמותו

חייב אדם מדברי חכמים בכבוד חמיו, אף שאינו זקן ואינו תלמיד חכם, וכן חייב בכבוד חמותו. (סימן רמ סכ"ד, וסימן שעד ס"ו. ב תקט)

חייב אדם לעמוד מפני חמיו כשמגיע בתוך ארבע אמותיו [2 מטר]. וכן יש לעמוד מפני חמותו, ולכבדה כראוי לה. ואולם אם ביקש מהם מחילה שלא לעמוד בפניהם, רשאי שלא לעמוד. (ב תקט)

יש נוהגים לנשק את ידי החם – אבי האשה, בדרך כבוד ויקר, וכן ראוי לעשות. ובפרט כשחמיו הוא בן תורה ובעל מעשים טובים. (יחזה דעת חלק ו סימן נא. ה"ע קסד)

כשעולה חמיו לספר תורה, יעמוד לכבודו עד שיסיים את הקריאה. ויש נוהגים גם לנשק את ידו לאחר הקריאה, כמו שמנשקים לאבא. (ה"ע קסד)

חתן תלמיד חכם – אינו חייב לעמוד מפני חמיו וחמותו, ודי שיהדר מעט מפניהם. ואולם חמיו וחמותו חייבים לעמוד מפניו מלוא קומתם בתוך ארבע אמות, ככל תלמיד חכם שחייבה התורה לעמוד לו. (כבוד הורים רצט, רסט)

הביאור בזה, הנה אם ישנם שני תלמידי חכמים, או שני זקנים, או חכם וזקן, פסק מרן (סימן רמד סע"ז, ח) שכיון שכבודם שווה, פטורים מלעמוד זה לזה, ודי שיהדרו מעט זה לזה. ולכאורה

גם כאן, מאחר והחתן חייב לעמוד מפני חמיו וחמותו, וגם הם חייבים לעמוד מפניו, שהרי הוא תלמיד חכם, נמצא אפוא שכבודם שווה, ויהיו שניהם פטורים, ודי שיהדרו אחד לשני. אך זה אינו, כי דוקא שני תלמידי חכמים או זקן וחכם, שחייב שניהם שווה מן התורה, ממילא פטורים מלקום זה לזה, ודי להם בהידור, לא כן כאן, שהחובה לעמוד מפני החכם היא מן התורה, ומפני חמיו וחמותו היא מדרבנן, נמצא שאין חיובם שווה, ולכן החתן די שיהדר להם, אבל חמיו וחמותו היאך יצאו ידי חובה בהידור לבד, הלוא הם חייבים מהתורה לעמוד לו, מלוא קומתם ממש.

כבוד משה רבנו לחמיו

בבוא יתרו, חמיו של משה רבנו, אל עם ישראל במדבר, נאמר בתורה (שמות יח ז): "וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לִקְרַאת חֲתָנוֹ וַיֵּשְׁתְּחוּ וַיִּשָּׂק לוֹ, וַיִּשָּׂאֻהוּ אִישׁ לְרַעְהוּ לְשָׁלוֹם, וַיָּבֹאוּ הָאֵהָלָה". אמרו במכילתא: "וַיֵּשְׁתְּחוּ וַיִּשָּׂק לוֹ" - איני יודע, מי השתחוה למי, ומי נשק למי? כשהוא אומר: "וַיִּשָּׂאֻהוּ אִישׁ לְרַעְהוּ לְשָׁלוֹם", מי קרוי איש? משה, שנאמר: "וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עֲנִיו מְאֹד", הרי אומר, לא השתחוה ולא נשק אלא משה לחמיו. מכאן אמרו שיהיה האדם מוכן לכבוד חמיו. "ויבאו האהלה", זה בית המדרש. ע"כ.

חתן אברך - שעוסק כל היום בתורה, ואילו חמיו עובד רוב היום לפרנסת ורווחת בני ביתו ולא זכה לעסוק בתורה כל כך, יש אומרים שאף שהחתן לא הגיע עדיין לדרגת 'תלמיד חכם', בכל זאת אינו חייב לעמוד מפני חמיו. והנכון שבמקרה זה ימחל לו, ואז די שיהדר לכבודו. (כבוד הורים רצט)

קריאה בשם - לא יקרא לחמיו או חמותו בשם הפרטי. ויש נוהגים לקראם אבא ואמא. ומכל מקום מותר לקראו בתואר 'רבי' או 'אדוני', כגון 'רבי אברהם' או 'אדוני אברהם', וכן 'הרבנית שרה' או 'דודה שרה'. (ה"ע קסד)

מקום הישיבה - חתן המארח את חמיו בביתו, יושיב את חמיו בראש השלחן, והוא ישב בצידו. (מבקשי תורה רו)

רחיצה - אסור להתרחץ עם חמיו במקוה, אולם בים, שלבושים בבגד ים, מותר. (שפג)

חמיו וחמותו שאינם שומרי מצוות - אינו חייב מן הדין לכבדם. ומכל מקום יזהר שלא לבוא לידי מחלוקת חס ושלוש, ואדרבה ירבה אהבה ואחוה ושלוש, ובדרך זו יקרב אל בורא עולם. ובפרט כשיראו את הילדים - הנכדים הולכים בדרך השם, ומתנהגים בדרך ארץ, אין ספק ששם שמים יתקדש על ידיהם, וכדברי חז"ל (וימא פו ע"א) "ואהבת את ה' אלהיך" - שיהא שם שמים מתאהב על ידך, שיהא קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים, ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות, ואז הבריות אומרות עליו, אשרי אביו שלמדו תורה, אשרי רבו שלמדו תורה! פלוני שלמד תורה - ראו כמה נאים דרכיו, כמה מתוקנים מעשיו! עליו הכתוב אומר: "וַיֹּאמֶר לִי עַבְדִּי אֵתָהּ, יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בָּךְ אֶתְפָּאֵר". (ב תקיח)

כולכם חייבים בכבודי - אם ציווהו הוריו שלא יכבד את חמיו או חמותו, אסור לו לשמוע להם, כיון שמצווה מהתורה לשמוע לקול חכמים שציוו לכבדם. (ב תקיט)

עילוי נשמה – גם לאחר פטירת חמיו או חמותו, ינהג בהם כבוד. ולכן אם אין להם בנים שיאמרו קדיש, ראוי שהחתן יאמר קדיש. וכל מה שהחתן עוסק בתורה ובמצוות ובמעשים טובים, יש בזה עילוי נשמה ונחת רוח לחמיו ולחמותו בעולם העליון. (ב תקיט)

ובזוהר הקדוש (נשא קמד ע"ב), מספר אליהו הנביא לרבי שמעון בר יוחאי: באותו יום שחידשת חידושים עליונים, העטירו בזכותך את חמיד רבי פנחס בן יאיר בחמישים כתרים. ע"ש.

אם חמיו נפטר ולא הניח בנים, וקודם פטירתו ביקש מנכדו [בן הבת] שיאמר קדיש לעילוי נשמתו, אך הוריו מקפידים שבנם לא יאמר קדיש בחייהם, ישמע להם, וכנגד זה ירבה מאוד בלימוד תורה לעילוי נשמת סבו, שמעלת התורה רבה הרבה הרבה יותר ממעלת הקדיש. ומכל מקום אם אפשר, נכון להבהיר להורים בנעימות שאין להם לחשוש מאמירת הקדיש, כי "שׁוֹמֵר מִצְוָה לֹא יֵדַע דָּבָר רָע". (קהלת ח ה)

כן דעת הגאון החיד"א שלא נכון לשנות בדמיונות שוא, ולחשוש כאילו חס ושלוש ישנה סכנה כלשהי על ידי אמירת הקדיש, וכמו שכתב מהרי"ל: ופשוט שאין להם לירא לאותם שהוריהם בחיים מלומר קדיש. ובשיורי כנסת הגדולה כתב, וגדולה מזו נוהגים הנכדים בחיי אביהם ואמם, לומר קדיש על הסבא אבי האמא שלא היו לו בנים זכרים. וכן הוא בשלמי ציבור, שדי חמד ועוד. ומכל מקום, אם ההורים מאניני הדעת ומקפידים שבנם לא יאמר קדיש בחייהם, ישמע להם. ואדרבה ירבה יותר בלימוד התורה, וכמו שכתב בספר יוסף אומץ: "ענין הקדישים וברכו, תיקון זה אינו אלא לעמי הארץ, אבל לימוד תורה מועיל שבעתיים מכל התפילה, שעל ידי כן מכניסים את הנפטר למעלות גבוהות בן עדן. ואם הבן מחדש חידושי תורה, אין ערוך אל הכבוד שזוכה אביו על ידי זה בישיבה של מעלה. ולכן על כל אחד, להשתדל מאוד להרבות בלימוד התורה כל מה שאפשר לו לפי חכמתו. ע"כ. (ה"ע קטז)

אלו כתבים להציל:

כאשר הוצרך הרבי מפוניבז' זצ"ל לברוח מביתו מפני המלחמה, היה יכול ליטול עימו אך מעט חפצים בטלטולי הדרך. לקח מעט חפצים נחוצים, וכן רצה לקחת את גיליונות חידושי התורה שכתב, פירות עמלו בתורה. אולם אז הסתפק – איזה כתבים יקח עימו להצילם מכיליון – האם את הכתבים שלו עצמו, שהוא עמל ויגע עליהם כל ימיו, או את כתבי תורתו של חמיו הגאון הנודע רבי לייב וילקומירר זצ"ל. והיה הדבר קשה מאוד להחלטה, כי על פי השכל, ועוד יותר מכך על פי הרגש – הלוא "חייד קודמים"... אולם לאחר לבטים קשים, החליט להעדיף את כתביו של חמיו על פני כתביו שלו, באומרו: הן חמי הלך כבר לעולמו ואינו יכול לחדש חידושים יותר, ואילו אני בעזרת השם אוכל עוד לחדש חידושים. (כיצוד הורים המנוקד קלב)

אשת חמיו ובעל חמותו – אינו חייב בכבודם, מאחר ואינם הוריה של אשתו. ומכל מקום, בפני אשתו ישתדל לכבדם. (ב תקיד, תקכא)

כבוד חמיה וחמותה

גם האשה חייבת לכבד את חמיה וחמותה כמיטב יכולתה, ולעמוד מפניהם בתוך ארבע אמות, שזהו מכבוד בעלה שמכבדת את הוריו. וכבר כתב הרמב"ם (הלכות אישות פרק טו הלכה כ): "ציוו חכמים על האשה שתהיה מכבדת את בעלה ביותר

מדאי, ויהיה לו עליה מורא, ותעשה כל מעשיה על פיו, ויהיה בעיניה כמו שר או מלך, מהלכת בתאוות לבו, ומרחקת כל מה שישנא, וזה הוא דרך בנות ישראל ובני ישראל הקדושים הטהורים בזיווג, ובדרכים אלו יהיה יישובם נאה ומשובח". ע"כ. (ב תקיז)

כבוד הדודים

יש לנהוג כבוד באחי אביו ואחי אמו, וכן בדודתו. ואם הדוד עלה לספר תורה, יעמוד לכבודו. (ה"ע קסג. ב תקכא)

❧ כיבוד הורים לאחר אריכות ימים ושנים ❧

חובת ומעלת הכיבוד

חייב אדם לכבד את הוריו גם לאחר מותם. וכבוד זה מעלתו גדולה יותר מהכבוד שעושה להם בחייהם, מאחר שבחייהם פעמים שאינו מכבד אלא מחמת יראה או לשם ירושת ממון, אבל לאחר מיתתם, אינו מכבד אלא לשם שמים. (הרמב"ן. ב שמא)

כיצד מכבדים?

אומר הזוהר הקדוש (בחוקותי קטו ע"ב): לאחר פטירת ההורים, החיוב לכבדם גדול יותר. וכיצד מכבדם? כאשר הולך הבן בדרך טובה וישרה, ומעשיו מתוקנים, ודיבורו בנחת עם הבריות, נמצא אפוא שמכבדם גם בעולם הזה אצל בני אדם, שרואים את התנהגותו הטובה ושמחים בו, ומשבחים את הוריו שיש להם בן כזה, וגם מכבדם בעולם הבא, שכשהקב"ה רואה את מעשיו, חס על אביו ומושיבו בכסא כבודו. אך אם הבן לא הולך בדרך טובה, ואין משאו ומתנו בנחת עם הבריות, הריהו מבייש את הוריו, וגורם להם צער ומחלל שם שמים. (קעד. ב שמא) ועיין כיצא בזה בגמרא (יומא פו ע"א).

יש תקוה

נמצא אפוא, שגם אדם שלא ראה את הוריו ולא היתה לו אפשרות לכבדם, וכגון שנפטרו הוריו בהיותו עדיין קטן, יכול לזכות לקיים את המצוה, על ידי שמעשיו יהיו מתוקנים, ומשאו ומתנו בנחת עם הבריות, ויעסוק בתורה, שזהו הנחת האמיתי, והכבוד הגדול להורים בעולם הבא. (קט)

ולבד מזה, אם יקפיד לכבד את השבת בכבוד והדר, וכן יכבד את רבותיו וירא מהם, כמו שאמרו (אבות פ"ד מ"ב): "ומורא רבך כמורא שמים". וכן יקפיד לכבד לכל אדם שהוא חייב בכבודו, כמו תלמידי חכמים, זקנים, אחיו הגדולים, חמיו וכיוצא, מעלים עליו כאילו קיים מצות כיבוד ומורא אב ואם. (ספר חסידים. קט)

כמו כן, אם רואה בנים שאינם מכבדים את הוריהם כראוי, ומדבר על ליבם בנחת רוח ובשפה נעימה, ומבהיר להם את מעלת המצוה וגודל שכרה, ומאידך את גודל עונשה חלילה, בזה יחשב לו כאילו קיים מצות כיבוד אב ואם. ועצה

טובה, שירכוש מחוברות אלו "כיבוד אב ואם בהלכה ובאגדה", ויזכה בהם את האחרים, שכבר אמרו חז"ל (בבא בתרא ט ע"א): "גדול המעשה [המזכה את אחרים], יותר מן העושה", ויחשב לו כאילו כיבד את הוריו. (רוח חיים פלאג'י. קט) ועיין בזה עוד בסוף החוברת.

השכבה

המנהג לומר השכבה בתוך י"ב חודש לאחר שיעור תורה או תפילה, או בגמר העלייה לתורה. ונהגו לומר גם בליל כיפור. ויש להזהר שלא להרבות בשבחים על הנפטר, ולא יאמרו את הנוסח "מנוחה נכונה בישיבה עליונה...", אלא "המרחס על כל בריותיו...". (ב שסד)

תהילים

כתב מרן החיד"א, אין שום דבר להגן מפני המזיקים כאמירת הקדיש על מזמורי תהילים. לכן יש להנהיג את הבנים על אבותם שיקראו בכל יום מהשנה קצת מזמורי תהילים, ואחריהם יאמרו קדיש ["יהא שלמא"]. (חזון עובדיה אבלות ג נט) להלן שכתוב ג, היינו חז"ע אבלות ג. וכשכתוב ד' היינו ילקוט יוסף - אבלות.

צדקה

נתינת צדקה מידי יום לעילוי נשמת ההורים, מכפרת וגורמת להם נחת רוח. (פלא יועץ) וכתב בשו"ת חתם סופר, חילוק צדקה לעניים, עדיף יותר בלי ספק מהדלקת נר בביתו או אפילו על הציון שבקברו. (ג נט) וכתב המשנה ברורה (סימן תרכא ס"ק יט), בן הנותן צדקה בעד אביו, מועיל להקל עליו מיסוריו, אפילו אם היה רשע, כי סוף סוף ברא מזכה אבא.

קדיש

בכלל הכיבוד שלאחר פטירתם, לומר קדיש בכל י"ב חודש הראשונים, ובשבוע של הפטירה בכל שנה. והמחסר אפילו קדיש אחד, הריהו כמזלזל בכבוד הוריו. (ב שסז)

כמה שווה קדיש יתום?

מספר רבי שלמה איזקסון, סיפור מאלף שקרה לו בילדותו: התגוררנו בעיירה קטנה ברומניה. בן רך ויחיד הייתי לאבי ולאמי. בהיותי בן 9 שנים בלבד, נפטר אבי ר' דוד יצחק ז"ל, ואני נותרתי לבדי עם אמי מרת דבורה ביילא ע"ה. בתור בן יחיד, הייתי מקפיד מאוד ללכת לבית הכנסת שבעיירה שלוש פעמים ביום, לומר קדיש.

והנה זמן קצר לאחר פטירת אבי, הובא לעירנו "לונה-פארק" גדול ומרשים עם מתקנים לילדים. מובן שכל הילדים התלהבו מאוד, ותורות ארוכים של הורים וילדים השתרכו ליד הקופה. שניים משכנינו, שרצו לעודד את רוחי, הציעו לי להצטרף אליהם למשחקי ה"לונה פארק". אמא הסכימה, אך עשתה עמי תנאי אחד: "אל תשכח להגיע בצאת הכוכבים לבית הכנסת, לתפילת ערבית!". באותו יום היה צאת הכוכבים במדינתנו - בשעה 9:30 בלילה.

ילד הוא ילד, וכדרכם של ילדים, שקעתי במשחקים ושכחתי את התנאי. רק כאשר הבחנתי באימי המתקרבת ל"לונה פארק", ועיניה בורקות אש, העפתי מבט בשעון, ונזכרתי... השעה היתה כבר 9:50, ואני עמדתי אז על מרומי אחד המתקנים...

אמי גערה בי על שכחתי, ונטלה אותי היישר אל בית הכנסת. בית הכנסת היה ריק, התפילה הסתיימה מכבר, והאנשים התפזרו אל בתיהם. בימים ההם היו הולכים לישון מיד אחרי התפילה, ומשכימים קום בשעות הקטנות של הלילה כדי לומר תהלים או ללמוד בבית הכנסת. אבל אמי לא ויתרה על הקדיש שלי. היא פנתה אלי ואמרה: "הישאר בפתח בית הכנסת. ואני הולכת להעיר עשרה יהודים משנתם על מנת שיבואו לבית הכנסת ויאמרו פרק תהלים, כדי שאתה תוכל לומר קדיש יתום".

לא ידעתי כיצד תוכל אמי לעשות זאת. הן מלבד שהאנשים כבר ישנים, הרי שיש במעשה זה גם חשש סכנה. בשנים ההן, לפני עלותו של צ'אושסקו לשלטון, היה המשטר הקומוניסטי בשיאו. אומנם נכון שברומניה היה "חופש דת", והיהודים הורשו להתכנס בבית הכנסת להתפלל. אבל התכנסות שלא בשעת התפילה היתה עלולה להתפרש כמרידה במשטר, וכל מי שהיה נתפס שם באותו מעמד, היה צפוי לעונש מר, ללא משפט, ללא הסברים וללא נימוקים. לא היו עוזרות לו כל הצטדקויותיו שהיה זה כדי לאפשר ליתום לומר קדיש...

אבל אמא הנחושה הצליחה במשימתה! היא גייסה עשרה אנשים שהגיעו במסירות נפש, למרות שזהו זמן שינה, ולמרות הסכנה! זכורני עד היום, שכאשר הבטתי אז בשעון המטוטלת שעמד על קיר בית הכנסת, ראיתי שהשעה היתה כבר אחרי 10:30 בלילה, דהינו שעה תמימה לאחר מועד התפילה הקבוע. עשרת היהודים היקרים אמרו יחד פרק תהלים, ואני אמרתי אחריהם, ברטט ובהתרגשות, קדיש יתום. (ועלינו לשבח בראשית שנג)

מעלת הקדיש

מעלת הקדיש גדולה עד מאוד, לא רק להגן על הנפטר מפני העונש, אלא גם להוסיף לו מעלות ודרגות גבוהות מאוד מאוד בגן עדן. על כן, אומרים קדיש גם על אדם צדיק גדול מאוד, מאחר ומעלהו מדרגה בדרגה בגן עדן. (תהר"י. ה"ע קח)

יש להקפיד לומר את הקדיש כהוגן, מילה במילה, בלי לבלוע תיבות ואותיות, ובדקדוק נכון, ובהבנת המילים שאומר.

לעלות מדרגה לדרגה

הגאון הקדוש רבי יעקב יצחק הורוויץ זצ"ל, הנקרא בשם "החווה מלובלין", היה לו סדר קבוע מידי יום ביומו, ללמוד עם תלמידיו בתורת הסוד, מהשעה 9 בבוקר עד 12 בצהרים, ומינה אחראי שישגיח ששום אדם לא יכנס בשעות אלו כלל ועיקר.

והנה באחד מן הימים, בשעה 10, הגיעה אשה אחת זקנה מאוד, וביקשה להיכנס אל הקודש פנימה, אך הגבאי אמר לה שהרב איננו מסכים, ואי אפשר להיכנס עד השעה 12. היא לא ויתרה והתעקשה שוב ושוב שרוצה להיכנס דוקא עכשיו, הואיל וקשה עליה ללכת לביתה ולחזור. לאור הפצרותיה הרבות, נכנס הגבאי לשאול את הרב, אמר לו הרב שיכניס אותה. היא ניגשה אל הרב, ושאלה: האם הרב מכיר אותי? אמר לה: לא. אמרה לו: לפני כ-50 שנה שהרב נולד, אמך היתה חולה, ולא היה לה חלב להניק אותך. ואביך זצ"ל חיפש אשה מינקת צדקת שאוכלת רק כשר, ולא מכניסה לפה שום דבר בלי לברך. אך תנאי נוסף קשה היה לו, שבאם התינוק צריך לאכול בלילה, לא להניק אותו כך כששוכבים במיטה, אלא לקום מהמיטה,

ליטול ידים ולשבת ולהאכילו, ולא היתה אשה שהסכימה לכך, ורק אני הסכמתי, ושמחתי שנפלה לידי זכות גדולה זו, כי ידעתי שתצא אדם גדול בתורה. והנה עתה אני מרגישה שזמני קרב, ומאחר ואין לי בנים שיגידו עלי קדיש, לכן באתי לחלות את פני הרב, שיאמר עלי קדיש במשך שנה שלימה. אמר לה הרב, בודאי בכל הכבוד, זו הכרת הטוב שלי אליך. ברך אותה הרב והלכה לשלום.

לאחר ימים מספר, שמעו כי אשה זו נפטרה, הלך הרב ללווייתה, ומאז התחיל לומר עליה קדיש מידי יום ביומו, מילה במילה בכוונה גדולה. וכמו כן, לפני כל ברכה שברך, ולפני כל שיעור, היה אומר שיהיה לעילוי נשמתה, וכן הלאה. וכך עברו שלושים יום. בליל השלושים היה הרב ישן על מיטתו, והנה פתאום אותה זקנה מופיעה אצלו בחלום, כולה לבושה לבנים, פניה מאירות ומזהירות כשמש בצהריים, ואומרת לו: כבוד הרב, ד', ד', ד'! מספיק לומר קדיש! לשאלת הרב, מדוע? וכי הקדישים שאמרתי, אינם טובים? אמרה לו, הקדישים של הרב יותר מדי טובים. בכל פעם שהרב אומר קדיש, באים מלאכי השרת ומעלים אותי בגן עדן מקומה לקומה גבוהה יותר, וכבר הגעתי עתה למקום של נשים צדקניות גדולות, שאינני מבינה את שפתן כלל, לכן אינני רוצה שתמשיך לומר קדיש. ורק ביום השנה, תגיד שוב.

ואמנם, זה קדיש של גדול בתורה, שכל מילה שלו נאמרת בכוונה מרובה ובסודות גדולים ונפלאים, אבל מכאן נלמד מהי מעלת הקדיש. וכל אדם כפי כוחו, שכאשר יאמר את הקדיש כהוגן, מילה במילה, בדקדוק נכון ובהבנת התיבות, בודאי שגדולות ונצורות הוא עושה בשמים, ומעלה את הנפטר למעלה למעלה.

הפטרה

עליית מפטיר מסוגלת מאוד לעילוי נשמה, ובלבד שיודע לקרוא את ההפטרה בדקדוק ובטעמים כהוגן. אבל אם אינו בקי בקריאתה, הנכון שלא יעלה מפטיר אלא עליית משלים שיש בה קדיש. וטוב שיקנה עליית מפטיר, ויכבד בה אדם אחר שיודע לקרוא את ההפטרה כהוגן, לעילוי נשמת הנפטר. (ה"ע קח)

תנוח דעתך בגן עדן, כשם שהנחת את דעתי מדין גיהנם

מעשה ברבי עקיבא שראה אדם אחד ערום ושחור כפחם, והיה טוען על ראשו מטען גדול של עצים, ורץ כמרוצת הסוס. גזר עליו רבי עקיבא שיעמוד. שאל לאותו האיש, למה אתה עושה עבודה קשה כזאת? אם עבד אתה, ואדונך עושה לך כך, אני אפדה אותך מידו. ואם עני אתה, אני מעשיר אותך. אמר לו: בבקשה ממך, אל תעכבני, שמא ירגזו עלי אותם מלאכי חבלה הממונים עלי. אמר לו: מה זה ומה מעשך? סיפר לו אותו האיש, כי מת הוא, ובכל יום ויום שולחים אותו הממונים עליו לחטוב עצים, ושורפים אותו בהם. אמר לו: בני, מה היתה מלאכתך בעולם הזה? אמר לו: גבאי המס הייתי, והייתי מראשי העם, ונושא פנים לעשירים, והורג עניים. אמר לו: כלום שמעת מן הממונים עליך, אם יש לך תקנה להפטר מהעונש הזה? אמר לו: שמעתי מהם דבר שאינו יכול להיות, שכך אמרו, אילו היה למסכן הזה בן שעומד בקהל ואומר 'ברכו את ה' המבורך', ועונים אחריו 'ברוך ה' המבורך לעולם ועד', אז יאמר קדיש ועונים אחריו 'יהא שמה רבה מברך', מיד פוטרם אותו האיש מן הפרענות. ואותו איש לא הניח בן בעולם, ועזב את אשתו כשהיא מעוברת, ואינו יודע אם נולד זכר, ומי מלמדו, מאחר שאין לאותו איש אהוב בעולם.

באותה שעה קיבל רבי עקיבא לילך ולחפש אם הוליד בן, כדי שילמדו תורה ויעמידו לפני הציבור. שאלו רבי עקיבא לשמו, אמר לו: עוקבא, ושם אשתו: שושבא, ושם עירו: לודקיא. מיד הצטער רבי עקיבא צער גדול והלך ושאל עליו, כיון שבא לאותו מקום שאל את אנשי המקום עליו, אמרו לו: ישחקו עצמותיו של אותו רשע. שאל על אשתו, אמרו לו: ימחה זכרה מן העולם. שאל על הבן, אמרו: הרי ערל הוא, אפילו מצות מילה לא קיים. מיד נטלו רבי עקיבא ומלו והושיבו לפניו, ולא היה מבין את התורה עד שישב עליו ארבעים יום בתענית, יצאה בת קול ואמרה: רבי עקיבא, לך ולמד לו. הלך ולמדו תורה, וקריאת שמע, ותפילה, וברכת המזון, והעמידו לפני הקהל ואמר קדיש ו'ברכו את ה' המבורך', וענו הקהל: 'ברוך ה' המבורך לעולם ועד'. באותה שעה מיד התירו את אותו האיש מן הפרענויות, ובא לרבי עקיבא בחלום, ואמר לו: יהי רצון שתנחם דעתך בגן עדן, כשם שהנחת את דעתי מדינה של גיהנם. מיד פתח רבי עקיבא ואמר: יהי שמך ה' לעולם, ה' זכרך לדור ודור. ע"כ. (מסכת כלה רבתי פרק ב, והביאו באור זרוע ח"ב סימן נ ביתר הרחבה.)

גם בזוהר הקדוש (אחרי מט ע"ב) הובא מעשה זה, אך במעט שינוי, שלימדו רבי עקיבא לקרוא את ההפטר, ואחר כך לימדו תורה, עד שגדל בתורה וקראוהו בתואר "רבי". ואז נגלה המת בחלום אצל רבי עקיבא, ואמר לו: רבי, הקב"ה ינחמד כפי שניחמתי, כי בשעה שאמר בני את ההפטר, הפקיעו ממני דין גיהנם. ובשעה שהתפלל ואמר קדיש, קרעו לי גזר דיני מכל וכל. ובשעה שלמד תורה ונעשה חכם והוסמך על ידך, עיטרוני בכתרם של צדיקים והושיבוני עמם בגן עדן. ע"כ. (ה"ע קח)

שליח ציבור

ראוי ונכון שהבן יעלה שליח ציבור בתוך י"ב חודש לפטירת אביו או אמו, ובלבד שיהיה ראוי לזה, וכמו שכתב מרן בשלחן ערוך (או"ח סימן נג סעי' ד, ה): "שליח ציבור צריך שיהיה ריקן מעבירות, ושלא יצא עליו שם רע אפילו בילדותו, ושהיה עניו ומרוצה לעם, ויש לו נעימה, וקולו ערב, ורגיל לקרות בתורה, נביאים וכתובים. ואם אין מוצאים מי שיהיו בו את כל המעלות הללו, יבחרו את הטוב שבציבור, בחכמה ובמעשים טובים. ע"כ. ואמנם כיום המנהג לעלות שליחי ציבור גם בעלי תשובה אמיתיים. (ב תד)

צריך השליח ציבור להזהר מאוד, שלא יפגום את פיו בשום דיבור של איסור, כמו שקר, רכילות, קללה, כדי שלא יקרב לשרת לפני השם בכלי טמא ומאוס. (פלא יועץ. ב תיג)

על השליח ציבור לשים לב לבטא היטב את כל האותיות שבתפילה כהוגן, אבל אם קורא אות ח' כמו כ' רפויה, או ע' ו-ה' כמו א', או ק' כמו כ' דגושה, אין ראוי למנותו שליח ציבור, כל שיש אחר היודע לבטא כהוגן. וכמו כן, יזהר בניקוד האותיות: שוא נע, שוא נח, דגש קל, דגש חזק, וכן יזהר לחתוך את המילים, ולא יבלע תיבות ואותיות. (מגילה כד ע"ב. שו"ע או"ח סי' סא סעי' כב, כג ומשנ"ב. ה"ע קי)

יש לדעת כי לא רק על השליח ציבור מוטל לדקדק כנ"ל, אלא על כל אדם להזהר בזה, כדי שיהיה תפילתו צחה. ואף מי שלא התרגל בצעירותו, לא יתעצל ללמוד כשיגדל, כי פעמים מחמת ההיגיו השגוי, נמצא שהוא מחרף ומגדף ח"ו! [כמו שבמקום לומר 'אתאנו לחלות פניך', אומר 'אתאנו לכלות' ח"ו, וכיוצא בזה יש הרבה דוגמאות.] ועיין בחוברת "סדר היום בהלכה

ובאגדה" מעשה מחריד על זה. אשרי אדם שלוקח את הדברים לתשומת לבו ולומד את הדקדוק וההיגיו הנכון של האותיות. ובאמת שאין זה קשה, כי הרגל נעשה טבע, ואם יקפיד על זאת, יראה שבזמן מועט תתרגל לשונו, ויתפלל כהוגן כדת וכדין.

אוי לאבות שמצפים על בניהם

כתב הפלא יועץ: "עיקר הכיבוד שיהיה מכבדו במותו, וכל אשר בכוחו לעשות נחת רוח להוריו, יעשה. לא כרבים מעמי הארץ שאינם זוכרים את אביהם ואמם אלא ביום השנה מעט, ואומרים קדיש, ונותנים מעט צדקה, ולומדים מעט. אוי לאבות שמצפים על בניהם שיפדום ויעלום מבאר שחת, שבזה שעושים כמעט לא מעלה ולא מוריד, והלואי שלא יהא מוריד מה שעושים רבים מעמי הארץ שאומרים הקדיש במרוצה, וכן ברכות ההפטרה עד שברכותיהם לבטלה, וכן כשעולים להתפלל בציבור, עד שחוששני במקום ענג לאביהם גורמים נגע, חס ושלוש".

"הריני כפרת משכבו"

בתוך השנה, אם הבן אומר [או כותב] דברי תורה בשם אביו, או הנהגה טובה שהיה עושה אביו, כשמזכיר את שמו יאמר: "הריני כפרת משכבו". וכמו כן, כשמזכיר את אמו לשבח שהיתה מקיימת את ההלכה הצרופה, כגון שהיתה מכסה ראשה במטפחת או כובע ולא בפאה נכרית, או שהקפידה להתלבש בצניעות כהלכה ללא בגדים קצרים וצמודים, או [באשה ספרדיה]: שברכה על הדלקת נרות שבת קודם ההדלקה, כדעת כל הראשונים ומרן השלחן ערוך, או שלא ברכה על נטילת לולב וישיבה בסוכה, כדעת הרמב"ם ועוד ומרן השלחן ערוך, יאמר: "הריני כפרת משכבה". אבל אם מזכיר אותם בדברי חול, אין צריך לומר. (ג קצו)

לאחר שנה, כשמזכיר את שמם כנזכר לעיל, יאמר: "זכרונם לברכה לחיי העולם הבא" או בקיצור "זכרונם לברכה" או "עליהם השלוש". ואם מפאת כבודם שרוחש להם מאוד רוצה לומר "הריני כפרת משכבם", רשאי. (ג קצו, קצו. ד תר, תרב)

ביאור "הריני כפרת משכבו" – כתב רש"י (מסכת קידושין לא ע"ב): עלי יבוא כל רע הראוי לבוא על נפשו, אבל לאחר י"ב חודש, כבר קיבל מה שקיבל, שאין משפט רשעי ישראל בגהינם אלא י"ב חודש. וכן כתב רבנו שמעון בן צמח: שבתוך י"ב חודש, מכיון שהנפטר סובל צער ויסורים, חייב הבן לומר דרך כבוד, עלי יבוא אותו צער, להיות צערי כפרת משכבו. אבל לאחר י"ב חודש כבר קיבל דינו, ואינו מכבדו בכך. ע"כ. ומכל מקום אף לאחר י"ב חודש, היו חכמים שמזכירים ומכבדים את החכמים שנפטרו בכך, כמו שמצאנו (מסכת סוכה כ ע"א) שאמר ריש לקיש: "הריני כפרת רבי חייא ובניו". ועיין בשו"ת מהרש"ם (חלק ג סימן קנא).

כתב בשבולי הלקט בשם הספרי על הפסוק (דברים כא ח): "כִּפֹּר לְעַמּוּד יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר פָּדִיתִי", "כפר לעמוד ישראל" אלו החיים, "אשר פדית" אלו המתים, מגיד שהמתים צריכים כפרה. ועל זה סמכו העולם לומר בתוך י"ב חודש אחר פטירת אב או אם: "הריני כפרת משכבו", כי מתכפרים המתים בצער גופם או בממונם של החיים. וכתב הרוקח, ואם תאמר מה תועיל הצדקה שהחיים נותנים בעד המתים? אלא השם יתברך בוחן לבבות ויודע שאילו היו המתים בחיים היו נותנים צדקה בעצמם. והחי יכול לבקש רחמים כדי להקל את דין המת, כגון דוד המלך על אבשלום (מסכת סוטה י ע"ב), וכן רבי יוחנן על אלישע אחר (מסכת חגיגה טו ע"ב). (שו"ת יביע אומר חלק ח יורה דעה סימן לז)

יש להתבונן, מאחר ובאמירה זו הבן מקבל עליו את יסורי אביו, אם כן מה יעשה הבן כדי

להינצל מהם? ואף שאמרו חז"ל (מסכת ערכין טז ע"ב) שאפילו יסורים קטנים שקיבל אדם בעולם הזה, פודים ממנו יסורי גהינם קשים ומרים עד מאוד שאי אפשר לתארם, אבל עדין מי חפץ ביסורים חס ושלום, ומה עליו לעשות כדי להינצל מהם? וצריך לומר, ראשית כדברי הספרי לעיל שהצדקה מועילה להגן מפני היסורים. ובארו במדרש ויקרא רבה, שילך ויהיה גבאי של צדקה, דהיינו שיהיה עושה ומעשה לאחרים ליזכותם שיתנו אף הם, ולא די בנתינת צדקה כלשהי. זאת ועוד, אם יקבל על עצמו תשובה שלימה וישמור שבת כהלכתה, ניצול מן היסורים, שכך היא סגולת ומעלת השבת לכפר (ט"ז א"ח סימן רמב). וכמו כן, אם ירבה בעסק התורה כהוגן, ינצל מן היסורים (מסכת ברכות ה ע"א). וכן אם יקבל עליו "תשובה מאהבה" על כל עונותיו, לא יבואו עליו יסורים, שהרי אפילו חיבי כריתות ומיתות בית דין, על ידי תשובה מאהבה ניצולים מן היסורים. (ג קצז)

ראש השנה, כיפור, יום השנה – אם בימים אלו מזכיר את אביו או אמו בדברי תורה ובהנהגות חשובות כנ"ל, טוב שיאמר: "הריני כפרת משכבו", אפילו אחר כמה שנים. שכיון שספרי חיים ומתים נפתחים לפני הקב"ה ודנים אותם, הרי זה כמו בתוך י"ב חודש, שיוכל לכפר בעדם. (בתי כנסיות, הגר"ח פלאג'י. ג קצז)

לימוד התורה – עליית על כולנה

אף שיש עילוי נשמה, בהדלקת נר נשמה, השכבה, קדיש, הפטרה, שליח ציבור וכיוצא, מכל מקום יש לדעת, כי אין מעלה ועילוי נשמה גדול יותר מלימוד התורה, שעל ידי זה יכולה הנשמה להגיע למעלות עצומות, נשגבות ונוראות.

ומכאן ישכילו אותם החושבים כי העיקר הוא להיות שליח ציבור, ולומר קדיש, ולא נתנים אל ליבם לקבוע עיתים לתורה, שזהו עיקר עילוי הנשמה. וזכורני באחד שאמו נפטרה, והיה בא לבית הכנסת לעלות שליח ציבור במנחה, ולאחר מכן לא היה נשאר בשיעור תורה, אלא היה הולך לביתו, וחוזר שתי דקות לפני סוף השיעור, כדי לומר קדיש, ולעלות שוב שליח ציבור בערבית. אין ספק כי דבר זה נעשה מחוסר שימת לב והתבוננות, עד שעשה מהעיקר טפל ומהטפל עיקר, וכבר נאמר (משלי כח ט): "מְסִיר אָזְנוֹ מִשְׁמַע תּוֹרָה, גַּם תִּפְלֹתוֹ תוֹעֵבָה".

צא וראה מה כתב בספר יוסף אומץ: "ענין הקדישים וברכו, תיקון זה אינו אלא לעמי הארץ, אבל לימוד תורה מועיל שבעתיים מכל תפילה, שעל ידי כן מכניסים את הנפטר למעלות גבוהות בגן עדן. ואם הבן מחדש חידושי תורה, אין ערוך אל הכבוד שזוכים אביו ואמו על ידי זה בישיבה של מעלה. ע"כ. ולכן על כל אחד, להשתדל מאוד להרבות בלימוד התורה כל מה שאפשר לו לפי חכמתו. וכתב מרן זצוק"ל: ואם כן, מה טוב שהבן ילמד תורה לפי ערך חכמתו בתורה, ויעשה בזה נחת רוח להוריו. ותהילות לאל יתברך, בכל אתר ואתר קובעים עיתים לתורה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, בראשות תלמידי חכמים ומורי הוראות בישראל. **וכל החפץ ידו למלאת כריסו "בהלכה ובאגדה" יפנה אליהם, כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים.** וגדול תלמוד שמביא לידי מעשה. ובלי לימוד תורה, תועלת הקדיש מועטת מאוד. וכך כותב הגאון הרידב"ז בצוואתו לבניו: "לאחר אריכות ימים ושנים, תזהרו ביום שתאמרו בו קדיש, ללמוד דף גמרא באותו יום. ואם תהיה חס ושלום איזו סיבה ותבטלו את השיעור הזה, תזהרו מאוד מאוד שלא לומר קדיש באותו יום כלל, כי לא תעשו נחת רוח לנשמתו

באמורכם קדיש בלי לימוד גמרא, תזהרו בזה". ע"כ. ישמע חכם ויוסף לקח, ואשרי המדבר על אוזן שומעת. (ה"ע קיז. אבלות א שמב)

בנים תלמידי חכמים

אשרי אדם שזכה לבנים תלמידי חכמים עוסקים בתורה, שאף לאחר פטירתו הם מזכים אותו לעלות מעלה מעלה ממדרגה למדרגה בגן עדן. וכן אמרו במדרש: כל מי שיש לו בן היגיע בתורה, הקב"ה מתמלא עליו רחמים, שנאמר (משלי כג טו): **"בְּנֵי אִם חֶכֶם לְבָד, יִשְׁמַח לְבִי גַם אֲנִי"**. וכתוב בזוהר הקדוש (בהקדמה ד ע"ב): **"רבי שמעון פתח ואמר, ואשים דברי בפיך, כמה יש לו לאדם להשתדל בעסק התורה יומם ולילה, כי הקב"ה מקשיב לקולם של אותם העוסקים בתורה, וכל מלה שמתחדשת בתורה על ידם, עושה רקיע אחד. ובאותה שעה שמתחדש דבר תורה מפיו של האדם, אותו דיבור עולה ומעיד לפני הקב"ה, והקב"ה לוקח את אותו דיבור ומנשק אותו, ומעטר אותו בשבעים עטרות וכו'".** **"וכמה כבוד על כבוד, ועטרה על עטרה, מעטרים בכל יום את אביו של אותו האדם המחפש חידושי תורה, בעטרות עליונות שהצדיקים מתעטרים בהן. ובאותה שעה אומר הקב"ה לפמליא שלו, התאספו לשמוע חידושים בתורה של פלוני בן פלוני, ומנשקים את האב על ראשו בזכות בנו.** אשרי חלקם של העוסקים בתורה, ובפרט ביום השבת יותר משאר הימים. ואשרי חלקו של האב שהניח בן העוסק בתורה תדיר". (שלח לד קעג סע"ב. ג רלד)

"באותו יום שנעשה בני חכם, הניחו את כסאי אצל הצדיקים בגן עדן"

מעשה שהובא בזוהר הקדוש (זוהר חדש רות מא ע"ב) הממחיש לנו מהי הזכות הגדולה אפילו של הורים רשעים, כאשר זכו שבנם חזר בתשובה ועוסק בתורה יומם ולילה:

רבי זמירא יצא לכפר אוני, ראה בקעים, ושלחבות של אש עולות מהם, אמר בודאי כאן זה אחד מהמקומות שבגהינם. פתאום ראה אדם שצועק, ולקחו אותו לעומק מדור אחד, והתכסה מעיניו ולא נראה יותר. לאחר זמן קט נרדם שם רבי זמירא, וראה בחלום את אותו אדם, שאלו מי אתה, אמר לו יהודי אני שלא השארתי דברים רעים וחטאים שלא עשיתי בעולם הזה. אמר לו מה שמך, אמר לו אינני יודע, שחיבי גהינם אינם זוכרים את שמם. אמר לו מה מקום מגוריד, אמר לו בגליל העליון הייתי קצב, ומרוב החטאים שעשיתי, דנים אותי שלש פעמים ביום, ושלש פעמים בלילה. אמר לו, האם הנחת בן? אמר לו, כן. קם רבי זמירא והלך לגליל העליון לחפש אחר ביתו של הרשע הזה. והנה מצא ילד אחד ושאלו על אותו רשע, אמר לו, רבי, יבואו עונשים על הרשע הזה, שלא הניח חטא שלא עשה. אמר לו האם הניח בן בעולם, אמר לו הניח בן אחד וגם הוא רשע כמותו. חיפש אחריו רבי זמירא, לקחו והתחיל ללמדו, עד שלמד מקרא, תפילה וקריאת שמע. לאחר מכן המשיך ללמדו משנה, תלמוד, הלכות ואגדות עד שנעשה חכם גדול, והסמיכו אותו ונעשה התנא הגדול: **"רבי נחום הפקולי"**. ולמה נקרא שמו פקולי, על שם הפסוק (ישעיה כח ז): **"פָּקֹן פְּלִילִיָּה"**, שהוציא את אביו מעונש חמור מדינה של גהינם. וזכה ויצאו מבניו כמה חכמי הדור, וכולם נקראו על שמו פקולי.

לאחר זה, בא אותו האבא בחלום לרבי זמירא, אמר לו, רבי כמו שאתה נחמת אותי, כן ינחם אותך הקב"ה. שמאותו יום שידע בני פסוק אחד, כבר הוציאו אותי

מאותו עונש. וכיון שקרא קריאת שמע, הפסיקו לדון אותי כל כך, ודנו אותי רק פעם אחת ביום ופעם אחת בלילה. וכיון שהתחיל לקרוא פסוק בבית רבו המלמד, הפסיקו את עונשי מכל וכל. ובאותו יום שנעשה חכם וקראו לו 'רבי', הניחו את כסאי אצל הצדיקים בגן עדן. ובכל יום ויום שהוא מחדש בדברי תורה, מעטרים אותי בעטרה עליונה שרק הצדיקים מתעטרים בה, ובגללך זכיתי לכל הכבוד הזה. ע"כ.

אשריהם ואשרי חלקם של ההורים המחזקים והמדרבנים את בניהם לעסוק בתורה יומם ולילה, שאינם יודעים אלו מעלות גדולות, ואיזה שכר גדול ועצום, זוכים הם בעולם הזה ובעולם הבא. ואשרי המשכיל והמבין זאת.

מזכה הרבים

אשרי בן הזוכה לייסד שיעור תורה לעילוי נשמת הוריו, ומביא חכם שידרוש לציבור, ובפרט ביום שבת קודש שאז זוכים הוריו למעלה פי כמה וכמה, וכמו שכתב בספר שיבת ציון (ח"ב עמ' רגל, לגאון הגדול רבי בן ציון מוצפי שליט"א): **"לימוד תורה של**

שעה אחת בשבת, שווה כמאה שבעים מליון שעות של חול". ומקורו על פי ספר עץ חיים לרבי חיים ויטאל, והרש"ש בספרו נהר שלום על פי תיקוני הזהר. ומה שכתב הבן איש חי (שנה ב בהקדמה לפרשת שמות) ששעה אחת בשבת שווה כאלף שעות בחול, אמר לו אביו זצ"ל שהוא לאו דוקא ובדרך הפלגה כתב כן, [כמו שאומרים 'חמץ אפילו באלף לא בטל', ובאמת שגם ביותר מאלף, אינו בטל]. ומכאן רואים, כמה לוקים אנו בחסר, בגודל ערכה וחשיבותה של השבת, עד שאין לנו הבנה ומושג כלל ועיקר בערך הזמן בה. וכל שכן אם הלימוד נעשה בחבורה גדולה, שכל אחד נוטל שכר כנגד כל הנמצאים, כיון שהוא מחזק את כולם. נמצא אפוא ששיעור כזה, מעלתו רבה, עצומה ונשגבה לאין ערוך ולאין שיעור כלל וכלל. אשריו בעולם הזה, וטוב לו לעולם הבא.

הכרת הטוב – כתב הגאון רבי חיים פלאג'י, על ידי עסק התורה וקיום המצוות ומעשים טובים שעושה הבן לעילוי נשמת הוריו, זוכה שבעולם העליון יתפללו בעדו שיהיו לו אורך ימים ושנים טובים, עושר וכבוד, ויושפע משפע העליון שפע ישועה ורחמים. וטוב לו בעולם הזה ובעולם הבא. (מב"ת שמ)

בנות טובות

אף הבנות מצוות לעשות כמיטב יכולתן לטובת הוריהן, ולקדש שם שמים במעשיהן הטובים ובהתנהגותן והליכתן בצניעות וביראת שמים טהורה כראות לבת ישראל כשרה, ובזה תעשינה נחת רוח ועילוי נשמה להוריהן. ואף אם עדין לא זכו לשמור מצוות כל כך, הרי שכל חיזוק שתעשינה, יהיה למליץ יושר על הוריהן בשמים, ותעלינה אותם בדרגות רמות ונשגבות.

"במעשיך תעשי לו נחת רוח, ותוכלי להעלותו להיכלות עליונים"

לאחרונה סיפרה אשה המצויה בתהליכי תשובה מתקדמים על נס עצום שחוותה מול עיניה. נס זה הוכיח לה עד כמה הבורא אוהב כל התקדמות של כל אדם ובכל מצב. וכה היא סיפרה: "סבי היה חולה אנוש ומצבו הקשה טרף את מנוחתי. כל חיי לוו בחברת הסבא הטוב שגידל אותי בביתו מגיל צעיר, מכיון שהורי לא היו כשירים לגדלני. הוא דאג לי תמיד באופן מיוחד ואני חשתי שאני חייבת לעשות כל שביכולתי לרפואתו. בתקופה שבה הוא היה חולה הייתי בתחילת תהליכי התשובה. התחלתי להתקדם בקיום ההלכות אך ההלכות הצניעות היו קשות ביותר עבורי. פחדתי

מסיווג חברתי בשכונה שבה אני מתגוררת, ולא רציתי לעורר פרובוקציות מיותרות סביב מגמתי החדשה. אך לאחר שראיתי שכלו כל הקיצין ומצבו של סבי בכי רע, החלטתי לשבור את הקרח גם מנושא הצניעות ולקבל על עצמי קבלה משמעותית לרפואתו. התחלתי לכסות ראשי לרפואת סבי, צעד שהיה קשה ומהפכני ביותר עבורי.

למגינת לב נפטר סבי לאחר תקופה קצרה ואז החלו ניסיונותי הגדולים: השכנות והמכרות החלו לשכנע אותי להפסיק עם הקבלה שלקחתי לרפואת סבי, שהרי הוא כבר נפטר, והייתה זו רק קבלה זמנית... מעבר למשפטי השכנוע הכובשים סבבו אותי עוד שלל תגובות בלתי אוהדות שהוסיפו שמן למדורה וכמעט שהכריעו אותי.

ההחלטה האם לחזור לקדמותי או להמשיך הלאה בצעד החדש שהתחלתי, היתה גדולה מכפי מידותי. לבסוף ניגשתי להתייעץ עם הרבנית שמסייעת לי בתהליכי התשובה, והיא פתחה לי אפיק מחשבה חדשני, שלא הכרתי עד אז: **"תדעי לך שאם תמשיכי עם כיסוי הראש", כך אמרה, "תגרמי לסבך בשמים עילוי נשמה גדול. במעשיך תעשי לו נחת רוח ממקומו בעולם האמת ותוכלי להעלותו להיכלות עליונים"**, המידע על התועלת שאני יכולה עדיין לגרום לסבי, הפיחה בי חיים והזרימה בי כוחות מחודשים להמשיך בדרך הקשה בה החלתי לצעוד.

לאחר ששוכנעתי לגמרי, החלטתי לקבל על עצמי באופן מוחלט וקבוע את כיסוי הראש, בלי כל תנאי, רק כי זה הצעד אותו רוצה ממני בורא העולם.

והנה, לאחר תקופה קצרה שמתי לב לתפניות חדות שחלו לפתע בחיי מאז שקיבלתי על עצמי את מצות צניעות הראש באופן יציב ועקבי, כמו היתה קבלת הצניעות מפתח הפורץ שערים שהיו עד עתה מוגפים וחתומים על סוגר וברית.

בעלי, שהיה עד אז צונן לדת ולא נקט בהתקדמות משמעותית בצעדי התשובה, החל לפתע להתפלל שלוש תפילות ביום! היתה זו משאלה שייחלתי לה זמן רב!

אמי, שהיתה חולה כרונית במשך שנים ארוכות, ולא יכלה אף להחזיק כוס מים (!) בידיה, עקב חולשתה הרבה, ואף לא הוציאה הגה מפיה במשך שנים (!) לפתע פתחה את פיה וקראה בשמי! לא האמנתי למשמע אוזניי, אך הדיבור לא היה החידוש היחיד שחל בה. מאותה תקופה היא החלה להשתקם במהירות ולחזור להיות פעילה ונמרצת ממש כימים עברו. היא החלה לערוך עמי קניות, לצאת ולבוא ולפרוה כמו עץ שהיה בשלכת ולפתע עלה בו השרף והחזירו לחיותו הקסומה והצבעונית. חשתי כיצד קבלת הצניעות פורצת שערים שעד עתה לא נראה היה שיוכלו להיפתח אי פעם.

התמורות הדרסטיות שחלו בחיי המריצו אותי להמשיך הלאה ולהתקדם בדרך התשובה. ראיתי בהן זריקות עידוד מבעל הבירה שמאמצי הכבירים רצויים לפניו.

וזהו, מאז כבר המשכתי הלאה; לכבוש פסגות נוספות ברכסי הצניעות. אני מקווה להצליח גם בהן, אך מה שבטוח, שאני כעת בדרך אל המטרה הרצויה - אל הצניעות המושלמת! (02-5879223 לאימות)

מהי המצוה הכי גדולה?

כתב הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל: "המצוה הכי גדולה היא להסביר לבנות ישראל ללכת בצניעות. חז"ל אמרו: בזכות נשים צדקניות נגאלו אבותינו ממצרים

ובזכותו נגאל, לכן היצר הרע שם כל כוחו ומאמציו דוקא בענין הצניעות, וכל הצרות זהו הגורם לזה". (מרא דארעא דישראל עמ' רעט)

צוואתו של אבא

מספרת גברת בתיה מייזליק בספר "קול בדממה נשמע": באחד מימי הקיץ של שנת תש"ך, ביום חמישי, חזרתי כרגיל מהעבודה, ופגשתי את אבא ממתין לי בחצר. ברכתיו לשלום ונשקתי את ידו כמנהגי יום יום. בתחילה פנה אלי בקול רך ומפתה: "אולי מתחשק לך לערוך יחד טיול קצר על נהר הדנייפר? רצוני לשוחח אתך רחוק משאון העיר ומהמולתה. נפשי הסוערת תמצא מרגוע בהקשיבה לקול משק מי הנהר הזורמים לאיטם בשובה ונחת". צעדנו שנינו בכיוון הדנייפר, החוצה את קיבו לשנים, כששתיקה מעיקה אופפת אותנו. נעצרנו ליד מעגן הסירות, שכרנו סירת משוטים וירדנו לתוכה, שטנו במורד הנהר בכיוון היציאה מהעיר, למרחקים האינסופיים של שדות התבואה של אוקראינה. לקול משק המשוטים וציוצי השחפים אמר אבא את דבריו בקול שקט ומתוח. כמבוא לשיחה, פתח אבא במונולוג על החיים עלי אדמות, שחותם הארעיות טבוע בהם, וכי האדם, אף על פי שהוא בר חלוף, יש בו גרעין נצחי, שהיקפו ומהותו נקבעים על ידי מעשיו הטובים בחיים. אבא דיבר בשטף ובנימה כה רצינית, שרק אדם העורך את מאזנו הסופי עם החיים יכול לדבר כן.

כשעשה אבא אתנחתא קצרה, אזרתי אומץ ואמרתי בטון של מחאה: "אבא, מה פתאום הינך משוחח כה ברצינות על המוות? האם חלמת חלום בלהות שהבעית אותך? האם כואב לך משהו, או קרה לך משהו בלתי צפוי שגרם לך לדבר על המוות? השבח והתודה לה', הנך בריא ורענן, ומרגיש מצוין, ושום דבר בלתי רגיל לא קרה לך. מה פתאום נתפסת לדבר על נושא מעצב ומדכא כמו המוות? הבט נא, אבא, כמה נאה עולמו של הקב"ה. איזו שלווה פסטורלית נסוכה על הבריאה, איזו סימפונייה נפלאה מתמזגת כאן בין המיית הנהר ורננת הצפורים. למה תקלקל לי את הנאת הטיול הנפלא הזה בחברתך הנעימה, שלא כל יום מזדמן לי כמוהו?"

אבא העניק לי מבט אבהי וסלחני, ואמר: "בתי חמדתי, מהשיחה על המוות עדיין אין מתים. ואין דבר זה צריך לקלקל לך את מצב הרוח והנאתך מטיולנו. חייב אדם לחיות תמיד בחשבון ובידיעה ברורה עם קביעתו של החכם מכל אדם: "ויום המוות מיום היוולדו", דהיינו שמיום שהאדם נולד ומתחיל את חייו עלי אדמות, כל יום שחולף מקרב אותו אל המוות. אמנם תהליך זה מתקדם באטיות ובהדרגה, אבל אין אדם שהצליח להימלט מהגורל הצפוי לכל בן תמותה, במוקדם או במאוחר. אם באו לאדם הרעיון והרצון לשוחח על נושא חשוב ורציני כזה, אל ידחם למחר ולאחר זמן, ובפרט כי לא ידע האדם את עתו. לפיכך אין רצוני לדחות שיחה עמך על נושא חשוב כל כך הקשור עם נצחיותו של האדם בן החלוף. רצוני הוא שאת תהיי הקדיש והמצבה שלי".

ואבא המשיך: "את יודעת, בתיה'לה, שהיו לי בנים מוצלחים ומוכשרים. לימדתי אותם תורה במסירות נפש, וחינכתי אותם לאמונה בה'. אני בעצמי נתתי גווי למכים ולחיי למורטים, וסבלתי רבות כדי לקיים את המצוות ולהתנהג כפי שהתורה מצווה. והנה ההשגחה העליונה רצתה אחרת. ונגזר עלי ללכת מהעולם הזה מבלי להשאיר אפילו מי שיגיד אחרי קדיש. לפיכך רצוני הוא, שאת תהיי הקדיש שלי והמצבה שלי! זהו רצוני האחרון, וזה מה שנשאר לי מכל תקוותי ושאיופתי בחיים!".

נשתררה דממה מעיקה, אחר כך אמרתי: "אבא, מילא קדיש הוא תפילה, ואף על פי שהנני בת, אולי אוכל להגיד אחריד את תפילת הקדיש בהעדר בן. אבל מה הכוונה שרצונך שאהיה המצבה שלך?". השיב לי אבא: "לא ירדת לסוף דעתי. מצבה אין הכוונה לשורת האבנים ולוח השיש שעליהן. אלה הם רק סימן וציון לזהות את מקום הקבר. המצבה של האדם הם מעשיו ופעליו הטובים שעשה בחייו מיום היוולדו עד יום פטירתו. ואף המעשים הטובים שעושים צאצאיו אחריו והתנהגותם הישרה והמופתית הם חלק מהמצבה הנצחית שהאדם בר החלוף מציב לעצמו לדורות שאחריו. אינני מרגיש שיש צורך לצוות לך שתשמרי שבת, שתאכלי כשר וכדומה. זו איננה הצוואה שלי, זהו ציווי הבורא שאנו מצווים עליו ועומדים מהיום שבו עמדו רגלי אבותינו ליד הר סיני! הכרה זו מושרשת עמוק בתודעתך, ואין לי כל חשש שאחרי מותי תחול אצלך התרופפות בקיום ושמירת המצוות. מה שאני כן רוצה לבקש ממך, שתשתדלי להתנהג בצורה כזאת, שכל מי שיפגוש בך בכל מקום שתבואי, יראה עליך באצבעו: 'הנה, זאת בתו של ר' יהודה לייב מייזליק'. זאת תהיה המצבה הנצחית שלי, וכך כל תנועה מתנועותיך תסמל ותציין את ההמשכיות של ר' לייב מייזליק. זה הקדיש וזו המצבה שלי".

עוד הוסיף אבא: "ברצוני שתדעי, שאם הילדים סרו מדרך ה', גם אב צדיק לא יצילם ולא יפדם. אבל על ההיפך כבר אמרו חז"ל: 'ברא מזכה אבא' - הבן מזכה את האב. אם יש לרשע בן צדיק, הבן הזה מוציא אותו מגהינם. ואני סמוך ובטוח שבזכות התנהגותך המופתית ומעשיך הטובים אנצל מגהינם ואזכה להתענג בגן עדן. לכן אני מבקש ממך שלא תעשי דברים שבגינם יוציאו אותי מגן עדן. וככל שתשתדלי יותר להתנהג כראוי לבת ישראל כשרה, ולבתו של לייב מייזליק, תעלה נשמתו למדור יותר עליון ויותר קרוב לשכינה הקדושה. ואם יתנכל אליך היצר, אל תתפתי לשמוע לו, כי אם חס ושלוש תלכדי ברשתו, עלול כל עמלי שעמלתי כל החיים לרדת לטמיון חלילה.

ואמשיל לך משל. הנה, את רואה את הגשר הזה, הנטוי מעל נהר הדנייפר? מאות אנשים עסקו בבנייתו. מהנדסים, טכנאים ופועלים רבים השקיעו בו עמל רב, עד שראוהו גמור ומושלם. משנסתיימה מלאכת הבנייה והגשר נמסר לממשלה שהזמינה אותו, הגיש הקבלן את החשבון עבור הקמת הגשר. לפני שמאשרים את החשבון לתשלום, עושים מבחן חוזק, אם הגשר מסוגל לשאת את כובד המשאות והתנועה העתידה לעבור עליו. איך מבצעים את המבחן? מעבירים על הגשר כארבעים קרונות עמוסים, והיה אם יעמוד במבחן ההעמסה, יקבלו כולם את שכרם, ויהיו שמחים בעמלם. התחילו להעביר את הקרונות, זה אחר זה. הקבלן והעובדים הרבים עומדים וצופים מתוחים ולבם פועם: היעמוד הגשר במבחן, והם יקבלו את שכר מאמצם העצום, בנוסף לתהילה ומוניטין, או לא? קרון אחר קרון עובר, וכל קרון העובר בשלום גורם הנאה לצופים וקצב פעימות לבם מתגבר מקרון לקרון. שלושים קרונות עברו כבר, שלשים ואחד, וכך הלאה. הנה כבר עולה על הגשר הקרון הארבעים, האחרון שבשיירת הקרונות. המתח עולה, והנה, שוד ושבר, כשהקרון האחרון עבר באמצע, קרס הגשר תחתיו בשאון אדיר וגרר אחריו את כל הקרונות שעברו עליו! כל עמלם של המהנדסים, הטכנאים והפועלים ירד למצולות. ברגע אחד איבדו את כל שכרם ותהילתם, ובמקום לצאת וזרי דפנה על ראשם, כבשו פניהם בקרקע מבושה וכשלון.

כך הוא גשר הדורות, הנמשך מאברהם אבינו עד דורנו אנו. אבותינו ואבות אבותינו

- עברו בשלום את גשר החיים, עמדו בכל הנסיונות והתלאות שהדורות העמיסו עליהם, ועמדו במבחן העליון של דבקות באמונה ובבטחון בה', וכשאזכה לעולם הבא אפגוש שם את כל הסבים שכולם טוו והמשיכו את שרשרת הדורות לבית מייזליק עד הנה. והיה אם חס ושלוש הקרון האחרון שלפני ביאת משיח צדקנו לא יעמוד במבחן, ויקרוס תחת נסיונות החיים הקשים, הוא עלול לסחוף אחריו את כל הגשר המפואר שאבות אבותינו עמלו ובנו לקדש שם שמים. לפיכך התבונני היטב, וראי כיצד עיני כל הסבים והסבות, שמהם מסתעפת משפחתנו המפוארת, צופות עליך בחרדה, ומייחלות שלא תביישי אותם, ותשלימי את שרשרת הקרונות העמוסים בתורה ובמעשים טובים. לפיכך אם ירצה היצר הרע לפתותך לסטות מדרך הישר, באמרו לך 'הנה ראי, בתיה, הלא כולם עושים כך. ההשגחה חס ושלוש שכחה אותנו, וכשיבוא המשיח תוכלי לחזור בתשובה ולקיים אז את המצוות', עני לו: 'אבא שלי, סבא שלי, וכל הדורות שלפני, שמרו תורה ומצוות וקידשו שם שמים. אני, שנשאיתי לפליטה מכל הדורות, הנני הקרון האחרון לבית מייזליק. אם ארד מהדרך, אסחוף אחרי את כל שרשרת הדורות שהשתלשלו מאז היהודי הראשון ועד היום, ואנה אוליך את חרפתי שגרמתי לכך? כלום יתכן שדווקא אצלי תיפסק השרשרת הקושרת אותי אל העבר המפואר של אבות אבותי?'. אם אלו יהיו מחשבותיך ואלו יכוונו את דרכיך, בודאי בסייעתא דשמיא תינצלי מכל המלכודות והמוקשים שמטמין לך היצר הרע. אנא, זכרי שבגלל עבירה רגעית, את עלולה להרגיז את מנוחתי בגן עדן; ואם תתגברי על פיתויי היצר הרגעי, תנעימי את מנוחתי בעולם האמת".

בלילה שאחרי הטיול על הדנייפר לקה אבא בשבץ מוח, ואחרי ארבעה ימי מאבק עם המוות, החזיר את נשמתו הטהורה לבוראה.

הליכות בת ישראל

אף על פי שנשים פטורות מלימוד תורה, שנאמר (דברים יא יט): "וְלִמְדַתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם", ודרשו חז"ל "בניכם ולא בנותיכם" (מסכת קידושין כט ע"ב), מכל מקום חייבות הן ללמוד את הדינים השייכים להן, כהלכות שבת, ברכות, כשרות, טהרה, צניעות, כיבוד אב ואם וכיוצא בהן, שאם לא תלמדנה, היאך תוכלנה לקיימן כראוי, כדת וכדין? וחשוב מאוד שתקבענה לעצמן מידי יום אפילו כעשר דקות, ללמוד את הדינים השייכים להן. וברוך ה' שחוברות אלו "בהלכה ובאגדה" נכתבות בשפה קלה ונעימה השווה לכל נפש, ובקלות יכולות לרכוש ידיעה מקיפה בכל הנושאים הנצרכים להן.

אשר על כן, כמה נחת רוח מרובה תעשה הבת להוריה בלימודה, והריהי מעלה אותם למעלות גדולות ונשגבות בגן עדן העליון, ואף אם הם לא חניכו אותה בדרכי התורה, בכל זאת תועיל היא להם במעשיה כנזכר לעיל. ואשרי הבת שתזכה לייסד שיעור לנשים עם רבנית שתמסור להן דברי חיזוק והלכה, שבדאי תעשה נחת רוח להוריה בשמים, ושכרה גדול עד מאוד.

"מטילדה, מטילדה! קומי, קומי, היום לא קראת לי 2 הלכות!!!"

מעשה שהיה לפני כ-15 שנה, אצל משפחה מסוימת בצפון, שנפטרה עליהם האמא - הסבתא, וקבלו עליהם בני המשפחה, שבמשך י"ב חודש בכל מוצאי שבת יתאספו

כולם בבית אחד הבנים או הבנות, ויביאו חכם שידבר דברי תורה לעילוי נשמת האמא. והנה גם אני הוזמנתי באחת הפעמים לבית בנה הי"ו, ובדרך לביתו אמר לי, שחלק מבני המשפחה אינם שומרי תורה ומצוות כראוי, ולכן לאחר דברי התורה שאומר, בקשתו שאדבר על ליבם שיקבלו על עצמם 'קבלות', כי זהו דבר שהם 'מחזיקים' ממנו מאוד. וכך היה, לאחר שגמרתי לדבר, אמרתי להם, עתה כל אחד ישתדל לקבל איזו קבלה שהיא, שבודאי תגרום נחת רוח רבה לאמא, ויעזור לה מאוד. וכך קבלו עליהם קבלות שונות - אחד קיבל שלא 'לפספס' תפילת מנחה על אף שהוא נהג מונית והתפילה היא באמצע שעות עבודתו, אחת קיבלה להדליק נרות שבת וכו'. והנה הבת הגדולה [בגיל +60], לא הסכימה בשום אופן לקבל קבלה, אפילו קטנה, והתעקשה על כך. מעשה זה היה כשבועיים לפני פורים, היתה בידי חוברת "ימי הפורים בהלכה ובאגדה", נתתי לה חוברת, ודברתי על מעלת לימוד התורה, כמה נחת רוח יכולה היא בלימודה לגרום לאמא שבשמים, ולהעלותה במעלות גדולות, ובקשתי שתקבל על עצמה בכל יום לקרוא רק 2 הלכות, שאין זה לוקח אפילו דקה אחת. בחסדי ה' היא הסכימה לזה, וקיבלה על עצמה לקרוא 2 הלכות בכל יום, לעילוי נשמת אמא ז"ל.

במוצאי שבת הבאה הוזמנתי שוב, והפעם התאספו כולם בביתה של אחות זו. בסיימי את הדרוש, אמרה אותה גברת, שיש לה לומר משהו והיא רוצה שכולם יקשיבו היטב, וכך אמרה: קבלתי על עצמי בשבוע שעבר לקרוא 2 הלכות מתוך החוברת, וכך עשיתי בכל יום יחד עם בעלי, ומחשש שמא אשכח לקרוא למחרת, הייתי קוראת בכל יום עוד 2 הלכות, בשביל יום המחרת. והנה ביום רביעי שכחתי לקרוא, והלכתי לישון, פתאום אמא באה אלי בחלום, וקראה לי בקול: "מטילדה, מטילדה! קומי, קומי, היום לא קראת לי 2 הלכות!!!!" מיד התעוררתי, הערתי את בעלי ואמרתי לו, אמא שלי באה אלי בחלום, להזכיר לי שלא קראתי לה 2 הלכות, קום מהר ונקרא. גם בעלי התרגש מאוד, קמנו מיד וקראנו 2 הלכות, ועוד 2 הלכות בשביל יום המחרת, כאשר שנינו מרוגשים מאוד מהחלום שראיתי זה עתה.

פעמים שאדם עושה איזו מצוה, מתחזק בדבר מסויים, קורא 2 הלכות, פחות מדקה, אך אינו יודע כמה מעשיו גדולים ועצומים אצל הקב"ה, כמה נחת רוח הוא עושה לנפטר, שאין מי שיעזור לו, אלא רק התורה והמצוות של יוצאי חלציו בעולם הזה.

להקדיש ספרים

יש נוהגים להקדיש ספר תורה לעילוי נשמת הוריהם. אמנם מצוה גדולה יותר, כאשר תורמים להוצאת חיבור של חכם קדמון שעדין לא יצא לאור, או חיבור שהתחבר על ידי תלמיד חכם מורה הוראה ירא שמים, שדבריו התקבלו בחסדי השם בקרב העם, ויושבים והוגים בהם, ובודאי אין לך הנצחה, ונחת רוח ועילוי נשמה גדולים מזה, וכל הזכויות שיהיו כתוצאה מהלימוד בחיבורים הללו, הכל נזקף לזכותו של התורם, ולעילוי נשמת המנוח. אשריו בעולם הזה וטוב לו לעולם הבא, מחלקו יהיה חלקנו. (שו"ת יביע אומר חלק ח יורה דעה סימן לו. וכיוצא בזה פסק בשו"ת משנת רבי אהרן קוטלר יורה דעה סימן לב.)

שאלה: מרן הראש"ל רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל נשאל מאיש ירא שמים, אשר עז רצונו להנציח את שם הוריו ככל היותר לעילוי נשמתם. ויש לפניו אחת משתי מצוות, או הכנסת ספר תורה לבית כנסת, או הדפסת ספר הלכה, שחיברו תלמיד חכם מורה הוראה, איזו מצוה יש להעדיפה על השנייה?

תשובה: כתב הרא"ש, אף על פי שבודאי מצוה גדולה לכתוב ספר תורה, מכל מקום זהו בדורות הראשונים, שהיו כותבים ספר תורה ולומדים בו, אבל בזמננו שכותבים ומניחים אותו בבית הכנסת לקרוא בו ברבים, מצות עשה על כל איש מישראל לכתוב חומשי תורה, משנה, וגמרא, ופירושיהם, להגות בהם הוא ובניו, כי מצות כתיבת התורה כדי ללמוד בה, שנאמר (דברים לא יט): **"וְלִמְדָהּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁמְרָה בְּפִיהֶם"**, ועל ידי התלמוד ומפרשיו ידע פירוש המצוות והדינים על בוריים, לכן הם הם הספרים שאדם מצווה לכותבם. וביאר מרן הבית יוסף, שכוונת הרא"ש שיש גם חיוב כתיבת חומשים וש"ס ופירושיהם, שגם אלו בכלל מצות כתיבת ספר תורה, וזו מצוה יותר גדולה מלכתוב ספר תורה לקרוא בו ברבים.

וכתב הגאון רבי חיים פלאג'י, ולפי זה נראה שהוא הדין למי שנותן מעות נדבה להדפיס ספר חדש מתורתם של ראשונים או אחרונים, שזהו בכלל מה שאמרו (כתובות נ ע"א) **"צִדְקָתוֹ עֲמֶדֶת לְעַד"**, זה הכותב ספרים ומשאילים לאחרים. והוא הדין **למי שמדפיס מהונו ספר כתיבת יד בהלכה, אשר חובר על ידי איש גדול בתורה ומורה הוראה, ושיש בו תועלת לרבים, שזה חשוב יותר מכתבת ספר תורה, שמוציאם לאור עולם, לחלקם ביעקב ולהפיצם בישראל, ולמען יעמדו ימים רבים, שבודאי שכרו כפול מן השמים, ואין לך הנצחה לעילוי נשמת ההורים גדולה מזו.** ואף מי שנדר לקיים מצות כתיבת ספר תורה, רשאי לשנות את נדרו בקניית ש"ס ופוסקים ולמוסרם לתלמידי חכמים כדי שילמדו בהם, כיון שהיא מצוה רבה יותר מכתבת ספר תורה. והסכים עמו מר זקנו הגאון בעל חקרי לב.

ומעתה הוא הדין כאן, **שלהנצחת שם הוריו עדיף יותר לקנות ש"ס ופוסקים, ולהניחם בכולל של תלמידי חכמים שעוסקים בתורה בענייני הלכה.** וכן להדפיס ספר כתיבת יד בהלכה שנכתב על ידי מורה הוראה מובהק, ויהיה בו לזכות את הרבים. וכל המזכה את הרבים, זכות הרבים תלויה בו, ואין חטא בא על ידו, ושכרו כפול מן השמים.

וכתב הרב לב אריה, **המחדש חידושי תורה והמדפיסם, שכרם גדול יותר ממקריב קרבנות, שעל ידי שמוציא לאור עולם ספר שיש בו זיכוי הרבים, מתכפרים לו עוונותיו.** וכיון שהבן מזכה את אביו, ראוי לו להדפיס ספר לזכות את הרבים, ויהיה זה לעילוי נשמת הוריו, ויקיים בהם (תהלים פד ח): **"יִלְכּוּ מִחַיִּל אֶל חֵיל"**. ומעלות טובות, רמות ונישאות למוציא לאור עולם ספר בהלכה על ידי מתן דמים להדפיסו, שאין שיעור לשכרו. ועיין להלן (עמוד 212) מה שכתב בשו"ת דברי מלכאל.

וראה עוד בדברי הפתיחה לחוברת "הסעודה בהלכה ובאגדה" במעלת מזכה הרבים, ובפרט לאותם יהודים שעדיין לא זכו לקיים תורה ומצוות, אם שבת או טהרה ושאר המצוות כדת וכהלכה, ונותן להם מהחוברות הללו "בהלכה ובאגדה" הכתובות בשפה קלה ונעימה השווה לכל נפש, ובכך משפיע עליהם ומלמדם את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו, שזו המעלה היותר גדולה בצדקה שמזכה לאחרים שאינם יודעים. ועיין להלן (עמוד 212) במעשה באזכרה בהרצליה שחילקו חוברות "השבת בהלכה ובאגדה".

תהילות לאל יתברך בעת כותבי שורות אלו, קבלתי מכתב במייל מאשה בעלת תשובה [חיילת לשעבר] ששלחה את סיפורה כהכרת הטוב על שזכתה להתחזק בקיום התורה והמצוות, עקב קריאתה בחוברות **"בהלכה ובאגדה"**, וזו לשונה:

התעוררות התשובה החלה בי בשמיעת שיחות מוסר ודברי תורה ב"הידברות".

לא ידעתי ממה להתחיל, הכל נראה לי חשוך ואפל, איסורים אינסופיים והרבה סעיפים על תתי סעיפים.

הייתי אז חיילת בצבא, ובתחילת תהליך החזרה בתשובה שלי, הכרתי בצבא את בן זוגי ערן שהוא בעלי היום.

קיבלתי בהשגחה פרטית ובחסדי ה' את החוברת המקוצרת של **"השבת בהלכה ובאגדה"** ונהנתי לקרוא אותה מאוד.

התחלתי בשמירת שבת כהלכתה בזכות חלק **ההלכה**, והבנתי את שמירת השבת בזכות חלק **האגדה**.

מהשבת עברתי להלכות סעודה, הלכות כשרות, חגים וגם טהרה.

בזכות חלקי **האגדה** ראיתי את היופי של הדת שלנו, והתחברתי באופן שלם ומלא לתהליך החזרה בתשובה שעברתי.

אחרי שלמדתי ושיננתי את ההלכות מחוברות **"בהלכה ובאגדה"**, הרגשתי מוכנה לעבור לשינוי החיצוני ועברתי לצניעות מלאה.

הייתי מוכנה ומלאה בכלים להתמודד עם שאלות והתנגדויות לתהליך.

בסיום השירות בצבא, ערן בן זוגי נכנס לשיבה ואני למדרשה לבנות למשך שנתיים עד החתונה.

בזכות החוברות **"בהלכה ובאגדה"** זכיתי להתקרב לדת ולה' יתברך, ללכת בצניעות, ולאחר החתונה לכסות את הראש.

להתחתן בקדושה, להקים בית בישראל על אדני התורה והיראה.

לשמור טהרת המשפחה בהבנת ההלכות בקלות רבה ובציוריות יפיפיה.

ובעיקר לבנות יסוד ובסיס יציב וחזק לחינוך ילדים.

ועד היום, מתחדשים בכל הוצאה חדשה שיוצאת, לומדים ביחד, וממשיכים להתחזק בזכות החוברות **"בהלכה ובאגדה"** המחזקות, והמלאות בזיכוי הרבים עצום, עקב המידע הרב והפשוט הקיים בהם.

ממליצה בנוסף לחוברות ההלכה המשכילות והמרתקות, לקרוא את החוברת **"להיות את"** של הרבנית היקרה תחי'.

חוברת שכל אישה חייבת לקרוא!

מחזקת, מעצימה, ולימדה אותי להתמודד בסיטואציות שונות בבינה ובהשכל.

תודה על הזכות,

בברכה אפיק ש.

עילוי נשמה לבעל עבירות

גם אם ההורים לא השכילו לשמור תורה ומצוות כלל, בכל זאת מועילה להם אמירת קדיש ובעיקר לימוד התורה, כדי להגן עליהם בעולם הבא, ואף להוציאם מגיהנם ולהכניסם לגן עדן. (ב שע) וכפי שראינו לעיל (עמ' 198, 202) את המעשיות עם רבי עקיבא ורבי זמירא.

כתב בשו"ת כתב סופר, מי שהמיר דתו, ואחר כך חזר בתשובה שלימה, ומת, ורוצים מקורביו לייסד חברה אחת בשם "תיקון הנפש" ללמוד תורה ולהתפלל עבור תיקון נשמתו, ויש אנשים מערערים על זה. מצוה לעשות למען תיקון נשמתו אפילו מות ברשעו, כל שכן כשחזר בתשובה שלימה, שאין לך דבר שעומד בפני התשובה. ובשו"ת מהר"ם מבריסק כתב, אודות מומר שהמיר דתו כדי לישא אשה נכרית, אבל נשאר אוהב ישראל ועושה להם טובות, ומת בפתע פתאום, פשוט שמותר להתפלל על כפרת עוונותיו ועל תיקון נשמתו. והרי גם המאבד עצמו לדעת שהוא עוון חמור מאוד, אומרים עליו קדיש ומתפללים להציל נפשו מרדת שחת, וכל שכן ללמוד משניות ותלמוד שבעיקר הלימוד מקיימים מצות "והגית בו יומם ולילה", אלא שמוסיפים תחינה ובקשה שבזכות זה יזכה הנפטר למנוחת עולמים. וכן כתב בשו"ת יהודה יעלה אסאד, שאפילו אם היה האב רשע, במצוות וצדקות שעושה בנו, מזכה את אביו, לכן מצוה עליו להזכיר נשמת אביו ולהתפלל עליו. גם המשנה ברורה כתב (סימן תרכ"א ס"ק יט), בן הנותן צדקה בעד אביו, מועיל להקל עליו מיסוריו, אפילו אם היה רשע, כי סוף סוף ברא מזכה אבא. (אבלות א תקסט, תקל, תקלא)

אזכרה

המנהג לערוך אזכרה לנפטר בליל השבעה, ליל השלושים, וליל י"ב חודש. ויש נוהגים גם בליל י"א חודש. ובכל זה יש נוהגים לערוך גם סעודה. (ב תכד)

כיצד עורכים אזכרה?

לצערנו הרב, ישנם טועים וחושבים שעיקר האזכרה היא הסעודה. וטעות חמורה היא לחלוטין, כי **היעלה על הדעת שעל ידי שיאכלו בשר ודגים, אורז וזיתים מבושלים, תעלה נשמת המנוח ותהיה לה נחת רוח!!** הלוא ברור שכל מטרת הסעודה היא, כדי שיברכו בכוונה כיאות, ובכך תעלה נשמתו. אך **אם אוכלים ללא נטילה וללא ברכה, אוי לעילוי נשמה שכזה.** וכבר כתב הפלא יועץ, **שבמקום לעשות לנפטר ענג בעולם הבא, הם עושים לו נגע, חס ושלום.**

על כן, יש לשקול היטב, מה בצע בכל ההוצאות המרובות הללו, ורבים עושים כן רק מחמת שלא נעים להם שלא לעשות, ונעשה הדבר כחובה, ומזמינים קייטרינג 100, 200, ו-300 מנות, ומבזבזים כספם ללא שום תועלת. **ואשרי אותם שיאזרו עוז לבטל או לפחות לצמצם מנהג זה, ולמצוה רבה תחשב להם.** וכבר מצאנו כיצא בזה בגמרא (מסכת מועד קטן כז ע"ב): **"בראשונה היתה הוצאת המת קשה לקרוביו יותר ממיתתו [שהיו רגילים להלבישו בתכריכים יקרים], והיו קרוביו מניחים אותו ובורחים. עד שבא נשיא ישראל רבן גמליאל, ונהג קלות ראש בעצמו ויצא בתכריכים של פשתן [שהם זולים מאוד], ונהגו העם אחריו לצאת בכלי פשתן".** על כן, די שיביאו מיני ברכות: מזונות, העץ, האדמה, שהכל, וארבעה סוגי בשמים, שיברכו עליהם. וישימו לב להכריז שכולם יברכו בקול רם, ועל ידי כך ישנה סבירות שגם אנשים רחוקים יברכו, יותר מאשר בסעודה שקשה לתת את הדעת על כל אחד ואחד, ונמצא שרבים נכשלים ואוכלים בלי ברכה ובלי ברכת המזון.

ודע עוד, כי כמה כבוד על כבוד ונחת רוח היו עושים הבנים לאביהם המנוח, אילו היו מתבוננים איזה דבר יעלה את נשמתו, ובמה יגרמו לו שיעטרו אותו בשמים בכתרים רוחניים ויגדל שכרו יותר ויותר, באופן שעל ידי אזכרה זו, יתחזקו ויתקדמו הם והבאים בקיום התורה והמצוות. על כן, לבד ממה שבדרך כלל רבים מביאים תלמידי חכמים שיאמרו דברי תורה וחיזוק. [וברור שזה עדיף הרבה יותר ממה שיש רק קוראים תר"ג מצוות ושאר דברים, ורבים לא מבינים מה שקוראים, והלוא אין מקיימים

מצות תלמוד תורה כשלומדים ללא הבנה. אך לבד מזאת, הלוא כבר אמר הנביא (הושע יד ג): "קחי עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֵלַי ה'", שהעיקר הוא מה שהציבור לוקח עמו להתחזק, ולא די ששמע כמה דברים נחמדים וילך לביתו וישכח הכל. על כן, עצה טובה לחלק לציבור איזה דיסק מחזק או חוברת המדברת על ליבם בשפה נעימה השווה לכל נפש, כמו חוברת "השבת בהלכה ובאגדה" לגברים, וחוברת "להיות את" או "טהרה" לנשים וכיוצא בהן, שרבים התחזקו על ידן בשמירת המצוות ובאמונה בבורא יתברך, והעיקר שהכל יעשה באהבה וחיבה ובנעימה קדושה.

וכתב בשו"ת דברי מלכיאל (בהקדמה לחלק א): כל מי שהומה ומהמה אחר המצוות, ומצוה קבועה לדורות אין לו, מה הנאה יש לו, אבל המניח מצוה קבועה לדורות שנקראת בכל עת על שמו, חשוב כאילו עושה אותה בכל שעה, ומתנחם בה במותו, כי מצוה זו תעשה פירות ופירי פירות אף לאחר מותו. **ובפרט הזוכה במצוה של הדפסת חיבורים חדשים בדבר הלכה שהוא עיקר חיזוק תורתנו הקדושה, שעל ידי זה תרבה הדעת בישראל. שאין גבול לעילוי הנשמה שהם גורמים, ומעלים אותה במעלות אין סוף, כי כל הזכויות שיצאו מהלימוד בהם, ומזרעם וזרע זרעם של הלומדים והמתחזקים מהם, באמונה בה', ובשמירת התורה והמצוות, הכל נזקף לזכותו, ומכניסים אותו בשערי גן עדן העליון, אף אם לא זכה בהיותו פה בעולם הזה ללכת בדרכי השם יתברך. עכ"ד.**

ולא אחשוך מלכתוב מעשה שהיה בעיר הרצליה, כתוצאה מיהודי יקר שהפנים את הדברים הנ"ל אל לבו וחילק חוברות "השבת בהלכה ובאגדה". וכה סיפר יהודי שהשתתף שם באזכרה: "אני רחוק מתורה ומצוות, השתתפתי באיזו אזכרה וחילקתי שם חוברות "השבת בהלכה ובאגדה" לעילוי נשמת הנפטר. האמת שמתחילה לא חשבתי לקחת חוברת, אך מכיון שלא היה לי נעים להיות יוצא דופן שכולם לוקחים ואני לא, לקחתי גם אני. אני אומר לך, קראתי את החוברת כולה מתחילתה ועד סופה, התרגשתי מאוד, לא ידעתי שזו השבת, תמיד דיברתי נגד השבת ונגד הדתיים, אני רוצה לבקש סליחה מהשבת ומכל הדתיים שדיברתי נגדם". והנה אין ספק ש'זו' משהו ביהודי זה, וברור שנגרם לו חיזוק מסויים בשמירת השבת, ואט אט "מצוה גוררת מצוה", ואי אפשר לדעת להיכן זה הגיע ויגיע. וכמה עילוי נשמה גדול נעשה לנפטר, שבזכותו התחזקו הציבור בהלכות שבת ועוד ועוד. אשרי חלקם ומה נעים גורלם.

הצלת נפשות

אותם הרוצים לערוך סעודה דוקא, ויודעים שיבואו ציבור שלצערנו הרב אינם נוטלים ידים ולא מברכים ברכת המזון, יתאמצו לפחות להביא לחמניות מתוקות שברכתן 'מזונות' כדי להציל רבים מעוון, ויעוררו את המשתתפים לברך 'מזונות' ושאר ברכות. והנכון שבסוף הסעודה, יברך אחד בקול רם ברכה אחרונה: 'מעין שלוש' ו'בורא נפשות', ויאמר לכולם שמכוון להוציאם ידי חובה. (וד תקנח, תרו)

[יש לשים לב, כי לצערנו ישנם הרבה זיופים, וברוב פעמים הם אומרים שהלחמניות מתוקות, אבל בפועל אינן מתוקות ולא כלום, והריהן לחם גמור, וצריכים ליטול ידים, ולברך "המציא" וברכת המזון, ושוב נכשלים הציבור.]

העילוי נשמה האמיתי

סיפר רבי נעים עובדיה ז"ל, אחיו של מרן הראשון לציון רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל: כשנפטרה אמי עליה השלום, עשינו כנהוג אזכרה ביום השנה בבית מר אבי בשכונת

קטמון. באתי אל הרב ואמרתי לו שיש אזכרה לאמא בערב בשעה פלונית, אמר לי הרב בסדר, בעזרת ה' אני אבוא. והנה בערב מחכים, הגיעו כל המשפחה, הקרובים, אנשים שבאו לכבודה, וכבוד הרב לא הגיע. אז לפני למעלה מחמישים שנה, לא היה טלפון מצוי ולא היה קשר עמו, ולא בא. עשינו את האזכרה, הלימוד והסעודה, גמרנו הכל. אבא אמר לי לך תברר למה הרב לא בא, לא יתכן שהוא לא יבוא לאזכרה של אמא, בטח יש משהו לא רגיל. למחרת הלכתי לביתו של הרב בשכונת 'בית ישראל', שאלתי אותו למה כבודו לא בא לאזכרה של אמא, אולי כבודו שכת, לא ידענו מה קרה. אמר לי הרב, תשמע מה שקרה, הייתי מוכרח לכתוב איזה פסק על אשה עגונה, ישבתי לכתוב את התשובה כל הלילה, עד שסיימתי ברוך ה' בשעה 4 בבוקר, ומצאתי לה היתר, והיתה לי שמחה גדולה. תאמר לי אתה, הלוא זה עילוי נשמה לאמא גדול יותר משהייתי בא לאזכרה, נכון או לא? אמרתי בודאי, בלי שום ספק. בקשתי מהרב מחילה, ובאתי לספר את הדברים לאבא, הוא שמח מאוד ונרגע.

עד כמה שנים

כתב רבנו האר"י: יש לערוך את האזכרה להורים מידי שנה בשנה, ואפילו אחר מאה שנה. כי בכל שנה ושנה, דנים שוב את הנפטר, בבניו ובנותיו שהשאיר אחריו. אם הם הולכים בדרך ה', מעלים אותו לדרגה גבוהה יותר, ואם חס ושלום להיפך, להיפך. וכמו כן, אם זכה בחייו למשל, לבנות בית מדרש, או זיכה את הרבים בחלוקת ספרים וכיוצא בזה, הרי שכל התורה שלומדים מכוחו, הכל נזקק לזכותו ומעלים אותו מעלה מעלה, מחיל אל חיל. אבל אם חס ושלום בנה בריכה מעורבת, בתי קרקס, משנה לשנה מורידים אותו לשאול תחתית, עד שירחמו עליו מן השמים, ובניו או אחרים יהפכו את אותו מקום, למקום של קדושה ויראת שמים. (ב תמו)

וזו לשון רבנו יוסף חיים זיע"א (רב פעלים ח"ד סוד ישרים סימן יז): יום האזכרה, אין לו גבול בשנים ואפילו אם יחיה הבן מאה שנים אחר פטירת אביו או אמו, צריך לעשות כל ימי חייו אזכרה למנוחתם כנהוג, בענין קדיש, ונר, וצדקה, ולימוד כפי יכולתו. מפני כי נפש האדם, אף על פי שנפטרה מהעולם הזה וניצולה מכל עונש, ונכנסה לגן עדן, אינה קונה שלימות העליות שלה בפעם אחת, אלא עולה בהדרגות בזמנים חלוקים. ויש נשמה שאפילו עד אלף שנים לא תגיע לכל המעלות שלה הראויות אליה, ועולה במשך השנים עליה אחר עליה, עד שתגיע לתכלית המעלה הראויה לה. וכבר מצינו שהעיד רבי חיים ויטאל ז"ל על רבנו האר"י ז"ל, שהיה עושה אזכרה לאביו יותר משלושים שנה משנפטר אביו, כי אביו נפטר בהיותו קטן. וידוע כי אביו היה צדיק וחסיד גדול, ונגלה אליו אליהו הנביא זכור לטוב, ועם כל זה כל ימיו של רבנו האר"י ערך את האזכרה בשביל אביו, והיינו בשביל העילוי שיתעלה מדרגה לדרגה. נמצא שאין גבול לזה, אלא כל ימיו של הבן צריך לעשות יום הזיכרון למנוחת אביו. וגם דע כי מלבד העילוי שיהיה לנפש האדם אחר שנכנס לגן עדן בהדרגות מדרגה אחר מדרגה, הנה עוד יהיה לנפשו דין ומשפט בכל פעם שתעלה מדרגה לדרגה, ואם כן תמיד יש תועלת לנפש האדם מכח מעשים טובים של בנו אפילו אחר מאה שנים ויותר. עכ"ד.

יום השנה

נר נשמה

מנהג חשוב להדליק נר ביום השנה, ויאמר בפיו: הריני מדליק נר זה לעילוי נשמת מר אבי פלוני בן פלונית, שתהיה נפשו צרורה בצרור החיים, או מרת אמי פלונית בת פלונית וכו'. ואף אם חל יום השנה ביום טוב, מותר להדליק נר

מאש לאש, וטוב להדליק בבית הכנסת, שנאמר (ישעיה כד טו): "בְּאֵרִים כְּבֹדוֹ ה'". וכתב מרן הראש"ל זצוק"ל: "וכן פשט המנהג להתיר להדליק נרות נשמה בליל חג השבועות, והמדקדקים נזהרים להדליקן סמוך לשלחנות הלומדים, כדי לקרות לאורן". ע"כ. וגדולה מזו עשה מעשה הגאון ממונקטש ושלח שליח מיוחד בליל יום טוב שני של סוכות להדליק נר על קבר מרן אביו הגאון בעל דרכי תשובה ז"ל. (ג נד, נז, רז)

נהגו להדליק נר גם בערב כיפור. ודי להדליק נר אחד לעילוי נשמת אביו ואמו ועוד נפטרים. וכעין מה שאמרו (שבת קכב ע"א): "נר לאחד נר למאה". (ג נז, ה"ע ח קט)

כתב הראש"ש, נוהגים שכל אחד מדליק נר בערב יום הכיפורים, כי כבוד הוא להשם יתברך לכפר על אביו ואמו, שנאמר (ישעיה כד טו): "בְּאֵרִים כְּבֹדוֹ ה'". (ארחות חיים, הכל בו והרמ"א) ומכאן נהגו שגם ביום פטירת אביו או אמו מדליקים נרות לעילוי נשמתם, מידי שנה. ובשו"ת כתב סופר כתב, שמנהג זה יש בו מצות עשה של כיבוד אב ואם.

טוב להדליק נר נשמה בשמן זית או בשעווה. ואם לא מתאפשר, ידליקו נר חשמל. ומה טוב להתנדב עבור אור החשמל של בתי מדרשות שעוסקים בתורה יומם ולילה, שבזה יגרום עילוי נשמה גדול יותר, ויהיו למליצי יושר עליו, "כִּי נֵר מְצֻה וְתוֹרָה אֹרֶךְ". (ג נד, רז)

עליה לבית קברות

נוהגים לעלות לקבר, ולומר שם פרקי תהלים, משניות וכיוצא בזה. וישתדלו מאוד שיהיו לפחות מנין אנשים, כדי שיאמרו קדיש לאחר מכן. (ג קצא, רי)

כתב רש"י (מסכת יבמות קכב ע"א) בשם תשובות הגאונים: מנהגם היה שביים שמת בו אדם גדול, קובעים אותו לכבודו, ומידי שנה בשנה כשמוע אותו יום, מתקבצים תלמידי חכמים מכל סביביו, ובאים על קברו עם שאר העם להושיב ישיבה שם. ע"כ. הרי שיש נחת רוח לנפטר בלימוד שלומדים על קברו ביום שנפטר, וכל אחד ישיג נחת רוח כפי ערכו. (שו"ת תורה לשמה סימן תצא עיין שם)

אם העלייה לקבר גורמת לבן ביטול תורה, רשאי שלא לעלות. והעיקר שיעשה הכל בחכמה, ויזהר שלא יבוא לידי מחלוקת עם משפחתו, כי גדול השלום. (ב תנא, תנו)

מרן הרב עובדיה יוסף זצוק"ל, לא נהג לעלות מידי שנה לקבר אמו גורג'ה ע"ה, מחמת שהיה יושב ועוסק בתורה. וגם כשאביו נפטר, לא חשב מרן לעלות לקברו בי"ב חודש, אך מאחר שהפצירו בו בני המשפחה מאוד מאוד, עלה עמם לקבר אביו, אך בחזרתו נפל שם בבית העלמין. ואמר מרן, זהו עונש על שבטלתי מהתורה לעלות לקבר.

תענית

טוב להתענות ביום פטירת אביו או אמו, כמבואר בשלחן ערוך (או"ח סימן תקסח סעיף ח). ואחד מהטעמים בזה, מאחר ובכל שנה ביום הפטירה, דנים את הנפטר, ועל ידי התענית יקל לנשמתו יותר, ויסייע בעדה לעלות מדרגה לדרגה.

אם הבן יתענה, ומחמת התענית ימעט מלימודו בתורה, עדיף שלא יתענה, אלא יעסוק בתורה בתענית דיבור, שמעלתה גדולה פי כמה יותר, מתענית אכילה. וזכות התורה תעלה במעלות גבוהות מאוד מאוד את הוריו הנפטרים, ובפרט אם זוכה לארגן שיעור תורה ברבים לעילוי נשמתם, שאין ערוך לזה. (ב תכד)

כתב הגאון רבי עקיבא איגר בצוואתו: "בני ובנותי לא יתענו ביום השנה, אבל ילמדו כל הלילה וכל היום בלי הפסק. ואין מן הצורך שרק הם בעצמם ילמדו, אלא יכולים להעמיד אחרים תחתיהם, שילמדו ולתת להם שכרם. רק שיהיה בענין שלא יהא הפסק מתחילת הלילה, עד תחילת הלילה הבאה".

השתתפות בשמחות

מנהג בני אשכנז ביום השנה, שלא לשמוע כלי נגינה, ולא להשתתף בשמחת נישואין או בסעודת שבע ברכות, [אבל מילה ופדיון הבן בלי כלי נגינה, מקילים]. ובמקום צורך, אף לבני אשכנז, כגון שהחתן או הכלה מצטערים שאותו אדם לא יבוא, רשאים להקל. (ב תלד)

תיקון עוון הפוגם בכבוד הוריו

הרוצה בתשובה

בן שהתבונן לאחר פטירת הוריו, ונוכח לראות שלא נהג עימהם כיאות בכמה וכמה מקרים, וניחם על מעשיו ורוצה לשוב בתשובה, כיצד ינהג? ראשית, יתוודה על עוונותיו, ויתחרט על כך, ויקבל על עצמו מכאן ולהבא להקפיד לשמור על כל הלכות כיבוד אב ואם שאחר פטירתם, ובעיקר ירבה בלימוד התורה, וישנן את הלכות כיבוד אב ואם, ויזכה גם את הרבים בלימוד הלכות אלו, ושב ורפא לו, כי ה' אלוקינו אל רחום וחנון, ורוצה בתשובתנו.

וברור שהוא הדין לבן שהוריו בחיים וטעה ולא נהג עימם כהוגן, שלבד מבקשת המחילה מהם, ישתדל לעשות כמיטב יכולתו כנ"ל, ושב ורפא לו.

חז"ל (מנחות ק"ע"א) דרשו על הפסוק (ויקרא ז' לז): "זאת התורה לעלה למנחה ולחטאת ולאשם ולמלוואים ולזבח השלמים", שכל העוסק בתורה, אינו צריך לא עולה ולא מנחה ולא חטאת ולא אשם, שהתורה היא במקום העולה והמנחה, שהיא מכפרת על עוונותינו. וכן דרשו: "זאת תורת החטאת", "זאת תורת האשם", כל העוסק בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת, וכל העוסק בתורת אשם כאילו הקריב אשם. ע"כ. נמצאנו למדים שלימוד התורה ובפרט מאותו נושא שהאדם טעה בו, הרי זה מכפר עליו.

והנה חכמי המקובלים כתבו שאדם שחטא בכיבוד אב ואם, יתענה תעניות רבות מאוד על עוונותיו החמורים. אולם הש"ח כתב בשם רבנו האר"י: "כל מה שתמצא בדברי הראשונים סיגופים ותעניות לכפרת עוונות, אין זה אלא למי שאין עמלו בתורה, אבל מי שעמלו בתורה, זאת היא תקנתו להיות עוסק בתורה בהתמדה, ואין צריך להתענות, פן יחלש ויתבטל מלימודו". וכן כתב בשו"ת זרע אמת, שאפילו אם חטא בחטאים חמורים מאוד שחייבים עליהם כרת או מיתות בית דין, כיון שחזר בתשובה ועוסק בתורה תמיד, בזכות התורה ינצל מן היסורים. ע"כ. וכן אמרו חז"ל במדרש (ויקרא רבה כ"ה א): "אמר רב הונא, אם נכשל אדם בעבירות חמורות והתחייב מיתה בידי שמים, מה יעשה ויחיה? ירבה בלימוד התורה יותר מהרגלו. ואם אינו יודע ללמוד, יעסוק בצדקה ויחיה". וכתב רבנו יונה, והצדקה תגן עליו גם מהיסורים, ומכל מקום מעלת לימוד התורה היא למעלה מן הכל ומכפרת יותר מכל, שתלמוד תורה כנגד כולם.

וכתב הגרש"ז אורידב: "השבים בתשובה, חייבים להאמין באמונה שלימה שהקב"ה מוחל וסולח לכל השבים אליו באמת. וגם צריכים להודות להשם על שזיכה אותם לעמוד על האמת, ונתן להם לב טהור ומבין לשוב אליו באמת ובתמים". ואדרבה יעבדו את השם בשמחה, וישכחו

מהעבר, כי זהו רצון השם האמיתי, שלא יעבדוהו בעצבות, וכמו שכתב רבנו חיים ויטאל (שערי קדושה עמוד כד): דע כי העצבות גורמת מניעת עבודת השם וקיום המצוות, וביטול עסק התורה, וכוונת התפילה, ומבטל מחשבה טובה לעבוד את השם, והיא שער התחלת גירוי הסתת היצר הרע אפילו לצדיק. וכשעובד את השם בעיזבון, דומה לעבד העובד את רבו בפנים עצבות וזועפות, ועל ידי כך הקב"ה ושכינתו מסתלקים מעליו, אבל להיפך, בהיותו עובד את השם בשמחה, מוסיפה לו השמחה חשק רב ואהבה להידבק בו יתברך. ע"כ. (חזו"ע ימים נוראים עמ' ריח)

ממנו יראו וכך יעשו

סיפר יהודי יקר מהעיר "אור יהודה", כי לאחר שאמו נפטרה התבונן במעשיו, נוכח לראות שלא נהג עימה כראוי בכמה וכמה מקרים, וניחם על מעשיו ורצה לשוב בתשובה, על כן למד הלכות כיבוד אב ואם מתוך החוברת "כיבוד אב ואם בהלכה ובאגדה" [מהדורת תש"ע] כדי לכפר על מעשיו. והנה הוא רואה בהלכה האחרונה בחוברת, שהתיקון של אדם שלא כיבד את הוריו כראוי, [וכמובן מי יוכל לומר שלא נכשל בזה?!], להתחזק בלימוד הלכות כיבוד אב ואם ולזכות את הרבים בלימוד הלכות אלו, ועל ידי שבזכותו ילמדו ויקיימו את המצוה כדת וכהלכה, יתכפר לו עונו, ושב ורפא לו.

או אז רכש כמות גדולה מחוברות "כיבוד אב ואם בהלכה ובאגדה" וחילק לתושבי עירו, ואחר שלמדו במשך תקופה את כל ההלכות, ערך רב בית הכנסת שלהם חידון לציבור, והשתתפו בו כ-100 נבחנים, אנשים, נשים וילדים, וקיבלו פרסים נכבדים ויקרי ערך. אשריו שזכה להרבות את המודעות במצוה יקרה זו בקרב הציבור.

שוב סיפר יהודי יקר, כי רב הקהילה בעירם, עורך מבחנים מידי פעם בפעם על החוברות "בהלכה ובאגדה", על הלכות שבת, סעודה, פסח, חנוכה ועוד. ובכל פעם הוא עורך מסיבה גדולה עם רבני העיר, וכל הנבחנים המצטיינים מקבלים תעודת הוקרה והערכה על לימודם עם פרסים יקרי ערך, ודבר זה מגביר מאוד מאוד את המודעות לשנן הלכות למעשה, לדעה מה יעשה ישראל.

ולא מכבר סיפר לי מורנו הראשון לציון רבנו יצחק יוסף שליט"א, כי בבין הזמנים של חודש אב קיימו חידון לתלמידים באחד מבתי המדרש בעיר "בני ברק" על חוברת "סדר היום בהלכה ובאגדה" [שכולה סיכום ששת חלקי "ילקוט יוסף" על הלכות השכמת הבוקר, ציצית, תפילין, ותפילה], עם פרסים ומלגות למצטיינים.

אשרי המזכים את הרבים, העושים והמעשים, שעליהם נאמר (דניאל יב ג): "וְהַמְּשַׁכְּלִים יִזְהָרוּ כְּאַחַר הַרְקִיעַ, וּמַצְדִּיקֵי הָרַבִּים כְּכּוֹכְבִּים לְעוֹלָם וָעֶד", וכל המזכה את הרבים, אין חטא בא על ידו. אשריהם בעולם הזה, וטוב להם לעולם הבא, מחלקם יהיה חלקנו, אמן.

יהי רצון שנזכה לכבד את הורינו, כאשר ציונו בורא עולם, ויקויים בנו הפסוק: "לְמַעַן יֵאָרִיכוּ יָמֶיךָ וְלִמְעַן יִיטֵב לָךְ, עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ". אמן.

❧ תם ונשלם שבח לאל בורא עולם ❧